

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน
ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพรัตนมุนี
The integration of Buddha Dharma to promote solutions to poverty
Of priest (Sankha) in Udonthani : A Case Study Phrateprattanamuni

โดย

พระราเชนทร์ วิสารโร,ดร
พระมหานรากร วรเมธี

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน
ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพรัตนมุนี

The integration of Buddha Dharma to promote solutions to poverty
Of priest (Sankha) in Udonthani : A Case Study Phrateprattanamuni

โดย

พระราเชนทร์ วิสารโร,ดร
พระมหานรากร วรเมธี

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The integration of Buddha Dharma to promote solutions to poverty
Of priest (Sankha) in Udonthani : A Case Study Phrateprattanamuni

By

Phra Rachane Visaradho, Ph.d.

Phramaha Narakorn Wamedhi

Buddhist Research Institute
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E. 2556

Research Project Supported by Mahachulalongkornrajavidyalaya
University

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพรัตนมุนี
ผู้วิจัย:	พระราเชนทร์ วิจารณ์, ดร. พระมหานรากร วรเมธี
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
ปีงบประมาณ:	๒๕๕๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัย เรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจนของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพรัตนมุนี มีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้ คือ เพื่อศึกษาแนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาความยากจน และเพื่อศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพปัญหาความยากจนและการใช้หลักพุทธธรรมสำหรับบูรณาการแก้ปัญหาความยากจน เพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น เพื่อบรรเทาปัญหาความยากจนให้น้อยลงและหมดไป เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎกเป็นเอกสารหลัก พร้อมทั้งศึกษาทฤษฎีปัญหาความยากจนจากราชบัณฑิตยสถานและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่สัมภาษณ์และสังเกตการณ์

วิธีการศึกษา ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) โดยทำการสัมภาษณ์ความคิดเห็นและทัศนคติของพระสงฆ์และบุคลากรภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนนอกจากนี้ยังทำการสัมภาษณ์ความพึงพอใจของประชาชนผู้รับบริการด้านการแก้ไขปัญหาความยากจนจากจังหวัดอุดรธานี

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาความยากจน ความลำบาก อัดคัดขัดสน ขาดแคลน ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ยังมีอยู่ในชุมชนจังหวัดอุดรธานี ชุมชนส่วนมากยังอาศัยการพึ่งพาตนเองด้วยเกษตรกรรมและรับจ้าง

พระสงฆ์ที่มีบทบาทในฐานะนักปราชญ์ชาวบ้านได้บูรณาการพุทธธรรมที่หลากหลายมาปรับใช้ร่วมกันกับการทำเกษตรกรรมแนวพุทธในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลให้ชุมชนปฏิบัติตามและประสบผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาความยากจน คือ สร้างรายได้ ลดรายจ่าย สุขภาพกายและสุขภาพจิตดี เสริมสร้างความรักสามัคคีของชุมชน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสร้างบทบาทปราชญ์สงฆ์ผู้นำชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

จากการศึกษาแนวคิดการบูรณาการพุทธธรรมกับเกษตรแนวพุทธแก้จนของพระเทพรัตนมุนีในฐานะพระสงฆ์ผู้นำชุมชน พบว่า มีการบูรณาการหลักพุทธธรรม คือ นิยาม ๕ ปฏิจจสมุุปบาท พุทมนต์ และ อิทธิบาท ๔ ในการบูรณาการครบวงจรตั้งแต่เริ่มจนจบ

ผู้วิจัยเสนอแนวทางแก้ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว โดยการจัดตั้งองค์กรขึ้นมารับผิดชอบทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเฉพาะทำหน้าที่เป็นองค์กรหลัก

ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนและสนับสนุนการพัฒนาประเทศมีบุคลากรที่มีความรู้และทักษะการ
ประจำบูรณาการพุทธธรรม

Research Title: The integration of Buddha Dharma to promote solutions to poverty Of priest (Sankha) in Udonthani : A Case Study Phrateprattanamuni

Researchers: Phra Rachane Visaradho, Ph.d.
Phramaha Narakorn Wamedhi

Department: Buddhist Research Institute,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year: 2556 / 2013

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research is the major objective of the study is to find out the real causes of the prevailing problems of poverty, how to apply the Buddhist Teaching to sold those to develop the quality of life as well as to upgrade economic standards of the people. This qualitative study is mostly based on the Buddhist Scriptures, including the poverty theory, the theory of subsistence economy and related documents and researches.

Methodology : Qualitative research approach using questionnaire for opinion and attitude of the monks and government personnel towards the poverty problem solving. personnel and field officer assigned to administrative centers for poverty curing from Udontani.

The findings showed the poverty generally arises from both external and internal factors, the former comprising the malpractices in the form of Apayamukha paths leading to ruin and natural disasters, whilst the latter involving three roots of misconducts, i.e., greed, hatred and delusion, caused by three kinds of craving, namely, craving for sensuality, existence and non-existence, respectively.

The Buddhist Teachings to be applied in solving the external factors are four kinds of virtues conducive to the present benefits Ditthadhammikatha and four

kinds of path of accomplishment Iddhipada, whereas the internal factors can be eradicated by the Three Fold Training , with an aim to getting rid of all defilements.

The researcher has proposed an approach to solve these problems and obstructions by forming an organization to held a responsibility as the administrative center to especially solving poverty problem. who have a proficiency and knowledge to integrate Buddha dharma to solving poverty problem.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจนของพระสงฆ์
ในจังหวัดอุดรธานี : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพรัตนมุนี ในครั้งนี้ ได้รับความอนุเคราะห์จาก พระ
มหาสุทิตย์ อาภากรโร,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของ
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์หลายท่านได้กรุณาให้คำแนะนำและปรับปรุงข้อบกพร่องต่าง ๆ จนงานวิจัย
เล่มนี้สำเร็จได้อย่างสมบูรณ์ คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณทุกท่านที่ได้กล่าวนามมา
ข้างต้น

และขอขอบพระคุณเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี รองอธิการบดี
ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตหนองคาย และ
คณาจารย์เจ้าหน้าที่ที่ให้การสนับสนุนด้วยดีมาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้อำนวยการและรอง
ผู้อำนวยการและเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน ขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

พระราเชนทร์ วิสารโท,ดร
หัวหน้าโครงการวิจัย
ตุลาคม ๒๕๕๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อในรายงานวิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ.๒๕๓๙ พร้อมทั้งอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์ วิเศษ อื่น ๆ เรียงตามคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์
วิ.ม.	วินัยปิฎก	มหาวรรค
วิ.จู.	วินัยปิฎก	จุลวรรค
วิ.ป.	วินัยปิฎก	ปริวาร

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค
อง.จตุกก.	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต
ขุ.ธ.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท
ขุ.ชา.เอกก.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เอกกนิบาตชาดก
ขุ.ชา.จตุกก.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุกกนิบาตชาดก
ขุ.ชา.ฉกก.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ฉกกนิบาตชาดก
ขุ.ชา.สตุตค.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สตุตคนิบาตชาดก
ขุ.ชา.ทสก.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ทสกนิบาตชาดก
ขุ.ชา.เตรสก.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เตรสกนิบาตชาดก
ขุ.ชา.วิสตี.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิสตินิบาตชาดก
ขุ.ชา.จตุตาลีส.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุตาลีสนิบาตชาดก
ขุ.ชา.สตุตตี.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สตุตตีนิบาตชาดก
ขุ.ชา.อสีตี.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตีนิบาตชาดก
ขุ.ชา.ม.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิบาตชาดก
ขุ.จู.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศ
ขุ.ป.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฎิสัมภิตามรรค
ขุ.อป.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์
---------	-------------	---------

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.

วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์

อรรถกถา

ขุ.ชา.จตุกก.อ.

ขุทฺทกนิกาย

จตุกกนิปาตชาตกอฎฺฎกถา

ขุ.ชา.สตุตท.อ.

ขุทฺทกนิกาย

สตุตทนิปาตชาตกอฎฺฎกถา

ขุ.ชา.ทสก.อ.

ขุทฺทกนิกาย

ทสกนิปาตชาตกอฎฺฎกถา

ขุ.ชา.ม.อ.

ขุทฺทกนิกาย

มหานิปาตชาตกอฎฺฎกถา

ฎีกา

วิ.อ.

สารัตถทีปนี วินยฎีกา สมันตปาสาทิกาวณณนา

วิ.อ.

วิมตฺติวินยที วินยฎีกา

การใช้หมายเลขย่อ

พระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้ง เล่ม / ข้อ / หน้า ตามลำดับ หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. ๑๑/๑๒๗/๙๓. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๒๗ หน้า ๙๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาภาษาบาลี จะแจ้งหมายเลขย่อ ๒ ลักษณะ คือ

๑. จะแจ้ง เล่ม / หน้า เช่น ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๑๐๑. หมายถึง ขุทฺทกนิกาย ธมมปท - อฎฺฎกถา ภาค ๖ หน้า ๑๐๑ ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย

๒. จะแจ้ง เล่ม / ข้อ / หน้า เช่น ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๔๕๔/๒๒๐. หมายถึง ขุทฺทกนิกาย ปรมตฺถโชติกา สุตตนิปาตอฎฺฎกถา เล่ม ๒ ข้อ ๔๕๔ หน้า ๒๒๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฎีกาภาษาบาลี จะแจ้ง เล่ม / หน้า เช่น ส.ส.ฎีกา. (บาลี) ๑/๙. หมายถึง สยุตต- นิกาย ลินตลปฺปกาสนี สคาถวคฺคฎีกา เล่ม ๑ หน้า ๙ ฉบับมหาจุฬารฎีกา

ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี จะแจ้ง เล่ม / หน้า เช่น วิสุทฺธิ. (บาลี) ๓/๑. หมายถึง วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ เล่ม ๓ หน้า ๑ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ข)
กิตติกรรมประกาศ	(ค)
สารบัญอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ง)
สารบัญ	(จ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ	๗
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับและหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้	๘
บทที่ ๒ แนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาคความยากจน	๙
๒.๑ แนวคิดเรื่องความยากจน	๙
๒.๑.๑ ความหมายของความยากจนและปัญหาคความยากจน	๙
๒.๑.๒ ประเภทและลักษณะความยากจน	๑๒
๒.๑.๓ เกณฑ์ชี้วัดปัญหาคความยากจน	๑๓
๒.๑.๔ สภาพปัญหาคความยากจน	๑๕
๒.๑.๕ สาเหตุของปัญหาคความยากจนทั่วไป	๑๘
๒.๑.๖ ปัญหาคความยากจนมีผลกระทบในการดำรงชีพ	๒๒
๒.๑.๗ ปัญหาคความยากจนระดับของสหประชาชาติ	๒๔
๒.๒ แนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับแก้ปัญหาคความยากจน	๓๖
๒.๒.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม	๓๗
๒.๒.๒ พุทธธรรมที่เหมาะสมกับการบูรณาการเพื่อแก้ปัญหาคความยากจน	๔๐
๒.๓.๓ แนวคิดการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เพื่อแก้ปัญหาคความยากจน	๔๙
๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๙
บทที่ ๓ การเกษตรแนวพุทธเพื่อการแก้ไขปัญหาคความยากจนของพระเทพรัตนมุนี	๖๖
๓.๑ ประวัติพระเทพรัตนมุนี	๖๖

๓.๒	ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับวิถีชุมชนจังหวัดอุดรธานี	๖๙
๓.๒.๑	ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุดรธานี	๖๙
๓.๒.๒	สภาพปัญหาเกษตรและเศรษฐกิจชุมชน	๗๑
๓.๒.๓	กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ในจังหวัดอุดรธานี	๗๒
๓.๒.๔	เครือข่ายกลุ่มเกษตรแนวพุทธบ้านนาคำหลวง จังหวัดอุดรธานี	๗๖
๓.๒.๕	ข้อมูลพื้นฐานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง	๗๘
๓.๒.๖	แนวคิดและทฤษฎีเกษตรแนวพุทธของพระเทพรัตนมุนี	๘๑
๓.๓	แนวคิดและหลักการเกษตรแนวพุทธของพระเทพรัตนมุนี	๘๖
๓.๔	พืชผักที่นำมาปลูกในสวนป่าเกษตรแนวพุทธ	๙๐
๓.๕	ผลผลิตและตลาดรองรับ	๑๑๔

บทที่ ๔	วิเคราะห์การบูรณาการพุทธธรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ของพระเทพรัตนมุนี	๑๑๙
๔.๑	วิเคราะห์ผลการบูรณาการพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน	๑๑๙
๔.๒	วิเคราะห์ผลสำเร็จด้านคุณค่าการบูรณาการพุทธธรรมกับเกษตรกร	๑๒๙
๔.๓	วิเคราะห์การสัมภาษณ์กลุ่มสมาชิกที่นำการเกษตรแนวพุทธมาประยุกต์ใช้	๑๓๙

บทที่ ๕	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๔๖
๕.๑	สรุป อภิปรายผล	๑๔๖
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๕๑

บรรณานุกรม	๑๕๒
ภาคผนวก	๑๕๗
ผนวก ก บทควมวิจัย	๑๖๘
ผนวก ข กิจกรรมใช้ประโยชน์งานวิจัย	๑๗๐
ผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุดิบประสงค์	๑๗๒
ผนวก ง แบบสัมภาษณ์	๑๗๕
ผนวก จ ภาพกิจกรรมงานวิจัย	๑๗๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๐

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สำหรับความยากจน (poverty) และคนจน (The poor) สำหรับประเทศกำลังพัฒนา (developing countries) ที่ทั้งหลายในโลกแล้ว จะหมายถึงประชากรส่วนใหญ่ของประเทศที่มีฐานะความเป็นอยู่ต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่สังคมยอมรับได้ โดยมีตัวชี้วัดที่สามารถบ่งบอกถึงระดับความเป็นอยู่ของแต่ละคนหรือแต่ละครัวเรือนว่าอยู่ในระดับที่ยากจนหรือไม่เพียงใด ทั้งนี้เป็นที่ยอมรับกันว่าปัญหาความยากจนในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะในทวีปเอเชียหรือแอฟริกาเป็นปัญหาที่สั่งสมมานาน ซึ่งทุกรัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาก็พยายามหาแนวทางหรือมาตรการทางนโยบายเพื่อแก้ไขเยียวยาให้ความยากจนหมดไปหรือบรรเทาเบาบางลง แต่ยังไม่เคยปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมว่ามีประเทศใดในโลกรวมทั้งประเทศไทยว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้สำเร็จ ทั้งนี้เนื่องจากความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค จนกระทั่งถึงระดับโลก อีกทั้งยังมีปัจจัยส่วนบุคคลที่เป็นปฏิกริยาตอบโต้กับโครงสร้างดังกล่าวด้วย ในลักษณะที่เป็นพลวัตรซึ่งเกิดขึ้นจากสาเหตุต่าง ๆ ในหลายมิติพร้อมกัน ยากที่จะแก้ไขด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง อีกทั้งไม่สามารถระบุสาเหตุของปัญหาได้ชัดเจนพอสำหรับทุกกรณีแต่อาจจะลดปัญหาโดยรวมไปได้ถ้ามีการเริ่มแก้ปัญหาโดยหาจุดที่เป็นคานงัดที่สำคัญให้ได้ก่อน คานงัดดังกล่าวอาจมีคำตอบอยู่ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาเสมออยู่ด้วย

ภายใต้กระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมอาเซียนและสังคมโลกในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ประเทศไทยกำลังมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองเพื่อให้ก้าวทันกับเหตุการณ์ในอนาคตที่จะต้องประสบพบเห็นได้จากรายงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งรัฐบาลคาดหวังว่าจะใช้ข้อมูลสำมะโนประชากรและข้อมูลทางสถิติ ช่วยรัฐบาลในการกำหนดนโยบายสาธารณะ(Public Policy)การแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ(Policy Implementation) ตลอดจนการกระจายบริการสาธารณะให้ถึงประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ การทำเช่นนี้ก็เพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนซึ่งเป็นปัญหารากฐานของปัญหาอื่น ๆ ในสังคมไทย ดังที่สะท้อนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับหลังๆ รัฐบาลจะอ้างอิงข้อมูล สถิติ และกำหนดทิศทางการพัฒนาที่ระบุตัวเลขทางเศรษฐกิจมากขึ้น จนกระทั่งถึงกับใช้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ เช่น กำหนดอัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศหรือ GDP (Gross Domestic Product) และผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ หรือ GNP (Gross National Product) ในแต่ละช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

จากสถิติแห่งชาติที่น่าสนใจว่าด้วยสถิติรายได้และรายจ่ายของครัวเรือน ปี ๒๕๕๐-๒๕๕๒ ระบุไว้ ดังนี้ คือ ๑๘๖๖๐ บาท/ ปี (๒๕๕๐) ๒๐๙๐๓ บาท/ปี (๒๕๕๒) เป็นรายได้ประชาชาติ

มวบรวมทั่วราชอาณาจักร แต่เมื่อจัดเป็นภาคแล้วจะพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งรวมถึง จังหวัดอุดรธานีไว้ด้วย มีรายได้รวมต่อครัวเรือนคิดเป็น ๑๒๙๙๕ บาท/ปี(๒๕๕๐) ๑๕๓๕๘บาท/ปี (๒๕๕๒) ซึ่งเป็นสถิติรายได้ต่ำสุดของประเทศ^๑ ค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนโดยรวมทั้งประเทศ ๑๖๘๑๙ บาท/ปี(๒๕๕๐) ๑๔๘๘๕/ปี (๒๕๕๒) ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑๓๔๒๒ บาท/ปี(๒๕๕๐) ๑๒๐๑๓บาท/ปี (๒๕๕๒)^๒ จะพบว่าสถิติรายจ่ายของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในตัวเลขจะมากกว่า ซึ่งสวนทางกับรายรับในแต่ละครัวเรือน ซึ่งค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่จะตกไปอยู่ที่เรื่องของอุปโภคบริโภคเกี่ยวกับปัจจัย ๔ พื้นฐานเบื้องต้น จากตัวอย่างสถิติที่ยกมาแสดงให้เห็นว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้นยังไม่สามารถจัดการกับปัญหาความยากจนได้ตามนโยบายของรัฐบาลหลายรัฐบาล

ปัญหาความยากจนถือได้ว่าเป็นปัญหาที่สำคัญเชิงนโยบายปัญหาหนึ่งของรัฐบาลตลอด มาในยุครัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้จัดปัญหาความยากจนเป็นนโยบายเร่งด่วน ๑ ใน ๓ นโยบายสาธารณะ (Public Policy) ของรัฐบาลที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้แถลง นโยบายไว้ต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔ กล่าวคือนโยบายสาธารณะเร่งด่วนทั้ง ๓ ประการได้แก่ ๑) นโยบายต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหาหาเสพติด ๒) นโยบายการต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหา ความยากจน๓) นโยบายการต่อสู้เพื่อชนะปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ดังนั้น การดำเนินการแก้ไข ปัญหาความยากจนให้หมดไปจากประเทศไทย และเสริมสร้างการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมนั้น จึงเป็นวาระแห่งชาติ (National Agenda) เป็นโจทย์และเป็นปัญหาสำคัญทางนโยบายสาธารณะที่ จะต้องมีการนำไปสู่กระบวนการนำนโยบายดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติให้เป็นผล เพื่อให้ปัญหาความ ยากจนหมดสิ้นไปจากประเทศไทยให้ได้

การดำเนินการต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหาความยากจนของรัฐบาลในปี พ.ศ.๒๕๔๖ รัฐบาล ได้กำหนดแนวทางการต่อสู้เพื่อเอาชนะปัญหาความยากจน และจัดตั้งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อ เอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) เป็นองค์กรระดับชาติ ตลอดจนการจัดตั้งองค์กรในการต่อสู้ เพื่อเอาชนะปัญหาความยากจนในระดับต่าง ๆ ขึ้นเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างจริงจัง และในวาระเริ่มแรกของการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนนั้น สิ่งที่รัฐบาลจำเป็นต้องทราบก็คือ การรับทราบปัญหาความต้องการของประชาชนที่จะช่วยสะท้อนปัญหาความยากจนของประชาชน ให้ ทราบว่าเดือดร้อนอะไร ต้องการอะไร เพื่อที่รัฐบาลจะได้แก้ไขปัญหาย่างถูกต้องและแก้ไขทั้งระบบ ต่อไป

โดยการแก้ไขปัญหาความยากจนในลำดับแรกนั้น กระทรวงมหาดไทยจะเป็นหน่วยงาน รับผิดชอบดำเนินการรับจดทะเบียนผู้ประสบปัญหาสังคมและความยากจน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาคนเร่ร่อน ปัญหาผู้ประกอบการอาชีพผิดกฎหมาย ปัญหาการให้ความ ช่วยเหลือนักเรียน/นักศึกษาให้มีรายได้จากอาชีพที่เหมาะสม ปัญหาการถูกหลอกลวง ปัญหาหนี้สิน ภาคประชาชน ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจน และปัญหาอื่น ๆ การรับจดทะเบียนผู้ประสบปัญหา สังคมและความยากจนดังกล่าว เป็น ขั้นตอนของการรวบรวมข้อมูลปัญหาของประชาชน (Demand

^๑สำนักงานสถิติแห่งชาติ, **ประมวลสถิติที่สำคัญของประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักสถิติ แห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๘๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

Side) เพื่อนำไปสู่การศึกษา วิเคราะห์ และแก้ไขปัญหา โดยรัฐบาลจะจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ (Supply Side) เข้าไปช่วยเหลือตอบสนอง ต่อความต้องการของประชาชนที่มาจากทะเบียน ซึ่งก็จะมีส่วนราชการ องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันรับผิดชอบการขับเคลื่อนและนำนโยบายของรัฐบาลในการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนไปปฏิบัติ ให้บรรลุเป้าหมายหลายหน่วยงาน

ผู้วิจัยเห็นว่าเพื่อให้นโยบายการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนของรัฐบาล เป็นนโยบายที่สามารถนำไปปฏิบัติให้ได้ผลอย่างเป็นรูปธรรม สามารถทำให้ความยากจนหมดสิ้นไปอย่างยั่งยืน รัฐบาลจะต้องมีองค์กรหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมข้อมูล และบริหารข้อมูลที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยเฉพาะ ซึ่งศูนย์ข้อมูลนี้จะทำหน้าที่รวบรวม สังเคราะห์วิเคราะห์งานและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความยากจนจากทุกหน่วยงาน จังหวัดทุกจังหวัด ทุกอำเภอ ซึ่งยังกระจายอยู่ ซ้ำซ้อน ขาดเอกภาพอยู่ มารวมไว้ที่ศูนย์ข้อมูลการบริหารงานภาครัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนเพียง แห่งเดียว หมายความว่าหากรัฐบาลประสงค์ที่จะใช้ข้อมูลไปพิจารณากำหนดนโยบาย หรือวางแผนงาน หรือโครงการเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนในกรณีใดกรณีหนึ่ง ก็จะทำให้รัฐบาลได้ข้อมูลที่ถูกต้อง แม่นยำรวดเร็ว มากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างมีประสิทธิภาพประชาชนก็จะอยู่ดีกินดีมีความสุขตามนโยบายที่ประกาศไว้เร็วขึ้น

ในบรรดาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนั้น ปัญหาหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง คือ ปัญหาความยากจน ท่ามกลางบริบททางสังคม กระแสการพัฒนาในโลกได้นำพาให้เกิดวิกฤตการณ์ของคนจนขึ้นในสังคมไทย และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากขึ้นทั้งในระดับปริมาณและคุณภาพ ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุที่เจริญรุดหน้าไปกว่าวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ คนเหินห่างจากศาสนา ขาดการศึกษาและอบรมทางด้านจิตใจที่ดีจึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้โดยง่าย กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ จากเศรษฐกิจการเกษตรมาสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรม เป็นเหตุให้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนจากสังคมชนบทมาสู่สังคมเมืองมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตและความ เป็นอยู่แบบไทยดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยนเป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ อันเป็นผลกระทบต่อสภาพจิตใจ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยรวม แม้ว่ายังไม่มีการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่จะยืนยันว่า ความยากจนที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสังคมไทยในยุคสมัยใดกันแน่ แต่การศึกษาทาง เศรษฐศาสตร์ในเรื่องนี้ยืนยันว่า นับตั้งแต่มี พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่มีการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย นั้น ได้มีความยากจนเกิดขึ้นแล้วในสังคมไทย สิ่งที่สำคัญกว่านั้นก็คือ การพบว่าในช่วงสี่ทศวรรษของการพัฒนาที่ผ่านมา(พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๔๐) ดูเหมือนว่ายิ่งเวลาในการพัฒนาผ่านไปมากยิ่งขึ้นเท่าใด ความยากจนก็ยังไม่หมดไป อีกทั้งดูจะทวีความรุนแรงมากขึ้น และขยายขอบเขตออกไปอย่างกว้างขวางจนนำไปสู่ “วิกฤตการณ์ของคนจน”

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๑ ประเทศไทยเกิดวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจอย่างรุนแรง โดยมีสาเหตุอันสืบเนื่องมาจากรัฐบาลได้ประกาศลอยตัวค่าเงินบาท เมื่อเทียบกับค่าเงินดอลลาร์ ส่งผลให้ ธนาคาร สถาบันการเงินต่าง ๆ ตลอดจนนักธุรกิจและนักลงทุนทั้งหลายที่มีหนี้สินต่างประเทศ เกิดมูลค่าหนี้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ประสบปัญหาหนี้สินล้นพ้นตัว หลายแห่งล้มละลายและปิดกิจการตัวเอง การเลิกจ้างเกิดขึ้น คนส่วนหนึ่งตกงานขาดรายได้จนเจือจรรอบครัว ในที่สุดปัญหาความยากจนเกิดขึ้น ทำให้สภาพจิตใจก็แย่ลง บางคนเมื่อหมดทางทำมาหากิน เกิดความคิดใหม่ หา

รายได้ที่ผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม ในที่สุด จะเห็นว่าปัญหาความยากจนเป็นสาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งของปัญหาอื่น ๆ ทางสังคม อาทิเช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการอพยพแรงงาน ปัญหาโสเภณี ปัญหาการใช้แรงงานเด็ก ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาสุขภาพอนามัย ปัญหาการจราจรในเมืองหลวง ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาครอบครัวแตกแยก และปัญหาการฆ่าตัวตาย เป็นต้น

พระสงฆ์กับชาวบ้านนั้นสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาโดยตลอด คนไทยส่วนใหญ่เคารพนับถือ และปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าจนกลายเป็นวิถีชีวิตไทยที่ผสมผสานกันระหว่างความเป็นชาวไทยกับความเป็นชาวพุทธ ความผสมผสานกันระหว่างสองสิ่งดังกล่าวข้างต้นนี้ พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลของพระพุทธเจ้าที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะและปัญหาของส่วนรวมที่เรียกว่า ปัญหาสังคม และในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ได้ประสบความสำเร็จในการคิดหาเหตุผล ในการแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ และพระองค์เองทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาคุณ ทรงนำเรื่อง เหตุ-ผล สภาวะความเป็นจริงของธรรมชาตินิยามเผยแผ่ช่วยแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ได้เป็นอนงกอนันต์ และเหตุผลอันนั้นก็ได้กลายเป็นคำสอน และได้แพร่หลายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกโดยพระองค์เอง และการดำเนินงานของสาวกของพระองค์ แม้พระองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม” เพราะความที่คนเป็นสมาชิกของสังคม ที่ยังมีกิเลส ตัณหา ที่เป็นสาเหตุแห่งปัญหา ดังนั้น เมื่อยามใดก็ตามที่คนในสังคมขาดคุณภาพจิตที่ประกอบด้วยธรรม อันสามารถควบคุมกิเลส ตัณหาได้ ปัญหาย่อมเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา หากคนสามารถควบคุมสาเหตุแห่งปัญหา (กิเลส ตัณหา) ในตัวตนของมนุษย์ได้ สังคมก็จะมีแต่ความสงบ ปลอดภัยจากความเดือดร้อน วุ่นวาย

ในปัจจุบันนี้มีวัดที่ได้ดำเนินการในลักษณะนำพระพุทธศาสนาไปเป็นเครื่องมือในการช่วยเหลือสังคมอยู่ทั่วประเทศ แต่วัดที่ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานและมีประสิทธิภาพวัดหนึ่ง คือ วัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีสถานที่สำหรับปฏิบัติดำเนินกิจกรรม ณ ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาค้าหลวง บ้านนาค้าหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ปัจจุบันมีพระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ โอนมปญโญ/กองสินธุ์) เป็นเจ้าอาวาส และเจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี บริหารกิจการงานคณะสงฆ์ โดยมีลักษณะเชิงเผยแผ่ เช่น การอบรมพระอุปัชฌาย์ การอบรมวิปัสสนากรรมฐานพระสังฆาธิการและพระนิสิต อบรมทางศีลธรรมแก่ญาติโยม รวมทั้งเยาวชน การส่งเสริมด้านการเกษตรแนวพุทธ และให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ซึ่งมีรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม อาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการอบรม โดยมุ่งเน้นในเรื่องของคุณธรรม ตั้งแต่การรักษาศีลและอบรมวิปัสสนากรรมฐานตามลำดับ เพื่อให้มีธรรมในการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างให้เป็นคนดี อยู่ในสังคมอย่างเป็นระเบียบ และที่สำคัญเพื่อให้มีความสุขในการดำเนินชีวิตที่ยั่งยืนต่อไป

พระเทพรัตนมุนี เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี ในฐานะพระสงฆ์หัวก้าวหน้าเพื่อการพัฒนาชุมชนนับว่าเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการพยายามที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนของ

ท่านตามหลักพุทธธรรมอย่างเหมาะสมซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ในยามที่วิกฤตหรือยามที่เดือดร้อนจนเป็นตัวอย่างไม่ให้ชุมชนหันมาสนใจและปฏิบัติตามได้ความสำเร็จตามสมควร

การศึกษาวិธีการปฏิบัติตามพุทธวิธีหรือกลยุทธ์จะเป็นการทำให้เกิดการตื่นตัวและนำไปสู่การปฏิบัติตามอย่างเป็นรูปธรรมและอาจจะเป็นการนำร่องเข้าสู่การปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างหนึ่งตามแนวพุทธของพุทธศาสนิกชนเพื่อการอยู่ดีกินดีและมีความสุขของคนไทยอีกแนวทางหนึ่ง

ผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสาร สื่อสารสนเทศต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติของพระเทพรัตนมุนีซึ่งมีวิธีปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งมีการบูรณาการหลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนา จากพระไตรปิฎก หลักเบญจศีล เบญจธรรม ทิฎฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ อธิปไตย ๔ อริยสัจ ๔ และมรรค ๘ เป็นต้น เพื่อนำมาเป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติ เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาคความยากจน ซึ่งเชื่อว่าเมื่อมีการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับคือ ช่วยแก้ปัญหาสังคมโดยเฉพาะกรณีปัญหาคความยากจน(ความเดือดร้อนวุ่นวายอันเกิดจากการที่มนุษย์ทำสิ่งที่เป็นการกระทำตามใจกิเลส ตัณหาของตนเอง)ในสังคมลงได้ และผู้วิจัยเห็นว่า หากพิจารณากันให้ดีแล้วจะพบว่า ปัญหาคความยากจนเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ เป็นปัญหาหลัก และเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมามากมายเนื่องจากความยากจน และการแก้ไขจะต้องได้รับความร่วมมือกันอย่างจริงจังและจริงใจของฝ่ายภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องช่วยในการแก้ไข และหากจะแก้ปัญหาคความยากจนในทุกระดับให้ได้ผลอย่างยั่งยืน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำหลักพุทธธรรมในพระพุทศาสนาเถรวาทมาปรับใช้กับชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาคความยากจน
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาคความยากจน

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตไว้ ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎก ได้แก่ อริยสัจ ๔ สังคหวัตถุ ๔ อธิปไตย ๔ สัมปรายิกัตถประโยชน์ ๔ เป็นต้น และเอกสารที่เกี่ยวข้องทั้งด้านแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาคความยากจน ได้แก่ หนังสือ เอกสาร วารสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ครอบคลุมทั้งทางด้านนโยบายและการปฏิบัติ และเอกสารสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายปี ๒๕๕๐-๒๕๕๕ ข้อมูลชุดการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนทั่วราชอาณาจักร ปี ๒๕๕๐-๒๕๕๒ สำหรับเป็นแบบของการพัฒนาส่งเสริมคุณภาพชีวิตของชาวจังหวัดอุดรธานี

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรในการวิจัย คือ พระสงฆ์ และชาวบ้าน ที่มีบทบาททำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาคความยากจนในรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ศึกษาเฉพาะจังหวัดอุดรธานี

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

รายงานการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยเน้นการวิจัยวิจัยพื้นฐาน (Basic research) เพื่อปรับใช้อย่างเหมาะสม โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

๑. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ หลักพุทธธรรมจากพระไตรปิฎก ที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาความยากจน เช่น อริยสัจ ๔ สังคหัตถ์ ๔ เป็นต้น

๒. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสอื่น ๆ และจากหนังสือ ตำรา วารสาร เอกสารงานวิจัย สื่อสิ่งพิมพ์ สารสนเทศอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรง และทางอ้อม

๓. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางราชการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจน เช่น นโยบายการแก้ปัญหาความยากจนจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแนวคิดจากเอกสารที่เป็นสากลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจน

๔. การสัมภาษณ์จะแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้คือ

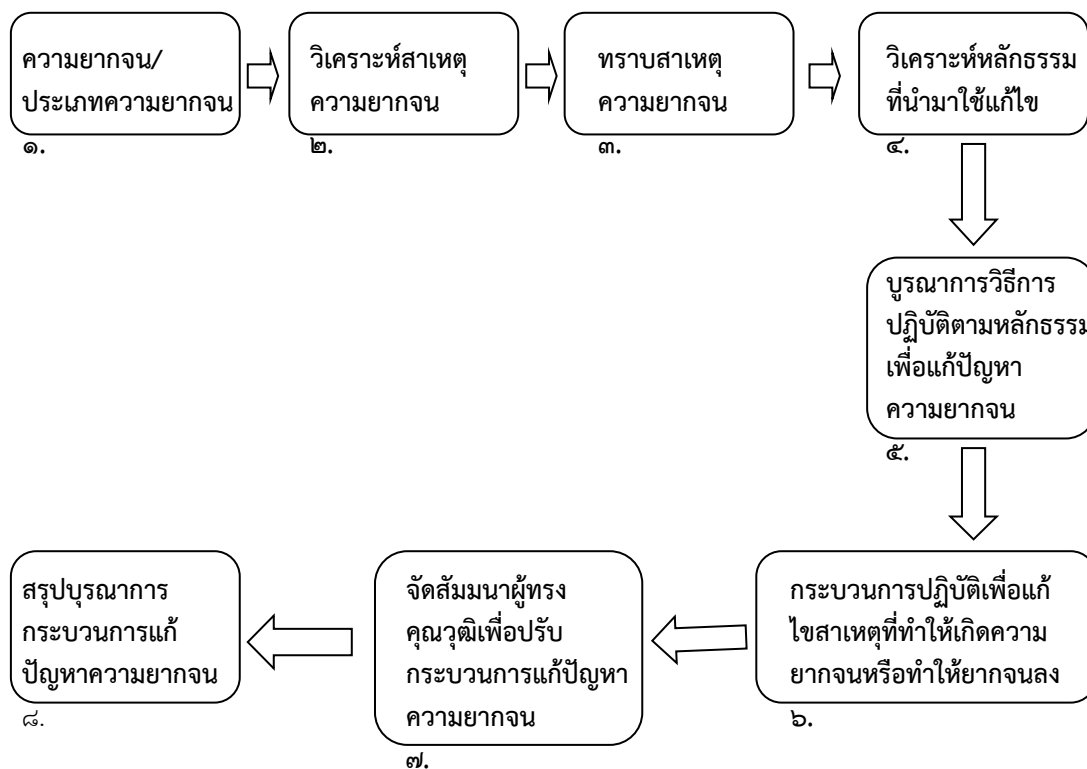
๑) กลุ่มพระสงฆ์จะเป็นพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี ระดับพระสังฆาธิการและพระสงฆ์ที่มีบทบาทด้านการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ จำนวน ๕ รูป

๒) กลุ่มชาวบ้านที่มีบทบาทด้านการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่ เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น จำนวน ๒ คน

๓) กลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่มีบทบาทด้านการแก้ไขปัญหาความยากจน จำนวน ๕ คน

๕. การประชุมกลุ่มย่อย (สัมมนากลุ่มย่อย) เพื่อซักถามและพูดคุยเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนของจังหวัดอุดรธานี

กระบวนการวิจัย (Process Research)

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

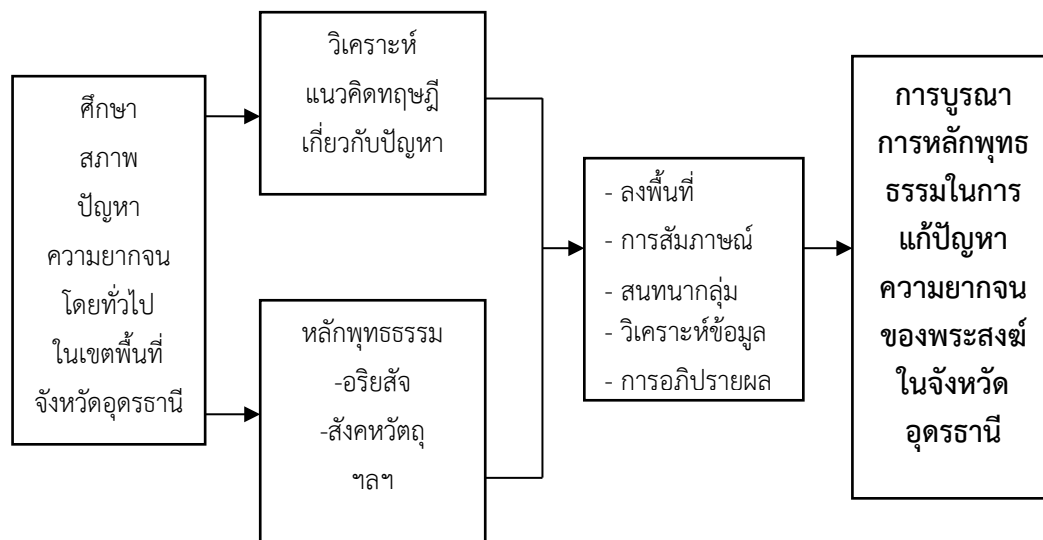
การบูรณาการ หมายถึง การนำเอาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความยากจนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์ รวมหนึ่งเดียวมีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัวเพื่อเป็นต้นแบบในการนำไปปรับใช้แก้ปัญหาความยากจนอย่างเหมาะสม

การส่งเสริมและการสนับสนุน หมายถึง การช่วยเหลือและเอื้ออำนวยให้พัฒนาก้าวไปข้างหน้าในเรื่องแก้ปัญหาความยากจน

ความยากจน หมายถึง การมีรายได้น้อยการบริโภคน้อยการขาดโอกาสด้านการศึกษา การรักษาพยาบาลและโอกาสอื่นในการพัฒนาคน การไร้ซึ่งอำนาจ การขาดสิทธิขาดเสียงตลอดจนการตกอยู่ในความเสี่ยง และความหวาดกลัว

การแก้ปัญหาความยากจน หมายถึงการใช้หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหามีรายได้น้อยการบริโภคน้อยการขาดโอกาสด้านการศึกษา การรักษาพยาบาลและโอกาสอื่นในการพัฒนาคน การไร้ซึ่งอำนาจ การขาดสิทธิขาดเสียงตลอดจนการตกอยู่ในความเสี่ยง และความหวาดกลัว

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับและหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑.๗.๑ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑) ทำให้ทราบแนวคิดตามหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความยากจน
- ๒) ทำให้ทราบวิธีการบูรณาการและประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการแก้ปัญหาความยากจน
- ๓) ทำให้มีการพัฒนาปรับปรุงหลักการดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงและสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม

๑.๗.๒ หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- ๑) หน่วยงานที่เกี่ยวกับนโยบายสาธารณะของรัฐบาล เช่น กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
- ๒) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลางส่วนวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการ
- ๓) สถาบันการศึกษาอื่น ๆ ที่สนใจ เช่น มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยสังคม องค์กรทางการศึกษากลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

บทที่ ๒

แนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาความยากจน

ปัญหาความยากจนและวิธีแก้ไขปัญหาความยากจนนั้นมีหลายลักษณะและวิธีการทั้งที่เกี่ยวกับพุทธธรรมและเกี่ยวกับหลักการสากล เพื่อให้เห็นภาพรวมและแนวทางการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนที่ได้ปฏิบัติกันมาจึงขอเสนอสาระสำคัญที่เกี่ยวกับความยากจนและวิธีแก้ไขปัญหาความยากจนมานำเสนอด้วยรายละเอียดต่อไป

๒.๑ แนวคิดเรื่องความยากจน

๒.๑.๑ ความหมายของความยากจนและปัญหาความยากจน

ความหมายและปัญหาของความยากจนนั้น อาจแยกได้เป็น ๒ ประการ คือ ความยากจนและคนจน ความยากจนจึงมิได้หมายความว่าเฉพาะคนจนที่ขาดแคลนเงินตราขาดช่องทางเศรษฐกิจหรือรายได้ที่ไม่เพียงพอที่จะใช้จ่ายในการยังชีพ และการดำรงชีวิตให้ทัดเทียมกับมาตรฐานทางสังคม การขาดแคลนโอกาส และปัจจัยเอื้ออำนวยต่าง ๆ อันเป็นผลต่อการปรับเปลี่ยนสถานภาพทางสังคม ขาดสิทธิ-เสรีภาพ อันจะได้รับตามที่กำหนดแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญ และกฎหมายบ้านเมือง อาจกล่าวได้ว่า สภาวะด้อยโอกาส เป็นปัจจัยเดียวของสถานะความยากจน และความยากจนยังจะมีสาเหตุหลายองค์ประกอบทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ กฎหมาย การขาดการศึกษา ได้รับการศึกษาน้อย การขาดทรัพยากร ขาดที่ดินทำกินหรือที่ดินทำกินมีขนาดเล็ก การขาดการรวม กลุ่ม และไม่มีส่วนร่วมทางการเมือง การขาดข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ในการประกอบอาชีพ รวมทั้งการมีภาระการพึ่งพาสูง และไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ และการช่วยเหลือต่างๆ ของรัฐ ซึ่งเป็นสาเหตุปัจจัยภายนอก หรือมาจากสาเหตุปัจจัยภายใน จากเหตุของปัจเจกบุคคล เช่น เกียจคร้าน เล่นการพนัน ดื่มสุรา ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่ประหยัด ไม่มีงานทำ หรือไม่ยอมทำงาน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาเกี่ยวกับความยากจนทั้งสิ้น

(๑) ความยากจนตามความหมายในพจนานุกรม

ความหมายของความยากจนตามพจนานุกรมนั้น มีดังนี้ คือ

ยาก หมายถึง ความลำบาก^๑

จน หมายถึง อดคัดขาดสน ผิดเคือง มีเงินไม่พอยังชีพ นิยมใช้คู่กันเป็นยากจน เป็น

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน,พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๙๐๑.

ทาส ยาก แค้น อัดคัดขัดสน ยากจน เชื้อใจ ไร้ทรัพย์ ยากนาน ลำบากมาก ยากเย็น เช่น ได้มาด้วยความยากเย็น ยากไร้ ยากจน ขาดแคลนไปทุกสิ่งทุกอย่าง เช่น คนยากไร้ ...^๒

ความยากจน คือ ทุกชะงวาระ^๓ ทำให้การดำรงชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก แร้นแค้น

(๒) ความยากจนตามทัศนะทางเศรษฐศาสตร์

ประสาท หลักศิลา ให้ความหมายของคำว่า “ความยากจน หมายถึง การขาดแคลน และไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสภาพการณ์ที่มีอยู่แก่ผู้ใดแล้วย่อมก่อให้เกิดความบกพร่อง และไม่สามารถที่จะดำรงความเป็นอยู่ในทางเศรษฐกิจของตนให้อยู่ในระดับเดียวกับคนอื่น ๆ ในหมู่หรือกลุ่มที่ตนอยู่ร่วมนั้น” ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้นั้นไม่สามารถที่จะใช้ประสิทธิภาพทั้งทางร่างกาย และสมองให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ ความยากจนตามทัศนะทางเศรษฐศาสตร์จึงมีความหมาย ๕ ประการ ดังนี้ คือ

- ๑) ความอัดคัดขัดสนทางเศรษฐกิจ (Economic insufficiency)
- ๒) ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ (Economic inequality)
- ๓) ความขาดแคลน (Deprivation) คือ ขาดแคลนจากสภาพที่เคยเพียงพออยู่แล้ว
- ๔) ความต้องพึ่งพา (Dependency) หมายความว่า ถ้าอยู่ด้วยตัวเองไม่ต้องพึ่งพาใคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ การพึ่งพารัฐแล้วไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้
- ๕) ความเป็นต้นเหตุของปัญหาสังคม (Diseconomies) คือ ความยากจนก่อให้เกิดปัญหาสังคม ถ้าไม่มีความยากจน ปัญหาสังคมก็จะหมดไป^๔ ในทางเศรษฐศาสตร์นั้นบางทีก็ไม่ได้เลวร้ายหากรู้จักการปรับตัว ดังที่ อี เอฟ ชูมากเกอร์ เคยกล่าวไว้ว่า “พม่าสมัยใหม่นั้นไม่เห็นว่ามี ความขัดแย้งระหว่างคุณค่าทางศาสนากับความก้าวหน้าทางเศรษฐศาสตร์ สุขภาพทางจิตวิญญาณกับความกินดีอยู่ดีทางวัตถุมิได้เป็นศัตรูกัน หากแต่เป็นพันธมิตรโดยธรรมชาติ”^๕ พุทธศาสนามองว่า ความยากจนเป็นเรื่องของการพัฒนาได้โดยจิตวิญญาณ

(๓) ความยากจนตามทัศนะทางรัฐศาสตร์

กมล ทองธรรมชาติ และอานนท์ อภาภิรมย์ ให้ความหมายของ ความยากจน ว่า “คือ ภาวะความขัดสนทางเศรษฐกิจ และบุคคลที่ไม่สามารถจัดสรร หรือแสวงหาสิ่งที่จะนำมาบำบัดความต้องการของคนทั้งทางร่างกายและจิตใจได้ และเป็นสาเหตุให้บุคคลนั้น มีความเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจต่ำกว่ามาตรฐานการครองชีพที่สังคมกำหนดไว้”^๖

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๗.

^๓ ทุกชะงวาระ หมายถึง ทุกข์เกี่ยวกับการดำรงชีวิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทุกข์อริยสังข์.

^๔ ประสาท หลักศิลา, **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑๑.

^๕ The New Burma (Economics and Social Board, Government of the Union of Burma, ๑๙๕๔. อ้างถึงใน อี เอฟ ชูมากเกอร์, **เล็กลงนาม, วีระสมบูรณแปล**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๙), หน้า ๖๒.

^๖ กมล ทองธรรมชาติ และอานนท์ อภาภิรมย์, **สังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๒๐), หน้า ๖-๗.

ความยากจนตามทัศนะทางรัฐศาสตร์ คือ ภาวะความขัดสนทางเศรษฐกิจ และบุคคลที่ไม่สามารถจัดสรร หรือกระจายรายได้ โดยภาครัฐต่อประชาชนอย่างพอเพียงหรือแสวงหาสิ่งที่จะนำมาบำบัดความต้องการของคนทั้งร่างกาย และจิตใจได้ และเป็นสาเหตุให้บุคคลนั้นมีความเป็น อยู่ทางเศรษฐกิจต่ำกว่ามาตรฐานการครองชีพที่สังคมกำหนดไว้ พิจารณาได้จากสถิติแห่งชาติว่า ด้วยเรื่องของการรายได้และรายจ่ายในครัวเรือนในแต่ละปีของประชาชนไทยซึ่งจะมีรายละเอียดครอบคลุมและประเมินความยากจนของสังคมไทยว่าแต่ละปีเป็นไปอย่างไร

(๔) ความยากจนตามทัศนะทางสังคมศาสตร์

สุพัตรา สุภาพ กล่าวว่ “ความยากจน คือสภาพของการดำรงชีวิตของบุคคล ซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และไม่สามารถบำบัดความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจจนเป็นเหตุให้บุคคลนั้น มีสภาพความเป็นอยู่ต่ำกว่าระดับมาตรฐาน ที่สังคมวางไว้”^๗

ความยากจนตามทัศนะทางสังคมศาสตร์ คือ การที่มีสภาพการครองชีพที่ต่ำกว่ามาตรฐานขั้นต่ำที่กำหนดไว้ในภาวะโภชนาการ สุขภาพอนามัย และที่พักอาศัย ความยากจนจึงมี ๒ ประเภทคือ ความยากจนอย่างสุด ๆ (absolute poverty) หมายถึง การที่ผู้คนมีระดับการครองชีพต่ำ ดำรงชีพอยู่ได้อย่างแร้นแค้น ยากแก่การรักษาสุขภาพทางชีวิต และความยากจนแบบเปรียบเทียบ (relative poverty) คือ การที่ถูกจัดว่ายากจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นในสังคมที่มีฐานะดีกว่า

(๕) ความยากจนตามทัศนะพุทธศาสตร์

ความยากจน หมายถึง ความยากจนตามหลักพุทธภาษิตที่กล่าวไว้ว่า “ทุกขิทุกขี ทุกข์ โลก.” “ความยากจนเป็นทุกข์ในโลก”^๘ และพุทธดำรัสว่า “อิณาทานิ ทุกข์ โลก. การกัณฑ์ เป็นทุกข์ในโลก”^๙ “คนจนก็ยืมเลี้ยงชีวิตย่อมเดือดร้อน เจ้าหนี้ทั้งหลายย่อมติดตามเขา เพราะไม่ใช่หนี้นั้น เขาย่อมเข้าถึงแม้จงจำ ก็การจงจำนั้น เป็นทุกข์ของชนทั้งหลายผู้ปรารถนาการได้กาม”^{๑๐} หมายถึง “คำถาม ข้อสงสัย ข้อติดขัด อัดอั้น ข้อที่ต้องคิดต้องแก้ไข”^{๑๑}

ปัญหา หมายถึง ข้อสงสัย ข้อที่ต้องพิจารณาแก้ไข ปัญหาที่มีความหมายเป็น สองนัย ได้แก่

- ๑) สาเหตุแห่งความเดือดร้อนวุ่นวาย (กิเลส)
- ๒) ความเดือดร้อนวุ่นวาย (บาป) ซึ่งจะต้องแก้ไขให้ทุเลาลง

เพราะฉะนั้น ปัญหาความยากจนหมายถึง สภาวะการณ์ที่อึดอัดขาดแคลน ความลำบาก ความไม่สะดวกสบาย ความไม่มีอะไรจะกิน ด้อยโอกาส มักได้รับการดูถูกเกลียดชัง มีปัจจัยชั้น

^๗ สุพัตรา สุภาพ, **ปัญหาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๘๒.

^๘ อ.จ.ก. ๒๒/๔๕/๕๐๗.

^๙ อ.จ.ก. ๒๒/๔๕/๕๐๘.

^{๑๐} อ.จ.ป.จ. ๓๖/๓๑๖/๖๖๔.

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์(ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๑๖๕.

พื้นฐานที่จำเป็นไม่เพียงพอในการดำรงสังคมชุมชนและประเทศชาติในปัจจุบัน ซึ่งจะต้องมีการพิจารณาแก้ไขให้บรรเทา ความยากจน (poverty) คนจน (the poor) หมายถึง ความไม่มี (have not) หรือความขาดแคลนปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร (food) เครื่องนุ่งห่ม (clothes) ที่อยู่อาศัย (residence) ยารักษาโรค (medicine) ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานต่ำสุดของมนุษย์ (basic minimum needs) ในยุคสมัยนี้ ยังรวมถึงมีรายได้ไม่น้อยไม่เพียงพอกับรายจ่ายอีกด้วย

สรุปได้ว่า ความยากจน คือ สภาวะที่มีความขาดแคลนปัจจัยทางเศรษฐกิจที่จำเป็นขั้นพื้นฐาน เช่น การขาดแคลนเงินตราที่จะนำมาใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งตรงกับสิ่งที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า ปัจจัย ๔ นั้นเอง

ส่วนปัญหา หมายถึง “ข้อสงสัย ข้อขัดข้อง เช่น ทำได้โดยไม่มีปัญหา คำถาม ข้อที่ควรถาม เช่น ตอบปัญหาข้อที่ต้องพิจารณาแก้ไข เช่น ปัญหาเฉพาะหน้า, ปัญหาทางการเมือง”^{๑๒}

ปัญหาความยากจน ยังคงเป็นปัญหาสำคัญของการพัฒนาประเทศ ในปัจจุบันการวางแผน การแก้ปัญหาความยากจน จึงมีการกำหนดนิยามของคนจนขึ้น ซึ่งหมายถึง บุคคลที่มีรายได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำที่ทุกคนในสังคมควรได้รับในการดำรงชีวิต โดยความต้องการ การพื้นฐานขั้นต้นของจำนวนเงินที่ครัวเรือนต้องใช้ในการหาซื้ออาหารที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต บุคคลใดที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน บุคคลนั้นถือว่าเป็นคนจน จากความหมายดังกล่าวพบว่า ประเทศไทยยังมีความยากจนหรือมีคนจนกระจายอยู่ภูมิภาคประชากรทั้งหมดของภาคหรือจังหวัดนั้นๆ ดังนี้ ภาคที่มีสัดส่วนคนจนมากที่สุด คือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนจังหวัดที่มีสัดส่วนคนจนมากที่สุด คือ หนองบัวลำภู นครราชสีมา ยโสธร นครพนม และกาฬสินธุ์ สัดส่วนคนจนน้อยที่สุด คือ กรุงเทพมหานคร

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการแก้ปัญหาความยากจนของประเทศในเชิงความยากจน ส่วนใหญ่เป็นคนในระดับรากหญ้าของประเทศสามารถเข้าถึงนโยบายการแก้ปัญหาเพิ่มรายได้ ลดค่าใช้จ่ายและขยายการสร้างโอกาสการประกอบอาชีพ

๒.๑.๒ ประเภทและลักษณะความยากจน

ประเภทและลักษณะของความยากจนแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท^{๑๓} ใหญ่ คือ

๑. ความยากจนที่แต่กำเนิด
๒. ความยากจนที่เกิดภายหลัง

๑) **ความยากจนที่แต่กำเนิด** ความยากจนลักษณะนี้อธิบายได้ว่า เป็นความยากจนที่เกิดจากบิดามารดา ป่วย ตายาย มีฐานะยากจนขัดสนในปัจจุบัน ๔ เมื่อเกิดมาก็ต้องเป็นคนยากจน

^{๑๒} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓๗.

^{๑๓} พระอุทิศ อภิวิโร, “การศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและเศรษฐกิจ”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓.

ตามบรรพบุรุษ เช่น การเกิดมาในครอบครัวที่อยู่ในชุมชนแออัด หรือครอบครัวต้องอพยพที่ต้องโยกย้ายถิ่นฐาน ครอบครัวที่มีความรู้มีโอกาสน้อยในเรื่องของความก้าวหน้าในการหาเลี้ยงชีพ

๒) ความยากจนที่เกิดภายหลัง ความยากจนลักษณะนี้ เป็นความยากจนที่เกิดจากเหตุ ปัจจัยที่เกิดขึ้นหลังจากเดิมฐานะครอบครัวมีความเป็นอยู่ที่ดีหรือค่อนข้างดี มีทรัพย์สินมากมาย แต่ภายหลังต้องประสบกับเหตุปัจจัยบางประการที่ทำให้ต้องยากจนลง เช่น ประสบความล้มเหลวทางธุรกิจการค้าขาย การลงทุนต่าง ๆ ความล้มเหลวจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ(พองสบู่แตก) หรือประสบภัยธรรมชาติทั้งอุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย ธรณีพิบัติภัย ทำให้ประสบปัญหาความยากจนที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือเป็นเพราะความประพฤติส่วนตัวของบุคคล หรือสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นความยากจนที่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เช่น ความยากจนที่เกิดจากความเกียจคร้าน ไม่ขยันทำมาหากิน ชอบสุขสบายหรือการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือยสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายเกินตัวไม่สมเหตุสมผล การใช้จ่ายตามแฟชั่น การใช้จ่ายโดยผ่านบัตรเครดิต ซึ่งใช้กันแพร่หลายในปัจจุบัน ที่บางคนถึงกับล้มละลายเพราะความสะดวกสบายในการใช้บัตรเครดิต และใช้จนเพลินไม่ได้คิดถึงว่า เมื่อถึงคราวชำระหนี้จะมีเงินพอใช้หนี้ได้หรือไม่ ทำให้เกิดความประมาทในการใช้เงิน และเดือดร้อนในที่สุด นอกจากนี้บางคนต้องยากจนเพราะการหลงติดอยู่ในอบายมุข ซึ่งพบได้หลายรูปแบบในปัจจุบัน ทั้งในเรื่องของเกมส์โซเชียล การซื้อหวยบนดิน การเล่นการพนันฟุตบอล ซึ่งไม่ว่าจะเป็นอบายมุขในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม เมื่อเทียบเคียงกับพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ก็จัดอยู่ในอบายมุข ๔ และอบายมุข ๖ นั่นเอง

๒.๑.๓ เกณฑ์ชี้วัดปัญหาความยากจน

ความยากจน และการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม หรือความเหลื่อมล้ำในสังคมอาจวัดได้จากปัจจัยหลายประการ เช่น

๑. การเป็นเจ้าของและการควบคุมการใช้ปัจจัยการผลิตและประเมินผลการผลิต เช่น มีที่ดินน้อย หรือไม่มีที่ดินประกอบอาชีพทางการเกษตร หรือรับจ้างงานเล็กน้อย ขาดแคลนทุนทรัพย์ เป็นต้น

๒. ค่าตอบแทนหรือรายได้ต่ำ เช่น ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ถูกกดราคาค่าผลผลิต และค่าจ้างต่ำไม่เพียงพอในการดำรงชีพ

๓. สภาวะภายนอกบังคับ เช่น ภัยธรรมชาติ ฝนแล้ง น้ำท่วม พายุ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นภาวะที่ควบคุมได้ยาก มีผลกระทบโดยตรงกับเกษตรกร ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ^{๑๔}. เส้นความยากจน (Poverty Line) วัดจากระดับรายได้ที่สะท้อนถึงระดับค่าครองชีพขั้นต่ำสุดที่รักษาความเป็นมนุษย์ได้ กล่าวคือ เส้นความยากจนเป็นตัวกำหนดรายได้เฉลี่ยที่คิดจากรายได้ผู้มีรายได้ทั่วประเทศ บุคคลใดมีรายได้น้อยกว่าที่กำหนดตามสำนักงานสถิติแห่งชาติถือว่าผู้นั้นเป็นผู้ที่มีความยากจน^{๑๔}

^{๑๔} พัชรินทร์ ปลอดฤทธิ, เมตตา เมืองไพศาล และคณะ, “ปัญหาความยากจน”, บทความ, หน้า ๔

ประเทศไทยในภาพรวมนั้นวัดความยากจนในเชิงสัมบูรณ์ โดยแบ่งการพิจารณาความยากจนออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านรายได้กับด้านที่มีรายได้นั้น ด้านรายได้

อาศัยเกณฑ์เส้นความยากจน (Poverty line) ซึ่งคำนวณจากเกณฑ์มาตรฐานความต้องการบริโภคอาหารและสินค้าจำเป็นขั้นต่ำ มีหน่วยเป็นบาทต่อคนต่อเดือน คนจน คือ คนที่มีรายได้น้อยกว่าเส้นความยากจน ซึ่งหมายถึงคนที่มีรายได้นั้นไม่เพียงพอที่จะซื้ออาหารและสินค้าจำเป็นตามเกณฑ์ความต้องการขั้นต่ำ ส่วนด้านที่มีรายได้นั้นขยายกว้างกว่ามิติด้านรายได้ โดยครอบคลุม

มิติอื่น ๆ ได้แก่ การวัดคุณภาพชีวิตของคน ความอยู่ดีมีสุข (Well-being) การจัดทำผังคนยากจน (Targeting map) และการวัดความยากจนเชิงโครงสร้าง แต่ปัจจุบันการวัดความยากจนในมิติอื่นนี้กำลังอยู่ระหว่างการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูล และส่วนที่ได้พัฒนามาแล้ว คือ ดัชนีความขัดสน (Index of Human Deprivation-IHD) โดยดูจากมิติต่าง ๆ ๘ มิติ ได้แก่ สุขภาพ การศึกษาการทำงาน รายได้ สภาพที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ชีวิตครอบครัวและความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน การสื่อสารและการคมนาคม การมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการเปรียบเทียบการพัฒนาคนระหว่างจังหวัดและใช้เป็นเกณฑ์จัดสรรงบประมาณ วางแผนพัฒนาและสร้างฐานข้อมูลระดับจังหวัด^{๑๕}

ประเด็นการวัดความยากจนของไทยโดยสรุป คือ^{๑๖} พื้นที่ที่ยากจนมากที่สุดคือ พื้นที่ชนบท สัดส่วนคนจนเพิ่มจากร้อยละ ๙๒.๑ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็น ๙๒.๘ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ นอกจากนี้ยังกระจุกตัวอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคิดเป็นกว่าร้อยละ ๖๐ ของคนยากจนทั้งหมด รอลงมาเป็นภาคเหนือร้อยละ ๑๙.๗ ภาคใต้ร้อยละ ๑๐.๕ ภาคกลางร้อยละ ๗.๐ และกรุงเทพฯ และปริมณฑลร้อยละ ๐.๘ทางด้านอาชีพ คนยากจนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ปี ๒๕๔๓ คนยากจนเป็นเกษตรกรจำนวน ๕.๑ ล้านคนหรือร้อยละ ๕๔.๖ รอลงมาเป็นแรงงานเกษตรจำนวน ๑.๕๘ ล้านคนหรือ ร้อยละ ๑๖.๙ ส่วนที่เหลือประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรจำนวน ๒.๖๖ ล้านคนหรือร้อยละ ๒๘.๕ทางด้านการถือครองที่ดินของครัวเรือนเกษตรกร พบว่า ครัวเรือนเกษตรกรที่ถือครองที่ดินน้อยกว่า ๕ ไร่เป็นกลุ่มที่มีปัญหาความยากจนมากที่สุด นอกจากนี้ปัญหาความยากจนยังเพิ่มตามขนาดของครัวเรือน ครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนเป็นเด็กจำนวนมากจะมีปัญหาความยากจนสูงกว่าครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนน้อย ส่วนปัญหาความรุนแรงของความยากจน ซึ่งดูจากดัชนีช่องว่างความยากจน และดัชนีความรุนแรงของปัญหาความยากจน ๒๙ ในปี ๒๕๔๕ มีแนวโน้มที่จะลดลงจากช่วงก่อนหน้านั้น โดยดัชนีช่องว่างความยากจนและดัชนีความรุนแรงของปัญหาความยากจนลดลงจากระดับ ๔.๑ และ ๑.๖ ในปี ๒๕๔๓ เหลือ ๒.๔ และ ๐.๙ ในปี ๒๕๔๕ ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม การที่ดัชนีความรุนแรงของปัญหาความยากจนลดลงเพียงเล็กน้อย บ่งบอกถึงการที่ยังมีคนยากจนที่รายได้น้อยกว่าเส้นความยากจนมาก ๆ นั้นมีอีกจำนวนหนึ่ง ทั้งที่คนยากจนส่วนใหญ่ลดลงแล้ว^{๑๗}

^{๑๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **สถานการณ์ความยากจนและกรอบแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจน** (กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการประชุมคณะกรรมการนโยบายกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น (กนภ.) ครั้งที่ ๑/๒๕๕๒ วันศุกร์ที่ ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ ณ ห้องประชุม ๓๐๑ ตึกบัญชาการ ทำเนียบรัฐบาล), หน้า ๒-๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๑๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ผลการดำเนินงานการแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้** (ม.ป.ท. : กรกฎาคม ๒๕๔๖), หน้า ๒-๓.

๒.๑.๔ สภาพปัญหาความยากจน

ปัจจุบันสภาพปัญหาความยากจนเกิดขึ้นได้ตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ มากมาย ทั้งเหตุที่เกิดจากการกระทำของตนเอง และเหตุที่เกิดจากภัยธรรมชาติ(ซึ่งเมื่อสวหาเหตุเล็ก ๆ แล้วล้วนเกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น) เพราะสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องของเหตุและผล อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมแง่มุมต่าง ๆ ของเหตุที่จะนำไปสู่ความยากจน จากมูลเหตุหลายประการ ดังต่อไปนี้

๑) ปัญหาที่เกิดจากการพึ่งตนเองไม่ได้

ปัญหาการตั้งตัวไม่ได้ หรือพึ่งตนเองยังไม่ได้ อาจเกิดจากปัญหาสุขภาพร่างกายเจ็บป่วย เช่น “ทุพพลภาพ พิการ ปัญญาอ่อน การศึกษาน้อยหรือบางคนอาจมีสุขภาพแข็งแรงสมบูรณ์ มีการศึกษา แต่ไม่สามารถสร้างตัวในทางเศรษฐกิจให้สามารถพึ่งตนเองได้ บางคนอยู่ในตระกูลร่ำรวยก็ไม่สามารถสร้างตนเองได้ด้วยตนเอง ข้าราชการต่างๆ ทุกวันนี้ บางคนก็ไม่สามารถอยู่ได้ด้วยตัวของตัวเองยังต้องขอเงินพ่อแม่ใช้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มักเกิดจากความประพฤติด่วนตัวของบุคคล บางคนชอบเล่นการพนัน มัวเมาอยู่กับอบายมุข ชอบเที่ยวกลางคืน และเสพสุรา”^{๑๘} เป็นต้น

๒) ปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติ

ปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติ นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญปัญหาหนึ่งในปัจจุบัน เป็นปัญหาที่นำไปสู่ความสูญเสียทรัพยากรของโลกอย่างมากมาย เช่น การสูญเสียชีวิต(มนุษย์ และสัตว์) และทรัพย์สิน ถ้าจะมองในเชิงวิทยาศาสตร์ก็อาจจะเกิดจากโลกของเราได้เสียความสมดุลในทางธรรม ชาติเป็นอย่างมาก การที่มนุษย์ได้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อย่างมากมาย เช่น การตัดไม้ ทำลายป่า การระเบิดภูเขาสร้างถนน การขุดน้ำมันใต้ดินขึ้นมาใช้เป็นจำนวนมาก การขุดแก๊สธรรมชาติจากท้องทะเล และที่สำคัญคือการทำประเทศต่าง ๆ ได้มีการทดลองระเบิดนิวเคลียร์ใต้พื้นดิน ใต้พื้นมหาสมุทร เป็นต้น และผลอันเกิดจากภัยธรรมชาติดังกล่าว ได้นำความทุกข์ ความ ลำบาก เป็นอุปสรรคต่อการทำมาหากินในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านการเกษตร การท่องเที่ยว เป็นต้น ปัญหาที่เกิดจากภัยธรรมชาติ ได้แก่ ฝนแล้ง สภาพปัจจุบันเกิดปัญหาฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดู กาล เช่น ฝนทิ้งช่วง เกษตรกรไม่มีน้ำมาช่วยทำการเกษตร ผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ทำให้เกษตรกรขาดรายได้มาจุนเจือครอบครัว อันมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกร ต้องได้รับความลำบากในการดำรงชีพ ซึ่งมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ น้ำท่วมจากภัยธรรมชาติ เช่น พายุฝนพัดผ่าน น้ำป่าไหลบ่า ท่วมบ้านเรือนราษฎร หมู่บ้าน และโดยเฉพาะอย่างร้ายที่เกิดจากเหตุการณ์ธรณีพิบัติภัย(สึนามิ) ที่เกิดขึ้นใน ๖ จังหวัด ภาคใต้ของประเทศไทย คือ ภูเก็ต พังงา กระบี่ สตูล ตรัง และระนอง เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๔๗ ทำให้มีผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์ครั้งนี้ เฉพาะใน ๖ จังหวัดภาคใต้ของไทยกว่า ๕,๐๐๐ คนและสูญหายกว่า ๓,๐๐๐ คน (ทั่วโลกรวมประเทศเพื่อนบ้านที่ประสบภัยในครั้งนี้เสียชีวิตกว่า ๑๕๐,๐๐๐ คน)^{๑๙} ซึ่งผลจากการ

^{๑๘} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๘๒.

^{๑๙} กองบรรณาธิการ, มติชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชนจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๑), หน้า๑๑.

ที่น้ำท่วมอย่างฉับพลันในครั้งนี้นี้เกิดความเสียหายในการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินอย่างมากมาย พื้นที่การ เกษตรน้ำท่วม ราษฎรไม่มีที่ดินทำกิน กิจการการท่องเที่ยวได้รับความเดือดร้อน ราษฎร ไม่มีที่อยู่อาศัย ได้รับความเดือดร้อน ได้รับความลำบากในการดำรงชีพ จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเกิด ปัญหาฝน แล้งหรือน้ำท่วมก็ตาม ซึ่งไม่ผลกระทบต่อความยากจนของราษฎร ปัญหาเกษตรกรขาด รายได้ ที่ดินทำกินเสียหาย ในที่สุดก็นำมาสู่ปัญหาแรงงาน เนื่องจากเกษตรกรต้องทิ้งบ้านเข้าสู่เมือง มาเป็นกรรมกร เพื่อความอยู่รอด อันเป็นปัญหาสังคมในปัจจุบัน

๓) ปัญหาที่เกิดจากการกระจายรายได้

ทุกวันนี้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนมีมาก คนรวยก็รวยจนเหลือหลาย ส่วนคน จนก็ จน จนตาย คนจนไม่สามารถเข้าหาแหล่งทุนได้ จะกู้หนี้ยืมสินก็กู้มาเพื่อซื้อหาปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต ซึ่งต้องกู้ยืมดอกเบี้ยสูงจากเงินนอกระบบ แต่คนรายนั้นสามารถกู้ยืมเงินต่างๆ มา ลงทุน เพื่อสร้างรายได้ สร้างความร่ำรวยได้

๔) ปัญหาที่เกิดจากการเมือง

รัฐบาลของประเทศขาดความมั่นคงในสายตาของชาวต่างชาติเช่น “รัฐบาลผสมมาจาก หลายพรรคการเมือง ปัญหาความคิดเห็นไม่ตรงกันของสมาชิกพรรคหรือรัฐบาลจากพรรคการเมือง เดียว

ก็จะนำมาสู่ความเสียหายของประเทศโดยรวม ซึ่งปัญหาทางการเมืองดังกล่าว อันจะ นำมาสู่ความไม่มั่นคงในการเข้ามาลงทุนจากต่างชาติ”^{๒๐} หรืออาจเกิดจากนโยบายเศรษฐกิจ ผิดพลาดของรัฐบาล ทำการลงทุนหยุดชะงัก การเลิกจ้างเกิดขึ้น การว่างงานก็ตามมาหรือ การ ลงทุนไม่เกิดขึ้น การสร้างงานก็ไม่มี การขาดรายได้ก็ตามมา เป็นต้น

๕) ปัญหาที่เกิดจากสงคราม

การเกิดสงครามกับประเทศคู่กรณี เช่น “สงครามสหรัฐกับอิรัก ก่อให้เกิดการสูญเสีย ทางเศรษฐกิจภายหลังสงครามสงบแก่ประเทศคู่กรณี และประเทศต่างๆที่มีการติดต่อค้าขายกับ ประเทศคู่สงคราม อันมีผลกระทบต่อประเทศต่าง ๆ เช่น ภาวะขาดแคลนน้ำมันและอาหาร”^{๒๑} เป็นต้น ทำให้สิน ค้าราคาแพงแต่รายได้ปกติ ความยากจนก็ตามมา ซึ่งในประเทศไทยปัจจุบันจะไม่มี ปัญหาเรื่องสงครามแต่ก็ได้รับผลกระทบจากปัญหาสงครามในประเทศต่างๆที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะมี สงครามเกิดขึ้นประเทศใดในโลกก็จะมีผลกระทบต่อประเทศสมาชิกโดยตรงไม่มากนักน้อย

๖) ปัญหาที่เกิดจากอาชญากรรมหรือโจรผู้ร้ายชุกชุม

เป็นปัญหาที่สำคัญในสังคมไทยปัจจุบันนี้ การเกิดปัญหาอาชญากรรมนี้ จะเป็นผล สืบเนื่อง มาจากปัญหาความยากจน ได้แก่ “ค่านิยมทางวัตถุ เมื่อไม่สนองความต้องการทางวัตถุ นิยมได้ ทำให้อาชญากรรมต่าง ๆ เกิดขึ้น”^{๒๒}

๗) ปัญหาที่เกิดจากการทุจริตโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ

ปัญหาคอร์ปชั่น ซึ่งกรณีเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือข้าราชการทุจริตต่อหน้าที่ เนื่องจากเป็น

^{๒๐} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๑๐๙.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๑.

ข้าราชการมีรายได้ไม่เพียงพอที่จะสนองความอยาก ความต้องการมีวัตถุทางค่านิยมของสังคมยุคปัจจุบัน เช่น ค่านิยมการนับถือคนมีเงิน มีของใช้ราคาแพง มีรถยนต์ราคาแพง มีโทรศัพท์มือถือถือรุ่นไฮเทคยอดนิยม เป็นต้น ทำให้ใช้หน้าที่ไปในทางที่ผิด เกิดความคิดไปในทางทุจริตตามที่ปรากฏในข่าว หรือในสังคมปัจจุบันที่ทุกคนก็พอจะทราบอยู่แล้ว

๘) ปัญหาที่เกิดจากสุขภาพ

ปัญหาสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือทางจิตใจ คนจนส่วนใหญ่ก็มีปัญหาด้านสุขภาพ เช่น ทางกาย เมื่อคนจนขาดรายได้ที่เพียงพอในการซื้ออาหาร ซื้อเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ก็จะทำให้เกิดเจ็บป่วยเป็นโรคขาดสารอาหาร เจ็บป่วย ไม่มีเงินรักษาที่รักษากันไปตามมีตามเกิด ซึ่งเป็นที่สังเกตได้ว่าประเทศไหนหรือสังคมไหนยากจนก็จะมีปัญหาสุขภาพ คนจนอายุเฉลี่ยจะสั้น มีเด็กขาดสารอาหาร เด็กตายแรกเกิด ปัญหาสุขภาพจิตที่ถูกบีบคั้นทำให้เกิดโรคเครียดโรคประสาท

๙) ปัญหาที่เกิดจากประชากรถูกฉ้อโกง

ปัญหาถูกหลอกหลวงจากนายหน้า ซึ่งจัดหางานให้คนงานไปทำงานในต่างประเทศ สืบเนื่อง มาจากเหตุก่อนที่คนงานจะถูกหลอก คนงานเหล่านี้อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรอยู่ต่างจังหวัด โดยหวังว่าจะมีคุณภาพชีวิตดีกว่านี้ ถ้าได้ไปทำงานในต่างประเทศ โดยได้ไปกู้หนี้ยืมสินด้วยการนำที่ดินทำกินไปจำนอง จำนำหรือขายฝาก เพื่อให้ได้เงินก้อนหนึ่งมาเป็นค่าธรรมเนียมในการเดินทาง แต่แล้วทุกอย่างก็เป็นเพียงความฝัน ถูกนายหน้าหลอกหลวงจนสิ้น เงินก็เสียไป ที่ทำกินก็ถูกยึด ความยากจนเข้ามาแทนที่

๑๐) ปัญหาการใช้บัตรเครดิตของธนาคาร/สถาบันต่าง ๆ

การใช้บัตรเครดิต นับว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่เกิดเป็นปัญหาขึ้นในสังคมปัจจุบันที่นำมาสู่บ่อเกิดของความยากจนได้เพราะได้มีธนาคารหลายแห่งต่างแข่งขันกันหาสมาชิกบัตรเครดิตของตนเอง โดยการนำสินค้าบางอย่างมาล่อใจให้เกิดความอยากได้ของก้านลก่อนทำบัตรเครดิต เช่น มีการแจกกระเป๋าเดินทาง นาฬิกา เครื่องใช้ไฟฟ้าแบบต่างๆ เป็นต้น ภายหลังได้เป็นเจ้าของบัตรเครดิต ดังกล่าวแล้ว ก็เกิดการใช้จ่ายอย่างสิ้นเปลือง สิ้นตัว ไม่สามารถควบคุมยอดการใช้จ่ายได้เพราะการใช้จ่ายแต่ละครั้งไม่ต้องจ่ายเป็นเงินสด ทำให้ผู้ใช้สะดวกสบาย เพลิดเพลิน เป็นการจ่ายแบบสิ้นเชื่อลวงหน้า บางครั้งสินค้าราคาแพง หรือการชำระเงินในการรับประทานอาหารในร้านอาหารราคาแพง หรือการท่องเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ ทั่วโลก ตลอดจนกระทั่งการเบิกเงินสดมาใช้ก่อนล่วงหน้าภายใต้เงื่อนไขของผู้ออกบัตรเป็นต้น ค่าใช้จ่ายเหล่านี้เป็นสาเหตุของปัญหาต่าง ๆ มากมาย ไม่เพียงแต่จำนวนเงินไม่พอใช้จ่ายในแต่ละเดือนเท่านั้น แต่อาจเกิดปัญหาในการคิดหารายได้เพิ่มมากขึ้นในทางทุจริต ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาอาชญากรรม (จี้, ปล้น) ปัญหายาเสพติด (ทั้งการเป็นผู้จำหน่าย) หรือเสพยาเสพติดเองเพราะกลุ้มใจในปัญหาเรื้อรังเรื่องหนี้สินของตนหรือปัญหาจากการถูกฟ้องล้มละลาย การฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหาที่เกิดขึ้น ดังจะพบเห็นได้ในสังคมปัจจุบัน

๑๑) ปัญหาการพนัน

ในปัจจุบันนับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญ และเป็นปัญหาใหญ่เกี่ยวกับเรื่องอบายมุขที่คนมัวเมา เกิดความโลภ และหลงเล่นกันอย่างไม่รู้ตัว นั่นคือ เรื่องของหวยบนดิน และสลากกินแบ่ง

รัฐบาล ซึ่งมีรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการ โดยมีสำนักงานกิงแบ่งรัฐบาลเป็นผู้จำหน่าย ในปัจจุบันจึงจัดเป็นแหล่ง อบรมมุขที่ใหญ่ที่สุดของประเทศก็ได้ เพราะประชาชนที่มีความโลภ หวังเสี่ยงโชค หวังรวยทางลัดกันอยู่ทั่วประเทศ และปัญหาการพนันที่เกิดจากการแข่งขันฟุตบอลในต่างประเทศ ซึ่งมีผลประโยชน์จากการเดิมพันเป็นจำนวนมาก ทั้ง ๓ รายการนี้ เป็นผลที่ก่อให้เกิดความยากจนกับคนทั้งประเทศ แทนที่จะเก็บเงินไว้กินไว้ใช้ประโยชน์อย่างอื่นกลับนำมาเล่นการพนัน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการประกอบกรรมชั่ว อกุศลมูลจาก โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งนับวันยิ่งจะทำให้ความยากจนทวีความรุนแรงขึ้นจนเกิดปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมา เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาคอร์รัปชัน และปัญหายาเสพติด เป็นต้น ถ้าทุกฝ่ายไม่ร่วมกันแก้ไขแล้วยอมเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงในฐานะพวกเราที่เป็นชาวพุทธ

๑๒) ปัญหาค่านิยม/วัตถุนิยมจากการมีเทคโนโลยีอันทันสมัย

วัตถุนิยมที่ว่าคือ โทรศัพท์มือถือ การใช้อินเทอร์เน็ตในทางที่ผิดกฎหมายและศีลธรรม อันที่จริงทั้ง ๒ สิ่งย่อมเกิดประโยชน์มหาศาลเมื่อใช้ในทางที่ถูกต้องแต่ถ้าใช้ในทางที่ผิดก็เกิดโทษอันนิตย์ ผู้ใช้บริการจะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ในที่สุดความยากจนก็มาเยือนเพราะเกิดภวตัณหา กับวิภวตัณหา คือ ความอยากมีอยากเป็น และความไม่ยอมมีไม่ยอมเป็นจากกิเลสอันเนื่อง

กล่าวโดยสรุป สาเหตุของความยากจน มีทั้งสาเหตุภายในคือ ตัวบุคคลเอง และสาเหตุภายนอก คือ บุคคลและสภาพภายนอกครอบๆ ตัว แต่ส่วนใหญ่แล้วเน้นสาเหตุภายนอกมากกว่าสาเหตุภายใน ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้ จึงเกิดปัญหาความยากจนที่ทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ที่กล่าวมาในบทนี้เป็นเพียงสาเหตุโดยสังเขปซึ่งในแต่ละปัญหาที่เกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากความยากจน ดังนั้น เราต้องมาวิเคราะห์เพื่อหาสาเหตุและแนวทางป้องกันและแก้ไขเป็นเรื่อง ๆ ไป

๒.๑.๕ สาเหตุของปัญหาความยากจนโดยทั่วไป

ปัญหาความยากจนที่มีการนำเสนอกันมากขึ้นในปัจจุบัน มีกรอบคิดเกี่ยวกับที่มา และความหมายของคนจนไว้ล่วงหน้าอยู่แล้ว ไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ เช่น กรอบความคิดแบบเจ้าขุนมูลนายว่า คนจนคือ คนขี้เกียจเรียน ขี้เกียจทำงาน หรือทำบาปกรรมไว้แต่ชาติก่อน ส่วนในกรอบความคิดแบบนายทุน คนจน คือ คนที่มีรายได้ต่ำกว่าที่จะใช้ยังชีพให้มีมาตรฐานได้ และการที่คนจน เนื่องจากพวกเขายังไม่ได้รับการพัฒนาศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่มากพอ^{๒๓} ดังนั้น สาเหตุที่เป็นสิ่งแวดล้อมของบุคคล^{๒๔} ได้แก่

๑) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากการไม่มีงานทำ

เนื่องจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจเป็นเหตุผล คือ สถาบันการเงินเกิดการล้มละลาย ทำให้ธนาคาร บริษัทห้างร้านต่าง ๆ ต้องปิดกิจการเป็นจำนวนมาก ประชาชนส่วนใหญ่ต้องตกงาน ทำให้

^{๒๓} อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕๘.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙.

เกิดการขาดรายได้มาจนเจือจรรวความทุกข์ยากความลำบากเกิดขึ้นกับคนจำนวนมาก นอกจากนั้นยังทำให้ราคาสินค้าเกษตรตกต่ำ กำลังซื้อของคนในประเทศลดลง

๒) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นประชากร

ปัจจุบันอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรไม่ว่าจะเป็นในระดับสังคมโลก หรือระดับประเทศ ยังคงมีอัตราสูง ถึงแม้จะได้มีการควบคุมแล้วก็ตาม ซึ่งปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรดังกล่าวเป็น สาเหตุหนึ่งของการนำมาสู่ปัญหาสังคมอย่างมากมาย เช่น ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการว่างงาน โดยเฉพาะนำไปสู่ปัญหาความยากจน เป็นต้น

๓) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำ

เมื่อเปรียบเทียบกับอัตราการเติบโตของประชากร เนื่องจากอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจต่ำ ทำให้การขยายตัวทางภาคอุตสาหกรรมก็ดี การขยายตัวทางภาคเกษตรกรรมก็ดีย่อมมีน้อย ทำให้ แหล่งในการสร้างงาน การสร้างรายได้ไม่เพิ่มขึ้น แต่ในขณะเดียวกันการเติบโตของประชากรเพิ่ม ขึ้น ดังนั้น จึงทำให้เกิดสภาวะคนล้นงาน กล่าวคือ งานมีอยู่น้อยกว่าคนที่ต้องการจะทำงานซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก อันนำมาสู่ปัญหาการว่างงานในปัจจุบัน

๔) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากความเกียจคร้านและความเฉื่อยชา

ความเกียจคร้าน ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง ี่เกียจ ไม่อยากทำงาน และเฉื่อยชา หมายถึง อืดอาด ไม่รีบร้อน ดังนั้น คนที่มีนิสัยชอบเกียจคร้าน และเฉื่อยชา มักจะเป็นผู้ที่ไม่อยากทำงาน อืดอาด ไม่รีบร้อน ปล่อยชีวิตให้ผ่านไปวัน ๆ ไม่รู้จักทำมาหากิน ถึงจะมีมรดกทรัพย์สินเงินทองมากเพียงใด วันหนึ่งก็ต้องใช้จนหมด เพราะไม่รู้จักทำมาหากิน ลักษณะคนประเภทนี้ จะเป็นผู้มีชีวิตเป็นอยู่อย่างลำบาก ขัดสน หาเช้ากินค่ำ หาได้ก็ไม่พอกิน ชีวิตมักประสบกับความยากจนตลอดไป

๕) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากลักษณะของการเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรม

ในปัจจุบันสังคมอุตสาหกรรมได้เติบโตอย่างรวดเร็วได้เข้ามามีบทบาทแทนที่สังคมเกษตรกรรม ชาวบ้านในชนบทย้ายตัวเองเข้ามาสู่ตลาดแรงงานภายใต้สังคมอุตสาหกรรมอย่างมาก เนื่องจากการอุตสาหกรรมเป็นระบบที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับการลงทุน และทุนที่ได้มักจะมาจากการกู้เงินลงทุนมาจากต่างประเทศทำให้ต้องเป็นหนี้และจุดนี้เองเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจอุตสาหกรรมที่ได้เจริญเติบโตอย่างมากมายก็เกิดล้มละลายและเลิกกิจการไปมากมาย เช่นเดียว กัน ปัญหาสังคมที่ตามมา ก็คือปัญหาการว่างงาน การเลิกจ้าง นำมาสู่การขาดรายได้ ทำให้เกิดความทุกข์ ความลำบาก และความยากจนในที่สุด

๖) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมและสังคม

โครงสร้างทางสังคมไม่เอื้ออำนวยให้คนมีโอกาสเท่าเทียมกัน ในสังคมทุกวันนี้ เรา มักจะเห็นได้ว่าคนที่รวยก็จะยิ่งรวยมากขึ้น ส่วนคนที่จนก็จะจนลงมากขึ้นเช่นกัน ทั้งนี้ก็เป็น เพราะเหตุปัจจัยของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ดังนั้นโครงสร้างทางสังคมปัจจุบันมักจะเอื้ออำนวยให้กับ คนที่มีฐานะทางการเงินที่สมบูรณ์กว่าคนที่ไม่มี เช่น โอกาสทางการศึกษาโอกาสในทางด้านประกอบ อาชีพ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการลงทุนอย่างหนึ่งของการพัฒนาตนเองเพื่อการเป็นทรัพยากรบุคคล ที่มีคุณภาพ ใครที่มีโอกาสในการสร้างคุณภาพตนเองได้ดีกว่าหนทางหรือโอกาสในการเลือกการ

ดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ในสังคมย่อมมักจะได้อะไรที่ดีกว่าผู้ที่ด้อยโอกาส ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะต้องได้รับการแก้ไขจากภาครัฐโดยเร็ว เพื่อความมีโอกาสด้านสังคมได้อย่างเท่าเทียมกันในทุก ๆ ด้าน

๗) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากขาดการกระจายรายได้ที่เหมาะสม

รายได้ของประชากรในแต่ละท้องถิ่น ถือเป็นตัวกำหนดถึงเกณฑ์ชีวิตความยากจนในแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น การกระจายรายได้สู่ชนบทในแต่ละท้องถิ่นของรัฐบาลถือเป็นสิ่งที่สำคัญ เช่น การสร้างงานในชนบท ให้ประชาชนได้มีรายได้ เพื่อเป็นการช่วยแก้ไขเรื่องปัญหาแรงงานย้ายเข้ามา รวมกันอยู่แต่ในตัวเมืองลงได้เพราะปัญหา ในปัจจุบันการกระจายรายได้จากส่วนกลางในสู่ชนบท ยังได้รับไม่ทั่วถึง บางแห่งได้มาก ได้น้อย หรือไม่ได้รับเลย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมมีผลถึงการสร้างงาน การสร้างรายได้ อันเป็นผลกระทบต่อการค้าปลีก และความเป็นอยู่ของประชาชน

๘) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากประชากรขาดการนำคุณธรรมมานำความรู้หรือ ไม่มีความรู้คู่คุณธรรม

ในสังคมปัจจุบันทรัพยากรบุคคลได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถขึ้นมากมาย พร้อมกับความเจริญทางด้านวัตถุที่ประกอบไปด้วยเทคโนโลยีต่างๆที่ทันสมัย ซึ่งในขณะเดียวกันการพัฒนาจิตใจของคนกับไม่ได้รับการพัฒนาให้มีคุณธรรมมากขึ้นเท่าที่ควรทั้งนี้ เป็นปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันอย่างมากมาย เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหายาเสพติด ปัญหาสิ่งแวดล้อม และนำมาสู่ปัญหาความยากจน เป็นต้น จากปัญหาดังกล่าวมาจากสาเหตุที่คนเรา ทุกวันนี้แม้จะมีความรู้ความสามารถอย่างมากมายแค่ไหนก็ตาม หากคน ๆ นั้นขาดคุณธรรม ขาดจริยธรรมแล้ว ย่อมนำมาสู่ปัญหาสังคมในที่สุด

๙) สาเหตุของปัญหาความยากจนที่เกิดจากกฎแห่งกรรม

ปัญหาความยากจนและปรากฏการณ์ต่าง ในชีวิตและสังคมนั้น ทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงในฐานะเป็นกฎแห่งปรากฏการณ์ทางสังคมบ้าง กฎของสภาวะสังคมบ้าง ซึ่งหมายถึง กฎที่อยู่เบื้องหลังสภาพความแตกต่างนั้น ๆ เพราะถือว่าทุกสิ่งที่เกิดขึ้นแล้วมีกฎ หรือมีสาเหตุด้วยกันทั้งนั้น คือ เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน ซึ่งสิ่งที่กำหนดให้เกิดขึ้นนั้น ตามหลักพุทธศาสนาได้แสดงไว้ในเรื่อง นิยาม ๕^{๒๕} ได้แก่

(๑) อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณหภูมิ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะดิน น้ำ อากาศ ลมฟ้า ฤดูกาล เป็นสภาวะเนื่องจากความเป็นไปของธรรมชาติแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ อันเป็นสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดปัญหาทางสังคม เช่นปัญหาความยากจนได้

(๒) พีชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุกรรม เป็นต้น

(๓) กรรมนิยาม ธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เป็นธรรมชาติที่มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันกับพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นกระบวนการก่อการกระทำ และการให้ผลของการกระทำ เช่น ผลที่ได้จากการทำความดีหรือทำความชั่ว เป็นต้น

(๔) จิตตนิยาม ธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต และเจตสิก เมื่ออารมณ์ (สิ่งเร้า)

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสื่อตะวันจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๖.

กระทบประสาทก็จะมีการรับรู้ (วิญญาณ) เกิดขึ้นตามชนิดของประสาทรับรู้ นั้น อันนำไปสู่การสร้าง กุศลมูล หรือ อกุศลมูล ขึ้นได้

(๕) ธรรมเนียม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กัน แห่งสิ่งทั้งหลาย เช่น กฎไตรลักษณ์ คือ ความปรากฏมีขึ้นมา ความเปลี่ยนแปลงไปและความ สลายตัว เป็นต้น หรือมาจาก ความสัมพันธ์ติดต่อกับผู้อื่น ทำให้เกิดการเรียนรู้ติดต่อกับบุคคลอื่น

กฎแห่งปัจจัยสัมพันธ์ทั้ง ๕ นี้ แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมของคนทั้งหลายนั้นนอกจากจะ เกิดจากปัจจัยในปัจจุบันที่มีสิ่งแวดล้อม มีการศึกษาอบรมแล้ว ยังเป็นอิทธิพลของอดีตกรรม ที่แต่ละคนสร้างสมกันมาแตกต่างกัน ซึ่งเหตุปัจจัยที่สนับสนุนการนำไปสู่ความยากจนนี้ อาจเป็นเหตุ ปัจจัยเฉพาะอย่างหรือหลายอย่างร่วมกันก็ได้ และจากกฎธรรมชาตินี้ เมื่อมองในแง่ที่เกี่ยวข้อง

สัมพันธ์กับมนุษย์ ธรรมเนียมเป็นกฎที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัว มนุษย์และพฤติกรรมที่อันก่อให้เกิดผลต่าง ๆ แก่สังคมมนุษย์ และสภาพแวดล้อมโดยตรง กรรมเป็น ตัวปรุงแต่งชีวิตของมนุษย์แต่ละคน เป็นเครื่องชี้กำหนดแนวทางของสังคม และผลงานสร้างสรรค์ และทำลายของมนุษย์ เป็นฐานที่มนุษย์อาศัยก้าวเข้าไปเกี่ยวข้องกับนิยามอื่น ๆ เพื่อปรุงแต่งบังคับ ควบคุมโลกของธรรมชาติ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนเน้นถึงความสำคัญของกรรมเป็นอย่างมาก ดังพุทธพจน์ที่คุ้นกันดีว่า “กมฺมุนา วตตตี โลโก.” แปลว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปเพราะ กรรม”^{๒๖} กรรมจึงเป็นคำสอนสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะมีความสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกับปัญหาความยากจน

๑๐) สาเหตุของปัญหาความยากจนของคนไทย

ปริญญา อุดมทรัพย์ กล่าวถึงสาเหตุความยากจนของคนไทยว่า มีสาเหตุอย่างน้อย ๔ ประการ^{๒๗} คือ

(๑) ยากจนโดยกำเนิด หมายถึง เกิดมาก็จนทันที เพราะครอบครัวยากจนอยู่แล้ว พ่อแม่ ไม่มีทรัพย์สิน หาเช้ากินค่ำ มีแต่ร่างกาย และแรงงานเท่านั้นที่จะทำมาหากิน

(๒) ทรัพยากรธรรมชาติหมด ประเทศไทยซึ่งเคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้ กุ้งหอย ปู ปลา ในทะเล แร่ธาตุบางชนิด จนเรียกว่าในน้ำมีปลา ในนามีข้าว สภาพเช่นนี้สามารถทำให้คนจน ดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่ประมาณร้อยปีที่ผ่านมา มีการส่งทรัพยากรธรรมชาติเป็นสินค้าออก (Export) จำนวนมาก รวมทั้งคนไทยใช้ทรัพยากรฟุ่มเฟือย ขาดความรู้ในการ ใช้ทรัพยากรทำให้ ทรัพยากร ธรรมชาติหมด คนจนไม่สามารถใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน หรือทำมาค้าขายได้อีกต่อไป ได้แก่

(๒.๑) ทรัพยากรประเภทแหล่งอาหาร เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง แม่น้ำ ลำ คลอง ซึ่งเป็นแหล่งปลา ทะเลซึ่งเป็นแหล่งกุ้งหอยปูปลา ป่าไม้แหล่งพืชพันธุ์ ผลหมากรากไม้สัตว์ นานาชนิด

^{๒๖} ม. ม. ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

^{๒๗} ปริญญา อุดมทรัพย์, “การแก้ปัญหาความยากจนในสังคมไทย”, รายงานการวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑, หน้า ๕๕.

(๒.๒) ทรัพยากรประเภทแหล่งรายได้ เช่น แร่ธาตุชนิดต่าง ๆ ดิบุก

(๒.๓) การเปลี่ยนแปลงทางอาชีพและรายได้ เมืองไทยมีงาน และอาชีพน้อยชนิด การสร้างงานใหม่เกือบไม่มีหรืออาจน้อยลง และที่เปิดใหม่มักเป็นสถานประกอบการประเภทเฟรนไชส์ (Franchise) หรือบริษัทข้ามชาติสรุป คือ

- สังคมไทยมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีน้อย จึงสร้างงานได้น้อย
- สังคมไทยมีขนบธรรมเนียมประเพณีค่านิยม ความนิยมบางประการที่ไม่ส่งเสริม

อาชีพและงานใหม่

- งานอุตสาหกรรมที่ชาวต่างชาติเข้ามาลงทุน ส่วนใหญ่จ้างคนไทยในฐานะผู้ใช้แรงงานประเภทไร้ฝีมือ (Unskilled Labor) เมื่อค่าจ้างแรงงานไทยแพงขึ้น ก็เปลี่ยนไปจ้างแรงงานต่างด้าว เช่น พม่า บังคลาเทศ คนไทยจึงตกงาน

- งานประเภที่มีฝีมือ (Skilled Labor) คนไทยไม่มีความรู้ความสามารถ เพราะคนไทยเรียนน้อย โรงงานอุตสาหกรรมต้องจ้างต่างด้าวเข้ามาทำงานอีก การเปิดประเทศทำการค้าเสรี บริษัท ข้ามชาติยิ่งเข้ามาแย่งงานทำมากขึ้น

- เป็นบริษัทรับเหมาก่อสร้างขนาดใหญ่ ธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นต้น

(๓) สังคมไทยมีลักษณะเอารัดเอาเปรียบคนจน เช่น เงินกู้ดอกเบี้ยสูง ราคาสินค้าแพง เกินเหตุ แม้จะประกาศเป็นสินค้าควบคุมตามกฎหมายสังคมไทยเป็นสังคมอุปถัมภ์ (Spoil System) การทำงานต้องมีเส้นสาย โอกาสที่จะให้คนจนได้รับการศึกษาสูง อันจะเป็นทางเลื่อนชั้นทางสังคมมีน้อย

(๔) รัฐช่วยคนจนและแก้ปัญหาความยากจนไม่ตรงจุดเพราะว่ากำหนดนโยบายไม่ชัดเจน ไม่เข้าใจสาเหตุความยากจนที่แท้จริง และรัฐบาลมีอายุสั้น คือ

(๔.๑) เจ้าหน้าที่รัฐไม่มีความรู้ความเข้าใจที่แท้จริงเกี่ยวกับความยากจน ไม่มีทะเบียนคนจน ไม่รู้จักตัวคนจนที่แท้จริง

(๔.๒) คนจนไม่มีโอกาสเข้าถึงการช่วยเหลือจากรัฐ เนื่องจากอยู่ในท้องที่ห่างไกล ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่รู้จะไปติดต่อขอความช่วยเหลือจากใคร ตัวเองไม่มีความรู้ เขียนไม่เป็น พูดไม่เป็น^{๒๘}

๒.๑.๖ ปัญหาความยากจนมีผลกระทบในการดำรงชีพ

ความยากจนส่งผลกระทบต่อบุคคลและสังคมในหลายลักษณะ^{๒๙} ดังนี้

๑) ความยากจนก่อให้เกิดความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ การที่สังคมใดมีคนจนอยู่เป็นจำนวนมากจะเป็นปัญหาในการพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนขาดการลงทุนภายใน ประเทศ และการลงทุนที่มาจากต่างประเทศ ซึ่งผลจากการลงทุนก็มาจากประชาชนไม่มี

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

^{๒๙} สุพิศตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, หน้า ๑๑๓.

รายได้ การฝากออมทรัพย์ในธนาคารก็ไม่มี ทำให้ประเทศชาติและชุมชนไม่มีการพัฒนา ไม่มีความ สะดวกสบาย เป็นต้น

๒) ความยากจนก่อให้เกิดปัญหาสังคม ความยากจนเป็นเหตุทำให้ประชาชน ประกอบอาชีพที่ไม่สุจริตเพิ่มขึ้น จิตเกิดความโลภ โกรธ หลง (โลภะ โทสะ โมหะ)คิดไปในทางที่จะ กระทำ กรรมชั่ว กระทำผิดกฎหมาย และผิดศีลธรรม ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหา ยาเสพติด การค้าของเถื่อน ปัญหาทางการศึกษา ปัญหาโสเภณี ปัญหาอบายมุขต่าง ๆ นอกจากนั้นยังอาจมีส่วนสัมพันธ์กับปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนทำให้เกิดคดีความ ผิดกฎหมายเพิ่มขึ้น

๓) ความยากจนเป็นผลต่อสุขภาพจิตใจของบุคคล ในปัจจุบันมีประชาชนจำนวนมาก น้อยในเมืองใหญ่ ๆ ที่ประสบกับความยากจน ไม่สามารถทำงานได้ จนทำให้เกิดผลกระทบทาง จิตใจอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดความท้อถอยหวาดระแวง อิจฉาริษยา มองโลกในแง่ร้าย ซึ่งจะมีผลต่อ บุคลิกภาพของบุคคล

๔) ความยากจนมีผลต่อคุณภาพชีวิต ความยากจนมีผลกระทบต่อคุณภาพ ชีวิตของประชาชน ทั้งในด้านภาวะโภชนาการ สภาพความเป็นอยู่ โดยเฉพาะปัจจัยที่จำเป็นขั้น พื้นฐานสำหรับมนุษย์ อันได้แก่ปัจจัย ๔

ปัญหาเกี่ยวกับความยากจน คือ ความทุกข์ของคนจนสภาพของการดำรงชีวิตของ บุคคล ซึ่งมีสาเหตุมาจากหลายๆ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว และไม่มีสูตรสำเร็จสำหรับการแก้ไข ปัญหาความยากจน สำหรับทุก ๆ ประเทศที่กำลังประสบอยู่ แต่ละประเทศจำเป็นต้องมีการวาง แผนงานของตนเองที่จะขจัดสาเหตุของความยากจน เช่น ความหิวโหย การไม่รู้หนังสือ ปัญหา บุคคลที่มีรายได้ไม่เพียงพอในการใช้จ่ายเพื่อสนองความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำในการดำรงชีวิตและ ไม่สามารถตอบสนองความต้องการทั้งร่างกายและจิตใจ จนเป็นเหตุให้บุคคลนั้นมีสภาพความเป็น อยู่ต่ำกว่าระดับมาตรฐานที่สังคมวางไว้(มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน) ดังนั้น ความยากจน ก็คือ สภาวะ ที่มีความขาดแคลนปัจจัยทางเศรษฐกิจที่จำเป็นขั้นพื้นฐาน เช่น การขาดแคลนเงินตราที่จะนำมาใช้ ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งตรงกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ปัจจัยสี่นั่นเองได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ดังนั้น การดำเนินงานของรัฐบาลในประ เทศที่ ยากจน จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน รวมทั้งความช่วยเหลือด้านการเงิน เพราะว่าการต่อสู้กับความ ยากจนเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุก ๆ ประเทศ จากการศึกษาถึงสาเหตุของปัญหาความ ยากจนพบว่า เกิดจากการที่คนตกเป็นทาสของวัตถุนิยม กระแสบริโภคนิยมที่สังคมได้รับ อิทธิพล มาจากสื่อโฆษณาต่างๆ และจากการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี ที่ทันสมัยเกิดขึ้นกับโลก ทำให้ความ เจริญทางด้านวัตถุเกิดขึ้นอย่างมากมาย แต่ด้านจิตใจคนกับไม่ค่อยได้รับการพัฒนา คนขาดคุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรม ปัญหาชีวิตในสังคมปัจจุบัน มีสาเหตุมาจากกิเลส ๓ คือ ความโลภ ความ โกรธ และความหลง และยังมาจากตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภว ตัณหา ที่เป็น รากเหง้านำไปสู่ปัญหาสังคมอีกมากมาย เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาคอร์รัปชัน และปัญหา ยา เสพติด เป็นต้น และความยากจนยังเกิดมาจากสาเหตุในเรื่องของหลักกรรมตามหลักคำสอนใน พระพุทธศาสนา ได้แก่ ชนกรรม กรรมตัวที่มีหน้าที่ทำให้เกิด และเกิดแล้วก็ทำหน้าที่ให้วิบากจิต เกิดขึ้นอีกเราทุกคนที่มีรูปร่างเป็นตัวเป็นตนอันนี้ เราเรียกว่า กัมมัชชรูป คือรูปที่เกิดจากกรรม นั้นเอง เช่น ทำไมบางคนเกิดมาในที่ตระกูลร่ำรวยอุดมสมบูรณ์ บางคนทำไมเกิดมาในครอบครัวที่

ยากจน แม้แต่จะหาเข้ากินค่าก็แทบจะไม่พอเลี้ยงชีพของตนได้ บางคนเกิดมาก็มีในฐานะต่างๆ สิ่งเหล่านี้แหละ มันเป็นหน้าที่ของชนกรรมที่จะกำหนดให้เราได้ปฏิสนธิและรับวิบากกรรมเช่นนั้น จะเห็นได้ว่าตัวกรรม มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการดำเนินชีวิต และเมื่อมีการกำเนิดชีวิตมาแล้ว กรรมยังเป็นตัวกำหนดทิศทางความเป็นไปของชีวิตอีกด้วย トラบใดที่มนุษย์ยังมีกิเลสอยู่ เขาย่อมเกิดอีกตราบนั้น และย่อมที่จะกระทำความกรรมชั่วได้ตลอดเวลา เหตุดี ผลดี เหตุชั่ว ผลชั่ว บุคคลใดทำกรรมไว้เช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้นเป็นเครื่องตอบแทน ไม่ช้า ก็เร็ว เพียงระยะเวลาของกรรมนั้นส่งผลตามเหตุปัจจัยที่ได้กระทำไว้ เว้นเสียแต่ว่าบุคคลนั้นจะสามารถทำกรรมให้เป็นอโหสิกรรมได้ ด้วยการละเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวงในอกุศล -กรรมบถ ๑๐ ยิ่งกุศลให้ถึงพร้อมด้วยการสร้างคุณงามความดีในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ และการทำจิตใจของตนให้ผ่องแผ้วด้วยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ชั่วขณะคือสมาธิ และการทำจิตให้บริสุทธิ์ตลอดไป คือวิปัสสนา ด้วยการปฏิบัติตนอย่างมีสติ ไม่ตั้งตนอยู่ในความประมาท อันก่อให้เกิดปัญญา เพื่อนำผู้ขึ้นไปสู่มรรคผล นิพพาน ตามกาลเวลาอันควร อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา นั่นคือ หากทุกคนมีความประพฤติตามหลักธรรมคำสอน ละเว้นความชั่ว ทำความดี เป็นนิจ หรือแม้เพียงรักษาศีล ๕ อย่างสม่ำเสมอ ก็จะเป็นบาทฐานของการไม่ประมาท มีสติสัมปชัญญะ รู้สีกผิดชอบชั่วดี ระวังตนเองอยู่เสมอว่า สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ และระวังมิให้ตนเองตั้งอยู่ในความประมาท จะเกิดความสงบ ความร่มเย็นในจิตใจ ทั้งแก่ตนเอง ครอบครัว ไม่มีใครเป็นทาสของยาเสพติด นำไปสู่ความเจริญของสังคม สังคมมีความสุข คนในชาติไม่เดือดร้อน ประเทศชาติมีความเจริญมั่นคง บางท่านเสนอว่าเพียงแค่การกิน อยู่ เป็น หมายถึง กิน อยู่ ตามแนวพุทธศาสนา^{๓๐} ก็สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้เหมือนกัน

๒.๑.๗ ปัญหาความยากจนตามรายงานของสหประชาชาติ

ความยากจน คือ ภาวะที่ไม่เพียงพอในการยังชีพ ความไม่เพียงพอในปัจจุบัน ๔ และอื่น ๆ อันเป็นปัจจัยจำเป็นตามสภาพ ความไม่เสมอภาค ความเหลื่อมล้ำด้านต่าง ๆ ระหว่างกลุ่มคนในสังคมทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและการเมือง และความสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคล ในสังคม ที่ประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อม และการพัฒนา (UNCED) ที่กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อ ปี ค.ศ. ๑๙๙๒ ได้อนุมัติแผนปฏิบัติการ ๒๑ (Agenda ๒๑) เรื่อง การต่อสู้กับ ความยากจน (Combating Poverty) ระบุว่า “ความยากจนมีสาเหตุมาจากหลาย ๆ ประการ และไม่มีสูตรสำเร็จสำหรับการแก้ไขปัญหาคความยากจนสำหรับทุก ๆ ประเทศ”^{๓๑}

ดังนั้น แต่ละประเทศจำเป็นต้องมีแผนงานของตนเองที่จะขจัดสาเหตุของความยากจน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการขาดแคลนอาหาร การศึกษา การขาดแคลนการบริการทางการแพทย์

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคน กิน อยู่ เป็น, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙.

^{๓๑} พัชรินทร์ ปลอดฤทธิ์, เมตตา เมืองไพศาล และคณะ, “การประเมินผลโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนของกรมการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี” รายงานการวิจัย คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑. (เอกสารอัดสำเนา), ๒๕๔๑, หน้า ๗.

และการดูแลเด็กไม่สมวัย รวมทั้งการว่างงานของประชากรซึ่งมีจำนวนมาก ไม่มีการวางแผนครอบครัวที่ดี ทำให้คุณภาพชีวิต และระดับรายได้ต่อหัวต่ำ ภาพรวมของประเทศจึงเป็นประเทศที่ยากจนจำเป็นต้องขอรับการสนับสนุนจากองค์กรรัฐและเอกชน รวมทั้งความช่วยเหลือด้านการเงินจากประเทศต่าง ๆ รัฐบาลจึงต้องวางนโยบายเพื่อดำเนินการขอความสนับสนุนด้านนี้ และถือว่าการขจัดปัญหาความยากจน หรือการต่อสู้กับความยากจนเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกๆประเทศ

องค์การสหประชาชาติ และประเทศสมาชิกจึงต้องวางแผน หรือจัดโครงการร่วมกัน เพื่อหาวิธีบรรเทาความยากจน ซึ่งนับเป็นเรื่องที่มีความ สำคัญอย่างยิ่งเรื่องหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของโครงการคือ การต่อสู้กับความยากจน ทำให้คนยากจนพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนใช้ความสามารถของตนในการมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สร้างงานให้กับผู้ตกงานหรือทำงานไม่เต็มที่ในปัจจุบัน และสำหรับบุคคลในวัยทำงานที่กำลังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยสนับสนุนด้านการลงทุน ร่วมมือกับภาครัฐเพื่อขยายตัวทางเศรษฐกิจ มีการกระจายรายได้ ติดต่อบริษัท งานด้านการช่วยเหลือจากต่างประเทศ และเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาวแผนพัฒนาต้องดำเนินการในเรื่องการอนุรักษ์และคุ้มครองทรัพยากร “นโยบายการพัฒนาต้องมุ่งเน้นเฉพาะการเพิ่มผลผลิต และคำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรที่เป็นฐานรองรับการผลิตเพื่อขจัดปัญหาการนำไปสู่การถดถอยของผลผลิตในเวลาใดเวลาหนึ่ง อันอาจทำให้เกิดปัญหาความยากจนเพิ่มมากขึ้น”^{๓๒}

นอกจากนี้ รัฐบาลสามารถส่งเสริมการพัฒนาโดยการมอบความรับผิดชอบและทรัพยากรให้ประชาชนหรือผู้นำในท้องถิ่นรวมทั้งสตรีมากยิ่งขึ้น เช่น สหกรณ์หรือผู้นำองค์กรของประชาชน องค์กรสตรีและองค์กรเอกชน(NGOs)แหล่งวัตถุดิบที่สามารถนำมาผลิตนวัตกรรม (innovation) หรือการคิดค้นสิ่งใหม่ๆ และการดำเนินงานพัฒนาในระดับท้องถิ่น เป็นการช่วยส่งเสริมการทำงานเลี้ยงชีพอย่างยั่งยืนได้ ประชาชนในท้องถิ่นจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการคุ้มครองและการจัด การทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่ยั่งยืนจำเป็นต้องเข้าถึงที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และมีเงินทุนเพียงพอเพื่อให้เกิดผลผลิต รวมทั้งมีส่วนแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในภูมิภาค ของตน ประชาชนจำนวนมากจำเป็นต้องได้รับการศึกษาและฝึกอบรมของชุมชนนั้น และมีการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนจัดประชุมกลุ่มผลิตผลงาน เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ร่วมกันแก้ปัญหาข้อบกพร่องของผลผลิต เพิ่มความชำนาญการ(Expertise)ในการปฏิบัติการทุกด้านให้แกกันและกัน นักวิชาการไทยบางท่านกล่าวเสริมประเด็นนี้ว่า สาเหตุที่สำคัญที่สุดของการนำนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจนไปปฏิบัติแล้วไม่บรรลุผลตามที่คาดหวังไว้ นั้นเกิดจากปัจจุบันภารกิจด้านการแก้ไขปัญหาความยากจนนั้นเป็นลักษณะงานเฉพาะกิจ (Ad-hoc Function) ไม่ใช่ภารกิจประจำของหน่วยงานใด^{๓๓}

ในด้านการมีประชากรมากเกินไป จำเป็นต้องมีการวางแผนครอบครัวโดยเร่งด่วน โดยที่ทั้งหญิงและชายต้องมีสิทธิเท่าเทียมกันในการตัดสินใจโดยอิสระและพร้อมรับผิดชอบต่อประชากรที่

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๓๓} วิทยากร เชียงกุล, พัฒนาการแบบยั่งยืนกับการแก้ไขปัญหาความยากจน, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง กรุ๊ป, ๒๕๔๗), หน้า ๕๖.

เพิ่มขึ้น มีการพูดคุยปรึกษากันในเรื่องจำนวนและระยะห่าง(Spacing)ของการมีบุตร สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารทางการศึกษา และวิธีการที่เหมาะสม เพื่อใช้สิทธิดังกล่าว รัฐบาลควรมีโครงการและบริการทางสาธารณสุขอย่างเพียงพอสำหรับสตรี รวมทั้งการดูแลสุขภาพสตรีมีครรภ์อย่างมีประสิทธิภาพที่ลูกเกิดรอดและปลอดภัยทั้งแม่และลูก การส่งเสริมและให้โอกาสสตรีเลี้ยงดูบุตรด้วยน้ำนมมารดาอย่างเต็มที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหกเดือนแรกหลังคลอด นอกจากจะมีผลดีต่อลูกที่ได้สารอาหารที่มีประโยชน์เหมาะสมและครบถ้วนแล้ว ลูกก็จะได้รับความอบอุ่นเกิดสายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างแม่และลูก ทั้งยังเป็นการประหยัดเศรษฐกิจของครอบครัว และของประเทศที่ไม่ต้องใช้นมผสมหรือต้องสั่งซื้อนมผสมจากต่างประเทศอีกด้วย ประเทศก็จะไม่ยากจน และสามารถพัฒนาต่อไป

การแถลงรายงาน การพัฒนามนุษย์ขององค์การสหประชาชาติ UNDP ประจำปี พ.ศ. ๒๕๓๙ กล่าวถึงประเทศกำลังพัฒนาที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาคนอย่างรวดเร็วในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาโดยอาศัยดัชนีการพัฒนามนุษย์ ซึ่งเป็นเครื่องวัดแบบใหม่ที่จะชี้ความจนในสมรรถนะของคน (Capability Poverty Measure = CPM) เป็นเกณฑ์ โดยการพิจารณาจากอายุโดยเฉลี่ยของประชากร การศึกษา รายได้ประชาชาติต่อหัว “รายงานของสหประชาชาติเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เน้นในเรื่องดัชนีวัดการพัฒนามนุษย์หรือ HDI ซึ่งจะนำตัวเลขเฉลี่ยเกี่ยวกับรายได้เกี่ยวกับอายุขัย และเกี่ยวกับระดับการศึกษาของแต่ละประเทศมาคำนวณ ไทยจะติดอันดับ ๖๐ กว่า ๆ ในปี พ.ศ.๒๕๔๐ ประเทศไทยเราอยู่ในอันดับที่ ๕๙ จาก ๑๗๕ ประเทศที่มีการสำรวจอยู่ในระดับการพัฒนาปานกลางไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ประเทศแคนาดามีดัชนีการพัฒนามนุษย์ยอดเยี่ยมที่สุด และประเทศที่ต่ำลงที่สุดของโลกเป็นอันดับ ๑๗๕ คือ เซียร์ราลีโอน”^{๓๔}

(๑) การศึกษาทฤษฎีหรือแนวคิดความยากจนที่เป็นสากล

ความยากจน (Poverty) เป็นแนวคิดของความขัดสนเชิงเปรียบเทียบ (Concept of relative deprivation) ความยากจนมีลักษณะเป็นภาวะวิสัย (Objectively) บุคคล ครอบครัวหรือกลุ่มจะเป็นคนยากจนก็ต่อเมื่อเขาขาดแคลนทรัพยากรหรือได้รับทรัพยากรต่ำกว่าคนทั่วไปเนื่องจากการถูกกีดกันจากแบบแผนการดำรงชีวิตของคนปกติ ตามความหมายนี้จึงอาจมีคนจนในสังคมร่ำรวย แม้คนจนในสังคมดังกล่าวอาจมีความเป็นอยู่ดีกว่าคนจนในสังคมที่ยากจนก็ตาม ยิ่งไปกว่านั้น แม้ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นติดต่อกันหลายปี แต่ก็อาจมีความยากจนเพิ่มขึ้นได้ หรือถ้าเป็นการนำกลุ่มคนมาเปรียบเทียบกัน ก็ต้องคอยปรับตัวเลขความยากจนให้ทันสมัย เพราะสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การวัดความยากจนในงานวิจัยโดยทั่วไปเป็นการวัดความยากจนสมบูรณ์ คือ ความยากจนของบุคคลใดบุคคลหนึ่งมีได้ขึ้นอยู่กับสถานะความเป็นอยู่ของคนอื่น ๆ ขณะที่ความยากจนเชิงเปรียบเทียบนั้นขึ้นอยู่กับฐานะเปรียบเทียบจากสังคมที่บุคคลนั้นอยู่ โดยบุคคลจะรู้สึกว่าเป็น “ขาดแคลน” หากไม่สามารถบริโภคหรือครอบครองสิ่งที่คนทั่วไปบริโภคหรือครอบครอง ปัญหาความยากจนกับการกระจายรายได้แม้จะไม่ใช่เรื่องเดียวกัน แต่ก็เกี่ยวพันกัน เพราะหากคนจนได้รับการยกฐานะดีขึ้นแล้ว การกระจายรายได้ก็ย่อมดีขึ้น ดังนั้นในทางนโยบาย การแก้ปัญหาความ

^{๓๔} อ้างแล้ว, “การประเมินผลโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนของกรมการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี” รายงานการวิจัย หน้า ๘.

ยากจนควรทำไปพร้อมกัน หรืออาจสนใจแก้ปัญหาความยากจน เพราะหลายสิบปีที่ผ่านมาการกระจายรายได้ไม่ดีขึ้น เนื่องจากประเทศไม่มีนโยบายแก้ปัญหาความยากจนอย่างจริงจัง ด้วยเหตุนี้ นโยบายที่เหมาะสมจึงเป็นนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนไม่ใช่นโยบายเพื่อแก้ปัญหการกระจายรายได้

ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๙ เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ความยากจนได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อนกดดันให้มีการจัดสวัสดิการขึ้นในประเทศอังกฤษ และส่งผลทำให้เกิดจุดเริ่มต้นในการศึกษาความยากจนขึ้นอย่างจริงจังตามแนวคิดของนักวิชาการเมื่อปีค.ศ. ๑๘๘๙ บูธได้เขียนหนังสือเรื่อง “Life and Labor of the people in London” เขาชี้ให้เห็นว่าครอบครัวของกรรมกรนั้นดำรงชีพกันอย่างยากลำบากเพราะความยากจน ค่านิยมของสังคมคนอังกฤษดั้งเดิมนั้นเห็นว่า “คนยากจนเป็นคนขี้เกียจ โง่ และขี้ต่ำ” แต่บูธได้โต้แย้งความคิดนี้โดยชี้ให้เห็นว่าความยากจนเป็นปัญหาของสังคม เขาเสนอให้รัฐพยายามหาคำตอบให้ได้ว่า ความยากจน คืออะไร ใคร คือ คนยากจน ความยากจนมีสาเหตุมาจากอะไร มีปริมาณความยากจนอยู่เท่าไร ผลงานของบูธ ทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้าอย่างจริงจัง และกว้างขวางยิ่งขึ้น ทั้งในแง่การพยายามแสวงหาข้อยุติในการนิยาม การวัดหาสาเหตุ และการกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา ในปัจจุบันยังถกเถียงกันอยู่ จึงกล่าวได้ว่าแนวความคิดเรื่องความยากจนยังมีสถานะเป็น แนวคิดเชิงปทัสสถาน (Normative Concept) และเกิดจากปัจจัย ๔ ระดับ คือ ๑) ระดับโครงสร้าง ๒) ระดับชุมชน ๓) ระดับครอบครัว และ ๔) ระดับปัจเจกบุคคล^{๓๕}

จากการศึกษาพบว่าพื้นฐานแนวความคิดในการกำหนดนิยามและตัวชี้วัดความยากจนประกอบด้วยกลุ่มความคิดต่าง ๆ ที่สำคัญมีดังนี้

- ๑) ความยากจนในแนวคิด “ความไม่เพียงพอในภาวะยังชีพ หรือความจำเป็นพื้นฐาน”
- ๒) ความยากจนในแนวคิด “ความขาดแคลนสัมพัทธ์”
- ๓) ความยากจนในแนวคิด “ความไม่เสมอภาค”
- ๔) ความยากจนในแนวคิด “การอยู่ดีกินดีและคุณภาพชีวิต”^{๓๖}

การศึกษาค้นคว้าครั้งแรกในอังกฤษ ประมาณค.ศ. ๑๘๘๐ มุ่งไปที่ความจำเป็นทางร่างกาย (Physiological Needs) เช่น ผลงานของบูธ เห็นว่าคนจน คือคนที่ขาดแคลน (Insufficient) ปัจจัยในการยังชีพ เช่น อาหาร ยา เครื่องนุ่งห่ม เชื้อเพลิง และที่อยู่อาศัย แนวคิดของบูธได้รับการยอมรับและได้รับสืบทอดต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยพยายามศึกษาว่าปัจจัยขั้นต่ำในการดำรงชีพของมนุษย์นั้น มีองค์ประกอบอย่างไร วัดและประเมินออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อนำเอาผลการวัดและการประเมินความไม่พอเพียงไปใช้ในการจัดโครงการแก้ไขต่อไป

กรณีการบริหารความมั่นคงทางสังคมของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งทำให้ความยากจนกลายเป็นดุลพินิจหรือประเด็นทางนโยบายของรัฐบาล หรือเป็นเรื่องการเมืองและการแสวงหาความ

^{๓๕} ชินฤทัย กาญจนะจิตรา และคณะ, “ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความยากจน” รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘, หน้า ๘๙.

^{๓๖} อ่างแล้ว, “การประเมินผลโครงการแก้ไขปัญหาค้นคว้าความยากจนของกรมการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี” รายงานการวิจัย, หน้า ๒๑.

นิยมทางการเมือง การมองความยากจนจึงค่อย ๆ เปลี่ยนจากแนวสัมบูรณ์ (Absolute) ที่กำหนดระดับความยากจนมาเป็นแนวสัมพัทธ์ (Relative) Peter Townsend ได้อธิบาย “ความยากจน” ในเชิงสัมพัทธ์ว่ามีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑) แบบแผนการครองชีพ (Style of living) เป็นความคาดหวังของสังคมแต่ละแห่งว่าควรมีลักษณะการครองชีพแบบใดหรือควรทำอะไรใด แบบแผนการครองชีพจึงเป็นประเพณีและกิจกรรมที่คาดหวัง แม้จะไม่ได้ทำเหมือนกันทุกคน แต่คนส่วนใหญ่ก็ทำกัน เช่นการเลือกบริโภคอาหารหรือสิ่งอำนวยความสะดวก แม้ว่าลักษณะของการครองชีพของแต่ละสังคมต่างกันแต่ก็มีความเป็นระเบียบและสัมพันธ์กัน แบบแผนนี้จึงสามารถวัดได้และสามารถสะท้อนออกมาได้ เช่น ดัชนีการขาดยถาหรือนักบริโภค ซึ่งเป็นดัชนีที่สะท้อนลักษณะโดยรวมของการครองชีพของสังคม

๒) การจัดกลุ่มและทรัพยากร (Stratification and resources) วิธีการที่จะระบุตัวคนจนเมื่อเปรียบเทียบกับคนอื่นในสังคม คือ การแบ่งประชากรออกเป็นกลุ่ม (Strata) ตามเกณฑ์ความเหลื่อมล้ำ (Criterion of inequality) แต่ไม่ควรดูจากรายได้ที่เป็นเงินอย่างเดียว ต้องดูทรัพย์สินที่กำหนดมาตรฐานการดำรงชีวิต เพราะคนที่ได้เงินเดือนหรือค่าจ้างเท่ากัน แต่ได้สวัสดิการเสริมไม่เท่ากันก็อาจมีมาตรฐานการดำรงชีวิตต่างกัน หรือคนที่มียรายได้เท่ากันแต่ได้รับบริการจากรัฐต่างกัน ก็อาจมีชีวิตที่แตกต่างกันเช่นกัน เช่น อาจดูจากรายได้ที่เป็นเงินสด (Cash income) ทรัพย์สินทุน (Capital assets) มูลค่าของสวัสดิการจากการทำงาน (Value of employment benefits) มูลค่าของสวัสดิการสังคมจากรัฐ (Value of public social services) รายได้ส่วนตัว (Private income)

ข้อมูลต่าง ๆ ข้างต้นนี้ได้มายาก แต่เป็นสิ่งจำเป็น ข้อมูลเหล่านี้ควรนำมาจัดเป็นกลุ่มและคิดเป็นตัวเงิน ตรวจสอบดูลักษณะการกระจายรายได้ จัดกลุ่มรายได้ของบุคคลและครัวเรือนในแต่ละด้าน และวัดลำดับโดยรวม ซึ่งจะช่วยจำแนกความยากจนทั้งระบบ (Total poverty) และความยากจนบางส่วน (Partial poverty) หรือยากจนชั่วคราว (Temporary) และยากจนระยะยาว (Long-term poverty) ออกจากกัน^{๓๗}

ความยากจนเกิดได้กับครอบครัวทุกครอบครัว หรือทุกเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์แต่กระนั้น ความยากจนของแต่ละสังคมก็สามารถจำแนกและจัดกลุ่มได้ สำหรับสหรัฐอเมริกา ความยากจนมีลักษณะพิเศษ ดังนี้

๑) โครงสร้างครอบครัว (Family structure) ครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้ามีฐานะยากจน เช่น ในปี ค.ศ. ๑๙๙๓ มีครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้ามีฐานะยากจนกว่าร้อยละ ๕๐ เมื่อเปรียบเทียบกับครอบครัวที่มีคู่สามีภรรยาเป็นหัวหน้ามีเพียงร้อยละ ๗ สำหรับในสหรัฐอเมริกาคนที่เป็นคนจนมีลักษณะเด่น คือ ประกอบด้วยผู้หญิงและเด็กถึง ๒ ใน ๓ ปัญหาความยากจนของสหรัฐอเมริกาจึงเกี่ยวข้องกับโครงสร้างครอบครัว ปัจจัยที่มีผลต่อความยากจนใน ทุกวันนี้จึงมาจากการแตกแยกของครอบครัวเป็นหลัก

^{๓๗} Peter Townsend, *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living* (New York: Penguin Books, 1979), pp. 31-59.

๒) เชื้อชาติ (Race) ในสหรัฐอเมริกาคนที่เป็นคนจนเป็นคนดำมากกว่าคนขาวประมาณ ๓ เท่า นอกจากนี้ในหมู่คนขาวด้วยกัน คนที่มีเชื้อสายสเปนยังยากจนมากกว่าคนขาวอื่น ๆ อีก

๓) อายุ (Age) ในสหรัฐอเมริกาคนสูงอายุยากจนน้อยกว่าคนอายุไม่มาก เช่น คนสูงอายุ ๖๕ ปีขึ้นไปยากจนต่ำกว่าอัตราเฉลี่ย ยิ่งกว่านั้น คนสูงอายุยังร่ำรวยกว่าคนอายุไม่มากอาจเป็นเพราะคนหนุ่มสาวมักยังต้องส่งผ่อนบ้านหรือใช้จ่ายส่วนอื่นมาก ส่วนคนสูงอายุแม้ว่าจะใช้บริการรักษาพยาบาลมากกว่า แต่ผู้จ่ายจริงก็คือหน่วยงานที่รักษาพยาบาล ปัจจุบันความยากจนในหมู่คนสูงอายุกำลังลดลง สาเหตุมาจากความสำเร็จของระบบประกันสังคมของสหรัฐอเมริกา

๔) ฐานะ (Wealth) หมายถึงมูลค่าสุทธิของทรัพย์สิน เช่น มูลค่าบ้านลบด้วยค่าผ่อนบ้าน มูลค่ารถยนต์ลบด้วยเงินกู้ มูลค่าธุรกิจลบด้วยหนี้ จำนวนเงินในบัญชีธนาคารเงินออม หุ้น พันธบัตร และอสังหาริมทรัพย์ การคำนวณความยากจนส่วนใหญ่คำนวณจากรายได้ แต่ในทางทฤษฎีอาจดูจากฐานะได้ด้วย เช่น คนสูงอายุที่จัดว่าเป็นคนจนและมีรายได้ต่ำนั้นมีฐานะ เช่น ในปี ค.ศ. ๑๙๙๐ มูลค่าสุทธิของครอบครัวระดับกลางที่มีอายุ ๖๕ ปีขึ้นไปมีฐานะคิดเป็นเงิน ๙๑,๓๐๐ ดอลลาร์ สรอ. ขณะที่ครอบครัวที่อายุต่ำกว่า ๓๕ ปีมีฐานะคิดเป็นเงินเพียง ๔,๐๐๐ ดอลลาร์ สรอ.^{๓๘}

ปัญหาความยากจนกับการกระจายรายได้แม้จะไม่ใช่วิธีเรื่องเดียวกัน แต่ก็เกี่ยวพันกัน เพราะหากคนจนได้รับการยกฐานะดีขึ้นแล้ว การกระจายรายได้ก็ย่อมดีขึ้น ดังนั้น ในทางนโยบาย การแก้ปัญหาความยากจนควรทำไปพร้อมกัน หรืออาจสนใจแก้ปัญหาความยากจน เพราะหลายสิบปีที่ผ่านมาการกระจายรายได้ไม่ดีขึ้น เนื่องจากประเทศไม่มีนโยบายแก้ปัญหาความยากจนอย่างจริงจัง ด้วยเหตุนี้นโยบายที่เหมาะสมจึงเป็นนโยบายเพื่อแก้ปัญหาความยากจนไม่ใช่นโยบายเพื่อแก้ปัญหาการกระจายรายได้^{๓๙}

การแก้ไขปัญหาความยากจนจึงต้องอาศัยการพัฒนา การพัฒนาเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม(Social change) ส่วนความทันสมัยก็เป็นกรณีเฉพาะอันหนึ่งของการพัฒนา สำหรับทางด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม (Industrialization) เป็นมิติหนึ่งของการพัฒนา โดยหลักทั่วไปแล้วการพัฒนาเป็นลักษณะทางสังคมที่กำลังเปลี่ยนจากสิ่งที่เคยเป็นในอดีตไปสู่สิ่งที่ต้องการจะเป็นซึ่งขึ้นอยู่กับเป้าหมายของการพัฒนาของแต่ละสังคม^{๔๐}

เมื่อรัฐบาลสามารถพัฒนาคนให้เป็นทรัพย์สินที่ครบถ้วนได้อย่างเท่าเทียมกันและสอดคล้องกับความต้องการของประชาชน ประชาธิปไตยก็เกิดขึ้นในฐานะรูปแบบขององค์กรทางสังคมเพื่อการพัฒนา ในทางกลับกัน หากรัฐบาลใช้กฎระเบียบมากและไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพย์สินที่สำคัญ ก็จะทำให้ไม่เกิดประชาธิปไตยแนวคิดแรกนั้นนักคิดใน

^{๓๘} Thomas R. Dye, *Politics in states and communities*, 9th ed. (New Jersey: Prentice Hall, 1997), pp. 482-483.

^{๓๙} สมชัย จิตสุชน, “การกระจายรายได้ : บทสำรวจความรู้,” *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์*, ๒๒, ๓ (กันยายน ๒๕๔๗): ๗๗-๗๘.

^{๔๐} Denis Goulet, *The cruel choice: A new concept in the theory of development* (New York: Atheneum, 1973), p. 96.

สหรัฐอเมริกา เรียกว่า “รัฐบาลเชิงบวก” (Positive government) ส่วนแนวคิดหลังเรียกว่า “บรรษัทนิยม” (Corporatist or corporativist) หมายถึงการจัดการเศรษฐกิจโดยที่รัฐเข้าไปพัฒนาทุกอย่าง^{๔๑}

ปีค.ศ. ๑๙๖๐ ประเทศสหรัฐอเมริกา มีความเหลื่อมล้ำทางฐานะเศรษฐกิจ และสังคมมาก การกระจายรายได้ของประเทศถูกมองว่าไม่เป็นธรรม กลุ่มคนรวยมีอำนาจในการบริโภคมากกว่ากลุ่มคนจน ดังนั้น ประชาชนจึงรู้สึกว่าเป็นปัญหาความเหลื่อมล้ำ (Inequality) เป็นปัญหาสำคัญของประชาชน

เนื่องจากในสหรัฐอเมริกา มีหลายมลรัฐ ดังนั้นการวัดและการนิยามความยากจนโดยอาศัยความไม่เท่าเทียมกันทางรายได้ จึงมีความหลากหลายในดัชนีบางหน่วยงานยังคงใช้เส้นความยากจน (Poverty Line) ที่อาศัยรากฐานความคิดเชิงสมบูรณ (คือที่ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ) โดยอ้างว่ายังมีความเหมาะสมในการจัดสวัสดิการให้กับคนบางกลุ่มที่ยังขาดแคลนปัจจัยสี่ แต่หลายมลรัฐหลายสำนัก โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษาศาสตร์ มีแนวคิดในการวัดการกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม คือ

- (๑) กลุ่มรวย (Rich)
- (๒) กลุ่มปานกลาง (Middle)
- (๓) กลุ่มค่อนข้างรวย (Upper Middle)
- (๔) กลุ่มค่อนข้างจน (Lower Middle)
- (๕) กลุ่มจน (Poor)^{๔๒}

วิธีนี้สามารถทำได้เพราะสามารถคำนวณได้ทันทีจากข้อมูลรายได้ประชาชาติ (GNP) และข้อมูลสำมะโนประชากรประเทศ ประโยชน์ของวิธีนี้ คือ สามารถให้ข้อมูลในภาพรวม (Macro Analysis) ว่ามีกลุ่มจนจำนวนเท่าไร แต่ไม่สามารถทราบได้ว่าครอบครัวใด คือครอบครัวที่ยากจน

๔) ความยากจนในแนวคิด “การอยู่ดีกินดีและคุณภาพชีวิต” (Poverty as well-Being Quality of life) เป็นแนวคิดที่ถือว่าความยากจน คือ ความขาดแคลนในการเป็นอยู่ (Being) หรือกล่าวได้ว่า มีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งมีความเป็นอยู่หรือคุณภาพดังกล่าวสามารถกำหนดได้จากเส้นความสัมพันธ์ระหว่างรายได้กับคุณภาพชีวิต ความยากจนระดับที่ ๔ นี้ แบ่งออกเป็น ๓ มิติที่สำคัญคือ มิติด้านความเป็นอยู่ มิติด้านสถานภาพทางสังคม และมิติด้านโครงสร้างพื้นฐานของรัฐบาล^{๔๓}

^{๔๑} Svante Ersson and Jan-Erik Lane, “Democracy and development: A statistical exploration,” in *Democracy and development: Theory and practice*, Adrian Leftwich, ed., pp. 35-39.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๔๓} สุวิณี วิวัฒน์วานิช และคณะ, “โครงการสถานการณ์ความยากจนในผู้สูงอายุและรูปแบบการจัดการเพื่อส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย” รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๕๑. หน้า ๒.

การมองความยากจนในเชิงเปรียบเทียบนี้ยังมีผลต่อนโยบาย โดยนำความรู้และข้อมูลมาใช้ เช่น การแก้ปัญหาความยากจนในอดีตเกิดจากการมองความยากจนว่าอยู่ระดับต่ำกว่ามาตรฐานการยังชีพ และใช้มาตรฐานนี้วัดระดับความยากจน พร้อมกับจ่ายเงินให้คนจนเพื่อช่วยให้เกิดความมั่นคงทางสังคม การคิดความยากจนตอนแรกพยายามวัดจากสิ่งจำเป็นในการยังชีพ เช่น อาหาร ที่อยู่ อาศัย เสื้อผ้า ยารักษาโรค แต่ปัญหา คือ ความจำเป็นมีการปรับเปลี่ยนได้และยังขึ้นอยู่กับประเพณีของสังคม เช่น บางสังคมเห็นว่าการดื่มน้ำชาเป็นสิ่งจำเป็น หรือเสื่อกันหนาวหรือเครื่องทำความร้อนของประเทศที่มีภูมิอากาศหนาวเป็นสิ่งจำเป็นอีกทั้งการวัดมาตรฐานจากอาหารนั้นก็ไม่น่าแน่นอน เพราะการบริโภคและความเป็นอยู่ของประชาชนต่างกัน ขณะเดียวกัน การนำความจำเป็นด้านอื่นนอกจากอาหารมาวัดด้วยนั้น ก็เกิดปัญหาว่าวัดยาก และคนจนก็มักมีความจำเป็นด้านอื่นอยู่ในระดับต่ำ ระยะหลังจึงมาดูจากความสามารถของผู้จ่าย คือ รัฐบาล

(๒) การศึกษาทฤษฎีหรือแนวคิดความยากจนระดับชาติ

ปีพ.ศ. ๒๕๔๗ เป็นปีซึ่งรัฐบาลเน้นหนักในการแก้ปัญหาความยากจนอย่างเป็นระบบ โดยมีมาตรการที่น่าสนใจ คือ การแปลงสินทรัพย์เป็นทุน และการเปิดให้คนจนมาลงทะเบียน เพื่อแจ้งปัญหา เพื่อให้รัฐนำไปเป็นข้อมูลในการแก้ปัญหา ทั้งนี้ปัญหาความยากจนถือเป็นปัญหาระดับชาติ และรัฐบาลถือเป็นวาระแห่งชาติ ดังนั้นจึงน่าสนใจว่าสถานการณ์ความยากจนในขณะนี้เป็นอย่างไรร

“ผลสรุปการดำเนินงานแก้ไขปัญหาความยากจน และกระจายรายได้ในรอบครึ่งปี พ.ศ. ๒๕๔๖ จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) เพื่อให้เห็นสถานการณ์ และปัญหาของความยากจน”^{๔๔}

๑) ความยากจนเป็นปัญหาระดับชาติ

ปัญหาความยากจน ได้กลายเป็นปัญหาในเชิงระบบ และโครงสร้างระดับชาติ ที่สั่งสมมานานในสังคมไทย จนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศ แม้ว่าภาครัฐจะให้ความสนใจในการแก้ไขปัญหามาโดยตลอด โดยเฉพาะตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๒๙) เป็นต้นมา แต่ยังไม่สามารถแก้ไขให้บรรลุผลที่จริงจัง ขณะที่สภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันส่งผลให้ปัญหาความยากจนมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ปัญหาความยากจนจึงจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นองค์รวมที่เชื่อมโยงมิติต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ แผนพัฒนาฉบับที่ ๙^{๔๕}

(พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) ได้กำหนดให้การแก้ไขปัญหาความยากจนของประเทศเป็นปัญหาเร่งด่วนของชาติที่จำเป็นอย่างยิ่ง ต้องเร่งดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลา ๕ ปีของแผน โดยได้กำหนดเป้าหมายการลดสัดส่วนคนจน จากร้อยละ ๑๕.๙ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๒ ให้เหลือร้อยละ ๑๒ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๙ พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็นระบบด้วยการ

^{๔๔} คณะอนุกรรมการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา), ๒๕๔๐, หน้า ๑๔.

^{๔๕} คณะอนุกรรมการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า (พ.ศ. ๒๕๔๕ - ๒๕๔๙), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว), ๒๕๔๕, หน้า ๗๑.

กระจายโอกาสให้คนจนสามารถเข้าถึงบริการของรัฐมีการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพคนจนให้สามารถก่อสร้างตัวและพึ่งตนเองได้มากขึ้นควบคู่ไปกับการปรับปรุงระบบบริหารจัดการภาครัฐ ปรับกฎระเบียบต่าง ๆ ให้เอื้อต่อคนจนให้ได้รับโอกาส สิทธิ และความ เป็นธรรมอย่างทัดเทียมกับกลุ่มอื่นในสังคม

ปัจจุบันการแก้ไขปัญหาความยากจนได้รับการผลักดันให้เป็น “วาระแห่งชาติ” ที่ต้องอาศัยการผนึกกำลังของทุกภาคส่วนในสังคม ในการดำเนินงานพร้อมกันทุกระดับ ทั้งในระดับชาติ ท้องถิ่น และชุมชน โดย สศช.ได้จัดทำ “กรอบยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนแบบยั่งยืน รวมถึงผู้ด้อยโอกาส”^{๕๖} ซึ่งคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๕๔๕ ได้มีมติเห็นชอบกรอบยุทธศาสตร์ดังกล่าว ต่อมา สศช.ได้ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำรายละเอียดแนวทางการดำเนินงานที่สำคัญในด้านต่างๆ ของ “ยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน”^{๕๖} และได้เสนอ ในการประชุมเชิงปฏิบัติการระหว่างคณะรัฐมนตรี และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๔๕ ซึ่งที่ประชุมมีมติเห็นชอบยุทธศาสตร์ดังกล่าว และมอบหมายให้ สศช.เป็นหน่วยงานหลัก ประสานการจัดทำแผน ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาความยากจน ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และภาคี การพัฒนาต่างๆ

๒) สาระสำคัญสถานการณ์ความยากจนและการกระจายรายได้ในช่วงปีแรกของ แผน ๙

(๑) สถานการณ์ความยากจน

(๒) สภาวะความยากจนทางด้านรายได้

ในช่วงก่อนแผนพัฒนาฉบับที่ ๘^{๕๗} เป็นช่วง ที่ประเทศมีอัตราการเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจในระดับสูง ทำให้คนมีงานทำในระดับเต็มที่ และมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้ปัญหาความ ยากจนบรรเทาลงได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จำนวนคนจนทาง ด้านรายได้ หรือผู้ที่มีรายได้อยู่ใต้เส้น ความยากจนมีแนวโน้มลดลงอย่างรวดเร็ว และต่อเนื่องจาก จากที่เคยมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ ๓๒.๖ ของประชากรทั้งประเทศ หรือจำนวน ๑๗.๙ ล้านคน ในปีพ.ศ. ๒๕๓๑ ลดลงเหลือเพียงร้อยละ ๑๑.๔ ของประชากรหรือประมาณ ๖.๘ ล้าน คนในปีพ.ศ. ๒๕๓๙ แต่เมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เศรษฐกิจอยู่ในภาวะถดถอย อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหดตัว จำนวนคน ว่างงานเพิ่มขึ้น ระดับรายได้ เริ่มลดลงในขณะที่อัตราเงินเฟ้อสูงถึงร้อยละ ๘.๑ ทำให้คนบางกลุ่มไม่ สามารถปรับตัวตามภาวะเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบให้สัดส่วนคนจนเพิ่มสูง ขึ้นเป็นร้อยละ ๑๓.๐ หรือ เป็นจำนวนคนจน ๗.๙ ล้านคน ในปีพ.ศ. ๒๕๔๑ สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ภาวะชะงักงันทาง เศรษฐกิจมีผลกระทบโดยตรงต่อปัญหาความยากจน เมื่อระบบเศรษฐกิจเริ่มส่งสัญญาณฟื้นตัวขึ้น สัดส่วนคนจนจึงเริ่มลดลงสอดคล้อง กับทิศทางการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเหลือร้อยละ ๑๔.๒ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๓ คิดเป็นจำนวนคนจน ๘.๙ ล้านคน การฟื้นตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐.

^{๕๗} พัชรินทร์ ปลอดฤทธิ, เมตตา เมืองไพศาล และคณะ, “การประเมินผลโครงการแก้ไขปัญหาความ ยากจนของกรมการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี” รายงานการวิจัย, หน้า ๕.

ในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๔๓ – ๒๕๔๕ ส่งผลต่อการขยาย ตัวระดับรายได้ของคนไทยดีขึ้น ขณะที่เศรษฐกิจมีเสถียรภาพดี อัตราเงินเฟ้อไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก มีผลให้ปัญหาความยากจนลดลงอย่างรวดเร็ว โดยในปีพ.ศ. ๒๕๔๔ สัดส่วนความยากจนเป็นร้อยละ ๑๓.๐ คิดเป็นจำนวนคนยากจน ๘.๒ ล้านคน ขณะที่ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ สัดส่วนความยากจนดังกล่าวลดลงเหลือร้อยละ ๙.๘ คิดเป็นจำนวน ๖.๒ ล้านคนหรือลดลง ๒ ล้านคน เมื่อเทียบกับปีพ.ศ. ๒๕๔๔ นับเป็นความสำเร็จที่เกินเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาฉบับที่ ๙ ที่จะลดสัดส่วนคนยากจนเหลือร้อยละ ๑๒ ภายในสิ้นปีพ.ศ. ๒๕๔๙ รวมทั้งบรรลุเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษของสหประชาชาติที่สนับสนุนให้ประเทศไทยลดปัญหาความยากจนที่เป็นอยู่ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ (เท่ากับร้อยละ ๒๗.๒) ลดลงครึ่งหนึ่งให้ได้ภายในปี พ.ศ. ๒๕๕๘

- ภาวะความยากจน เมื่อพิจารณาปัญหาความรุนแรงซึ่งแสดงด้วยดัชนีช่องว่างและดัชนีความรุนแรงของปัญหาความยากจน พบว่า “ภาวะความยากลำบากของคนยากจนในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ มีแนวโน้มที่ลดลงจากช่วงก่อนหน้า โดยดัชนีช่องว่างความยากจน และดัชนีความรุนแรงของปัญหาความยากจนลดลงจากระดับ ๔.๑ และ ๑.๖ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๓ เหลือ ๒.๔ และ ๐.๙ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม การที่ดัชนีความรุนแรงของปัญหาความยากจนลดลง เพียงเล็กน้อย บ่งบอกถึงการที่ยังมีคนยากจนที่รายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนมากนั้นอีกจำนวนหนึ่ง ทั้งนี้คนยากจนส่วนใหญ่ลดลงจากปีพ.ศ. ๒๕๔๔ ถึง ๒ ล้านคนแล้ว

- ความแตกต่างในกลุ่มคนยากจน ประเมินเพื่อค้นหาความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มคนยากจนเป้าหมายที่แตกต่างกัน โดยจำแนกกลุ่มคนยากจนตามระดับรายได้ ออกเป็นกลุ่ม คือ คนจนมาก (มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ ๘๐ ของเส้นความยากจน) คนจนน้อย (มีรายได้ร้อยละ ๘๐-๑๐๐ ของเส้นความยากจน) และคนเกือบจนที่มีรายได้ใกล้เคียงเส้นความยากจนมากเป็นผู้มีความเสี่ยงสูงที่จะกลับกลายเป็นคนยากจนได้ในอนาคต (มีรายได้อยู่ระหว่างร้อยละ ๑๐๐ ถึง ๒๐๐ เหนือเส้นความยากจน) พบว่า ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ สัดส่วนกลุ่มคนที่ยากจนมาก มีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ ๘.๔ ถึง ๑๒๐ เหนือเส้นความยากจน พบว่า ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ สัดส่วนกลุ่มคนที่ยากจนมากมีแนวโน้มลดลงร้อยละ ๘.๔ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๓ เป็น ๕.๑ ของประชากรทั้งหมด สัดส่วนกลุ่มคนยากจนน้อย มีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ ๕.๔ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๓ เป็น ๔.๗ ของประชากรทั้งหมด สัดส่วนกลุ่มคนยากจนเสี่ยงที่จะจน มีแนวโน้มลดลงจากร้อยละ ๖.๓ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๓ เป็น ๕.๒ ของประชากรทั้งหมด ตัวเลขนี้แสดงว่า ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ ประเทศไทยสามารถลดปัญหากลุ่มคนจนมากได้อย่าง รวดเร็ว แสดงว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจมีการกระจายไปถึงกลุ่มคนจนมาก ซึ่งคนกลุ่มนี้มีรายได้ที่ไม่พอสอดคล้องกับพื้นฐานมาก^{๔๘}

- ลักษณะบางประการของความยากจนที่สำคัญ คนยากจนส่วนใหญ่อยู่ในชนบท โดยมีสัดส่วนคนจนร้อยละ ๘๖.๒ ของคนยากจนทั้งหมด อาจกล่าวได้ว่า คนในชนบทร้อยละ ๑๓ (หนึ่งในเจ็ดของคนชนบท) เป็นคนยากจนซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยคนยากจน ถึง ๒ ใน ๓ ของคนยากจนทั่วประเทศ กระจุกตัวอยู่ในภาคนี้ อย่างไรก็ตาม ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ สัดส่วนคนจนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราการลดลงเร็วกว่าภาคอื่น โดยลดลงจากร้อยละ

^{๔๘} อ่างแล้ว, คณะอนุกรรมการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, หน้า ๗๑.

๒๔.๕ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นร้อยละ ๑๗.๗ ของประชากรทั้งภาคหรือเป็นจำนวนคนจน ๓.๗ ล้านคน ทั้งนี้ หากพิจารณาจากแนวโน้มในอดีตที่ผ่านมา ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีปัญหาความยากจนมากที่สุดมาโดยตลอด และเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจได้รับผลกระทบมากกว่าภาคอื่นใน ขณะที่ภาคเหนือ และภาคใต้มีปัญหาความยากจนในระดับที่รองลงมา^{๔๔} โดยในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ มีสัดส่วนคนจนร้อยละ ๙.๘ และ ๘.๗ ตามลำดับ คนยากจนส่วนใหญ่กระจุกตัวในภาคเกษตร โดยเฉพาะในครัวเรือนเกษตรกรแรงงานรับ จ้างภาคเกษตร และแรงงานทั่วไป ในปีพ.ศ. ๒๕๔๕ คิดเป็นสัดส่วนคนจนร้อยละ ๑๙.๙, ๒๖.๗ และ ๙.๕ ของครัวเรือนทั้งหมด จะเห็นว่าคนจนในครัวเรือนเกษตรกร และแรงงานรับจ้างทั่วไป มีสัดส่วนลดลงเมื่อเทียบกับปีพ.ศ. ๒๕๔๔ ซึ่งมีคนจนร้อยละ ๒๘.๑ และ ๒๐.๘ ตามลำดับ ส่วนแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรมีคนจนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ ๒๔.๕ ในช่วงเดียวกัน ทั้งนี้กลุ่มเกษตรกรที่ยากจนจะขาดปัจจัยในการทำมาหากิน โดยเฉพาะปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน การเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมักมีรายได้น้อยและไม่แน่นอน ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าสัดส่วนความยากจนในแต่ละปี จะแปรผันกับรายได้ในภาคเกษตร และระดับราคาสินค้าที่เกษตรกรขายได้เป็นหลัก คนยากจนส่วนใหญ่มีภาระเลี้ยงดู สมาชิกในครอบครัวสูงอัตราการพึ่งพิงของครัวเรือนยากจน (สัดส่วนสมาชิกครัวเรือนวัยเด็กและผู้สูงอายุต่อสมาชิกครัวเรือนทั้งหมด)คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๔ สูงกว่าครัวเรือนไม่ยากจนประมาณ ร้อยละ ๒๐ และเมื่อพิจารณาหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นหญิง มีสัดส่วนร้อยละ ๘.๐ หรือประมาณหนึ่งในห้าของครัวเรือนยากจน ในขณะที่หัวหน้าครัวเรือนที่ยากจน ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือไม่มีการศึกษา ซึ่งอาจสะท้อนถึงทางเลือกในการตัดสินใจ และโอกาสการเข้าถึงแหล่งงาน และความช่วยเหลือน้อยกว่าคนกลุ่มอื่น แม้รัฐจะมีนโยบายเพื่อแก้ไขความยากจนในหลาย ๆ ด้าน ในยุคของรัฐบาลชุดปัจจุบัน ความยากจนถือเป็นปัญหาสำคัญของประเทศที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ความยากจนส่วนใหญ่เกิดขึ้นในชุมชนชนบทซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ดังนั้น รัฐบาลจึงได้จัดให้มีนโยบายในการวางแผนและหาแนวทางแก้ไข โดยมีการตั้งเป้าหมายไว้ที่คนยากจนในประเทศไทยจะต้องหมดไปภายใน ๕ ปีข้างหน้า นโยบายและแนวทางของรัฐมีทั้งการเอาเงินไปให้ชุมชนในรูปแบบเงินกองทุนกู้ยืม หมู่บ้านละล้านการส่งเสริมการผลิตสินค้าของชุมชนภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP)^{๔๕} โครงการเอื้ออาทรต่าง ๆ ทั้งบ้าน เครื่องคอมพิวเตอร์และประกันชีวิต รวมทั้งนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน สังเกตได้ว่านโยบาย และโครงการทั้งหมดเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเข้าสู่ภาคการผลิตและการบริโภค เนื่องจากรัฐมีฐานคิดว่าหากประเทศไทยมีเศรษฐกิจที่ดีจะส่งผลให้ความเป็นอยู่ของคนในประเทศดีขึ้นไปด้วยจากนโยบายและแนวทางแก้ไขความยากจนของรัฐนั้น แสดงให้เห็นว่ารัฐให้นิยามและตัดสินความยากจนโดยมุ่งเน้นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ อีกด้านหนึ่ง หลายชุมชนในชนบทยังคงความพอใจที่จะปลูกข้าวเก็บไว้กินเอง เหลือจากเก็บจึงนำไปขาย และการจับปลาแบบพื้นบ้านที่ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อการพาณิชย์ ซึ่งในชุมชนชนบทเหล่านี้ปัจจัยทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นปัจจัยหลักในการกำหนดวิถีการผลิต และการบริโภค ดังนั้น แนวคิดเรื่อง“ความยากจน”(Poverty) ของรัฐที่ใช้เป็น

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

พื้นฐานในการกำหนดนโยบาย และวางแนวทางแก้ไขความยากจนให้กับคนทั้งประเทศนั้น จึงส่งผลกระทบต่อชุมชนชนบทในหลาย ๆ ด้าน อีกทั้งยังก่อให้เกิดภาพลักษณ์ของความยากจนที่มีรูปแบบเหมือนกันทั่วประเทศ แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน ระหว่างคนในชุมชนชนบทกับคนในชุมชนเมืองมีความแตกต่างกันมาก เนื่องจากสภาพแวดล้อมในการดำเนินชีวิตที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือ ชุมชนชนบทเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้กับทรัพยากรธรรมชาติ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานในการผลิตชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต วิถีชีวิตของชุมชนขึ้นอยู่กับรูปแบบของการเข้าไปสัมพันธ์โดยตรงกับธรรมชาติ หากชุมชนต้องสูญเสียฐานทรัพยากรธรรมชาติ นั้นหมายถึง ความแตกแยก และความล่มสลายของชุมชน เช่น ในหลายกรณีของการเวนคืนที่ดินโดยรัฐในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ส่งผลให้ชาวบ้านไม่มีที่ดินทำกิน คนหนุ่มสาวต้องออกไปหางานทำในเมืองก่อให้เกิดผลกระทบอื่นๆ ตามมา สิ่งเหล่านี้ล้วนถือเป็นความยากจนของชุมชนชนบท ในทางตรงกันข้ามชุมชนเมืองที่ซึ่งไม่ได้เป็นกลุ่มที่เข้าไปสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง มีความสามารถในการผลิตน้อย และมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะของการเคลื่อนย้ายทรัพยากรจากชุมชนชนบทเข้ามาใช้ในการก่อสร้างสร้างชุมชนเมือง เช่น การนำดิน หิน ทรายเข้ามาใช้ในการก่อสร้างอาคาร ที่อยู่อาศัย การเอาน้ำจากเขื่อนมาทำน้ำประปา และผลิตกระแสไฟฟ้าเพื่อป้อนเข้าสู่ชุมชนเมือง จากลักษณะของความสัมพันธ์เช่นนี้ ทำให้ชุมชนเมืองต้องพึ่งพิงการบริโภคอยู่เสมอ ทำให้การได้มาของปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตในชุมชนเมืองต้องอาศัยสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนคือเงิน ตรา ดังนั้น เงินจึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชนเมือง และยังคงถูกใช้เป็นมาตรฐานทางเศรษฐกิจประเภทหนึ่งในการวัดความยากจน บางแห่งเรียกว่า “เส้นความยากจน”^{๕๑}

ยุคปัจจุบันความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความทันสมัยของประเทศ ซึ่งมาตรฐานนี้เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายทั้งในโลกตะวันตกและโลกตะวันออก รัฐบาลไทยอาศัยเครื่องมือในการวัดความยากจนที่มาจากโลกตะวันตกและนำมาปรับใช้กับคนทั้งประเทศ เช่น การใช้ poverty line ในการแบ่งแยกความยากจน โดยดูที่ความสามารถของอำนาจการซื้อของครัวเรือน การใช้ตัวเลขของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP.)^{๕๒} เป็นต้น ดังนั้นความยากจนหรือไม่ยากจนของคนทั้งประเทศจึงขึ้นอยู่กับรายได้ที่สูงกว่าหรือต่ำกว่ามาตรฐานที่ถูกกำหนดภายใต้เครื่องมือที่ใช้วัดทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้การวัดระดับความยากจนโดยใช้หลักการทางเศรษฐกิจบนแนวคิดตะวันตกจึงส่งผลกระทบต่อชุมชนชนบทมาก รัฐมักจะให้ความสำคัญต่อชุมชนเมืองมากกว่าชุมชนชนบทในทุก ๆ ด้าน และพยายามผลักดันให้ชุมชนเมืองเป็นศูนย์รวมความเจริญในด้านต่างๆ ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง เทคโนโลยีโดยมีนโยบายการดึงทรัพยากรธรรมชาติจากชนบทเข้ามาเป็นวัตถุดิบในการผลิต

^{๕๑} สุวิณี วิวัฒน์วานิช และคณะ, “โครงการสถานการณ์ความยากจนในผู้สูงอายุและรูปแบบการจัดการเพื่อส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย” รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๕๑. หน้า ๒.

^{๕๒} พัชรินทร์ ปลอดฤทธิ, เมตตา เมืองไพศาล และคณะ, “การประเมินผลโครงการแก้ไขปัญหาคความยากจนของกรมการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี” รายงานการวิจัย, หน้า ๒๗.

กรุงเทพฯ คือ ประเทศไทย คำกล่าวนี้น่าจะนำมาใช้เปรียบเทียบความไม่เท่าเทียมของสิทธิที่พึงได้จากรัฐ ระหว่างคนในกรุงเทพฯ และคนต่างจังหวัด กล่าวคือ รัฐมักจะให้ความสำคัญกับปัญหาที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ มากกว่าต่างจังหวัด ทั้งนี้ สามารถมองได้ว่า ความเจริญของเมืองเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถแสดงให้เห็นความเจริญและความทันสมัยของประเทศ ดังนั้น ปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองในหลายกรณีก่อให้เกิดเป็นภาพตัวแทนของประเทศ เช่น การใช้มาตรฐานทางเศรษฐกิจมาเป็นเครื่องวัดความยากจนของคนทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท การสร้างความยากจนให้มีรูปแบบเดียวกันคือความชอบธรรมให้รัฐเข้าควบคุมและจัดการทรัพยากร ธรรมชาติในชุมชนโดยผ่านกระบวนการพัฒนาต่าง ๆ เช่น โครงการก่อสร้างท่อก๊าซไทย-มาเลย์ ทำให้รัฐต้องเวนคืนที่ดินของชาวบ้านเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการวางท่อก๊าซ โดยรัฐกล่าวอ้างถึงความจำเป็นในการสำรองพลัง งานของประเทศ เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศ ในอนาคตซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมของการใช้ทรัพยากร นั้นหมายถึง ชุมชนต้องสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชนเพื่อการพัฒนาของประเทศชาติ ทั้งนี้ รัฐยังมีนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท โดยการผลักดันให้ชาวบ้านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจมากขึ้น ดังเช่นโครงการการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนที่รัฐเปิดโอกาสให้ชาวบ้านนำที่ดินที่ตนเองมีกรรมสิทธิ์ไปขอยืมกู้เงินจากธนาคารหรือบริษัทเงินทุนของเอกชน เพื่อเอาเงินที่ได้จากการจำนองมาเป็นทุนในการประกอบอาชีพ รัฐได้เปิดโอกาสให้ระบบทุนเข้าสู่ชุมชนชนบทมากขึ้น ผลที่ตามมาคือ ชาวบ้านจะสูญเสียที่ดินให้กับกลุ่มทุน เนื่องจากไม่สามารถหาเงินมาไถ่ถอนได้^{๕๓} ดังนั้น การมองความยากจนแบบเหมารวมของรัฐ ส่งผลให้นโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชนชนบท ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างจริงจัง และยังก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา

๒.๒ แนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับแก้ไขปัญหาความยากจน

ปัญหาความยากจนของคนในประเทศไทย เป็นปัญหาระดับชาติที่ทุกคนในชาตินับตั้งแต่หน่วยเล็ก ๆ จนถึงหน่วยใหญ่ คือ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว สังคม ไปจนถึงระดับองค์กร และระดับชาติ ตระหนักถึงความทุกข์ ความเดือดร้อน ความไม่เท่าเทียมกัน เมื่อต้องประสบกับความยากจน การควบคุมสาเหตุความยากจน ผู้วิจัยได้แนวคิดจากการศึกษาสาเหตุปัญหาความยากจน อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุของปัญหาความยากจนมี ๒ มุมมอง คือ ปัญหาที่เกิดมาจากตัวบุคคลนั่นเอง ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นสาเหตุภายใน และสาเหตุภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องหรือเข้ามามีผลกระทบต่อบุคคล เช่น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี ค่านิยมต่าง ๆ ภัยธรรมชาติ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย เป็นต้น

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นระบบที่มีความสมบูรณ์เป็นอย่างมากในเรื่องของจริยธรรม เป็นการสอนให้บุคคลแต่ละบุคคล และบุคคลต่อสังคมมีการประพฤติปฏิบัติตน

^{๕๓} ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, “บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” รายงานการวิจัย ชุดโครงการการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗.

และดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องดีงาม และมีข้อปฏิบัติที่ชัดเจน แบ่งเป็นระดับขั้นง่ายต่อการทำความเข้าใจ และนำไปประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของแต่ละคน และเข้ากันได้ในทุกยุคทุกสมัยไม่จำกัดกาล พระพุทธองค์ทรงเน้นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ คุณค่าของมนุษย์ไม่ได้อยู่ที่การมีวัตถุ หรือความสุขทางกายภาพมาก ดังเช่นที่พวกวัตถุนิยมนับถือกัน หรือมิได้อยู่ที่การมีชาติตระกูลที่สูงส่ง ทรงถือว่าการมีชีวิตอยู่จะมีคุณค่าหรือเข้าถึงคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ได้นั้น จะต้องดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ดังนั้น ความยากจนที่กล่าวมาแล้วนั้น มีหลักพุทธธรรมที่สามารถแก้ปัญหานี้ได้

๒.๒.๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม

นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นครูของมนุษย์และเหล่าเทวดาทั้งหลาย ได้ทรงอนุเคราะห์โลกด้วยการประกาศพุทธธรรม ตั้งแต่ตรัสรู้จนปรินิพพาน แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานแล้วแต่สิ่งหนึ่งยังคงเป็นอมตะ คือ คำสอน ที่ประกาศไว้อย่างชัดเจนมีการถ่ายทอดและสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มีทั้งผู้ที่สนับสนุนและคัดค้านแต่ในที่สุด เมื่อผ่านการวิเคราะห้แล้วก็เป็นที่ยอมรับกันว่า คำสั่งสอน หรือหลักพุทธธรรม เป็นธรรมที่ไม่ขึ้นต่อเวลา ทนสมัยเสมอ หรือที่เรียกว่า “อกาลิก”^{๕๔} ให้ผลไม่จำกัดกาล คือไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติทุกเวลา ทุกโอกาส เป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติไม่ว่าจะเป็นผู้ครองเรือน (นาคาริก) หรือผู้สละเรือนออกบวช (อนาคาริก) นอกจากจะเป็น อกาลิกธรรมแล้วยังเป็นสิ่งที่ทำทนายให้มวลมนุษยมาพิสูจน์ด้วยตนเอง (เอหิปปัสสิโก)

ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวว่า พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาแห่งปัญญา และการปฏิบัติ อีกทั้งพุทธธรรมนั้น ก็มีใช้เป็นเพียงปรัชญาของนักปรัชญา หรือเรื่องของนักคิดที่กำลังคิดค้นหาความจริง โดยใช้เหตุผลเชิงตรรกวิทยาหักล้างพิสูจน์ความจริงกันอยู่ หากแต่พุทธธรรมเป็นเรื่องของ “ศาสนานักปฏิบัติ” หรือเป็นการปฏิบัติของผู้ทรงปัญญา ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องแก้ไขปัญหาให้กับชีวิตและความเป็นอยู่จริงของมนุษย์ ณ ช่วงเวลานั้น พระพุทธศาสนาเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์และสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงไม่ทรงสนับสนุน การพยายามเข้าถึง “สัจธรรม” ด้วยวิธีครุ่นคิดและถกเถียงหาเหตุผล เกี่ยวกับปัญหาทางอภิปรัชญาซึ่งเป็นไปไม่ได้ และด้วยเหตุผลที่พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตจริงของมนุษย์นี้เองความเป็น “พุทธธรรม” จึงต้องอาศัยการพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรมประกอบด้วย^{๕๕}

๑. ความหมายของหลักพุทธธรรม

หลักพุทธธรรม หมายถึง การประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงประกาศและบัญญัติไว้

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๙. (กรุงเทพมหานคร : มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๕๗.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม* (ฉบับเดิม), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔), หน้า ๘๗.

เป็นที่ทราบกันว่าภายหลังพุทธปรินิพพานแล้วได้มีการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเป็นระบบครบถ้วนอยู่ในรูปแบบที่เรียกกันว่าคัมภีร์พระไตรปิฎก เพื่อให้เป็นแหล่งสืบค้นคำสั่งสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธเจ้า

พุทธธรรมนอกจากจะเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังรวมถึงความเป็นไปในพระชนม์ชีพและพระปฏิปทาของพระพุทธเจ้าที่สะท้อนออกมาให้ปรากฏในพุทธธรรมอีกด้วย

๒. ลักษณะสำคัญของหลักพุทธธรรม

๑. เป็นที่รวบรวมหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างบริสุทธิ์

๒. นำเสนอหลักการและสาระสำคัญของพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนรอบด้าน ครอบคลุมและเป็นระบบอย่างชัดเจน

๓. เป็นมาตรฐานและเกณฑ์ของความเชื่อและการปฏิบัติของชาวพุทธทั่วไปทั้งในระดับชาวบ้านและพระภิกษุ

พุทธธรรมมีค่าสำหรับวิถีชีวิตของมวลมนุษย์โดยเท่าเทียมกัน ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับระดับสติปัญญา ความสามารถของแต่ละบุคคล ที่จะนำมาพัฒนาตนเองให้เกิดความสุข ความเจริญ งามงามในชีวิตเพราะพระพุทธเจ้า เป็นเพียงแต่ผู้ค้นพบทางเดินของชีวิตแล้วนำมาบอกกล่าวให้แก่บุคคลอื่นเท่านั้น ดังที่พระองค์ตรัสว่า “ตถาคตเป็นเพียงผู้บอก คือ ชี้ทางให้ ส่วนตัวการกระทำนั้น เป็นเรื่องของแต่ละคนต้องเพียรพยายามเอาเอง”^{๕๖} ดังที่พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะว่า พุทธธรรมเป็นการ แนะนำต้นแบบ เพราะการแนะนำพุทธธรรมนี้ ส่งเสริมให้บุคคลรู้จักช่วยตัวเอง ยอมรับศักยภาพของมนุษย์ในการแก้ปัญหาตลอดจนให้รู้จักในเรื่องเงื่อนไข เหตุ ปัจจัย และวิธีการ ซึ่งมีขั้นตอนครบถ้วนตามหลักการแนะนำ^{๕๗} ตลอดพระชนมายุของพระพุทธเจ้าพระองค์ได้ทรงอุทิศพระวรกายตั้งแต่ตรัสรู้ธรรมจนเสร็จดับขันธปรินิพพาน เพื่อบำเพ็ญพระจริยาวัตร อนุเคราะห์แก่สัตว์โลก ให้พ้นทุกข์โดยใช้เวลาเป็นช่วงๆ ในแต่ละวันดังนี้

เวลาเช้า เสด็จออกบิณฑบาต

เวลาเย็น ทรงแสดงธรรม

เวลาค่ำ โอวาทภิกษุ

เวลาเที่ยงคืน ตอบปัญหาเทวดา

เวลาใกล้รุ่ง ตรวจดูสัตว์โลก^{๕๘}

จากพุทธกิจนี้แสดงได้ว่า พระองค์มีน้ำพระหฤทัยที่มุ่งมั่นในการแก้ปัญหาให้มวลสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก เป็นเอกบุคคที่ไม่ใคร่เหมือน ดังข้อความที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ว่า เอกบุคคเมื่อบังเกิดขึ้นในโลก ย่อมบังเกิดขึ้นเพื่อ ประโยชน์แก่อุกลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชน เป็นอันมาก เพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อชาวโลก เพื่อประโยชน์แก่อุกล

^{๕๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๒๗๖ / ๑๑๗.

^{๕๗} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสตร์กับการแนะนำ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมแนะนำแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๔), หน้า คำนำ.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๙.

เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคณันั้นคือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๕๙} ดังที่ พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะว่า พระพุทธองค์เป็นผู้ค้นพบทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เมื่อพบแล้วก็นำเอามาเปิดเผย มาชี้แนะแนว บอกทางให้แก่ผู้อื่น^{๖๐}

ในยุคที่อารยธรรมโลกาภิวัตน์กำลังครอบงำสังคม วิถีชีวิตของมนุษย์กำลังเลือนหายและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของอุทยานาภาพของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงความเชื่อมโยงภูมิปัญญาดั้งเดิมของมนุษย์ให้กลับมามีความหมายต่อชีวิตที่ สับสนในโลกปัจจุบัน ถึงแม้ว่ามนุษย์จะเจริญก้าวหน้าไปมากเพียงใดก็ตาม แต่สิ่งหนึ่งที่มนุษย์ยังคง ต้องการ คือ “คุณค่าของชีวิต” ว่าจะมีชีวิตเป็นไป อย่างไร ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สิ่งที่เป็นบทพิสูจน์ในการเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบัน คือ “ธรรมะ” ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เป็นเสมือนน้ำใสเย็นคอยลูบประโลมจิตใจอันร้อนลุ่มของมนุษย์ให้คลายลง

ความพออยู่ พอกิน และความมีชีวิตอยู่ที่สมถะ พอเพียง ในทุกมิติของชีวิตความเป็นอยู่ ของประชาชนหากเราวิเคราะห์ดูแล้วจะเห็นได้ว่าชัดเจนว่าประสานสอดคล้องต้องกันอย่างแนบแน่น กับหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยการดำรงชีวิตที่ประเสริฐ พอเหมาะพอควร และการเดินสายกลางตามสมมติสังขะในโลกธรรม หรือ โลกียธรรม ด้วย “วิถีแห่งพุทธ” トラบเท่าที่ยังไปไม่ถึงระดับปรมาตธรรม ส่วนการดำรงชีวิตอยู่ในโลกียธรรมนี้ ก็ให้รู้เท่าทันความเป็นไปและความเป็นจริงของโลก รู้จักประสานกลมกลืนกับโลก ชีวิตและธรรมชาติ ใช้ประโยชน์และนำกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เท่าที่จำเป็นและก่อประโยชน์สูงสุดโดยไม่เป็นการทำลายและเบียดเบียนกัน^{๖๑} ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสังขะและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างมีอิสระภาพ ไม่ยึดมั่น ถือมั่น ดำรงอยู่ได้โดยมี “ปัญญา” เป็นตัวกำกับ อยู่ได้โดยไม่โลภ ไม่เบียดเบียน ไม่แก่งแย่งชิงดี^{๖๒} และหลงไหลได้ปลื้มกับวัตถุจนเกินสมควร และการเป็นผู้คลั่งไคล้ใน “วัตถุนิยม” และ “บริโภคนิยม” จนเกินไป โดยเฉพาะโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วจะเห็นได้ว่า มีการประสานสอดคล้องกันอยู่เป็นหลักใหญ่ กล่าวคือ พระพุทธศาสนานั้นประกอบด้วยส่วนที่เป็นโลกียธรรมและโลกุตระธรรม โลกียธรรมนั้นเป็นคำสอนที่มุ่งหมายสำหรับการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ (และโลกหน้า) ด้วยดีส่วนโลกุตระธรรมนั้นมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้น อยู่เหนือโลก เป็นอิสระจากการถูกบีบคั้นรัดรั้งของโลก ในส่วนของโลกียธรรมนั้น โดยที่พระพุทธศาสนาได้ให้น้ำหนักและความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ ซึ่งยังจะต้องดำรงอยู่ในโลกธรรมเป็นอย่างมากไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าโลกุตระธรรม จึงพิจารณามิติทางสังคมว่าเป็นส่วนหนึ่งของคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วยดังคำกล่าวที่ว่า “วัฒนธรรมแห่งพระพุทธศาสนานั้น มิใช่มีแต่ที่เป็นไปเพื่อปัจเจกภาพ (Individual) อย่างเดียว แต่มีทั้งที่เป็นไปสำหรับสมาคมภาพ (Social - สังคม) ด้วย

^{๕๙} อจ. เอก. (ไทย) ๒๐ / ๒๒ / ๑๓๙ .

^{๖๐} อ้างแล้ว, พุทธศาสตร์กับการแนะแนว, หน้า ๗.

^{๖๑} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

^{๖๒} วิ.จ. (ไทย) ๖ / ๖๔๕ / ๓๔๑.

^{๖๓} มองจากบริบทในพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น สอดคล้องและเอื้อต่อการดำเนินการในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะที่ สอดคล้องต้องกันเป็นพิเศษ คือ “เศรษฐกิจพอเพียง” ตรงกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่ว่าด้วย การเดินทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา^{๖๔} เป็นแนวปฏิบัติที่พอดี ทั้งในแง่การปฏิบัติ และทางด้านจิตใจคือหลักสำคัญพื้นฐานที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำมาประยุกต์ใช้ เพื่อ แก้ไขวิกฤติของชาติและนำประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ก้าวพ้นวิกฤติเศรษฐกิจและสามารถไปสู่ ชีวิตที่ดีงามมีคุณภาพตามหลักพระพุทธศาสนาได้^{๖๕}

ปัจจุบันมีพระสงฆ์ที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ไปประยุกต์ใช้ในการดำรงสมณ วัสัยและนำไปพัฒนาการทำงานเพื่อสังคม เพื่อเป็นแนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนที่ ประสบกับปัญหาของแพง ให้พบกับแสงสว่างแล้วดำเนินไปอย่างเรียบง่ายจนเป็นที่ยอมรับและยกย่อง ให้เป็นแบบอย่างในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจด้วยหลักธรรมบุคคลเหล่านั้น คือ “พระสงฆ์หรือ ประชาชนชาวพุทธเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน ”

๒.๒.๒ พุทธธรรมที่เหมาะสมกับการบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

หลักพุทธธรรมสำหรับแก้ปัญหาความยากจน ผู้วิจัยได้แยกออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ หลักธรรมที่ควรเจริญ และหลักธรรมที่ควรละ มีดังนี้

๒.๒.๒.๑ พุทธธรรมที่ควรเรียนรู้และทำให้เจริญขึ้น

ธรรมที่ควรเจริญ หมายถึงธรรมที่เป็นฝ่ายพัฒนาให้เกิดความเจริญสำหรับการ แก้ปัญหาความยากจน มีดังนี้คือ

๑) ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔^{๖๖}

ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ หรือทิฏฐธัมมิกัตถะ (Temperal welfare) หรือหัวใจเศรษฐกิจ (อุ.อา.กะ.สะ)เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ เป็นหลักสร้างความสำเร็จทันตาเห็นด้วยธรรม ๔ ประการ คือ

(๑) อุฏฐานสัมปทา (Achievement diligence)

การถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ไม่เกียจ คร้าน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบ หาคำปรึกษา

^{๖๓} พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุน วุฒิชัยธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔.

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ ธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙.

^{๖๕} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, “มัชฌิมาปฏิปทา” ในพระไตรปิฎกกับทางสายกลางในแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, อ่างใน ดุษฎีบัณฑิต อันดับที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒.

^{๖๖} อ.อรรถก. (ไทย) [๒๓/๑๔๔/๒๘๙](#).

สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

(๒) อารักขสัมปทา (Achievement of protection)

การถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยัน หมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย และบริหารจัดการทรัพย์ ตามโภควิภาค ^{๖๗} ได้แก่ การใช้จ่ายทรัพย์ โดยแบ่งโภคะเป็น ๔ ส่วน, หลักการแบ่งทรัพย์โดยจัดสรรเป็น ๔ ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ ๑ (เอเคน โภคะ ภูณเชยย) ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงและทำประโยชน์

ส่วนที่ ๒ และ ๓ (ทวิหิ กम्म ปโยชเย) ใช้ลงทุนประกอบการงาน

ส่วนที่ ๔ (จตุตถญจ นิธาเปยย) เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

(๓) กัลยาณมิตตตา (Association with good people) ได้แก่

การคบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

(๔) สมชีวิตา (Living economically) หมายถึง

การเลี้ยงชีพอย่างเหมาะสม การมีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีการประหยัดเก็บไว้การหาทรัพย์ ^{๖๘}

๒) อิทธิบาท ๔ ^{๖๙}

คุณธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่ได้มุ่งหมาย) ได้แก่

(๑) ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นเสมอและปรารถนาที่จะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

(๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ท้อถอย

(๓) จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือ ตั้งใจรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปอุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

(๔) วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตรา เหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

๓) กัลยาณมิตตตา ^{๗๐}

^{๖๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๙๗/๒๐๒.

^{๖๘} อง.อภฺรฐก.(ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๙.

^{๖๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

^{๗๐} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๙๒/๒๐๑.

กัลยาณมิตรตตา (ความมีกัลยาณมิตร) คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สนับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี)

มิตรแท้ ๔ หรือ สุธมมิตร ได้แก่

- (๑) มิตรอุปการะ (อุปการกะ) มีลักษณะ ๔ คือ
 - เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
 - เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน
 - เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้
 - มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
- (๒) มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔ คือ
 - บอกความลับแก่เพื่อน
 - ปิดความลับของเพื่อน
 - มีภัยอันตราย ไม่ละทิ้ง
 - แม้ชีวิตก็สละให้ได้
- (๓) มิตรแนะประโยชน์ (อัตถักขาเย) มีลักษณะ ๔ คือ
 - จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้
 - คอยแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
 - ให้ได้ฟัง ได้รู้ในสิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
 - บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

(๔)

มิตรมีน้ำใจ (อนุกัมปะกะ มิตรมีความรักใคร่ หรือมิตรผู้รักใคร่เอ็นดู) มีลักษณะ ๔ คือ

- เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)
- เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)
- เขาติเตียนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ให้
- เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน

๒.๒.๒.๒ พุทธธรรมที่ควรเรียนรู้จักละเลิก

ธรรมที่ควรละในที่นี่หมายถึงหลักธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลกรรมเมื่อทำลงไปแล้วจะทำให้เกิดความยากจนยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงควรละธรรมที่เป็นอกุศลเหล่านี้เสีย ธรรมเหล่านี้ ได้แก่

๑) อบายมุข ๖^{๗๑}

เพิ่มเข้ามาจากอบาย ๔ เป็น ๖ ช่องทางของความเสื่อม, ทางแห่งความพินาศ, เหตุย่อถ้อยแห่งโศกทรัพย์ ได้แก่

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘-๑๔๔/๑๙๖-๑๙๘.

(๑) ดิดสุราและของมีนเมา มีโทษ ๖ คือ

- ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ
- ก่อการทะเลาะวิวาท
 - เป็นบ่อเกิดแห่งโรค
 - เสียเกียรติเสียชื่อเสียง
- ทำให้ไม่รู้อาย
- ทอนกำลังปัญญา

(๒) ชอบเที่ยวกลางคืน มีโทษ ๖ คือ

- ชื่อว่าไม่รักษาตัว
- ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
 - ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- เป็นที่ระแวงสงสัย
- เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
- เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

(๓) ชอบเที่ยวดูการละเล่น มีโทษ โดยการงานเสื่อมเสียเพราะใจกังวล คอยคิดจ้องกับเสียเวลาเมื่อไปสิ่งนั้น ๆ ทั้ง ๖ กรณี คือ

- รำที่ไหนไปที่นั่น ขับร้อง
- ดนตรี เสภา เพลง
 - เกิดเท็งมีที่ไหน ไปที่นั่น

(๔) ดิดการพนัน มีโทษ ๖ คือ

- เมื่อชนะยอมก่อเวร
- เมื่อแพ้ก็เสียดายทรัพย์ที่เสียไป
 - ทรัพย์หมดไป ๆ เห็นชัด ๆ
- เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถ้อยคำ
- เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง
- ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้ที่จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา

เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

(๕) คบคนชั่ว มีโทษ โดยนำไปให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่จะนำไปให้กลายเป็น

- นักการพนัน
 - นักเลงหญิง
 - นักเลงเหล้า
 - นักलगของปลอม
- นักหลอกลวง
 - นักเลงหัวไม้

(๖) เกียรติคุณการทำงาน มีโทษ โดยทำให้ยกเหตุต่าง ๆ เป็นข้ออ้างผิดเพี้ยนไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณีว่า

- หนาวนัก
- ร้อนนัก
- เย็นไปแล้ว
- ยังเข้านัก
- หิวนัก
- อิ่มนัก

๒) มิตรปฏิรูปก^{๗๒}

มิตรเทียม ๔ หรือคนเทียมมิตร, คนที่พึงทราบว่าเป็นศัตรูผู้มาในร่างของมิตรซึ่งจะนำมาซึ่งความเดือดร้อนวุ่นวายต่าง ๆ หรือนำปัญหาต่าง ๆ มาให้อยู่เสมอ ได้แก่

- (๑) คนปกอลอก คนชนเอาของเพื่อนไปถ่ายเดียว (อัญญาตฤหุร) มีลักษณะ ๔ คือ
 - คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
 - ยอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
- ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
 - คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ผลประโยชน์
- (๒) คนดีแต่พูด มีลักษณะ ๔ คือ
 - ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
 - ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
 - สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
- เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง
- (๓) คนหัวประจบ (อนุปิยภาณิ) มีลักษณะ ๔ คือ
 - จะทำชั่วก็เออออ
 - จะทำดีก็เออออ
 - ต่อหน้าสรรเสริญ
- ลับหลังนินทา
- (๔) คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔ คือ
 - คอยเป็นเพื่อนตีน้ำเมา
 - คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน
 - คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการเล่น
 - คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

๒.๒.๒.๓ พุทธธรรมหนุนเสริมการแก้ไขปัญหาความยากจน

^{๗๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๖/๑๙๙.

นอกจากจะมีหลักธรรมที่ควรเจริญและควรละสำหรับปรับแก้ปัญหาความยากจนแล้วยังมีธรรมอีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า “ธรรมสนับสนุน” หรือ “ธรรมหนุนเสริม” ซึ่งกันและกันในการช่วยแก้ปัญหาคความยากจนได้เป็นอย่างดี ธรรมเหล่านี้ ได้แก่

๑) กุศลจริยวัตรธรรม ๔^{๗๓}

กุศลจริยวัตรธรรม เป็นธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลยั่งยืน เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน ได้แก่

- (๑) อนุรักษ์เวสนา ของหาย ของหมด รู้จักหามาไว้
- (๒) ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
- (๓) ปริमितปานโภชนา รู้จักประมาณในการกินการใช้
- (๔) อธิปัจจัยสืลวันตสถาปนา ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

๒) สังคหัตถุธรรม ๔^{๗๔}

สังคหัตถุธรรม คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว กล่าวคือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี, หลักการสงเคราะห์, ธรรมเพื่อส่งเสริมชีวิตที่ตีร่วมกัน ได้แก่

(๑) ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วย สิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

(๒) ปิยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีใจ หรือ วาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคี ให้เกิดมิตรและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

(๓) อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

(๔) สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติ สม่ำเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอกันในทุกข์ สุข โดยร่วมกันรับรู้ ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมชาติในแต่ละกรณี

สังคหัตถุธรรม ๔ นี้ เป็นหลักพุทธธรรมที่นำมาสู่ความสามัคคี หรือที่เป็นหลักที่เรามักพูดอีกอย่างว่า โอบอ้อมอารี วชิโรไพเราะ สงเคราะห์ชุมชน วางตนเหมาะสม เช่น เมื่อเกิดอัคคีภัย อุทกภัย หรือวาทภัยใด ๆ กับชุมชน ชุมชนนั้นย่อมเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนขึ้น และได้รับการช่วยเหลือจากบุคคลอื่น ๆ ทั้งที่เป็นหน่วยงาน มูลนิธิ และสถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องด้วยความรัก ความเมตตาหลังไหลมาสู่ชุมชนนั้น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การแบ่งปันทรัพย์สินให้ จัดหาอาหารให้ประทังความทุกข์ความหิวโหย รวมทั้งการพูดปลอบโยน ให้กำลังใจแก่ผู้ประสบภัย ย่อมเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้เกิดความรักใคร่สามัคคี และอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

๓) ฆราวาสธรรม ๔^{๗๕}

^{๗๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๓๓.

^{๗๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

^{๗๕} สั.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖; ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

ฆราวาสธรรม ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ได้แก่

- (๑) สัจจะ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ พูดจริงทำจริง
- (๒) ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่องและปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา
- (๓) ขันติ ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

(๔) จาคะ ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตน หรือเอาแต่ใจตัว^{๗๖}

ในธรรมหมวดนี้ ทมะ ท่านมุ่งเอาด้วยปัญญา ขันติ ท่านเน้นแง่วริยะ ในปัจจุบันมีผู้นำเอาหลักฆราวาสธรรมมาปรับใช้กับการสร้างอัตลักษณ์และการเตรียมพร้อมของประเทศไทยเพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียน^{๗๗} เพื่อต้องการให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งสัจจะ ความอดทนและเสียสละ

๔) สุขของคฤหัสถ์ ๔

สุขของคฤหัสถ์ บางครั้งก็เรียกว่า **คิหิสุข** หรือ **กามโภคีสุข** (สุขของชาวบ้าน สุขที่ชาวบ้านควรพยายามเข้าถึงสม่าเสมอ สุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี) ได้แก่

(๑) อตถิสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยชอบธรรม

(๒) โภคิสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือความภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้นเลี้ยงผู้ควรเลี้ยงและบำเพ็ญประโยชน์

(๓) อนนุสุข สุขที่เกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

(๔) อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอímใจ ว่าตนมีความประพฤติสุจริตไม่บกพร่องเสียหาย ใคร ๆ ดิเสียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุข มีค่ามากที่สุด^{๗๘}

๓.๒.๔ พุทธธรรมพื้นฐานทางใจยามยากจน

หลักธรรมที่เป็นพื้นฐาน หมายถึงหลักธรรมที่เป็นบาทเบื้องต้นของหลักธรรมในการปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนในลำดับพื้นฐานทั่วไป อีกทั้งธรรมเหล่านี้ยังเป็นบาทเบื้องต้นสำหรับประกอบคุณงามความดีอย่างอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย ธรรมดังกล่าวนี้มีดังนี้ คือ

๑) สุจริต ๓^{๗๙}

^{๗๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖.

^{๗๗} กัลยา โขติธาดา “จากพลเมืองไทยสู่พลเมืองอาเซียน: การเตรียมความพร้อมด้านจิตใจตามหลักฆราวาสธรรม ๔ ” **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๙ พ.ศ.๒๕๕๖ ฉบับพิเศษวันวิสาขบูชา: หน้า ๒๔๑-๒๔๓.

^{๗๘} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๐.

^{๗๙} คุรยละเอียดเพิ่มเติมใน อจ.ปญจก. ๒๒/๒๔๒/๓๘๕. ; ขุ.ป.อ. (ไทย) ๑/๗๓/๓๑๗.

สุจริต คือ ความประพฤติดี, ความประพฤติชอบ ได้แก่

(๑) กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย มี ๓ คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิฉฉาจาร

(๒) วาจาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา มี ๔ คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับ มุสาวาท (พูดปด) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) มรสุวาจา (พูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ)

(๓) มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ มี ๓ คือ อนภิมชชา (ไม่คิดอยากได้ของผู้อื่น) อพยาบาท (ไม่คิดร้าย พยาบาทผู้อื่น) และสัมมาทิฏฐิ (มีความเห็นชอบ)^{๘๐}

๒) สันโดษ^{๘๑}

สันโดษ หมายถึง ยินดีตามมีตามได้(พอเพียง) คำว่า สันโดษ โดยทั่วไปมี ๓ ประการ คือ

(๑) ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามได้

(๒) ยถาผลสันโดษ ยินดีตามกำลัง

(๓) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร

ยถาลาภสันโดษ หมายถึง ความยินดีตามที่ตนได้มา คือตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหนก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อน กระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้มา ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้ หรือเกินไปกว่าที่ตนจะพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาสิ่งของของคนอื่นได้ จนเกิดความริษยา

ยถาผลสันโดษ หมายถึง ความยินดีตามกำลัง คือ ยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพ และวิสัยของตน มีความพอใจในการจัดสรรหน้าที่การงาน จัดสรรการศึกษาศิลปวิทยา และจัดสรรคุณธรรมเพื่อปฏิบัติให้สมกับกำลังสติปัญญาของตนเอง เลือกรู้ทำในสิ่งที่ตนเองถนัดแล้วตั้งใจปฏิบัติให้ก้าวหน้าไปตามกำลังแต่ละ อย่างด้วยความขยันหมั่นเพียร

ยถาสารูปสันโดษ หมายถึง ความยินดีตามสมควร หรือยินดีตามที่เหมาะสมกับภาวะฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน ไม่นึกคิดอยากได้ทรัพย์สมบัติที่ล้ำค่าเกินฐานะของตนเอง บางครั้งแม้จะได้สิ่งที่เกินฐานะของตนเองมากก็ไม่ลุ่มหลงว่าเป็นสิทธิ์ที่ควร จะได้ กลับเห็นว่าสิ่งที่ได้มานั้นล้ำค่า ควรให้คนอื่นได้มีส่วนร่วมดูแลรักษาหรือบริโภคใช้สอยด้วย โดยการทำให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและแก่สังคมรอบข้าง

จะเห็นว่า ความสันโดษ เป็นทรัพย์อย่างยิ่ง เป็นการสร้างความสุขให้แก่ชีวิต การรับและการได้มาหากไม่มีสติก็อาจลุ่มหลงไปตามอำนาจของโลภะอย่างไม่มีขอบ เขต "ความรู้จักพอก่อสุขทุกสถาน" จึงเป็นคำเตือนสติให้ตนรู้จักความสุขที่แท้จริง ดังคำพูดที่ว่า คนที่รวยที่สุดคือ คนรู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมี และ คนที่จนที่สุดคือ คนที่ไม่รู้จักพอ ถ้าทุกคนต่างมี ความสันโดษพอใจยินดีใช้สอยวัตถุสิ่งของต่างๆ อย่างมีสติ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ดำเนินชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับ การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

^{๘๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๑๓/๗๓.

ของสังคม ก็จะสามารถสร้างความอยู่ดีกินดีเป็นเหตุให้เกิดความสุขขึ้นได้ สิ่งที่ไม่ควรสันโดษคือกุศลธรรมทั้งหลาย^{๘๒} ควรเจริญให้มากที่สุด

ดังนั้น ความสันโดษ ความยินดีพอใจตามมีตามได้ตามกำลังและความจำเป็นของตน พร้อมทั้งมีขันหมั้นเพียรหาเลี้ยงชีพด้วยความสุจริตไม่เป็นภัยต่อตนเองหรือ สังคม เมื่อหาทรัพย์มาได้ แล้วต้องรู้จักเก็บออมระมัดระวังในการใช้จ่ายไม่ก่อให้เกิดหนี้สินก็จะนำมาซึ่งความอยู่ดีมีสุข ความสันโดษ จึงเป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรพิจารณา น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติให้เกิดเป็นนิสัยติดตัวโดยแท้

๓) อริยทรัพย์ ๗^{๘๓}

อริยทรัพย์ ๗ ทรัพย์ล้ำค่า ๗ ชนิด บรรดาทรัพย์สมบัติภายนอก เช่น วัตถุสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้ อาคารบ้านเรือน เครื่องประดับตกแต่ง แม้จะมีค่าแต่สิ่งเหล่านี้เป็นทรัพย์ภายนอกไม่มั่นคงถาวร สูญหายได้ง่าย ส่วนทรัพย์ล้ำค่า ได้แก่ ทรัพย์ภายในเรียกว่า อริยทรัพย์ ๗ อย่างคือ

(๑) ศรัทธา ความเชื่อมั่นอย่างมีเหตุผล เช่น เชื่อในเรื่องของกรรมและผลแห่งกรรม คือ ผลแห่งการกระทำ บุคคลทำอย่างไรย่อมได้รับผลกรรมนั้น ๆ เสมอ

(๒) ศีล ความประพฤติดีงามคือมีระเบียบวินัย มีพฤติกรรมดีงาม ปฏิบัติตามคำสอนในศาสนาปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง มีความตรงไปตรงมาทั้งต่อหน้าและลับหลัง

(๓) หิริ ความละอายต่อบาป เกลียดความชั่ว คนมีความละอายต่อความชั่ว เป็นบุคคลที่ควรคบเพราะเป็นคนที่มีศีลธรรมจริงใจ และบริสุทธิ์ใจต่อบุคคลทั้งปวง

(๔) โอตตัปปะ ความกลัวบาป คือกลัวความชั่ว ไม่ยอมให้ความชั่วเกิดขึ้น ถือว่าความชั่วเป็นสิ่งที่พึงหลีกเลี่ยงให้ไกลความชั่วคือทุจริต ความประพฤติผิดทางกาย วาจา ใจ

(๕) พาหุสัจจะ ความคงแก่เรียน คือ ผู้สนใจในการหาความรู้ให้แก่ตน ให้มีความเฉลียวฉลาดรู้เท่าทันเหตุการณ์วิชาการอันละเอียดลึกซึ้ง

(๖) จาคะ เสียสละสิ่งของ ๆ ตน แบ่งปันให้แก่ผู้สมควรให้ไม่ตระหนี่เหนียวแน่นรู้จักสงเคราะห์อนุเคราะห์คนอื่น ไม่ว่าจะเป็บุคคลหรือสังคม ถือว่าเป็นการขจัดความตระหนี่ซึ่งเป็นกิเลสฝังแน่นอยู่ในสันดาน

(๗) ปัญญา ความฉลาดรอบรู้ รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และสิ่งที่มีโทษประโยชน์ รู้จักประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน รู้จักของจริงของเทียม รู้จักทางแห่งความพ้นทุกข์คือมรรค ๘ ประการ หรือ รู้ใน อริยสัจจ ๔ คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ความดับทุกข์ และรู้วิธีการดับทุกข์

ทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้ จะอยู่กับตัวตลอดเวลา ไม่มีใครจะขว่งชิงหรือลักขโมยไปได้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่าเป็นทรัพย์อันล้ำค่าหรืออริยทรัพย์ เป็นทรัพย์ที่ลักขโมยไม่ได้ และเป็นทรัพย์ที่ไม่ทำให้ยากจนในทุกภพชาติ

นอกจากนี้ หลักการศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็นที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงเพื่อมาประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน นอกจากจะเป็นการแก้ไขที่ถาวรระยะยาว และเด็ดขาดแล้วยังเป็นการช่วยป้องกัน และแก้ไขปัญหาความยากจนให้ลดลงและหมดไปในสังคมอีกด้วย

^{๘๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑/๒๕๘. (กุสเลสุ ัมเมสุ อสันตฺถุริตา ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย).

^{๘๓} อง.สตตค.(ไทย) ๒๓/๖/๙.; อง.สตตค.(ไทย) ๒๓/๑/๑.

“ทรัพย์” ตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นเพียงอุปกรณ์หรือปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต ช่วยให้คนเรามีความสะดวกและพร้อมมากขึ้น แต่ไม่ใช่จุดหมายของการมีชีวิตที่แท้จริง และหากมีทรัพย์มากเกินไป หรือเกินความจำเป็นก็เป็นทุกข์อีกแบบหนึ่ง ทำให้เกิดการยึดมั่น ถือมั่น ทำให้ชีวิต มีความกังวล เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนไปสู่จุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา พระธรรมในพระพุทธศาสนาจึงแนะแนวทางว่า เมื่อมีทรัพย์สินสมบัติก็ทำให้ใจให้ได้ว่า เพียงสักแต่ว่ามี เพื่อประโยชน์ในการอาศัยใช้สอยและบำเพ็ญประโยชน์ ห้ามมิให้ยึดมั่นถือมั่นจนต้องเป็นทุกข์

จากการที่ได้ศึกษามาแล้วในบทที่ ๒ ความยากจน คือความทุกข์ของคนจนที่มีสาเหตุมาจากสภาพการดำรงชีวิตของบุคคล ซึ่งมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย และไม่สามารถสนองตอบความต้องการทางร่างกายและจิตใจได้ ดังนั้น การนำหลักพุทธธรรมมาแก้ปัญหาความยากจนนั้น จะต้องแก้ ปัญหาทั้ง ๒ ด้าน คือ ทั้งร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กัน เช่น การแก้ทางร่างกายเป็นการแก้ด้วยการให้วัตถุที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตเป็นการแก้ภายนอก หรือการแก้ไขเฉพาะหน้าระยะสั้น ๆ เท่านั้น แต่ถ้าจะแก้ให้ตรงสาเหตุ จะต้องแก้ภายใน เป็นการแก้ด้วยการพัฒนาจิตใจให้มีความเข้มแข็ง อดทน โดยมุ่งตัดกิเลส ตัณหา ที่เป็นต้นเหตุนำไปสู่ความทุกข์ ความยากจน และปัญหาสังคมอื่น ๆ ให้หมดไปด้วยวิธีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในหมวดต่าง ๆ ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

๒.๒.๓ แนวคิดการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ดังที่พระธรรมปิฎก (ปยุตฺ ฺปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า^{๘๔} เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑. พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

^{๘๔} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙-๘๑.

๒. พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารี

๓.๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียร สู้งาน มีความอดทนมีสมาธิแน่นแน่ว มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓.๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดภัย โปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

๔. พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลปะและศาสตร์ต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมดาของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ) ได้เสนอแนวคิด เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน สมาชิกของสังคมทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทางเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว เช่น พ่อค้าก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนในการค้าขายอย่างสุจริต ไม่เอาเปรียบลูกค้า และไม่หลอกหลวงลูกค้า ผู้ปกครองก็ปกครองตามหน้าที่ของตนโดยให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนและไม่เอาเปรียบประชาชน^{๔๕} เป็นต้น

สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ^{๔๖} ได้กล่าวว่า หลวงพ่อนาน แห่งวัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ ได้ใช้หลักธรรมขัดเกลาสั่งสอนชาวบ้านเพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน โดยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาอธิบายว่า ทุกข์ คือ การที่ชาวบ้านมีหนี้สิน ความยากจน เกิดอบายมุข ฟุ่มเฟือย โดยกตขี้ชูตริต สมุทัย คือ สาเหตุแห่งทุกข์ เพราะไม่ได้เก็บรักษาทรัพย์ การเสียเปรียบนายทุน การโดนเอารัดเอาเปรียบในชีวิตประจำวัน นิโรธ คือ ความดับทุกข์ โดยจะมีการบริหารจัดการชีวิต และชุมชนให้มีความสุขขึ้น มีจิตใจที่สูงขึ้นโดยใช้หลักกรรมฐานเป็นตัวพื้นฐาน ที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหา และสามารถต่อสู้กับปัญหาได้ มรรค คือ วิธีการโดยมีกิจกรรม สหบาลข้าว ร้านค้าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง ๓ กิจกรรม นำไปสู่มรรค ควบคู่กับกิจกรรมอื่น ๆ

นอกจากนี้หลวงพ่อนาน ยังค่อย ๆ สอนคนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และใช้วิธีการซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ละระดับ บางคนรับได้เร็วบางคนช้า จึงต้องอดทน ไม้ใจร้อน เน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเอง รู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุข อยากรู้พึ่งตนเอง จนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

^{๔๕} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ), **รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๑).

^{๔๖} สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ, **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์^{๘๗} กล่าวว่า เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิด และความอัปจนของการพัฒนาตามแบบจำลองของตะวันตก ผลักดันให้หลายกลุ่มหวนไปหาปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญาในบางประเทศ ได้มีการนำเอาแนวความคิดบางอย่างของพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลายมิติ คือ

๑. การพัฒนาต้องอาศัยวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเอง โดยนำเอาพุทธปรัชญามาปรับปรุงใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนในชนบท

๒. การพัฒนาโดยการปฏิวัติวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิเสธรูปแบบวัฒนธรรมแบบทุนนิยม เช่น การบูชาวัตถุ การลุ่มหลงความเจริญในเทคโนโลยี และอุตสาหกรรม รวมทั้งวัฒนธรรมแห่งการบริโภคนิยม ๗ ไป เป็นต้น วัฒนธรรมแบบนี้ทำให้มนุษย์หลงลืมความหมายของชีวิตอย่างสิ้นเชิง

๓. ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

๔. สิ่งที่เราได้จากความหมายใหญ่ของการพัฒนาแบบพุทธ คือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีงาม อะไรเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย นอกจากนี้ จริยธรรมยังบอกเราอีกด้วยว่า อะไรควรทำ และเราควรทำอย่างไร เพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในสภาพที่ดีงาม

การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ถึงแม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อภิปะเยียมมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๓.๓.๑ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการคือการร่วมมือกับหน่วยงานราชการบางหน่วยและทั้งที่ไม่เป็นทางการคือการไม่ยึดติดรูปแบบของราชการ คือแบบแผนดั้งเดิมของวัดแต่จะพัฒนาชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นอยู่จริง จึงทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสรุปรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์สังเขปได้^{๘๘} ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เป็นการพัฒนาแบบ “พระสงฆ์กับชาวบ้าน” คือพระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือข้าราชการอื่นๆ

^{๘๗} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, วิชชาศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

รูปแบบที่ ๒ เป็นการพัฒนาแบบ “ พระสงฆ์ ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน ” การพัฒนาชุมชนรูปแบบนี้เกิดขึ้นจาก ๒ ลักษณะคือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นต่อต้านการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ ต่อเมื่อทำใจได้ว่า เหตุการณ์ภายในชุมชนยอมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดาหรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนมากขึ้นก็จะอาสาเข้ามาช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง

รูปแบบที่ ๓ เป็นการพัฒนาแบบ “ พระสงฆ์ ชาวบ้าน และกำนัน ” การพัฒนารูปแบบนี้เกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนโดยที่กำนันจะคอยดูอยู่ห่างๆ เพราะไม่แน่ใจว่างานพัฒนาจะสำเร็จหรือไม่ ต่อเมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว กำนันจึงเข้าร่วมโครงการพัฒนากับพระสงฆ์เพราะไม่เช่นนั้นกำนันที่ไม่ทำอะไรจะดูเหมือนถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทช่วยเหลือชุมชนไป

รูปแบบที่ ๔ เป็นการพัฒนาแบบ “ พระสงฆ์ ข้าราชการและชาวบ้าน ” รูปแบบของการพัฒนาชุมชนนี้อย่างน้อยมี ๓ ลักษณะคือ

ลักษณะแรก เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ครูใหญ่และชาวบ้าน

ลักษณะที่สอง เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการฝ่ายปกครอง และชาวบ้านซึ่งพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้จะให้งานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวางเพราะได้รับความช่วยเหลือจากข้าราชการฝ่ายปกครองของอำเภอ

ลักษณะที่สาม เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการที่นอกเหนือจากฝ่ายปกครองและชาวบ้าน

จากรูปแบบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ดังที่กล่าวมาทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่ารูปแบบการพัฒนาชุมชนควรเป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชน ทั้งที่เป็นทางการคือ จะผูกพันกับระบบราชการก็ได้ และไม่เป็นทางการ คือ จะไม่ผูกพันกับระบบราชการก็ได้เพราะข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เป็นปัจจัยรองของการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ปัจจัยหลักของการพัฒนาคือตัวพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน ที่มีความสามารถในการร่างโครงการและแสวงหาแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนได้มากน้อยเพียงใดและจะมีชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของพระสงฆ์จำนวนเท่าใด

๒.๓.๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตประเพณีที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทที่สำคัญในการชี้นำสังคม ซึ่งแม้บทบาทในด้านการเป็นผู้นำจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่บทบาทด้านการเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยาพระสงฆ์ยังได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง และเป็นสถาบันสังคมที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาวชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากเป็นที่พึ่งทางใจแล้วยังเป็นสถานที่เอื้ออำนวยในด้านบริการสังคมอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐบาลเข้าไป

ให้บริการไม่ทั่วถึง เพื่อเป็นการสร้างบูรณาการภายในชุมชน ดังที่พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต^{๘๙} ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ไว้ว่า

๑. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิต และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์

๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ ต่าง

๘. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น

๙. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนจัดงานขึ้น

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อแจ้งข่าวทางราชการต่าง ๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่าง ๆ

นอกจากบทบาทเหล่านี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสังคมขึ้นในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมาทำให้พระสงฆ์ถูกชักนำเข้าสู่กระบวนการพัฒนามากขึ้น ซึ่งมีทั้งที่ทำงานโดยอิสระ และร่วมกับรัฐบาล ดังที่ สมบูรณ์ สุขสำราญ สรุปไว้ว่า^{๙๐}

๑. ความเป็นผู้มีจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และชอบเสียสละ ดังนี้ เมื่อพระสงฆ์ได้ออกอุทิศไปในพื้นที่ต่าง ๆ หรือเมื่อได้ไปอบรมประชาชนตามนโยบายพระธรรมทูต ในหมู่บ้านต่าง ๆ ของประชาชนจึงปลุกเร้าพื้นฐานทางจิตใจดังกล่าวแล้ว และพยายามผลักดันให้เกิดการพัฒนาชนบทเพื่อประโยชน์สุขของชุมชน

๒. จากประสบการณ์ของพระสงฆ์นักพัฒนาที่ได้พบเห็นชุมชนอื่นดีกว่าประชาชนได้รับการพัฒนาจนมีสภาพการดำรงชีวิตที่สุขสบายมากกว่า เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของคนภายในชุมชน จึงต้องการเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนของตนให้ทัดเทียมกับชุมชนที่พัฒนาแล้ว

๓. เหตุผลทางด้านจิตวิทยา เนื่องจากพระสงฆ์นักพัฒนาส่วนใหญ่เป็นผู้มีพื้นเพเป็นคนหมู่บ้าน หรือชุมชนนั้น เป็นผู้เกิดหรือเติบโตอยู่ชุมชนนั้นจึงมีความรู้และเห็นสภาพปัญหา ความ

^{๘๙} พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, บันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนศิwap, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖.

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๑-๕๒.

ยากจนของประชาชนมาโดยตลอด การใช้ชีวิตอยู่ในเพศบรรพชิต ถึงแม้จะสามารถตัดขาดจากเรื่องทางโลกได้ในระดับหนึ่ง แต่ไม่มีทางที่จะตัดขาดได้โดยสิ้นเชิง จึงต้องเข้ามาพัฒนาชุมชน ซึ่งมองในอีกมุมหนึ่งก็คือ การช่วยเหลือพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนในทางอ้อมนั่นเอง

๔. เล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ถ้าหากชุมชนขาดแคลนมีความทุกข์ยากหรือด้อยพัฒนา วัดจะดำรงอยู่ได้สวยงามหรือเจริญอยู่ได้อย่างไร เมื่อชาวบ้านไม่มีกิน พระสงฆ์จะมีฉันสมบูรณ์ได้อย่างไร ดังนั้นวัดหรือพระสงฆ์กับชาวบ้านจึงต้องพัฒนาไปควบคู่กัน บ้านพึ่งวัด และวัดพึ่งบ้าน เป็นสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตลอดทุกยุคทุกสมัย เพราะฉะนั้น เมื่อพบเห็นหมู่บ้านไม่เจริญประชาชนทุกข์ยากมีความลำบากพระสงฆ์และชาวบ้านจึงต้องรับผิดชอบร่วมกันในการแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน

๕. เห็นว่าพระพุทธศาสนามีหลักธรรม คำสอนที่เหมาะสมจะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมได้ อีกทั้งพระสงฆ์คือผู้ที่ชาวบ้านในชนบทให้ความเคารพนับถือ มีศักยภาพในการชักจูงชาวบ้านให้เข้าร่วมกิจกรรมใดๆ ได้ง่าย ดังนั้นพระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่เหมาะสมที่จะช่วยแบ่งเบาภาระชาวชนบทได้ดี อีกทั้งยังเป็นการช่วยเสริมภาพพจน์ที่ดีของพระสงฆ์ต่อชุมชนด้วย

ในปัจจุบันพระสงฆ์ได้สงเคราะห์ประชาชนทั้งทางด้านขวัญและกำลังใจ และทางด้านวัตถุสิ่งที่จำเป็น วุฒิจันทร์ ได้สรุปไว้ดังนี้^{๑๑}

๑. การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณี เกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน การทำบุญอายุ

๒. การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาไข้ เช่น อุบาสก อุบาสิกา หรือคนชราทุพพลภาพ การให้ที่ดินหรือให้เช่าที่ดินในราคาถูกให้ประชาชนที่ขาดเงินปลูกบ้านพักอาศัย

๓. การดูโชคชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจการพระภิกษุบางรูป ดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่ก็มีคนจำนวนมากไม่น้อยที่เลื่อมใสศรัทธา ซึ่งเป็นการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านขวัญและกำลังใจ

๔. การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัดประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่างๆ จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานพยาบาลห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน เป็นต้น

๕. การช่วยรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การให้คำปรึกษาในหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ในท้องถิ่น

๖. การให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ การรวบรวมสิ่งของตลอดจนเงินทองจากผู้บริจาคไปให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น

๒.๓.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมลด ละ เลิกอบายมุข

^{๑๑} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพระศาสนาเพื่อความมั่นคงของชาติ, หน้า ๓๙-๔๐.

สมบูรณ สุขสำราญ ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ความจำเป็นที่พระสงฆ์นักพัฒนาหรือพระสงฆ์ที่สนใจงานพัฒนาชนบทจำเป็นต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชนนั้น ก็เพื่อใช้เป็นสื่อในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชนด้วยความเต็มใจมิใช่เข้าร่วมเพราะความเกรงใจหรือถูกบีบบังคับ ถ้าพระสงฆ์ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับความศรัทธาเชื่อถือที่มีอยู่เป็นพื้นฐานแล้ว พระสงฆ์จะสามารถชักนำชาวบ้านให้เข้าร่วมงานพัฒนาของท่านไม่ว่าจะเป็นงานพัฒนาด้วยวัตถุหรือจิตใจ แต่จะประสบผลสำเร็จเพียงใดนั้นจะขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักการพัฒนาและแนวทางการดำเนินการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่าน ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและการเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็นกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบทบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนามีหลาย ๆ ด้าน ด้านหนึ่ง คือ โครงการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ช่วยให้พระสงฆ์รักษาสุขภาพและบทบาทของตนในสภาพการณ์ที่สังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้โครงการพัฒนาชนบทเหล่านั้นยังทำให้มีการพัฒนาความรู้สึกนึกคิดที่มีความผูกพันต่อสังคมของประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาและความรู้สึกในการมีส่วนร่วมทางการพัฒนาชนบทของประชาชน

สำหรับโครงการพัฒนาชนบทที่พระสงฆ์พัฒนาดำเนินการเป็นโครงการที่ครอบคลุมเรื่องราวทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนเป็นสำคัญ ทั้งในด้านเกษตรกรรม การยกระดับรายได้ สุขภาพอนามัย การศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็ได้พยายามสอดแทรกการพัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดความสามัคคีในการทำงานและเกิดความสำนึกในประโยชน์สุขของส่วนรวม กิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์นักพัฒนาพยายามทำเหล่านี้เป็นไปตามที่คณะที่มีต่อการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น และก่อกำเนิดมาจากความพยายามปรับตัวให้เข้ากับสังคมปัจจุบันของพระสงฆ์นั่นเอง บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในปัจจุบันนับเป็นความสำเร็จในการอาศัยคุณสมบัติของวัดและพระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมความศรัทธาเชื่อถือของประชาชน มาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน แต่เรื่องน่าวิตกคือ พระสงฆ์จะมีที่คณะต่อการพัฒนาชุมชนอย่างไรจึงเหมาะสมสอดคล้องกับปัญหาของชุมชนในปัจจุบันหรือไม่และจะบริหารโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ได้หรือไม่ เพราะสภาพงานของพระสงฆ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังมีลักษณะที่ต่างคนต่างดำเนินงาน จะมีการประสานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ้างภายในกลุ่มเล็ก ๆ ดังนั้นทิศทางและแนวทางของงานพัฒนาของพระสงฆ์จึงไม่ชัดเจนนักต้องขึ้นอยู่กับศักยภาพ ความรู้ความสามารถ ที่คณะคติและอุดมการณ์การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์แต่ละท่านเป็นสำคัญ^{๙๒}

พระธรรมปิฎก กล่าวถึงแนวทางกิจกรรมที่เหมาะสมของงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในตอนหนึ่งว่า ในปัจจุบันการนำหลักธรรมมาใช้กับงานพัฒนาเริ่มมีปรากฏเห็นเด่นชัดมากขึ้น แต่เมื่อพิจารณาหลักธรรมจะพบว่าหลักการและปรัชญาการพัฒนาชนบทแฝงอยู่ด้วย ดังที่ได้สรุปหลักการดังกล่าวไว้ ดังนี้

^{๙๒} สมบูรณ สุขสำราญ, การพัฒนาชนบทแนวพุทธวิธี : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสงฆ์นักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวยจำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๗.

๑. ศาสนาที่มุ่งที่จะจัดทุกข์ของมนุษย์หรือให้มนุษย์ได้รู้จักจัดทุกข์ของตนให้มากที่สุด ดังนั้นในการพัฒนาจะมุ่งไปที่การมองเห็นปัญหาของตนเองในแต่ละท้องถิ่นในชุมชน (ทุกข์) มองหาเหตุปัจจัยของปัญหา(สมุทัย) ตั้งเป้าหมายที่จะขจัดปัญหาเหล่านี้(นิโรธ) และร่วมกันหาทางออกของปัญหานั้น(มรรค)

๒. เป้าหมายของการพัฒนาควรเน้นที่หลักการพึ่งตนเอง (อัตตา หิ อัตตโน นาโถ) มิใช่หลักการพัฒนาที่ต้องอาศัยทรัพยากรจากที่อื่น ผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่น ความช่วยเหลือจากภายนอกควรจะเป็นเรื่องรองที่จะช่วยเสริมให้การพึ่งตนเองของชุมชนเป็นไปได้

๓. การพัฒนาควรแก้ไขปัญหาคความยากจนและขาดปัจจัยในการดำรงชีพ ให้เกิดความอยู่ดีกินดีเป็นพื้นฐานของการพัฒนาด้านอื่น ๆ ทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไป

๔. การพัฒนาควรเน้นที่ความค่อยเป็นค่อยไป หรือวิวัฒนาการอย่างเป็นลำดับมากกว่าที่จะเป็นการกระโดดจากสภาพหนึ่งโดยทันที หรือหลุดจากสภาพเก่าสู่สภาพใหม่โดยทันที

๕. การพัฒนาจักต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติหากรู้จักความพอดีในการเอาทรัพยากรมาใช้รอบคอบ

๖. การพัฒนาไม่ควรเน้นระบบการพัฒนาที่ใหญ่โต แต่ควรเน้นที่จุดเล็ก ๆ ควรเน้นให้แต่ละชุมชนมองเห็นปัญหาของตน แก้ปัญหาของตนด้วยความพยายามของตนเองให้มากที่สุด

๗. การพัฒนาควรปรับการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนให้มากที่สุด หลักสูตรการศึกษาควรเป็นหลักสูตรที่เกิดจากสภาพความเป็นจริงในหมู่บ้านแต่ละแห่ง

๘. การพัฒนาไม่ควรปฏิเสธวิทยาการสมัยใหม่ แต่ก็ควรนำมาใช้ในระดัปลงให้เครื่องมือเครื่องจักรเหล่านั้นเกื้อกูลการทำงานของมนุษย์ มิใช่ทำลายคุณค่าของมนุษย์

๙. การพัฒนามิใช่มุ่งผลทางวัตถุ แต่ควรมุ่งที่ผลทางจิตใจเพื่อการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้สูงขึ้น ก่อให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกันและกันและระหว่างท้องถิ่นให้มากขึ้น

สมบูรณ สุกสราราย กล่าวว่า พุทธศาสนากับวิถีชีวิตของชุมชนในฐานะที่เป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับภยธรรมชาติ ปัญหาและความเป็นอยู่ทั้งปัจเจกชนและสังคมโดยรวม กล่าวคือทำหน้าที่เป็นพลังสร้างสรรค์ บูรณาการของสังคมเป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อทัศนคติและค่านิยมและมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางความสัมพันธ์และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคมทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมอีกด้วย พุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคม ทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง พระสงฆ์ในฐานะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจเป็นกลุ่มพลังทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชาติ พระสงฆ์สามารถเป็นที่พึ่งทางจิตใจและร่างกายของชาวชนบทที่ยากไร้และที่ห่างไกลจากการพัฒนาของรัฐ นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เป็นเพียงแต่ศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการและความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เรื่องนั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจาก

ชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธาและสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้รับการอบรม

ความรู้ด้านโภชนาการและการสุขอนามัย การพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์เป็นผู้นำน่าจะ ประสบความสำเร็จเป็นลำดับ ดังนี้คือ^{๙๓}

ก. กิจกรรมพัฒนาสามารถยกระดับรายได้ของชาวบ้านได้

ข. เมื่อชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นพอเพียงกับค่าใช้จ่าย สามารถนำไปสู่การปรับปรุง คุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ได้

ค. เมื่อชาวบ้านมีคุณภาพก็จะมีส่วนร่วม และส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ต่อไป

ง. การมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม น่าจะนำไปสู่การมีความสามัคคีในหมู่คณะได้และ ก่อให้เกิดความมีเสถียรภาพในระดับตำบลและถ้าทุกตำบลสามารถมีเสถียรภาพได้ จะนำไปสู่การมี ความมั่นคงในระดับชาติได้ในที่สุด

จ. ในกระบวนการพัฒนานั้น ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อตนเองและชุมชนของ ตน เท่ากับเป็นการพัฒนาสำนึกการเป็นพลเมืองและสำนึกของสังคมด้วย บทบาทของพระสงฆ์ใน ฐานะที่เป็นผู้นำในงานพัฒนา ในปัจจุบันได้เกิดยุทธวิธีใหม่ในแวดวงพระสงฆ์เพื่อดำเนินกิจกรรมการ ลด ละ เลิกอบายมุขทั้งปวง โดยการนำกิจกรรมนันทนาการเข้ามาทดแทนสิ่งที่หายไป มีกิจกรรมให้ทำ ตลอดเวลา ไม่ปล่อยให้เวลาว่าง ให้พระสงฆ์เป็นผู้นำพัฒนาจิตใจและผู้นำโครงการต่าง ๆ เนื่องจาก ชาวบ้านจะให้ความไว้วางใจได้มากกว่าให้ฆราวาสเป็นผู้นำ ส่วนในระดับล่างนั้นให้พระสงฆ์คัดเลือก บุคคลที่อยากจะลดอบายมุขมาฝึกหัดให้ได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรม และด้านที่สองฝึกหัดให้มี ลักษณะเป็นผู้นำและมีอุดมการณ์เพื่อส่วนรวมอย่างแนบเนียน จนสามารถเป็นผู้นำชาวบ้านในดานการ พัฒนาหมู่บ้านในรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่า การสหกรณ์ การสุขาภิบาล การโภชนาการ

ถ้าชาวบ้านมีผู้นำที่เสียสละและสามารถจัดการแก้ปัญหาความยากจนได้บ้าง ชาวบ้านจะ เชื่อใจหรือไว้วางใจผู้นำชุมชนที่เป็นพระและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมต่าง ๆ ที่มีพระสงฆ์ เป็นผู้อำนวยการให้เกิดขึ้น และยังหวังกันว่าผู้นำพระสงฆ์ที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ไม่เพียงแต่สามารถ ช่วยฝึกอาชีพและผู้นำชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังสามารถช่วยเหลือในการปรับปรุงโครงการพัฒนาให้ ก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพราะลำพังฝ่ายบรรพชิตอาจจะทำงานพัฒนาไม่สะดวกและความต้องการของ ชาวบ้าน การหาลูกมือให้พระสงฆ์เป็นการเพิ่มศักยภาพของการพัฒนายิ่งขึ้น

สรุป

สำหรับหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาความยากจนที่ยกมานี้เพื่อแก้ปัญหาที่เป็นเรื่องของ ความทุกข์ยาก ความเดือดร้อนของคนจน ที่มีสาเหตุของปัญหาเกิดจากการกระทำของมนุษย์บ้าง ภัยธรรมชาติบ้าง ซึ่งแม้จะได้รับการช่วยเหลือจากทุกองค์การ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือระยะสั้นเพื่อ บรรเทาความทุกข์ความเดือดร้อน แต่การแก้ไขที่ได้ผลดี คือการแก้ไข ระยะยาว ด้วยหลักพุทธธรรม ที่อาศัยตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

ผู้วิจัยได้นำเสนอหลักพุทธธรรมที่ตรงกับการแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมที่ควรนำมาแก้ปัญหาในปัจจุบัน โดยควรนำมาปฏิบัติให้เจริญขึ้น คือ อริยสัจ ๔ เป็นต้น และหลักพุทธธรรมที่ควรละเรื่องของการอบายมุขและการคบมิตรเทียม เป็นต้น ส่วนหลักธรรมที่ควรนำมาแก้ปัญหาในอนาคต คือ สัมปรายิกกัตถสังวัตตนิคคธรรม และกุลจิริฎฐิติธรรม เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำหรับหลักพุทธธรรมอื่น ๆ ที่แม้ไม่ได้ระบุเรื่องของการแก้ปัญหาความยากจนไว้อย่างชัดเจน แต่ถ้าเป็นการกระทำที่นำความทุกข์ ความเดือดร้อนมาให้ ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำและไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาทโดยปฏิบัติตามโอวาทปาติโมกข์ คือไม่ล่วงละเมิดในการกระทำความชั่ว (อกุศลกรรม บถ ๑๐) สร้างคุณงามความดี (บุญกิริยาวัตถุ ๑๐) และทำจิตใจของตนให้ผ่องแผ้วก็จะเป็นการป้องกันบรรเทา และแก้ไขปัญหาความยากจนได้

หลักพุทธธรรมข้ออื่น ๆ แม้ไม่ได้ระบุเรื่องของการแก้ปัญหาความยากจนไว้อย่างชัดเจน แต่ถ้าเป็นการกระทำที่จะนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาให้ก็เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ และไม่ควรถูกตั้งอยู่ในความประมาท โดยการปฏิบัติตาม โอวาทปาติโมกข์ คือ ไม่ล่วงละเมิดในการทำ ความชั่ว (อกุศลกรรมบถ ๑๐) สร้างคุณงามความดี (บุญกิริยาวัตถุ ๑๐) และทำจิตใจของตนให้ผ่องแผ้ว ก็จะเป็นการป้องกัน บรรเทา และแก้ไขปัญหาความยากจนได้

ส่วนการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาความยากจน ได้แก่ หลัก ธรรมอริยสัจ ๔ มรรคมืองค์ ๘ ทิฎฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคคธรรม ๔ อิทธิบาท ๔ ปธาน ๔ กัลยาณมิตตตา สัมปรายิกกัตถสังวัตตนิคคธรรม กุลจิริฎฐิติธรรม สังคหัตถุธรรม ๔ ขรवासธรรม ๔ หลักพุทธธรรมการสำรวมระวังทางอินทรีย์ รวมทั้งหลักพุทธธรรมเรื่องของกรรมศรัทธาหรือความเชื่อเรื่องกรรมซึ่งเป็นเรื่องของเหตุและผล ในการแก้ปัญหาความยากจนต้องทำความเข้าใจก่อนว่า ผู้สร้างกรรมดีย่อมได้ผลดี คือเกิดมาได้ดีกินดี อยู่ดี มีความสุข ผู้สร้างกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คือเกิดมาลำบาก ยากจน มีความทุกข์ ดังนั้น เมื่อเกิดมาแล้วยากจนตั้งแต่เกิดหรือเกิดมาแล้วยากจนภายหลังด้วยสาเหตุใดก็ตาม หลักกฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาความยากจนนั้น จะต้องสร้างเหตุ (กรรม) ใหม่ให้ดี ให้ถูกต้องโดยอาศัยหลักพุทธธรรมดังกล่าวข้างต้นมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน กระทำความดีให้สม่ำเสมอ ละเว้นจากการทำกรรมชั่วจึงจะสามารถป้องกัน บรรเทา และแก้ไขปัญหาความยากจนได้ในที่สุดการแก้ปัญหาความยากจนต้องแก้ที่ตัวบุคคลด้วยการพัฒนาด้านจิตใจ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม จริยธรรม มีศีลธรรม ด้วยการนำหลักพุทธธรรม ประกอบกับพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และการประยุกต์ใช้ “การศึกษาเริ่มต้น เมื่อคนกินอยู่เป็น” ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๔๔} การส่งเสริมและสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กร สมาคม มูลนิธิ โรงเรียน สถาบันการศึกษาทุกระดับ โดยมีนโยบายด้านการบริหารจัดการให้ทุกคนในองค์กรและหน่วยงาน สถาบัน ได้มีโอกาสเรียนรู้หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา และมีส่วนร่วมอย่างจริงจังด้วยความสุจริตใจ ไม่ได้ทำเพื่อชื่อเสียง แต่ทำเพื่อจรรโลงไว้ซึ่งคุณงามความดีแก่สังคมประเทศชาติ ตัวอย่างเช่น มีการประชาสัมพันธ์ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ทั้ง

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗๘.

ด้านปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ อย่างเป็นรูปธรรม สอดแทรกความรู้คู่คุณธรรมให้สัมฤทธิ์ผลเชิงประจักษ์ สำหรับประชาชนทั่วไปและพุทธบริษัท ๔ ต้องตระหนักในปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งรวมทั้งปัญหาความยากจนว่าจะลดลง และหมดไปได้ ทุกคนต้องละความชั่ว ทำความดี และทำจิตให้บริสุทธิ์ หรือยึดหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ นอกจากนี้จะหยุดความยากจนได้แล้ว ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและในธรรมก็จะเจริญยิ่งขึ้นด้วย

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรายงานการวิจัยนี้ มีความหลากหลายของงานวิจัย แต่จะเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพยายามแก้ปัญหาโดยการลงภาคสนามในรูปแบบต่าง ๆ และพื้นที่ต่าง ๆ กันไป มีดังนี้

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ^{๕๕} ได้สรุปผลการวิจัยว่า ปัจจัยหนึ่งที่น่าคนไทยไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาส ได้แก่ ท่าทีต่อชีวิตซึ่งเป็นปัจจัยส่วนบุคคลที่มีทัศนคติและค่านิยมต่อการมองโลกและชีวิตโดยอาศัยกระบวนการการเรียนรู้ของบุคคลตั้งแต่อดีตหรือสังคมประกิต กล่าวคือ เป็นทัศนคติในการมองโลกและชีวิตของแต่ละบุคคล บุคคลใดหากเห็นว่าปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นนั้น ถ้าใช้ความพยายามต่อสู้ ไม่ท้อถอย บุคคลนั้น ๆ ก็มีโอกาที่จะบรรเทาความยากจนได้ดีกว่าบุคคลที่ท้อถอยเหน็ดเหนื่อย พ่ายแพ้ ไม่แก้ไข ทอดอาลัย หมดความพยายามที่จะคิดทำมาหากิน ปล่อยชีวิตไปติดบ่วงอกุศลกรรมต่างๆ จนกลายเป็นบุคคลที่ถูกเรียกว่า “พฤติกรรมเบี่ยงเบน” บุคคลประเภทนี้เองที่เป็นที่มาของคำว่า “จน-โง่-เจ็บ” สรุปว่า ปัจจัยที่น่าคนไทยไปสู่ความยากจนและด้อยโอกาส ได้แก่ ความสัมพันธ์ที่ทำให้เกิดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคม โดยกล่าวความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคของคนที่ได้เปรียบ คือ คนกลุ่มน้อยในสังคมที่มีอำนาจเศรษฐกิจและการเมือง สามารถควบคุมได้ทั้ง “ทุน” และ “อำนาจทางการเมือง” สามารถใช้กลไกตลาดและกลไกอำนาจทางการเมืองเพื่อดึงผลประโยชน์เข้าสู่ตน ทำให้คนส่วนใหญ่เสียเปรียบเป็นที่มาของความและด้อยโอกาสของคนจำนวนมาก เช่น ดูดซับรายได้ส่วนใหญ่ของสังคม ความเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงไปจึงไปกระจุกตัวอยู่ที่คนเหล่านี้ ทำให้ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนห่างกันมาก คนส่วนน้อยของสังคมเหล่านี้ดูดปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ทรัพยากรต่าง ๆ ของสังคมไปไว้ที่กลุ่มของตน ขณะที่คนใจเข้าไม่ถึงทรัพยากรที่เคยเข้าถึงจึงถูกแย่ง เช่น น้ำก็ถูกระบบเขื่อนไฟฟ้าแย่งชิงไปให้ภาคอุตสาหกรรมในเมืองคนชนบทที่เคยใช้ประโยชน์ก็ได้ประโยชน์น้อยลง เป็นต้น

^{๕๕} ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, “บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” รายงานการวิจัย ชุดโครงการการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนใจและคนด้อยโอกาสในสังคมไทยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖. หน้า ๖๔-๖๗.

วิทยา เจียรพันธุ์^{๙๖} ได้อธิบายไว้ในว่า ความยากจนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นละมิมานานในสังคมไทยและในประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายทั่วโลก “ความยากจน” จึงเป็นคำที่มีนักวิชาการสาขาเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมทั้งสาขาอื่น ๆ ตลอดจนองค์กร สถาบันที่เกี่ยวข้องได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันในหลายมิติ ทั้งนี้ตามคำนิยามที่เคยได้ยินและใช้กันอยู่ในปัจจุบันมักจะพิจารณาถึงฐานะทางเศรษฐกิจหรือระดับรายได้ที่เป็นตัวเงินของบุคคลว่ามีเพียงพอกับการดำรงชีพตามมาตรฐานขั้นต่ำหรือมีรายได้ขั้นต่ำต่ำกว่ามาตรฐานคุณภาพชีวิตเพียงใด ดังนั้น เครื่องมือที่ใช้วัดความยากจนจึงเป็นที่สำคัญด้านรายได้และรายจ่ายของบุคคลหรือครัวเรือนมากกว่าตัวชี้วัดอื่น ๆ โดยธนาคารหรือและนักเศรษฐศาสตร์ผู้สนับสนุนแนวทางการพัฒนาแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตกเป็นผู้เผยแพร่กรอบแนวคิดการวัดความยากจนของประเทศโดยการวัดรายได้ต่อหัวและวัดความสามารถในการมีรายได้มาซื้อสินค้าและบริการพอเพียงชีพหรือไม่ ประเทศใดที่มีรายได้ต่อหัวโดยเฉลี่ยต่ำกว่าประเทศอื่น ๆ ถือว่าประเป็นประเทศที่ยากจน คนใดที่มีรายได้ต่ำกว่าระดับรายได้ในการครองชีพถือว่าเป็นคนยากจน ที่มาของปัญหาอธิบายว่า ปัญหาความยากจนในประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะในทวีปเอเชียหรือแอฟริกาเป็นปัญหาที่ส่งสมมานาน ซึ่งทุกรัฐบาลในประเทศกำลังพัฒนาที่พยายามหาแนวทางหรือมาตรการทางนโยบายเพื่อแก้ไขเยียวยาให้ความยากจนหมดไปหรือบรรเทาเบาบางลง แต่ยังไม่เคยปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมว่ามีประเทศใดในโลกรวมทั้งประเทศไทยว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้สำเร็จ ทั้งนี้เนื่องจากความยากจนเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ ระดับภูมิภาค จนกระทั่งถึงระดับโลก อีกทั้งยังมีปัจจัยส่วนบุคคลที่เป็นปฏิกริยาตอบโต้กับโครงสร้างดังกล่าวด้วย ในลักษณะที่เป็นพลวัตรซึ่งเกิดขึ้นจากสาเหตุต่าง ๆ ในหลายมิติพร้อมกัน ยากที่จะแก้ไขด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง อีกทั้งไม่สามารถระบุสาเหตุของปัญหาได้ชัดเจนพอสำหรับทุกกรณีแต่อาจจะลดปัญหาโดยรวมไปได้ถ้ามีการเริ่มแก้ปัญหาโดยหาจัดที่เป็นคานงัดที่สำคัญให้ได้ก่อน

วิทยากร เชียงกุล^{๙๗} ได้วิพากษ์การนิยามความยากจนของคนโดยใช้ตัวชี้วัดทางด้านรายได้เพียงอย่างเดียวว่า ไม่ครอบคลุมเพียงพอเพราะอาจจะนำไปสู่ข้อสรุปที่ผิดพลาด เนื่องจากบุคคลไม่ได้ยากจนชัดเจนในเชิงเศรษฐศาสตร์หรือรายได้เท่านั้น แต่ยังคงชัดเจนชัดสนในเชิงสังคมการเมือง และวัฒนธรรมอีกด้วย เช่น คนที่มีปัญหาด้านสุขภาพ การศึกษา ด้านเชื้อชาติ เพศ วัย หรือมีสถานภาพทางการเมืองและสังคมต่ำกว่ามาตรฐานทางกฎหมายที่กำหนดไว้เนื่องจากไม่สามารถเข้าถึงบริการทั้งหมดตามสิทธิที่พึงมี ขาดความมั่นคงปลอดภัยและความสะดวกสบายในวิถีชีวิตที่ควร

^{๙๖} วิทยา เจียรพันธุ์, “การศึกษาวิเคราะห์นโยบายการแก้ปัญหาความยากจนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โครงการวิเคราะห์เนื้อหาเศรษฐกิจพอเพียงในนโยบายแห่งรัฐโดยการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นประกอบการจัดเวทีสาธารณะโดยมีบทความทางวิชาการประกอบข้อมูลเบื้องต้น (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนวิจัยและพัฒนาธุรกิจฝ่ายชุมชนและสังคม ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๐), หน้า ๘-๙.

^{๙๗} วิทยากร เชียงกุล, “การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระรายย่อย” รายงานวิจัย ในชุดโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนใจและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖.

ได้รับตามมาตรฐานขั้นต่ำโดยรวม ทางแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน จึงไม่ใช่เรื่องเศรษฐกิจล้วนๆ ต้องแก้ไขที่ค่านิยม วิธีการผลิต การบริโภคของคนด้วย การพัฒนาประเทศควรมุ่งไปสู่การผลิตแบบสหกรณ์, และบริษัทที่มหาชนเป็นเจ้าของและผู้ควบคุมจริง ๆ เน้นการที่ผลิตปัจจัยสี่และปัจจัยจำเป็น และการกระจายให้เป็นธรรม เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มคุณภาพการใช้ชีวิต มากกว่าการบริโภคสูงสุด เน้นความพึงพอใจหรือความสุขแบบสันโดษ แบบทางสายกลาง บริโภคให้น้อยลง เฉพาะสิ่งที่จำเป็น ใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย โดยไม่ต้องพึ่งเงินมากนัก ส่งเสริมการศึกษา, สื่อมวลชน วัฒนธรรมที่จะบ่มเพาะให้คนลดการเห็นการแก่ตัวลง เอื้อเพื่อเผื่อแผ่มากขึ้น สังคมจึงจะแบ่งปันทรัพยากรที่มีจำกัดได้ทั่วถึง ไม่เอาเปรียบกันและกัน และไม่ทำลายเกียรติยศเป็นธรรมชาติมากเกินไป

สรุปก็คือ การจะแก้ปัญหาคความยากจนเพื่อคนส่วนใหญ่อย่างยั่งยืนไม่อาจแก้ไขได้ โดยการพัฒนามตามแนวทางทุนนิยมผูกขาด เพราะโครงสร้างทุนนิยมโลกปัจจุบันเป็นโครงสร้างทุนนิยมผูกขาดแบบแข่งขันไม่เป็นธรรม หากจะต้องพัฒนาทางเลือกใหม่ คือ เลือกแข่งขันในส่วนที่เราพอแข่งขันได้ และกลับมาพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงระดับประเทศมากขึ้น นโยบายนี้จะทำได้ต้องการปฏิรูปทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ในแนวทางเศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ, สังคมนิยมประชาธิปไตย และการอนุรักษ์ระบบนิเวศน์ แนวทางเลือกใหม่นี้จะเป็นทางที่จะลดปัญหาคความยากจนได้ยั่งยืนกว่าการแข่งขันกันผลิต แข่งขันกันบริโภค ในระบบทุนนิยมผูกขาดแบบแข่งขันไม่เป็นธรรม และไม่เสรีจริงในปัจจุบัน

สุกานดา ตปนียางกูร และคณะ^{๔๔} ได้อธิบายถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการแก้ไขปัญหาคความยากจน ไว้ว่า ความยากจนเป็นทุกขภาวะทำให้การดำรงชีพเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก แร้นแค้น มีชีวิตด้วยความยากลำบาก โดยมีสาเหตุที่สำคัญ คือ การขาดปัจจัย ๔ ที่จำเป็นในการดำรงชีพ โดยได้กล่าวอ้างถึงสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทยที่ได้อธิบายว่า ความยากจนวัดได้จาก “เส้นความยากจน (Poverty Line) ซึ่งคำนวณจากเกณฑ์มาตรฐานความต้องการบริโภคอาหารและสินค้าที่จำเป็นขั้นต่ำที่เพียงพอต่อการดำรงชีพของแต่ละบุคคลซึ่งคำนวณเส้นความยากจนดังกล่าวจะมีข้อจำกัดเนื่องจากมีความแตกต่างของความต้องการในคนแต่ละวัย แต่ละเพศ รวมถึงแต่ละภูมิภาคที่อาศัย แต่เพื่อให้การจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการแก้ไขปัญหาคให้เป็นไปได้ รัฐจึงกำหนดให้เส้นความยากจนปัจจุบันอยู่ที่ ๙๙๐ บาทต่อคนต่อเดือน นอกจากนั้นยังกล่าวว่า ความยากจนของคนไทยมีสาเหตุหลักสำคัญ ๆ อยู่ ๓ ประการ คือ ๑) จนเพราะภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง เป็นต้น ๒) จนเพราะปัจจัยภายนอก เช่น นโยบายของรัฐ เป็นต้น และ ๓) จนเพราะพฤติกรรมของตนเอง เช่น ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ติดอบายมุข เป็นต้น จากสาเหตุความยากจนของคนไทยดังกล่าว หน่วยงานด้านนโยบายของภาครัฐจึงได้หาแนวทางในการแก้ไขปัญหาคโดยให้คนไทยหันมาสนใจแก้ปัญหา เริ่มต้นด้วยการลดความยากจนทุกวิถีทาง และส่งเสริมนโยบายและระบบบริหารจัดการที่ดีเพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาคความยากจน พร้อมทั้งเสนอแนะว่า การแก้ไขปัญหาคความยากจนนั้น ต้องมี ๓ ระดับ คือ

^{๔๔} สุกานดา ตปนียางกูร และคณะ, “กระบวนการสร้างสำนึกเศรษฐกิจพอเพียงผ่านกระบวนการการศึกษา ทางออกการแก้ปัญหาคความยากจน” รายงานการวิจัย (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑-๑๓.

ระดับตนเองครอบครัว ระดับชุมชน และระดับภาครัฐ โดยทั้ง ๓ ระดับต้องทำงานสอดประสานกัน อย่างเชื่อมโยงเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

มนต์ภัสสรณ พิพัฒน์เตชากร และคณะ^{๙๙} จากการศึกษาวิจัยโครงการสรุปได้ว่า การใช้ บัญชีครัวเรือนในการจัดเก็บข้อมูลของแผนชีวิต ชุมชน และนำมาวิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ และผ่าน กระบวนการการสังเคราะห์ โดยผ่านระบบจัดการโปรแกรมข้อมูล(มหาวิทยาลัยมหิดล) ทำให้ได้ ฐานข้อมูลที่เป็นรูปธรรมและเห็นข้อมูลเชิงประจักษ์ สามารถนำมาเชื่อมแผนความสัมพันธ์กับหลาย หน่วยงานได้อย่างชัดเจนในทุกระดับ ตั้งแต่ปัจเจกบุคคล ครอบครัว กระบวนการกลุ่ม และการเชื่อม แผนงบประมาณกับท้องถิ่น เมื่อได้แผนที่เกิดจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง จาก กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันพบว่า มีรายได้และมีค่าใช้จ่าย ๗ หมวด คือ ค่าใช้จ่ายในการประกอบ อาชีพ ค่าอาหาร เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ดูแลสุขภาพ เสื้อผ้า เครื่องประดับ ที่อยู่อาศัย งาน สังคม และการศึกษา เมื่อมีการคืนข้อมูล พบว่า มีค่าใช้จ่ายที่น่าสนใจและเป็นที่น่ากังวลคือ ค่าห่วย การเลี้ยงดู ค่าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ค่าบุหรี่ยาสูบ ค่าเครื่องดื่มชูกำลัง ค่ารักษาสภาพ ค่า การศึกษา และค่าอาหาร อย่างไรก็ตาม เพื่อให้แผนงานการขับเคลื่อนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการประสานงานความ ร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐ ราชการ หรือเอกชน องค์กร เครือข่าย ใน รูปแบบพหุภาคี ตลอดจนนักวิชาการเพื่อเสริมหนุนกระบวนการการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ ควรจะมี การบูรณาการร่วมกันทั้งเชิงพื้นที่ และงานประเด็นอย่างอื่นอย่างต่อเนื่องและการสนับสนุนด้าน งบประมาณ ซึ่งจะนำมาสู่แผนพัฒนาสังคมและสุขภาวะได้อย่างยั่งยืนสืบไป

นันทิยา หุตานวัตร และคณะ^{๑๐๐} อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีความเปราะบางต่อ ภาวะความยากจน เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสียหายหลายด้าน เชิงภัยธรรมชาติ น้ำท่วม ฝนแล้ง เป็นสภาพแวดล้อมที่เกษตรกรต้องประสบอยู่เสมอ เติญราคาขึ้นลงของสินค้าเกษตรที่มีมิได้เป็นผู้ กำหนดราคาเอง เผชิญกับปัจจัยการผลิตที่เกษตรกรต้องซื้อตามราคาที่ถูกลง เผชิญกับการเก็บใช้ ได้ป่วยจากการใช้สารเคมีในการผลิต เป็นต้น ในภาวะการณ์อย่างนี้ เกษตรกรมีอาชีพทางเลือก หรือไม่ ทางเลือกอย่างไรจึงจะทำให้เกษตรกรหลีกเลี่ยงความเสี่ยงเหล่านี้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และสามารถสร้างอาชีพเกษตรกรรมให้เป็นอาชีพที่มีความพออยู่พอกิน และมีความหวังที่จะหลุดพ้น จาก “วงจรความยากจน” การผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์จะเป็นอาชีพทางเลือกหนึ่งที่มี ศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งคณะผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นคำตอบได้สำหรับเกษตรกร

^{๙๙} มนต์ภัสสรณ พิพัฒน์เตชากร และคณะ “การวิจัยโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความ ยากจนพัฒนาสังคมและสุขภาวะจังหวัดนครปฐม” รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ศูนย์ประสานงานสหภาคีความ ร่วมมือภาคประชาชนจังหวัดนครปฐม, ๒๕๕๑. หน้า ๑-๔.

^{๑๐๐} นันทิยา หุตานวัตร และคณะ, “โครงการความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบ เกษตรอินทรีย์ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพ ในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาค ตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง : กรณีศึกษาจังหวัดอำนาจเจริญ” รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) ๒๕๕๐ หน้า ๘-๙.

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างเป็นอย่างดี การผลิตข้าวอินทรีย์ยังไม่ใช่การแก้ปัญหาความยากจนที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรในกลุ่มที่ศึกษานี้ อย่างไรก็ตามเกษตรกรมีความพอใจในการปรับเปลี่ยนและการปลูกข้าวเป็นวิถีชีวิตที่จะขาดไม่ได้สำหรับเกษตรกรในเขตนี้ ดังนั้น จึงมีความเหมาะสมที่จะปรับเปลี่ยนเข้าสู่การผลิตแบบอินทรีย์แต่ควรมีระดับการผลิตที่เน้นความพอเพียงสำหรับการบริโภคเท่านั้นและควรขยายไปสู่การเกษตรแบบผสมผสานเพื่อเพิ่มผลผลิตและความมั่นคงทางอาหารเป็นหลักและเป็นแหล่งรายได้เสริมแก่เกษตรกรอย่างแท้จริง

วันชัย เลิศฤทธิ์ และคณะ^{๑๑๑} ได้กล่าวถึงงานวิจัยของตนว่า โครงการพัฒนาหลักการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความจากจนเชิงบูรณาการระดับพื้นที่จังหวัดชัยนาทเป็นส่วนหนึ่งของงานภาคปฏิบัติในส่วนของงานดำเนินงานภาครัฐในจังหวัดชัยนาท ภายใต้โครงการนำร่องการบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาการกระบวนการการเรียนรู้การบูรณาการการทำงานของกลไกการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความจากจนในระดับจังหวัด ชุมชน และครัวเรือน การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการชุมชนผ่านเวทีประชาคม พุดคุย และแลกเปลี่ยน เรียนรู้กัน ตลอดระยะเวลาการดำเนินงาน และลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่เป้าหมาย จากผลการศึกษาสรุปได้ว่า การใช้กลไกการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความจากจนแบบบูรณาการระดับตำบลที่มาจากความร่วมมือของภาคีพัฒนาภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชนซึ่งต่อเชื่อมกับกลไกการปฏิบัติงานแก้ไขปัญหาคความจากจนแบบบูรณาการระดับหมู่บ้าน ภายใต้คณะทำงานเครือข่ายองค์กรชุมชนระดับหมู่บ้านอันมีรูปแบบโครงสร้างตามความเหมาะสมของพื้นที่เป็นกลไกหลักในการบูรณาการแก้ไขปัญหาคความจากจนในพื้นที่นั้น ๆ โดยมีผู้ประสานงานหลักที่มีใจมีเวลา ทำหน้าที่เชื่อมประสาน และอำนวยความสะดวกให้กลไกขับเคลื่อน มีภาครัฐและท้องถิ่นคอยหนุนเสริม ใช้เวทีการเรียนรู้ร่วมกันของกลไกการปฏิบัติงานทุกระดับและครัวเรือนยากจน เป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมกันเชื่อมโยงข้อมูลทุน และกิจกรรมการพัฒนา ภายใต้แผนชุมชน แผนท้องถิ่น และส่วนราชการ ซึ่งการจะแก้ไขปัญหาคความจากจนได้อย่างยั่งยืนต้องอาศัยกิจกรรมหนุนเสริมหลาย ๆ อย่าง และหลายระดับที่เกื้อหนุนกัน สำหรับกิจกรรมการพัฒนาครัวเรือนไปสู่การพึ่งตนเอง ต้องสนับสนุนให้ครัวเรือนได้เรียนรู้ตนเองวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือนเพื่อค้นหาศักยภาพและทางเลือกที่เหมาะสมกับตนเอง โดยมีกลไกการปฏิบัติงานระดับตำบล หมู่บ้าน เป็นพี่เลี้ยงคอยหนุนเสริม และการสนับสนุนเครื่องมือ อุปกรณ์หรือทุนจากภายนอก ยังจำเป็นแต่ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมของแต่ละครัวเรือน ภายใต้การดูแลของชุมชนและจะต้องมีเวทีและเปลี่ยนเรียนรู้สรุปบทเรียนร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

^{๑๑๑} วันชัย เลิศฤทธิ์ และคณะ, “ความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคม และสุขภาวะ แบบบูรณาการในพื้นที่จังหวัดชัยนาท” รายงานการวิจัยชุดโครงการ ความร่วมมือเพื่อแก้ปัญหาคความจากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑, หน้า ๑-๓.

ลุย วีระนาคิน และคณะ^{๑๐๒} การพัฒนารูปแบบการสื่อสารความรู้เศรษฐกิจพอเพียงสู่เกษตรกร ปลูก ฝรั่ง ชมพู่ คุณภาพ เพื่อแก้ไขความยากจนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม มีดังนี้ (๑) การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง โดยในระยะแรกอาจจะเริ่มต้นจากการรวมกลุ่มเกษตรกรที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นแกนนำกลุ่มเล็ก ๆ ก่อนโดยการจัดตั้งเป็น “คณะกรรมการดำเนินงานโครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้การผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง” ผนวกกับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมในกระบวนการพัฒนากลุ่มเกษตรกรดังกล่าว (๒) การพัฒนาวิทยุชุมชนเป็นสื่อกลางในการแสดงความคิดเห็นชุมชน โดยการคัดเลือกเกษตรกรแกนนำที่มีศักยภาพในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารมาเพื่อเข้ารับการเตรียมพร้อมในเรื่องของการสื่อสาร หลังจากนั้นจึงดำเนินการกระจายเสียงผ่านวิทยุชุมชน โดยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจในแนวทางการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหรือความคิดเห็นประสบการณ์ต่าง ๆ ของเกษตรกรที่มีการดำเนินการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังสามารถนำข้อมูลจากหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาเผยแพร่สู่เกษตรกร โดยผ่านวิทยุชุมชนอีกด้วย (๓) การพัฒนารูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคลให้มีลักษณะของการสื่อสารแบบใช้สื่อผสมโดยการเลือกช่องทางการสื่อสารหลาย ๆ ช่องทางมาใช้ร่วมกันในการส่งข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะต้องมีการคำนึงถึงธรรมชาติของสื่อแต่ละชนิด ความเหมาะสม และความพยายามที่จะทำให้การสื่อสารผ่านสื่อต่าง ๆ นั้น เป็นไปอย่างสอดคล้องและส่งเสริมซึ่งกันและกัน

สรุป

จากผลงานทางวิชาการดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าความยากจนมีสาเหตุมาจากปัจจัยที่หลากหลายด้วยกันไม่ว่าจะเป็นปัจจัยด้านภูมิหลังหรือปัจจัยส่วนบุคคล สังคม เศรษฐกิจ โครงสร้างของระบบราชการ หรือปัจจัยทางการเมือง ค่านิยมและวัฒนธรรม ฯลฯ การที่จะอธิบายถึงสาเหตุของความยากจนโดยใช้ตัวแปรหรือปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งเพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอที่จะให้ครอบคลุมถึงสาเหตุของความยากจนที่แท้จริงได้ ดังนั้น การพิจารณาสาเหตุแห่งความยากจนจึงต้องพิจารณาเป็นองค์รวมและมีความเชื่อมโยงในเชิงองค์ประกอบของปัจจัยร่วมต่าง ๆ จากหลายมิติที่คาดว่าจะส่งผลต่อความยากจน

ปัญหาความยากจน คือ ความทุกข์ยาก ความเดือดร้อนของคนจน สาเหตุของปัญหาเกิดจากการกระทำของมนุษย์ และจากภัยธรรมชาติซึ่งกำลังได้รับความสนใจให้ความช่วยเหลือจากทุกองค์กร เช่น องค์กรสหประชาชาติ หรือภาครัฐ ภาคเอกชนของแต่ละประเทศ ล้วนระดมการช่วยเหลือ ด้านปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือระยะสั้น เพื่อบรรเทาความทุกข์ความเดือดร้อนเท่านั้น แต่การแก้ไขที่ได้ผลดี คือ การแก้ไขโดยช่วยให้คนยากจนได้ประจักษ์แจ้งแก่ตนเองว่า “ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน” เมื่อเกิดมายากจนก็ต้องขยัน ขวนขวายทำมาหากินด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ท้อถอย ตามหลักธรรมที่จะกล่าวต่อไป

^{๑๐๒} ลุย วีระนาคิน และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการสื่อสารความรู้เศรษฐกิจพอเพียงสู่เกษตรกร ปลูก ฝรั่ง ชมพู่ คุณภาพ เพื่อแก้ไขความยากจนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม” รายงานการวิจัย ชุดโครงการ การสื่อสารความรู้สู่เกษตรกร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒, หน้า ค.

แนวทางการแก้ปัญหาคนจน ที่รัฐบาลและนักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเสนออยู่ในเวลานี้คือ จะต้องกระจายการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหรือแบบฟิ่งตลาด ไปสู่ประชาชนให้ทั่วถึงมากขึ้น เช่น การพักหนี้เกษตรกร, ตั้งธนาคารประชาชนให้คนจนกู้ได้มากขึ้น, การใส่เงินทุนเงินให้กู้ในหมู่บ้าน, การเพิ่มการผลิตสินค้าเพื่อขาย พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ พัฒนาระบบตลาด พัฒนาระบบการศึกษา สาธารณสุข ประกันสังคม ตามแบบประเทศพัฒนาอุตสาหกรรม ฯลฯ จะเป็นประโยชน์ต่อคนบางกลุ่มบางคน เช่น นายทุน นายธนาคาร ผู้ประกอบการรายใหญ่มากกว่าคนทั่วไป เพราะเป็นการแก้ปัญหาภายใต้กรอบโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองสังคมแบบเดิมที่เอื้อต่อกลุ่มอภิสิทธิ์ชน การคอร์รัปชัน และปัญหาความด้อยประสิทธิภาพของเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งสภาพความอ่อนแอของเศรษฐกิจสังคมไทยในปัจจุบันที่จะไม่สามารถจะไปแข่งขันสู้กับทุนนิยมโลกแบบเปิดเสรีได้อย่างแท้จริง

นโยบายการปัญหาคนจนของรัฐ จะทำประโยชน์ให้กับคนจำนวนหนึ่งและสั้น ๆ เพราะไม่ได้ปฏิรูปผ่าตัดโครงสร้างเศรษฐกิจทั้งระบบ มุ่งใส่เงินเข้าไปเหมือนการตามแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ไม่มีโครงการปฏิรูปโครงสร้างกรรมสิทธิ์ที่ดิน, ทุน, ปล่อยการผลิตอื่น ๆ ให้เป็นธรรม เป็นประชาธิปไตย และมีประสิทธิภาพ อย่างจริงจัง เช่น คิดแต่จะใช้เงินภาครัฐไปช่วยทั้งคนจนและคนรวย (อุ้มธนาคารผ่านกองทุนฟื้นฟูธนาคาร ซึ่งใช้เงินมากกว่าที่ช่วยคนจนหลายสิบเท่า) แต่ไม่คิดเรื่องการปฏิรูประบบภาษีเพื่อหาเงินจากคนรวยมาช่วยคนจน ไม่คิดเรื่องการหารายได้เข้ารัฐจากการปฏิรูประบบการให้สัมปทาน และรัฐวิสาหกิจต่าง ๆ อย่างถึงรากถึงโคน และไม่ได้คิดเรื่องการปฏิรูปโครงสร้างการเป็นเจ้าของและผู้ควบคุมปัจจัยการผลิต (ที่ดิน, ทุน, เทคโนโลยี, การตลาด ฯลฯ) อย่างแท้จริง สิ่งเหล่านี้ยังจะเป็นปัญหาของคนไทยให้ขบคิดกันต่อไป

สิ่งสำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งคือการพัฒนาจากภายในโดยพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเรื่องของการแก้ไขปัญหาคความยากจนทั้งภายในและภายนอกทั้งสองอย่างไปพร้อม ๆ กัน ไม่หนักไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ คลุ่ห้สัถ์ทั่วไปอาจจะไม่เข้าใจว่ามีแนวทางใดบ้างทางศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ได้กับการแก้ไขปัญหาคความยากจน ยกตัวอย่างเช่น เมื่อคนติดอบายมุขต่าง ๆ ศาสนาจะมีคำตอบให้ว่าจะปฏิบัติตนอย่างไร การคบเพื่อน การพนัน การเล่นหวย เหล่านี้ล้วนมีคำตอบที่สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในวิถีชีวิตซึ่งจะสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนได้อย่างยั่งยืนและมั่นคงตลอดไป

บทที่ ๓

การเกษตรแนวพุทธเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ของพระเทพรัตนมุนี

ในการศึกษาแนวความคิดการเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของพระเทพรัตนมุนี ผู้วิจัยได้ศึกษาบริบทของชุมชนกลุ่มเกษตรกรในจังหวัดอุดรธานี แนวคิดการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ตามหลักของเกษตรแนวพุทธ สำหรับการทำการเกษตรแนวพุทธ ความสำคัญของพืชไม้ยืนต้นที่นำมาปลูก ในสวนป่าเกษตรแนวพุทธ ความสำคัญของพืชให้ผลผลิตสม่ำเสมอ ความสำคัญของพืชสมุนไพร ความสำคัญของพืชผักสวนครัว ขั้นตอนการเตรียมพีชมาปลูกในบ่อปูนซีเมนต์ ระยะเวลาสำหรับ ผลผลิตของพืชแต่ละประเภท โดยผู้วิจัยจะได้ศึกษาตามลำดับขั้นตอนของบทนี้ คือ (๑) ประวัติ พระเทพรัตนมุนี (๒) ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับวิถีชุมชนจังหวัดอุดรธานี (๓) แนวคิดและหลักการเกษตร แนวพุทธของพระเทพรัตนมุนี (๔) พืชผักที่นำมาปลูกในสวนป่าเกษตรแนวพุทธ (๕) ผลผลิตและตลาด รองรับ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑ ประวัติพระเทพรัตนมุนี ^๑

พระเทพรัตนมุนี ^๒ ปัจจุบันพระเดชพระคุณปฏิบัติหน้าที่เป็นเจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี เจ้า อาวาสวัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง ประธานศูนย์การศึกษาวัดมัชฌิมาวาส มหาวิทยาลัยมหาจุฬา

^๑ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, อุดรธานี, ปกรณ์ ต้นสกุล พิมพ์ที่ระลึกถิ่น พระราชทาน วัดมัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา กรมการ ศาสนา), ๒๕๔๕

^๒ ปัจจุบันเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชอาคันตุกะชั้นธรรมในราชทินนามที่ พระธรรมวิมลมุนี เนื่องใน โอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย และประธานอำนวยการธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ประวัติของท่านมีโดยสังเขปดังนี้

ก) สถานะเดิม

นามเดิมชื่อ สายพงศ์ นามสกุล กองสินธุ์ เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๕ เดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๙๔ ตรงกับวันขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๙ ปีเถาะ บิดา นายโอ้ กองสินธุ์ มารดา นางจันทร์ กองสินธุ์ เกิดบ้านเลขที่ ๒๒ หมู่ที่ ๑๑ ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

ข) สถานะปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๕๕)

สมณศักดิ์ พระเทพรัตนมุนี อายุ ๖๐ ปี พรรษา ๓๘ พรรษา วิทยฐานะ นักธรรมชั้นเอก เปรียญธรรม ๕ ประโยค การศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนา พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) สาขาวิชาเอกพระพุทธศาสนา ปัจจุบันอยู่ที่ วัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

ตำแหน่งหน้าที่

- ๑) เจ้าอาวาสวัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง
- ๒) เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี
- ๓) ผู้อำนวยการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา วัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง
- ๔) ประธานศูนย์การศึกษาวัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง จังหวัดอุดรธานี ระดับประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และปริญญาตรี สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ค) บรรพชา

เมื่อวันพุธที่ ๑๕ เดือน พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ ตรงกับวันแรม ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ ณ วัดศรีธาตุประมัญชา ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี พระครูอดุลศีลาภรณ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ วัดศรีสว่างบรมสุข ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

ง) อุปสมบท

เมื่อวันพฤหัสบดี ที่ ๑๐ เดือน พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ ตรงกับวันขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๖ ปีฉลู ณ วัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี พระราชพุทธิมุนี (สิงห์ สุขโข) เป็นพระอุปัชฌาย์ วัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี พระครูอดุลศรีโกศล (หรั่ง ฐิติปัญญา) เป็นพระกรรมวาจาจารย์ วัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี และพระปริยัติเวที (ปูน โกวิท) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ วัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

จ) วิทยฐานะ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก จากสำนักศาสนศึกษาวัดมิ่งมิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๕๒๐ สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค จากสำนักศาสนศึกษาวัด
มัชฌิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๕๓๐ สำเร็จวิชาสามัญ พ.ม. จากโรงเรียนกรมการฝึกหัดครู กระทรวง
ศึกษาธิการ กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๔๒ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) จาก
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

พ.ศ. ๒๕๕๓ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม)
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ปัจจุบัน กำลังศึกษาระดับปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.)
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ฉ) ศาสนกิจ

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ เป็นรองเจ้าคณะอำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ฝ่าย
การศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมาก
แข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ฝ่ายการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๑ เป็นรองเจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี ฝ่ายการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๒ – ปัจจุบันเป็นพระอุปัชฌาย์วิสามัญ

พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นรักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง
ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ฝ่ายการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๕ เป็นรักษาการแทนเจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๕๔๐ – ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง ตำบลหมากแข้ง
อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๕๔๐ – ปัจจุบันเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนวัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอ
เมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๕๔๐ – ปัจจุบันเป็นเจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๕๕๓ – ปัจจุบันเป็นประธานศูนย์การศึกษาวัดมัชฌิมาวาส พระอารามหลวง
จังหวัดอุดรธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

ข) สมณศักดิ์

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร รองเจ้าคณะ
จังหวัดชั้นพิเศษที่ “พระครูสิริชินวงศ์”

พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ชั้นสามัญที่
“พระเมธีกิตติยาภรณ์”

พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ชั้นราชที่
“พระราชธีราภรณ์”

พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ชั้นเทพที่
“พระเทพรัตนมุนี”

๓.๒ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับวิถีชุมชนจังหวัดอุดรธานี

๓.๒.๑ ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดอุดรธานี^๓

ก) ลักษณะภูมิประเทศ^๔

สภาพพื้นที่ ของ จังหวัด อุดรธานี โดย ทั่วไปเป็นที่ราบสูงสูงกว่าระดับน้ำทะเลเฉลี่ย ประมาณ ๑๘๗ เมตร พื้นที่ลาดเอียงลงสู่แม่น้ำโขงทางจังหวัดหนองคาย พื้นที่บางส่วนเป็นลูกคลื่นลอนลาดมีพื้นที่ราบแทรกอยู่กระจัดกระจาย สภาพพื้นที่ทางตะวันตกมีภูเขา เทือกเขาที่สำคัญ คือ เทือกเขาภูพานพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินลูกรัง ชั้นล่างเป็นดินดาน ไม่เก็บหรืออุ้มน้ำ บางแห่งเป็นดินเค็ม

ข) ลักษณะภูมิอากาศ^๕

สภาพอากาศของจังหวัดอุดรธานี แบ่งออกเป็น ๓ ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว อากาศร้อน อบอ้าวในฤดูร้อน และหนาวเย็นมากในฤดูหนาว เดือนที่มีอากาศร้อนอบอ้าวมากที่สุด คือ เดือนเมษายน และหนาว เย็นที่สุด คือ เดือนมกราคม

ค) ทรัพยากรดิน

ทรัพยากรดินพบว่า ดินที่เป็นปัญหาของจังหวัดอุดรธานี มีด้วยกัน ๓ ประเภท คือดินเค็ม ดินทราย และดินตื้นดินเค็ม โดยพื้นที่ดินเค็มทั้งหมดอยู่ในที่ราบครอบคลุมพื้นที่ ๕,๕๖๑.๖๐ (ตารางกิโลเมตร (๓,๔๗๖,๐๐๐ไร่) คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๔๑ ของพื้นที่จังหวัด ครอบคลุมพื้นที่ ๑๖ อำเภอจากทั้งหมด ๒๐ อำเภอ และอำเภอที่ไม่มีดินเค็มเลย ได้แก่ อำเภอสว่างสามหมอก อำเภอน้ำโสม และอำเภอนายูง พื้นที่ดินเค็ม ในจังหวัดอุดรธานี มีทั้งหมด ๖ สภาวะ ดังนี้

- ๑) บริเวณที่มีดินเค็มมาก มีคราบเกลือมากกว่าร้อยละ ๕๐ ของพื้นที่
- ๒) บริเวณที่มีดินเค็มปานกลาง มีคราบเกลือมากกว่าร้อยละ ๑๐ - ๕๐ ของพื้นที่
- ๓) บริเวณที่มีดินเค็มน้อย มีคราบเกลือมากกว่าร้อยละ ๑ - ๑๐ ของพื้นที่
- ๔) บริเวณที่ราบต่ำที่มีศักยภาพเป็นดินเค็ม
- ๕) บริเวณที่สูงที่มีชั้นหินเกลืออยู่ชั้นล่าง
- ๖) บริเวณที่สูงที่มีชั้นเกลืออยู่ชั้นล่าง/บริเวณที่ต่ำที่ศักยภาพเป็นดินเค็ม

ง) ทรัพยากรน้ำ

ทรัพยากรน้ำ จังหวัดอุดรธานีตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่ม ๒ ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำโขง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

^๓ แผนพัฒนาจังหวัดอุดรธานี ๔ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๖, ม.ป.พ., หน้า ๒๐ - ๒๒.

^๔ กรมส่งเสริมการเกษตร, รายงานการจัดทำตัวชี้วัดเกษตรจังหวัด ด้านวิสาหกิจชุมชน รอบ ๒ / ๒๕๕๔ จังหวัดอุดรธานี, อุดรธานี : สำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔, หน้า ๒.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓

๑) ลุ่มน้ำซี (บริเวณต้นน้ำพองและต้นน้ำปาว) ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอกุมภวาปี อำเภอหนองแสง อำเภอโนนสะอาด อำเภอศรีธาตุ อำเภอวังสามหมอ ซึ่งประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อย ดังนี้

(๑) ลุ่มน้ำปาว เกิดจากลำห้วยสาขาต่างๆ มารวมกันที่อำเภอหนองหาน อำเภอกุมภวาปี ไหลผ่านอำเภอศรีธาตุ อำเภอวังสามหมอ ลงสู่เขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอเมือง อำเภอกุมภวาปี อำเภอประจักษ์ศิลปาคม อำเภอภูแก้ว อำเภอหนองหาน อำเภอไชยวาน อำเภอศรีธาตุ อำเภอโนนสะอาด และอำเภอวังสามหมอ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๓,๑๓๓ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑,๔๒๙ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๒๕,๗๒๒,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ - ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐ - ๔๐๐ ซม.

(๒) ลุ่มน้ำเสื่อเต็น เกิดจากลำห้วยสาขาของเทือกเขารอยต่อระหว่างอำเภอโนนสะอาด อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี และอำเภอเขาสมบกวง จังหวัดขอนแก่น ไหลลงสู่ลำเอโนนสะอาด และไหลลงสู่ลำน้ำพอง ในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุม อำเภอโนนสะอาด รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๒๑๔ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑๒๑ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๑,๘๑๕,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือน พฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ - ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๒๐๐ - ๓๐๐ ซม.

๒) ลุ่มน้ำโขง ได้แก่ พื้นที่อำเภอเมือง อำเภอหนองวัวซอ อำเภอกุดจับ อำเภอน้ำโสม อำเภอบ้านฝ้อ อำเภอนาเยีย อำเภอเพ็ญ อำเภอสร้างคอม อำเภอบ้านดุง อำเภอหนองหาน อำเภอพิบูลย์รักษ์ อำเภอไชยวาน และอำเภอทุ่งฝนประกอบด้วยลุ่มน้ำย่อย ดังนี้

(๑) ลุ่มน้ำโสม เกิดจากลำห้วยในเขตพื้นที่อำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี และอำเภอนาดัง จังหวัดเลย ไหลลงสู่ลำห้วยน้ำโสม อำเภอนาเยีย และไหลลงสู่ลำน้ำโขงในพื้นที่จังหวัดหนองคาย รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ในจังหวัดอุดรธานี ๑,๐๘๘ ตารางกิโลเมตร มีความยาวของลำห้วยเป็นระยะทาง ๒๕๕ กิโลเมตร ปริมาณน้ำเฉลี่ย ๕,๗๓๗,๕๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ - ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๕๐ - ๓๐๐ ซม.

(๒) ลำน้ำคะนาร ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของอำเภอน้ำโสม และไหลผ่านไปทางทิศใต้เข้าสู่จังหวัดหนองบัวลำภู พื้นที่ลุ่มน้ำ ๑๗๘ ตารางกิโลเมตร รวมความยาวของลำห้วย ๔๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๑,๐๓๕,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ - ๕๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐ - ๒๐๐ ซม.

(๓) ลุ่มน้ำโมง เกิดจากลำห้วยสาขาจากเขาในเขตอำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู กับอำเภอนาดัง จังหวัดเลย ไหลรวมกันเป็นลำน้ำโมง ผ่านอำเภอสุวรรณคูหา อำเภอบ้านฝ้อ และไหลเข้าสู่เขตพื้นที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอบ้านฝ้อ อำเภอกุดจับ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๘๙๗ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๒๗๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๖,๒๑,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๔๐ - ๕๐ ซม. สูงสุด ๕๐ - ๓๐๐ ซม.

(๔) ลุ่มน้ำห้วยคอก เกิดจากที่ราบสูงในเขตอำเภอบ้านฝ้อ ไหลลงน้ำโขงในเขตอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอบ้านฝ้อ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๑๑๖ ตารางกิโลเมตร

ความยาว ลำห้วย ๓๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วย โดยเฉลี่ย ๕๔๐,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ – ๕๐ ซม. สูงสุด ๕๐ – ๒๐๐ ซม.

(๕) กลุ่มน้ำสวย เกิดจากลำห้วยสาขาในเขตรอยต่ออำเภอบ้านฝ้อ อำเภอเพ็ญ และอำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ไหลลงสู่ลำห้วยผ่านอำเภอเพ็ญและอำเภอเมือง ลงสู่แม่น้ำโขง พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอเพ็ญ อำเภอเมือง และอำเภอบ้านฝ้อ รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๗๐๖ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑๗๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๒,๖๔๐,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๕๐ – ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐ – ๓๐๐ ซม.

(๖) กลุ่มน้ำห้วยหลวง เกิดจากเทือกเขาในเขตอำเภอหนองวัวซอ ไหลลงสู่ลำห้วยหลวง และไหลลงแม่น้ำโขง ในพื้นที่จังหวัดหนองคาย พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุมอำเภอหนองวัวซอ อำเภอกุดจับ อำเภอเมือง อำเภอประจักษ์ศิลปาคม อำเภอหนองหาน อำเภอเพ็ญ อำเภอทุ่งฝน อำเภอพิบูลย์รักษ์ อำเภอบ้านดุง อำเภอสร้างคอม รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๓,๙๓๓ ตารางกิโลเมตร ความยาวลำห้วย ๑,๔๙๗.๕ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วย โดยเฉลี่ย ๓๕,๙๔๐,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ – ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐ – ๔๐๐ ซม.

(๗) กลุ่มน้ำสงครามเกิดจากลำห้วยสาขาต่างๆ ที่ไหลลงจากภูเขาในเขตอำเภอวังสามหมอ อำเภอไชยวาน และอำเภอส่องดาว จังหวัดสกลนคร แม่น้ำสงครามเป็นเขตแดนกั้นระหว่างจังหวัดอุดรธานีและสกลนคร ไหลผ่านจังหวัดหนองคาย และลงสู่แม่น้ำโขงที่จังหวัดนครพนม พื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุม อำเภอไชยวาน อำเภอหนองหาน อำเภอทุ่งฝน อำเภอบ้านดุง รวมพื้นที่ลุ่มน้ำ ๙๘๐ ตารางกิโลเมตร ความยาว ๗๓๖ กิโลเมตร ปริมาณน้ำตลอดลำห้วยโดยเฉลี่ย ๑๓,๒๔๘,๐๐๐ ลบ.ม. การไหลของน้ำระยะเวลา ๖ เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ระดับน้ำต่ำสุด ๐ – ๑๐๐ ซม. สูงสุด ๑๐๐ – ๔๐๐ ซม.

๓.๒.๒ สภาพปัญหาเกษตรและเศรษฐกิจชุมชน^๖

จังหวัดอุดรธานี มี ๒๐ อำเภอ ๑๕๖ ตำบล ๑,๘๘๑ หมู่บ้าน มีการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนทั้งหมด จำนวน ๑,๙๙๕ แห่ง และเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๒ แห่ง และมีการประเมินศักยภาพวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๑,๘๑๑ แห่ง ซึ่งอยู่ในระดับดี จำนวน ๔๒๖ แห่ง ปานกลาง ๙๔๖ แห่ง และ ปรับปรุง ๔๓๙ แห่ง สำหรับกิจกรรมที่ดำเนินการมีหลายประเภท อาทิเช่น กิจกรรม การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ประมง พัฒนาที่ดิน การแปรรูป การจักสาน การให้บริการ เป็นต้น สรุปสภาพปัญหา ได้ดังนี้^๗

ก) ปัญหาด้านการเกษตรชุมชน

^๖ กรมส่งเสริมการเกษตร, รายงานการจัดทำตัวชี้วัดเกษตรจังหวัด ด้านวิสาหกิจชุมชน รอบ ๒ / ๒๕๕๔ จังหวัดอุดรธานี, หน้า ๔.

^๗ ประชา คุณธรรมดี, ช่องว่างนโยบายด้านการเกษตร, เอกสารประกอบการสัมมนา, ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๓.

- ๑) การผลิตสินค้าเกษตรต้องใช้เวลานาน
- ๒) การผลิตสินค้าเกษตรขึ้นอยู่กับธรรมชาติ นั่นคือ สภาพดิน แสงแดด น้ำ และอากาศ
- ๓) การผลิตสินค้าเกษตรมีลักษณะเป็นฤดูกาล
- ๔) สินค้าเกษตรเน่าเสียง่าย
- ๕) ความไม่แน่นอนด้านราคาและผลผลิต
- ๖) เกษตรกรไม่มีอุดมการณ์ในการทำ งานกลุ่ม กิจกรรมไม่ต่อเนื่อง

ข) ปัญหาด้านเศรษฐกิจชุมชน

- ๑) ข้อมูลข่าวสารด้านราคาและเทคโนโลยีการผลิตไม่สมบูรณ์
- ๒) การรับภาระความเสี่ยงที่เกิดจากการตัดสินใจ
- ๓) หน่วยผลิตส่วนใหญ่มีขนาดเล็กและกระจัดกระจาย
- ๔) การขนส่งสินค้าเกษตรมีต้นทุนสูงเมื่อเทียบกับสินค้าอื่น
- ๕) ผู้บริโภคมีข้อจำกัดในการบริโภคทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

๓.๒.๓ กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียง ในจังหวัดอุดรธานี

ก) โครงการสาริตการพัฒนาพื้นที่ บ้านโนนสมบูรณ์ ต.คำบัง อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี

๘

๑) ความเป็นมา

พระครูสังฆรักษ์ (แก้ว วิโรจโน) วัดป่ามหาวิโรเบญจพรรณวนาราม บ้านหนองโจด ได้ขอพระราชทานน้อมเกล้าฯ ถวายที่ดิน ที่ตำบลคำบัง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี เนื้อที่รวมทั้งสิ้น ๒๖ ไร่ ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

๒) พระราชดำริ

เมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๑ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำริรับที่ดินเพื่อทำให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม และพระราชทานแก่มูลนิธิชัยพัฒนา ดำเนินการใช้ทำประโยชน์ในที่ดินต่อไป

๓) การดำเนินงานตามพระราชดำริ

(๑) การดำเนินงาน

- กิจกรรม ๑ ปลูกยางพาราพันธุ์ดี และพันธุ์แนะนำของสถาบันวิจัยยาง ได้แก่ พันธุ์สถาบันวิจัยยาง ๒๕๑ RRIM ๖๐๐ BPM ๒๔ PB ๓๑๑ PB ๒๓๕ PB ๒๖๐ RRIT ๔๐๔ RRIT๔๐๑ และ RRIT ๔๐๒

- กิจกรรม ๒ ปลูกพืชเสริมรายได้ในระหว่างแถวยาง ได้แก่ สับปะรด หวาย กล้วย น้ำว่า กล้วยหอมทอง หญ้าเลี้ยงสัตว์ และพืชผักต่าง ๆ ตามฤดูกาล เป็นต้น เพื่อเสริมรายได้ก่อนกรีดยาง

^๘ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, *ค้ำต้นสร้างแบบ ศูนย์เรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ธ.ก.ส.*, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๕๔), หน้า ๒๖-๒๘.

- กิจกรรม ๓ เลี้ยงสัตว์ ได้แก่ การเลี้ยงปลาชนิดต่าง ๆ ในบ่อเลี้ยงปลาที่มีอยู่เดิม โคน้ำในบ่อ ใต้น้ำในบ่อเปิด ทาน และสุกร

- กิจกรรม ๔ ทำปุ๋ยหมักจากเศษวัสดุในพื้นที่โครงการฯ และจากมูลสัตว์ เพื่อนำไปใช้ปรับปรุงโครงสร้างของดินในพื้นที่โครงการ และเป็นแหล่งศึกษาให้ความรู้แก่เกษตรกรในการทำปุ๋ยหมักใช้เอง

(๒) การวิจัยและพัฒนา เริ่มปลูกยางพาราในเดือนมิถุนายน ๒๕๔๘ โดยใช้ระยะปลูก ๓ x ๗ เมตร ปลูกทดสอบยางพันธุ์ดีจำนวน ๙ สายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์ สถาบันวิจัยยาง ๒๕๑ พันธุ์ RRIM ๖๐๐ และ พันธุ์ BPM ๒๔ (เป็นพันธุ์ยางในกลุ่มที่ให้ผลผลิตน้ำยางสูง) พันธุ์ PB ๒๓๕ พันธุ์ PB ๒๖๐ และพันธุ์สถาบันวิจัยยาง ๔๐๔ (เป็นพันธุ์ยางในกลุ่มที่ให้ผลผลิตน้ำยางและเนื้อไม้สูง) พันธุ์สถาบันวิจัยยาง ๔๐๑ และ พันธุ์สถาบันวิจัยยาง ๔๐๒ (เป็นพันธุ์ยางในกลุ่มที่ให้ผลผลิตเนื้อไม้สูง) และพันธุ์ PB ๓๑๑ (เป็นพันธุ์ยางแลกเปลี่ยนระหว่างประเทศที่โตเร็วและให้ผลผลิตน้ำยาง สูง) ในงานทดสอบพันธุ์ยางนี้จะใช้พันธุ์ RRIM ๖๐๐ ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ปลูกกันมากที่สุดในประเทศไทย รวมต้นยางทั้งหมดจำนวน ๑,๑๒๓ ต้น ในปี ๒๕๕๓ ต้นยางมีอายุ ๔ ปีครึ่ง พันธุ์ PB ๓๑๑ มีการเจริญเติบโตดีที่สุดในขณะมีขนาดรอบลำต้นเฉลี่ย ๓๓.๔ เซนติเมตร รองลงมาได้แก่พันธุ์ BPM ๒๔ พันธุ์สถาบันวิจัยยาง ๔๐๒ และพันธุ์สถาบันวิจัยยาง ๒๕๑ มีขนาดรอบลำต้นเฉลี่ย ๓๐.๕, ๒๙.๒ และ ๒๙.๑ ตามลำดับ คาดว่าจะสามารถเปิดกรีดได้มากกว่าร้อยละ ๕๐ ภายในปี ๒๕๕๕ โดยในปีแรกจะได้ผลผลิตประมาณ ๒,๐๐๐ กิโลกรัม คิดเป็นเงินประมาณ ๑๖๐,๐๐๐ บาท

(๓) การขยายผล จัดการฝึกอบรม ๒ หลักสูตร ได้แก่ หลักสูตรการบำรุงรักษาสวนยาง และ หลักสูตรการกรีดยาง หลักสูตรละ ๑ รุ่น นอกจากนี้มีการถ่ายทอดความรู้ด้านการเกษตรผ่านทางเคเบิลทีวี มีการจัดนิทรรศการภายในโครงการฯ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาของเกษตรกร และผู้สนใจทั่วไป เข้าเยี่ยมชม มีการผลิตและขยายพันธุ์ผักหวานบ้านเพื่อใช้ปลูกภายในโครงการฯ การดำเนินงานในระยะต่อไป

นอกจากการดูแลรักษาต้นยางเพื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตในอนาคตแล้ว จะทำการคัดเลือกพันธุ์ไม้ยืนต้นชนิดอื่นให้มีความหลากหลาย นำมาปลูกทดแทนต้นยางที่หักโค่นและตาย พร้อมทั้งคัดเลือกพันธุ์พืชแซมยางที่สามารถเติบโตได้โดยใช้แสงแดดน้อย โดยเฉพาะพืชกินใบประเภท พืชผักพื้นบ้าน ผักตบชว บวบ ผักหวาน ฯลฯ หรือไม้ดอกไม้ประดับ มาทดลองปลูก เพื่อนำผลมาถ่ายทอดสู่ผู้สนใจต่อไป

ข) ศูนย์เรียนรู้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ธ.ก.ส. บ้านถ่อนนาลับ ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี^๕

บ้านถ่อนนาลับ ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ที่เกิดขึ้นในปี ๒๕๔๕ ภายหลังจากที่ได้มีโอกาสร่วมเวทีการเรียนรู้เพื่อจัดทำแผนชุมชนที่ทางธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลถ่อนนาลับ ส่วนราชการและองค์กรเอกชนในพื้นที่ จัดเวทีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องถึง ๗ ครั้ง พร้อมกับศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบ โดยใช้แนวทางการพัฒนาตามหลัก (PR&D)

^๕ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๙-๒๕.

จากนั้นผู้นำชุมชนจึงได้ร่วมกันจัดทำ “แผนชุมชน” ขึ้น ทำให้ชุมชนบ้านถ่อนนาลับได้รู้จักตนเอง รู้จักชุมชน และรู้จักโลก โดยเฉพาะผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อชุมชนทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะกำหนดอนาคตของชุมชนด้วยตนเอง จนเกิดเป็นแผนแม่บทของชุมชนเป็นครั้งแรก ในปี ๒๕๔๖ ในอดีตชุมชนบ้านถ่อนนาลับเป็นพื้นที่ๆ ประสบปัญหาอุทกภัยมาโดยตลอดมีพื้นที่ๆ ถูกน้ำท่วมกว่า ๒ พันไร่ ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวนาปีเป็นนาปรัง นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาสำคัญของชุมชนก็คือ รายได้จากอาชีพหลักคือ การทำนาค่อนข้างน้อย เพราะผลผลิตต่อไร่ต่ำ อันเป็นผลมาจากปัญหาดินเสื่อมโทรม ต้นทุนการผลิตสูง และราคาผลผลิตไม่แน่นอน อีกทั้งยังมีค่าใช้จ่ายในการดำรงชีพที่สูงขึ้น เนื่องจากกระแสบริโภคนิยมทำให้เกิดปัญหาหนี้สินตามมา รายได้ไม่เพียงพอต่อรายจ่าย เกิดการอพยพแรงงานไปรับจ้างนอกชุมชน ส่งผลให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น แยกแยกซึ่งจุดเด่นและความเข้มแข็งของชุมชนบ้านถ่อนนาลับ ที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการเป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียงนั่นก็คือ แกนนำชุมชนและชาวบ้านได้มีการเรียนรู้ วิเคราะห์สภาพปัญหา และหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยตนเองมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นแหล่งเงินทุนเพื่อพึ่งพาตนเองของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาด้านแหล่งเงินทุน การปรับเปลี่ยนการผลิตข้าวนาปีเป็นนาปรัง นอกจากนี้ยังร่วมกันจัดทำคู่มือเป็นคลองส่งน้ำให้กับสมาชิกของกลุ่ม โดยอาศัยเงินทุนจากการรวมหุ้น โดยไม่ได้ใช้งบประมาณจากส่วนราชการ

ต่อมาในปี ๒๕๔๙ ชุมชนบ้านถ่อนนาลับได้พัฒนาเป็นชุมชนต้นแบบขั้นที่ ๑ ก่อเกิด

จิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองของสมาชิกในชุมชน โดยมี ธ.ก.ส. เป็นพี่เลี้ยงเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้กิจกรรม “เวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้” เป็นเครื่องมือหลักในการพัฒนา เช่น เวทีจุดประกายปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เวทีบัญชีครัวเรือน เวทีลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ เวทีเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เวทีการรวมกลุ่ม เพื่อสร้างกลุ่มเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพเวทีอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เวทีภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเพียง ๑ ปีชุมชนบ้านถ่อนนาลับก็ได้ยกระดับขึ้นเป็นชุมชนต้นแบบขั้นที่ ๒ ที่ขับเคลื่อนไปสู่การรวมกลุ่มพึ่งพาซึ่งกันและกันในชุมชนและระหว่างชุมชนได้ โดยใช้เวทีเรียนรู้เพื่อขยายผลการดำเนินงาน ๔ เวทีหลักที่ประกอบไปด้วย เวทีแผนชุมชน เวทีขับเคลื่อนแผนชุมชน เวทีการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และเวทีการนำแผนชุมชนสู่การปฏิบัติ ส่งผลให้เกิดเวทีย่อยที่ลงลึกในรายละเอียดของการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ถึง ๙ เวที อาทิ เวทีย่อยปรับปรุงข้อมูลชุมชน เวทีย่อยการวิเคราะห์ดินและตรวจสอบปุ๋ย เวทีย่อยแผนสวัสดิการและคุณภาพชีวิต เป็นต้น

ในปี ๒๕๕๑ ชุมชนบ้านถ่อนนาลับจึงยกระดับขึ้นสู่การพัฒนา ชุมชนต้นแบบขั้นที่ ๓ โดยมีการพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน และเชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน มีการจัดทำเวทีบูรณาการแผนชุมชน เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้กับผู้นำชุมชนในเรื่องการเชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน มีเวทีจัดตั้งเครือข่ายชุมชนเพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางการดำเนินงานร่วมกันและกำหนดกฎเกณฑ์และการจัดสรรผลประโยชน์ รวมไปถึงเวทีประสานเครือข่ายธุรกิจชุมชนเพื่อประสานประโยชน์ร่วมกันจากกลุ่มต่างๆ เช่น ร้านค้าชุมชน โรงเรียน กลุ่มเพื่อการผลิตการท่องเที่ยวชุมชน แหล่งเงินทุน

จะเห็นได้ว่า เครื่องมือหลักที่สำคัญในการจัดทำแผนชุมชนของบ้านถ่อนนาลับก็คือ การใช้กิจกรรมเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นเครื่องมือสำคัญ ในการจัดทำแผนและการพัฒนาชุมชน

โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของชุมชนทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ ด้านสังคม และเศรษฐกิจเพื่อให้สมาชิกทุกคนในชุมชนรู้จักสภาพ รู้ทุน รู้รายรับ รายจ่าย และรู้ปัญหาของชุมชน

แผนชุมชนบ้านถ่อนนาลับ ดำเนินการจัดทำขึ้นโดยน้อมนำแนวคิดปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้มา วิเคราะห์ศักยภาพชุมชนร่วมกับปัญหาที่ประสบอยู่ ทำให้เกิดการจัดทำแผนชุมชนที่มีการพัฒนาขึ้นมา ตั้งแต่ปี ๒๕๔๕ จนถึงปัจจุบันโดยประกอบไปด้วยแนวทางการแก้ปัญหาหลักใน ๔ ด้านคือ ด้าน เศรษฐกิจ ได้แก่ โครงการพืชสวนครัวรั้วกินได้ การปลูกผักปลอดสารพิษ โรงสี ข้าวชุมชน น้ำดื่มชุมชน ฯลฯ ด้านสังคม มีกิจกรรมเพื่อลดละเลิกอบายมุข นวดแผนไทย การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี พื้นบ้าน ฯลฯ และ ด้านสิ่งแวดล้อม มีการจัดทำสถานีสูบน้ำ พลังงานแสงอาทิตย์ ประปาเพื่อ การเกษตร การปลูกและฟื้นฟูป่าชุมชน ฯลฯ ด้านเทคโนโลยี และภูมิปัญญา มีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพ การผลิตเมล็ดข้าวพันธุ์ดี การใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อเพิ่ม ผลผลิต

กิจกรรมทั้งหมดจะมีความเชื่อมโยงกับทรัพยากรของชุมชนเช่น ทุน การตลาด ความ ปลอดภัย โครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี และภูมิปัญญา ซึ่งจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่างๆขึ้นใน ชุมชน ส่งผลให้เกิดการลดรายจ่าย สร้างรายได้ เพิ่มโอกาส ในกรอบของการพัฒนาตามแนวทาง เศรษฐกิจพอเพียง โดยปัจจัยแห่งความสำเร็จในการดำเนินการพัฒนาชุมชนตามหลักเศรษฐกิจ พอเพียงของ “บ้านถ่อนนาลับ” ภายใต้อันที่ ๓ หัวข้อ ๒ เงื่อนไข ประกอบไปด้วยการมีเหตุผล ชุมชนถ่อน นาลับมีการนำข้อมูลของชุมชนตามสภาพความเป็นจริง มาวิเคราะห์ปัญหาและค้นหาศักยภาพของ ชุมชนความพอประมาณ มีการนำข้อมูลที่วิเคราะห์และสังเคราะห์จากปัญหาและการหาศักยภาพของ ชุมชนเพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาและจัดทำแผนชุมชนภูมิคุ้มกัน เป็นการจัดทำแผนชุมชนโดยมีการ กำหนดยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่มีผลสำเร็จเชิงประจักษ์ มีการกำหนดโครงการ กฎกติกา การแบ่ง บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบระบบการบริหารงานของชุมชนอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดระบบ กลุ่ม ระบบงาน และระบบการติดตามงานอย่างชัดเจน และมีการถอดบทเรียนประเมินผลกิจกรรม ต่างๆ อย่างต่อเนื่องความรู้ ชุมชนมีกิจกรรมในการรวบรวมข้อมูล ความรู้ และความคิดในการ วิเคราะห์ปัญหาของชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชน เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ เพื่อนำความรู้มาพัฒนาและหาแนวทางการแก้ไขปัญหาของครัวเรือนและชุมชน และสามารถนำความรู้ที่ตกผลึกแล้วมาเผยแพร่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อต่อยอดขยายผลสร้างวาระ ประชาชน และสานพลังความร่วมมือกับภาครัฐและภาคเอกชนคุณธรรม ผู้นำชุมชนมีจิตใจที่มุ่งมั่น เสียสละ ใช้คุณธรรม ๕ ประการ คือความซื่อสัตย์ ความเสียสละเพื่อส่วนรวม ความรับผิดชอบร่วมกัน ความเห็นอกเห็นใจกัน และความไว้วางใจกัน เป็นหลักในการบริหารงานของชุมชน และมีการร่วมกัน สร้างกฎเกณฑ์การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยกำหนดเป็นกฎระเบียบของหมู่บ้านจำนวน ๑๑ ข้อ อาทิ ห้ามจุดประทัด ห้ามเล่นการพนัน ห้ามตัดไม้ ฯลฯ ที่ใช้มานานจนกลายเป็นประเพณีและ วัฒนธรรมของชุมชนด้วยพลังแห่งการเรียนรู้ของชาวบ้านถ่อนนาลับ โดยมีความพอเพียงเป็นหลักที่ ปักไว้อย่างแน่นหนา นำมาซึ่งแนวทางการพัฒนาชุมชนแห่งนี้อย่างยิ่งยืน

แสนหมั่น อินทรไชยา^{๑๐} แกนนำชุมชน บ้านถ่อนนาลับ ได้กล่าวว่า “พื้นเพของเราเป็นเผ่าภูไท ตั้งแต่โบราณเราอยู่แบบพึ่งพาตนเอง หลังจากนั้น ก็จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จุดเด่นของเราคือ การรวมกลุ่มกันออม แล้วช่วยกันบริหารจัดการ เนื่องจากในอดีตต้องกู้เงินนายทุนดอกเบี้ยแพง เมื่อไม่สามารถใช้หนี้ได้ ก็ถูกยึดไร่นา การรวมกลุ่มกันออมจึงเป็นการพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และแก้ไขปัญหาการกู้หนี้ยืมสินได้”

๓.๒.๔ เครือข่ายกลุ่มเกษตรแนวพุทธบ้านนาคำหลวง จังหวัดอุดรธานี

ก) บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

๑) สภาพทั่วไป^{๑๑}

เขตเทศบาลตำบลนาข่า เดิมเป็นสุขาภิบาลและยกฐานะ เป็นเทศบาล เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒ เป็นเทศบาลขนาดเล็กมีพื้นที่ ๑๓.๓๕ ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม พื้นที่ ๘ ชุมชน คือ ชุมชนนาข่า ม. ๑, ชุมชนถ่อนน้อย ม. ๓, ชุมชนถ่อนใหญ่ ม. ๗, ชุมชนดอนแดง ม. ๘, ชุมชนบ้านดงยวด ม. ๙, ชุมชนบ้านเหล่า ศรีจารย์ ม. ๑๐, ชุมชนบ้านดงไร่ ม. ๑๑ และชุมชนบ้านเหล่าคำ ม. ๑๒

๒) ลักษณะสภาพภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศของเทศบาลตำบลนาข่าโดยทั่วไปเป็นที่ราบสูง พื้นที่ประกอบด้วยทุ่งนา ไร่ สวน และป่าไม้ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินปนทรายและดินลูกรัง ชั้นล่างเป็นดินไม่เก็บน้ำหรืออุ้มน้ำในฤดูแล้ง ทำให้การประกอบกิจกรรมไม่ค่อยได้ผลดีเท่าที่ควร

๓) ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากสภาพภูมิอากาศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทิวเขาล้อมรอบทางด้านตะวันออกและ ด้านใต้ทำให้ฝนที่เกิดจากมรสุมตะวันตกเฉียงใต้มีน้อย ส่วนมากเป็นฝนที่เกิดจากพายุดีเปรสชัน ซึ่งส่งผลต่อพื้นที่ของเทศบาลตำบลนาข่าด้วยเช่นกัน ทำให้สภาพอากาศค่อนข้างแตกต่างกันในแต่ละฤดู โดยอากาศจะร้อนอบอ้าวในฤดูร้อนเฉพาะในเดือนเมษายน และอากาศจะหนาวจัดในฤดูหนาวช่วงปลายเดือนธันวาคม

๔) สภาพสังคม

ด้านการศึกษา ศาสนา ประเพณีและศิลปวัฒนธรรม
สถาบันการศึกษาในเขตเทศบาล ได้แก่ โรงเรียน และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน ประกอบด้วย

(๑) โรงเรียนไทยรัฐวิทยา (๙๒)

(๒) โรงเรียนบ้านถ่อนใหญ่-ถ่อนน้อย

^{๑๐} แสนหมั่น อินทรไชยา , แกนนำชุมชน, บ้านถ่อนนาลับ ตำบลถ่อนนาลับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี.

^{๑๑} องค์การบริหารตำบลหนองนกเขียน, <http://www.thaimallplaza.com/shop/mainpage.php?shop_id=๒๐๖&page=layfree_๒>, [๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

- (๓) โรงเรียนประชาสามัคคี
- (๔) โรงเรียนบ้านดอนแดง
- (๕) โรงเรียนอาชีวศึกษาของเอกชน(โรงเรียนเทคโนโลยีอีสานเหนือ)
- (๖) ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนวัดอัมพวัน
- (๗) ศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนเทศบาลตำบลนาข่า

๕) ด้านศาสนา

ประชาชนเกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ศาสนสถานที่สำคัญในเขตเทศบาล ได้แก่

- (๑) วัดนาคาเทวี (บ้านนาข่า)
- (๒) วัดป่าหลวง (บ้านถ่อนใหญ่)
- (๓) วัดศรีอัมพร (บ้านถ่อนน้อย)
- (๔) วัดเจริญชัย (บ้านดงไร่)
- (๕) วัดอัมพวัน (บ้านดงยวด)
- (๖) วัดโคกศรีสำราญ (บ้านถ่อนใหญ่)
- (๗) วัดโพธิ์ชัย (บ้านดอนแดง)
- (๘) วัดสังข์ทอง (บ้านเหล่าศรีจารย์)

๖) ด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและศิลปวัฒนธรรม

ประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ การถวายเทียนเข้าพรรษา งานลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ บุญเผวด และงานทอดบุญกฐินประจำปี ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านที่สำคัญ คือ การทอผ้าหมี่ขิด ทอผ้าไหม

๗) การสาธารณสุข

เนื่องจากเขตเทศบาลอยู่ไม่ห่างไกลจากตัวจังหวัดมากนัก ประชาชนจึงมักไปใช้บริการของโรงพยาบาลในเมือง จะมีเพียงผู้ป่วยที่มีอาการไม่รุนแรง เป็นอาการป่วยขั้นต้น หรืออุบัติเหตุเล็กน้อยเท่านั้นที่มารักษาที่สถานีอนามัยตำบลนาข่า นอกจากนี้ งานด้านการสาธารณสุข เทศบาลตำบลนาข่ายังมีหน่วยงานที่รับผิดชอบงานด้านสาธารณสุข ได้แก่ กองสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาพของประชาชนให้มีสุขภาพร่างกายและแข็งแรง สมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยการณรงค์และจัดอบรมให้ความรู้ การออกกกำลังกาย การป้องกันโรคติดต่อต่าง ๆ เป็นต้น

๘) สภาพทางเศรษฐกิจ

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ค่าขาย และรับจ้าง ประชากรที่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมมีฐานะความเป็นอยู่ยากจนถึงอยู่ปานกลาง ส่วนที่ประกอบอาชีพค้าขายมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี ผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนใหญ่เป็นเยาวชนและคนในวัยทำงานบางส่วนเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพมหานคร และจังหวัดในเขตปริมณฑล อีกจำนวนเล็กน้อยเดินทางไปทำงานที่ต่างประเทศ ซึ่งมักไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม งานก่อสร้าง ขับรถ เย็บผ้า และทำงานบ้าน ในประเทศได้หวัน สิงคโปร์ บรูไน และซาอุดีอาระเบีย ซึ่งเป็นการสร้างรายได้จำนวนมากให้แก่ประเทศอีกทางหนึ่ง

๙) การเกษตรกรรม

ประชาชนในพื้นที่เทศบาลตำบลนาข่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรม ๘๘% ของประชาชนทั้งหมด ได้แก่ การทำนา ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญ ได้แก่ ข้าว กข. ๕ และข้าวหอมมะลิ สำหรับการใช้จ่ายจากที่ดินยังไม่เต็มที่ เพราะเมื่อว่างเว้นจากการทำนาแล้วก็ปล่อยให้ที่ดินว่างเปล่า ที่ดินสาธารณะประโยชน์ ได้แก่ ป่าช้า หนองน้ำ และที่ดิน พื้นที่จำนวน ๑๘๗ ไร่ ๖ งาน ขณะนี้ยังอยู่ระหว่างสภาพการใช้งานร่วมกันของพลเมือง

ผลิตภัณฑ์หรือสินค้า/บริการ ที่สำคัญของตำบล ได้แก่

(๑) ผ้าหมี่ขิด

(๒) ข้าว

ตารางที่ ๒ โครงสร้างรายได้ของครัวเรือน

	ระดับรายได้เฉลี่ยต่อปี	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
	ต่ำ	๕๘๐	๕๒
	กว่า ๒๐,๐๐๐ บาท	๕๓๔	๔๘
	๒๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป		
	รวม	๑,๑๑๔	๑๐๐

(๑๐) กลุ่มประชาชนด้านเศรษฐกิจ

-การรวมกลุ่มเพื่อการอาชีพ จำนวน ๒๐ กลุ่ม สมาชิก รวม ๘๕๑ คน

-การรวมกลุ่มเพื่อการออมทรัพย์ จำนวน ๙ กลุ่ม สมาชิกรวม ๒๘๐ คน มียอดเงิน

ออมรวม ๖๑,๐๕๗ บาท

-อื่น ๆ จำนวน ๑๑ กลุ่ม สมาชิกรวม ๑๘๓ คน

๓.๒.๕ ข้อมูลพื้นฐานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

ก) ความเป็นมา

สำนักปฏิบัติธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เริ่มก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ ที่บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยพระเทพรัตนมุนี เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี ได้รับการถวายที่ดินจากชาวบ้านนาคำหลวง คือ คุณพ่อผัน – คุณแม่หนูสิน ชัยเฉลิม ถวายที่ดินจำนวน ๗ ไร่ และคุณชูเกียรติ กันณรงค์ จำนวน ๑๐ ไร่ รวมมีเนื้อที่ ๑๗ ไร่ ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ มีคุณแม่บุญ ชัยเสริม คุณแม่ทองใส อินลา ถวายที่ดินเพิ่มเติมอีก ๑๑ ไร่ จึงรวมครั้งแรกทั้งหมดเป็น ๒๘ ไร่ จากที่ดินที่ว่างเปล่าท่านก็เริ่มวางแผนการดำเนินงานอันดับแรกก็ปลูกต้นไม้ก่อน เช่น ต้นยางพารา ต้นตะกั่ว ไม้ ฯลฯ หลังจากนั้นเริ่มก่อสร้างศาลาพักผ่อนไทย โดยพระเทพรัตนมุนี เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี เป็นผู้ดำเนินการทั้งหมดด้วยความร่วมมือจากพระภิกษุ-สามเณร ในวัดมิ่งมิตราวาส และจ้างช่างมาประจำที่สำนักปฏิบัติเพื่อดำเนินการกิจกรรมด้านต่าง ๆ ด้วย จนกระทั่งปัจจุบันนี้มีที่ดินด้วยการบริจาคและซื้อเอาด้วยรวมมีเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐ ไร่เศษ

การดำเนินงานได้เริ่มมีการพัฒนาที่ดินเพื่อให้เป็นไปตามที่ท่านได้ตั้งปณิธานไว้ว่า “จะต้องทำสถานที่แห่งนี้ให้เป็นที่พระภิกษุ-สามเณร ประชาชน และผู้สนใจศึกษาเรียนรู้ นำไป

ประพจน์และปฏิบัติประยุกต์ใช้ในพื้นที่ของตน” และยังปรารถนาว่า “พระภิกษุ-สามเณรจะต้องช่วยเหลือตัวเองได้ โดยไม่ต้องรอพึ่งพาจากญาติโยมเพียงอย่างเดียว”^{๑๒} สถานที่เพิ่มขึ้นเรื่อยมา และได้ก่อสร้างศาลาสำหรับปฏิบัติธรรมหลังใหญ่ เพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมสำหรับพระภิกษุ-สามเณร และอุบาสก อุบาสิกา ในเขตจังหวัดอุดรธานี และได้ดำเนินการปลูกพืชเศรษฐกิจและพืชผักสวนครัว โดยใช้ปุ๋ยที่ทำขึ้นเองจากธรรมชาติไม่ใช้ปุ๋ยและสารเคมี เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการประกอบอาหาร ทั้งยังส่งผลผลิตออกไปจำหน่ายตามชุมชนใกล้เคียง และเพื่อเปิดเป็นศูนย์การศึกษาแหล่งเรียนรู้ด้านการทำเกษตรแนวพุทธของพระภิกษุ-สามเณร เกษตรกร ประชาชนในเขตชุมชนใกล้เคียงและผู้สนใจศึกษาทั่วไป เพื่อให้นำไปปรับประยุกต์ในการทำการเกษตรแบบแนวพุทธ ใช้แก้ปัญหาการทำเกษตรแบบเทคโนโลยีซึ่งมีการลงทุนสูงทำให้เกิดปัญหาหนี้สินกับเกษตรกรในปัจจุบันได้

อาณาเขตติดต่อของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง^{๑๓}

ทิศเหนือติดต่อกับบ้านนาคำมูล-บ้านโนนผักข้างอำเภอเมือง-อำเภอเพ็ญจังหวัดอุดรธานี

ทิศใต้ติดต่อกับบ้านนาคำไหล-บ้านนาคำหลวงอำเภอเมือง-อำเภอเพ็ญจังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านนาคำหลวงอำเภอเมืองจังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านนาคำหลวง-บ้านนาคำไหลอำเภอเมือง-อำเภอเพ็ญจังหวัดอุดรธานี

ข) วัตถุประสงค์การตั้งธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง

๑) เพื่อให้เป็นสถานที่อบรมฝึกปฏิบัติธรรมวิปัสสนากัมมัฏฐานให้แก่พระภิกษุ-สามเณร พระนิสิต นักศึกษา ข้าราชการ ประชาชน และเยาวชนประจำจังหวัดอุดรธานี

๒) เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษาแหล่งเรียนรู้ทางการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อนำไปเป็นแนวทางพัฒนาในการทำกินแบบพอเพียง และประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้มั่นคงและยั่งยืน

ค) การจัดการองค์กรและแผนการดำเนินงาน

๑) การจัดการองค์กร

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง โดยมีพระเทพรัตนมุนี เป็นผู้บริหารงานจัดการองค์กรเองทั้งหมด ได้วางรูปแบบของการทำงานด้วยระบบเมตตานุเคราะห์ คือ ให้พระภิกษุ-สามเณร ที่อยู่ภายในวัดมีขมิ้มมาวาส มาทำงานที่สวนโดยความสมัครใจเอง เมื่อทำงานเสร็จในแต่ละวันท่านก็จะเมตตานุเคราะห์ทุกรูป ด้วยการให้ปัจจัยเพื่อเป็นทุนในการศึกษาเล่าเรียน และยังมีเหลือเก็บสามารถส่งไปให้โยมพ่อ-แม่ ที่บ้านได้ใช้อีกด้วย และยังมีคนงานที่จ้างมาเพื่อช่วยเหลือการทำงานในด้านต่าง ๆ จำนวนหนึ่งประจำที่สวนและวัด เวลามีกงานที่วัดก็ให้เข้าไปช่วยเหลืองานทางวัดได้ด้วยเรียกได้ว่าบริหารบุคลากรทั้งสองที่ (วัดและสวนป่า) การทำงานทุกอย่างท่านจะลงมือทำเองทุกขั้นตอนเพื่อให้พระภิกษุ-สามเณร และคนงาน จนกว่าจะเข้าใจวิธีการทำจึงจะปล่อยให้ทำเอง จากนั้นก็จะไปตรวจดูความเรียบร้อยของงาน

^{๑๒} พระเทพรัตนมุนี (สายพงค์ อโนมปณฺโญ), เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี, คำบรรยายพิเศษแก่พระนิสิต มจร.อุดรธานี, ๕ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๑๓} สัมภาษณ์, พระครูประภัสสรภิกขิตฺตคุณ, เจ้าอาวาสวัดประดิษฐ์วาราม บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข้าว อำเภอเมืองอุดรธานี, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๕.

การทำงานที่สวนป่าจะให้คนงานทำงานเป็นเวลา คือ ตั้งแต่เช้า เวลา ๐๘.๐๐ – ๑๗.๐๐ น. ประจำวันโดยประมาณ สำหรับพระภิกษุ-สามเณร จะให้ออกไปประจำและพักอยู่ที่สวนป่าตามความสมัครใจ ก็จะมีพักอยู่ประมาณ ๓ - ๔ รูป ส่วนที่พักในวัดมัชฌิมาวาส ก็จะมีให้ออกไปทำงานพร้อมกับท่านประมาณ ๘ - ๑๐ รูป ผลัดเปลี่ยนกันออกไปตามความสมัครใจ บางรูปก็ขยันไปทุกวัน ออกเดินไปทำงานที่สวนป่าจะเป็นช่วงบ่ายเวลา ๑๕.๐๐ – ๒๐.๐๐ น. โดยประมาณ เหตุผลคือท่านต้องการให้พระภิกษุ-สามเณร ปฏิบัติวัตรและเรียนทางธรรม - บาลี ตามปกติก่อน จึงจะใช้ช่วงเวลาหลังจากเรียนหนังสือแล้วค่อยไปทำงานที่สวนป่า

๒) แผนการดำเนินงาน

แผนการดำเนินงานพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมตามแนวทางของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีการวางแผนเพื่อพัฒนาองค์กรดังต่อไปนี้

(๑) ด้านอาคารสถานที่

ธรรมสถานสวนป่าฯ มีอาคารรับรองพระเถระและพระภิกษุ-สามเณร จำนวน ๑ หลัง ศาลาสำหรับปฏิบัติธรรม จำนวน ๑ หลัง ห้องสุขา น้ำ-ส้วม จำนวน ๑๐ ห้อง ๒ หลัง โรงเก็บวัสดุอุปกรณ์ จำนวน ๒ หลัง โรงครัว จำนวน ๑ หลัง และเรือนแพกลางน้ำ จำนวน ๒ หลัง อาคารทั้งหมดนี้สามารถรับผู้เข้ามาปฏิบัติได้ จำนวน ๒๐๐ รูป/คน ต่อครั้ง

ทางธรรมสถานฯ มีแผนดำเนินการก่อสร้างอาคารเพิ่มในอนาคต คือ อาคารหอประชุมเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อสาธิตการทำการเกษตรแนวพุทธตามแนวทางของธรรมสถานสวนป่าฯ ซึ่งสามารถรับผู้เข้าอบรมได้ครั้งละ ประมาณ ๑๐๐ รูป/คน และมีโครงการก่อสร้างอาคารที่พักอาศัยสำหรับผู้มาเข้ารับการฝึกอบรมเอาไว้ด้วย นอกจากนี้จะดำเนินการก่อสร้างกุฏิสำหรับพระภิกษุ-สามเณร รอบ ๆ สระน้ำอีก เพื่อรองรับการเข้าอบรมตามคอร์ส ครั้งละ ๗-๑๐ วัน และเป็นสถานที่รับการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประจำของทุกปี ครั้งละ ๑๐ วัน ของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย วัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานีด้วย

(๒) ด้านการศึกษา

การศึกษา หมายถึง การให้ความรู้ความเข้าใจในพุทธธรรม ทั้งการปฏิบัติ ปรีชา และปฏิเวธ ด้านการปฏิบัติมุ่งให้ความรู้ความเข้าใจทั้ง ด้านสมณะและวิปัสสนา มีกลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นพระภิกษุ-สามเณร แม่ชี และฆราวาส รวมทั้งให้ความรู้ความเข้าใจกับการใช้ชีวิตที่พอเพียงกับสภาพ และให้ความรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรแนวพุทธ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติใช้กับสภาพปัญหาเศรษฐกิจที่ข้าวของแพงให้รู้จักวิธีการทำและปลูกพืชผักสวนครัว ที่จำเป็นใช้กับการประกอบอาหารเองทุกวัน เช่น พริก มะเขือ มะนาว หอม ผักชี ฯลฯ โดยไม่ต้องใช้พื้นที่มากทำในพื้นที่ที่มีอยู่ก็สามารถบริหารจัดการเองได้ และไม่ต้องซื้อกิน

ทางวัดมัชฌิมาวาส มีการจัดการศึกษาสำหรับให้พระภิกษุ-สามเณร มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญศึกษา ระดับประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บ.ส.) และระดับปริญญาตรี (พธ.บ.) สาขาวิชาพระพุทธศาสนา สังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย และเมื่อรูปใดเรียนจบในหลักสูตรธรรม-บาลี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็จัดส่งเรียนต่อที่กรุงเทพมหานครปีละ ๑๐ รูป ในระดับปริญญาตรีจบแล้วก็ส่งเรียนต่อในระดับ

ปริญญาโท – ปริญญาเอกทั้งภายในและต่างประเทศได้ไม่เกิน ๕ รูป/คน โดยมีทุนให้เรียนจนจบแต่มีข้อแม้ว่าจะต้องช่วยงานที่วัดและธรรมสถานสวนป่าฯ ไปด้วย (ถ้าเรียนต่างประเทศจบแล้วก็ให้มาช่วยงานนอกจากจะสอบบรรจุทำงานที่อื่นได้)

(๓) ด้านการเผยแผ่พุทธธรรม

อบรมพระภิกษุ-สามเณร ศิษย์และคฤหัสถ์ผู้อาศัยอยู่วัดและธรรมสถานสวนป่าฯ ให้รู้จักกฎ ระเบียบข้อปฏิบัติ ทุกวันโกน วันพระ วันอาทิตย์ ตลอดพรรษาทุกปี จัดวาระให้พระสงฆ์แสดงธรรมในวันพระ และเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในวันออกพรรษาทุกปี แสดงธรรมอบรมคณะนายทหารที่กองบิน ๒๓ และที่ค่ายประจักษ์ศิลปาคม ปีละ ๖ ครั้ง ทุกปี อบรมกัมมัฏฐานแก่พระภิกษุ-สามเณรและอุบาสกอุบาสิกาในวันพระทุกวัน จัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เวียนเทียนแสดงธรรมในพระอุโบสถ แสดงธรรมออกอากาศที่สถานีวิทยุในท้องถิ่น และของทางวัด มัชฌิมาวาส ที่คลื่น FM ๙๒.๐๐ Mhz. เป็นพระวิทยากรอบรมพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๘ และรับนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ของกรมสามัญศึกษาจังหวัดอุดรธานีบรรพชาเป็นสามเณร เพื่อเข้าอบรมศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรม ตลอดพรรษา

(๔) ด้านงบประมาณ

ปัจจัยการผลิตและการสนับสนุนการเงินทางธรรมสถานสวนป่าฯ ได้มาจากการรับบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส จากพ่อค้า ประชาชน ข้าราชการ และบุคคลทั่วไปภายในจังหวัดอุดรธานีและต่างจังหวัด นอกจากนี้ก็ได้มาจากพระเดชพระคุณรับศรัทธาจากญาติโยม คณะสงฆ์ที่นิมนต์ไปแสดงพระธรรมเทศนาตามเขตปกครองและนอกเขตปกครองอีกแห่งหนึ่งด้วย

๓.๒.๖ แนวคิดและทฤษฎีเกษตรแนวพุทธของพระเทพรัตนมุนี

หลายชุมชนในชนบทภาคอีสาน วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์หลายรูปได้พยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน ในยุคภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤตินี้ขึ้นมาใหม่ โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความสลับซับซ้อนขึ้นให้ชัดเจนและตรงจุด พยายามค้นหาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัย แล้วนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์จังหวัดอุดรธานีที่ได้นำหลักธรรมในการทำงานด้านการเกษตรกรรมไปอบรมชี้แนะประชาชนหรือกลุ่มเกษตรกรในบ้านนาหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเคยประสบกับปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เช่น การทำไร่อ้อยหรือไร่มันสำปะหลังเพียงอย่างเดียว โดยไม่การปลูกพืชอื่นๆ เสริมหรือหมุนเวียนเลย จึงทำให้สภาพดินมีปัญหาผลผลิตตกต่ำและที่ซ้ำร้ายรายได้ต่อคนต่อปีก็น้อยลงไปด้วย แทบจะไม่มีเงินสำหรับเลี้ยงชีพ เพราะไม่รู้จักการทำเกษตรอย่างเหมาะสมแก่พื้นที่และฤดูกาลนั่นเอง นอกจากนี้ พบว่า ในสมัยอดีตหลายปีที่ผ่านมา ชาวบ้านในละแวกบ้านนาคำหลวง และหลายๆ หมู่บ้านของตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ล้วนมีสภาพเหมือนกับหมู่บ้านอื่นๆ ในภาคอีสาน โดยประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชน มีสภาพที่อดอยาก ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานด้านเกษตร การเป็นหนี้สินส่วนตัว ปลูกข้าวแต่ไม่มีข้าวกิน ปลูกพืชก็ขายไม่ได้ราคาที่เป็นธรรม แม้จะเลี้ยงสัตว์ก็ถูกโรคระบาด คุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ เช่น มักเล่นการพนันห่วย การพนันไก่ชนและอบายมุขต่างๆ ขาดการใส่ใจด้านสุขภาพ

อนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลาน เยาวชนขาดการดูแลเอาใจใส่ ตัวผมมเหลืองเพราะขาดสารอาหาร พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี เมื่อเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้ จึงได้ตั้งปณิธานไว้ว่า จะหาทางแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสุขภาพอนามัยให้กับชาวบ้านให้ได้ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร^{๑๔}

ก) การเกษตรกับหลักนิยาม

นิยาม หมายถึง การกำหนดแน่นอน ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ^{๑๕}

การค้นพบสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าเกิดขึ้นจากกฎธรรมชาติที่เรียกว่าธรรมนิยาม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลนี้มีใช้มีเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียวกฎอย่างนี้มีหลายกฎท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกันเรียกว่า นิยาม ๕ หรือกฎ ๕ ดังนี้^{๑๖}

๑) กรรมนิยาม กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒) จิตตนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิตเช่น เมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้อันไหนร่วมไม่ได้

๓) พีชนิยาม กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วงก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไรก็ออกผลออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียกพีชนิยาม

๔) อุตุนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับอตุ อตุคือ เรื่องอุณหภูมิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็กึ่งออก อากาศเย็นลง เย็นมากๆ เข้าน้ำกลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ เรียกว่า อุตุนิยาม

๕) ธรรมนิยาม กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป เป็นต้น^{๑๗}

ในที่นี้ผู้วิจัยขออธิบาย เฉพาะพีชนิยามและอุตุนิยามเท่านั้น ทั้งนี้เพราะทั้งพีชนิยามและอุตุนิยามเกี่ยวข้องกับการเกษตรของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๔} เกษตรแนวพุทธ ในที่นี้ คือ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วิริยอธิบาท (ความเพียรในอธิบาทธรรม) และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เช่น ทฤษฎีใหม่ หลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น มาเป็นฐานแนวคิดแบบบูรณาการแล้วนำมาสังเคราะห์เป็นอัตลักษณ์เฉพาะในการทำเกษตรกรรมอย่างเหมาะสมที่สุดสำหรับพื้นที่ ดูเพิ่มเติมใน พระเทพรัตนมุนี, “วิถีเกษตรแนวพุทธ”, อุดรธานี : เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมณีนิมิตตวาส ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔ (อัดสำเนา).

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๖.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๒๕๓.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) “หลักการคำสอนสำหรับคนสมัยใหม่”, (กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการอบรมพระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส , ๒๕๒๙), (อัดสำเนา).

(๑) พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ เมื่อนำเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นไม้ที่งอกออกมาจะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือ ช้างเมื่อคลอดลูกออกมาแล้วก็ย่อมเป็นช้างเสมอ ความเป็นระเบียบนี้พุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของพีชนิยาม แนวคิดของพระเทพรัตนมุนี ได้นำหลักพุทธธรรมนี้มาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืช พันธุ์พืชต่าง ๆ ที่ได้นำมาปลูกนั้น ได้คัดเลือกมาเฉพาะพันธุ์ดี ได้ผลผลิตมาก จะไม่เอาพันธุ์ดูไบ คือ ปลูกเจริญเติบโตแล้วไม่ค่อยออกดอก ออกผลเท่าที่ควร ออกแต่ใบมากกว่า จึงมีแนวคิดตามหลักความเป็นจริงสมเหตุสมผลว่า พันธุ์นี้ ควรจะนำมาปลูกหรือไม่ ถ้าได้พันธุ์ไม่ดี ก็จะได้ผลผลิตออกมาไม่ดี จะทำให้เสียเวลา เสียแรงทุน แรงกายไปเปล่าประโยชน์ พระพุทธศาสนาค้นพบว่า เป็นผลมาจากการควบคุมของมัชฌิมนธรรม คือ ๑. กุสุมตา(การปรับสมดุล) ๒. กุฏวัฏฐะ (การหมุนวนเวียน) และ ๓. กุฏัจจายการ (การมีหน้าที่ต่อกัน) นั่นเอง พีชนิยามเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่เป็นระเบียบ ตรงกันข้ามกับธรรมนิยามซึ่งเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่ไม่มีระเบียบ^{๑๘}

(๒) อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุม ความเป็นไปของ ปราภฏการณในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปราภฏการณฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและการดับสลายของโลกก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้ ส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุ เช่น ความสม่ำเสมอของฤดูกาล ลักษณะสภาวะต่างๆ ของธาตุทั้ง ๕ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ซึ่งก็คือปราภฏการณทางธรรมชาติต่างๆ เมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอก็จะเป็นไปโดยไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น การที่จะเกิดฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยเพียงพอให้เกิดฝนตก เช่น การระเหยของน้ำบนดิน การรวมตัวของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด การกระทบกับความเย็น ก่อให้เกิดฝนตก เป็นต้น ตลอดจนปราภฏการณทางวัตถุอื่นๆ เช่น การเคลื่อนที่ของจักรวาล แรงดึงดูด แผ่นดินไหว ฟ้าผ่า เป็นต้น ซึ่งปราภฏการณเหล่านี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเกิดขึ้นเพราะวัตถุธาตุต่างๆ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศปรับเปลี่ยนสภาวะการณของตัวเอง เพราะอิทธิพลจากการปรับสถานะธาตุตามอุณหภูมิมือความร้อนและเย็น ดังนั้นกฎข้อนี้จึงชื่อว่า อุตุนิยาม หลักของอุตุนิยาม ตามแนวพระพุทธศาสนามุ่งให้เข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่ว่า ด้วยวัตถุ ซึ่งเมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอก็จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น การเกิดฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยเพียงพอให้เกิดฝนตก การระเหยของน้ำ บนดิน การรวมตัวของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด เป็นต้น หากเราเข้าใจธรรมชาติเช่นนี้ ก็จะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข อุตุนิยาม คือลักษณะสภาวะต่าง ๆ ของธาตุทั้ง ๔ คือ น้ำ ลม ไฟ และอากาศ^{๑๙} เรื่องของอาหารและพืชพรรณ หรือเป็นไปตามธรรมชาติตามหลักอนิจจัง สภาวะบนโลกมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ฝนตก แดดออก แผ่นดินไหว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เพียง เป็นปราภฏการณธรรมชาติ ซึ่งมีเหตุปัจจัยเป็นลูกโซ่ติดต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุด

พระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นให้มนุษย์มีความสุขยั่งยืน โดยเน้นให้คนดับทุกข์ได้และสร้างประโยชน์สุขให้เกิดแก่ทั้งตนเองและสังคม โดยถือว่าเรื่องปากท้องหรือเรื่องทำมาหากินโดยทางสุจริต เป็นหลักประกันชีวิตอย่างหนึ่ง จากแนวคิดการดำเนินงานเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงได้คำนึงถึงฤดูกาลต่าง ๆ ตลอด ว่า พีชชนิดนี้ สมควรปลูกในฤดู หรือหน้าฤดูกาลใด ที่จะ

^{๑๘} พระเทพรัตนมุนี, “วิถีเกษตรแนวพุทธ”, อุดรธานี : เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมณีมาวาส ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔ (อัดสำเนา).

^{๑๙} <http://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=๖๒๔๙>, [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

ทำให้ผลผลิตออกมามาก หรือพันธุ์พืชบางชนิด ก็สามารถปรับเข้าได้หลายฤดูกาล สามารถออกผลผลิตได้หลายฤดูกาล^{๒๐} โดยในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการทำ การเกษตรนี้เป็นพุทธพจน์หรือภาชิตสั้นๆ ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่นในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหา วิภังค์ได้กล่าวถึงชนิดของพืชที่ปลูกและวิธีการปลูกหรือขยายพันธุ์ภูตคามไว้ในภูตคามสิกขาบทวิภังค์ และในคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับสิการทวาชพราหมณ์ในกสิกาขุสสูตร^{๒๑} ในตอนหนึ่งว่า “ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริ ของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราเป็นผลและปลัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา สำรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำการถอนหญ้าคือการการกล่าวให้พลาดด้วยสัจจะ ความสงบ เสริยมของเราเป็นเครื่องปลดปล่อยกิเลส ความเพียรของเรานำธูระไปเพื่อธูระนำไปถึงแดนเกษมจาก โยคะ ไม่หวนกลับมาเยี่ยมถึงสถานที่ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนานั้น เราไถแล้วอย่างนี้ การไถ นานนั้นย่อมมีผลคืออมตะ บุคคลไถนานั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิต คือหัวใจสำคัญของพุทธเกษตรกรรม ซึ่ง สอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงชีวิตของคน โดย ตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็น ตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารและ ชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันมิได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิต คนด้วย นวเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) อาศัยหลักอูตุนิยาม และพืชนิยาม คือพืชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพืชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอูตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พืชเจริญเติบโตนั่นเอง

ข) การเกษตรกับหลักปฏิจสุมุปาบท

ปฏิจสุมุปาบท ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดที่กล่าวถึงกระบวนการชีวิตของมนุษย์ ที่สมบูรณ์ แบบที่สุด เป็นแนวความคิดที่ตอบปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมาย ปฏิจสุมุปาบทว่า คือ สภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น, การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย ต่อเนื่องกันมา^{๒๒}

ปฏิจสุมุปาบท มาจากคำบาลีว่า “ปฏิจสุมุปาบท” ซึ่งประกอบด้วยคำ “ปฏิจจ” กับ คำว่า “สุมุปาบท” ความหมายว่า “ปฏิจจ” แปลว่า อาศัย “สุมุปาบท” แยกออกเป็น ส + อุมุปาบท = “สุมุปาบท” ส + แปลว่า ร่วม อุมุปาบท แปลว่าเกิดขึ้นเมื่อรวมกัน (ส + อุมุปาบท) จึงแปลว่า การ

^{๒๐} พระมหาสายพงศ์ อโนมปัญญา, อ้างแล้ว, ๒๕๕๔ (อัคราเนนา).

^{๒๑} ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๗๗ - ๗๘/๕๑๘.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

เกิดขึ้นร่วมกัน ด้วยเหตุนี้เมื่อนำคำว่า “ปฏิจจ” กับคำว่า “สมุปบาท” รวมกันเข้า จึงมีความหมายว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันและกันเกิดขึ้น^{๒๓}

ทั้งหมดนี้คือ ความหมายของปฏิจจสมุปบาทโดยพยัญชนะ แต่เมื่อว่าความหมายโดย อรรถคือ โดยเนื้อหาสาระแล้ว ปฏิจจสมุปบาทมุ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ธรรมที่รวมกันอาศัย กันและกันเกิดขึ้น ทั้งที่เป็นรูปแบบกว้างๆครอบคลุมไปทุกสรรพสิ่งและรูปแบบแคบ มุ่งตรงมาที่ มนุษย์โดยเฉพาะ ซึ่งรูปแบบทั้ง ๒ รูปแบบนี้ มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงเข้ากันได้เป็นอย่างดี ดัง พุทธพจน์ที่แสดงความหมายของปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบที่กว้างๆไว้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพราะ สิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มีเพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ (ด้วย)”^{๒๔}

จากพุทธพจน์ เป็นการแสดงความหมายปฏิจจสมุปบาทแบบกว้าง ซึ่งบางทีก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตาหลักปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยทั่วไป เป็นหลักที่ครอบคลุมทุก อย่างเพราะยึดเอาหลักที่ว่า ไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างลอยๆ แต่ที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนมีเหตุปัจจัยอย่างใดอย่าง หนึ่งหรือหลายอย่างรวมประกอบกันให้เป็นเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้หลักปฏิจจสมุปบาทจึงใช้ได้มากที่สุด เช่น ในเป็นกฏวิทยาศาสตร์ ใช้เป็นกฏเลขาคณิตหรือจะอธิบายไปถึงจักรวาลนี้ก็ได้อีก ความหมายปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบนี้ เป็นการแสดงความสัมพันธ์กันขององค์ธรรม ที่กว้างขวาง ครอบคลุมไปถึงสรรพสิ่ง^{๒๕}

กล่าวได้ว่า ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่าจะ คน สัตว์ และ พืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ท่านได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ ท่านจะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิด นี้แล้ว พืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของตนไม่ใหญ่ได้จึงจะ เจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมาก เกินไป^{๒๖} และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดีด้วยการผสมแกลบ และมูลสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการ ทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา คือ เมื่อปลูกยางพาราให้มีระยะห่าง ๙ แถว ได้ปลูกต้นแก้วมังกร จากนั้นรดน้ำต้นแก้วมังกร ยางพาราก็ได้อาณิสต์ด้วย คือยางพาราก็ได้รับอาหารจากต้นแก้วมังกรเป็น ต้น และถือได้ว่าเป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกันคือ ในท่อนที่ปลูกต้นแก้วมีฝัองอาศัยอยู่ ฝัองผสมเกสรให้ ดอกแก้วมังกร และดอกของพืชในสวนเกษตรแนวพุทธด้วยนั่นก็คือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรม ทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาท

^{๒๓} บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจจสมุปบาท กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๒๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๔/๔๓๘.

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐.

^{๒๖} พระมหาสายพงศ์ โอนมปัญญา, อ่างแล้ว, ๒๕๕๔ (อัสสัมชัญ).

๓.๓ แนวคิดและหลักการเกษตรแนวพุทธของพระเทพรัตนมุนี

การเกษตรแนวพุทธธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข้า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี

ก่อนการปลูกพืช ผัก และผลไม้ทุกชนิด พระเทพรัตนมุนีท่านจะท่องบทสวดมนต์ต่าง ๆ เช่น บทชยปริตร เพื่อให้พืชเจริญงอกงาม ในเนื่อนาบุญที่เป็นสิริมงคลแก่ผู้ปลูกและผู้บริโภคด้วยและเพื่อให้ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย ศัตรูพืชต่างๆ ขอให้ได้ผลผลิตสมตั้งใจที่ปรารถนาทุก ๆ ต้น

คำว่า สวดมนต์ แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “สวด กับ มนต์” คำว่า “สวด” ได้แก่ การท่องบ่น หรือสวดคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ (๑) สวดธรรมเพื่อรักษาพระศาสนา (๒) สวดพระปริตร เพื่อคุ้มครองป้องกันอันตราย^{๒๗} โดยเป็นวิธีการที่พระภิกษุทั้งหลายสวดเองบ้าง ผู้อื่นสวดให้ฟังบ้าง หรือสวดพร้อมกันบ้าง

การสวดพระปริตร ในครั้งพุทธกาล คงเป็นแต่บิณฑกรรมหรือพรำบ่นภาวนาเฉพาะตัวเพื่อความคุ้มครองป้องกันตนเอง ดังปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกายว่า เมื่อภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดมรณภาพ จึงมีพุทธานุญาติให้แผ่เมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ ตระกูล เพื่อเป็นการคุ้มครองป้องกันตนเอง^{๒๘} ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ชาดกว่า นกยูงทองคำทำพระปริตร คุ้มครองตนเอง โดยใช้คำว่า ร่ายวิชา หรือร่ายวิทยามนต์^{๒๙} หรือในอรรถกถา ได้กล่าวถึงวิธีสวดพระปริตรว่า เป็นการกล่าวบิณฑกรรม^{๓๐} ดังนั้น การสวดพระปริตรจึงเป็นไปในลักษณะการกล่าวบิณฑกรรมพรำบ่นและการกล่าวธรรมดังกล่าว

ชัยปริตร คือ ปริตรที่กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้า แล้วอ้างสัจจวาจาขึ้นมาพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสวัสดิ์ คาถา ๑-๓ แสดงชัยชนะของพระพุทธเจ้า เป็นคาถาที่โบราณจารย์ประพันธ์ขึ้นภายหลัง คาถา ๔-๖ เป็นพระพุทธพจน์ ที่นำมาจากอังคุตตรนิกายปุพพนิสสูตร อนึ่ง บทสวดมนต์ของไทยบางฉบับมีคาถาเพิ่มอีก ๒ บทว่า โส อตถะลัทโธ... สวา อตถะลัทธา... ผู้แปลเห็นว่าไม่มีในพระสูตรนั้น แม้ในฉบับพม่าก็ไม่พบคาถาดังกล่าว จึงแปลเฉพาะคาถาที่มีในพระสูตร^{๓๑} ดังนั้น ผู้วิจัยจะนำบทสวดมนต์ต่าง ๆ ที่ท่านพระเทพรัตนมุนี ได้นำมาใช้ในการปลูกพืชทุกชนิด มีดังต่อไปนี้

^{๒๗} สมเด็จพระญาณสังวรสาธุการาชานุภาพ, **ตำนานพระปริตร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง, ๒๕๑๔) หน้า ๒๐๗.

^{๒๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๐-๑๑๒.

^{๒๙} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๗/๒๖.

^{๓๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๖๑.

^{๓๑} พระปริตรมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพระเกียรติถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, <http://www.ubonpra.com/board/?topic=๓๖๒.๐> [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

ก) บทชยปริตร

ชยปริตร เป็นคาถาสำหรับสวดอวยพรชัยมงคล ทำให้ประสบชัยชนะ และมีความสุขสวัสดิ์ ใช้สวดต่อท้ายหลังจากสวดพระปริตรครบทุกบทแล้ว ชยปริตรท่อนแรกกล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์ จนพระองค์มีชัยต่อพญามารและ เหล่าเสนามารทั้งหลายแล้ว บรรลุ พระสัมมาสัมโพธิญาณเหนือปราศิตบัลลังก์ บัลลังก์ของผู้มีชัยไม่ พ่ายแพ้ ฦ คงไม่โพธิ์ พกฤษ์ ฦ ผืนแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่เกื้อกูลแก่มวลสรรพสัตว์ ทรงเทียวสั่งสอนหมู่สัตว์ให้พ้นทุกข์ตรากจนเข้าสู่ปรีณิพพาน ชยปริตรได้กล่าวอ้างความจริงข้อนี้เป็นสัจจกิริยาให้เกิดชัยมงคลสำหรับ ผู้ปรารถนามงคลและได้กระทำให้สิ่งที่เป็นมงคล

ชยปริตรท่อนสุดท้าย เป็นบทที่ประพันธ์ขึ้นปิดท้ายสุปัพนหสูตร สำหรับอวยพรเจาะจงเฉพาะบุคคลชายหญิงพร้อมทั้งหมู่ญาติ ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความเจริญงอกงามไปพลอยในพระพุทธศาสนา ชยปริตรท่อนสุดท้ายนิยมนำไปสวดอวยพรชายหญิงที่ทำบุญเป็นการเฉพาะ เช่น ทำบุญวันเกิด และบวชนาค เป็นต้น

ชยปริตร

ชยยันโต โพธิยา มุเล
 เอวัง ตะวัง วิชโย โหหิ
 อะปะราชิตะปัลลังเก
 อะภิสเสเก สัพพะพุทธานัง
 สุนักขัตตัง สุมังคะลัง
 สุกกะโณ สุมุหุตโต จะ
 ปะทักขินัง กายะกัมมัง
 ปะทักขินัง มะโนกัมมัง
 ปะทักขินานิ กัตตะวานะ
 โส อัตถะลัทโธ สุขีโต
 อะโรโค สุขีโต โหหิ
 สา อัตถะลัทธาสุชิตา
 อะโรคา สุขีตา โหหิ
 เต อัตถะลัทธา สุขีตา
 อะโรคา สุขีตา โหถะ

สักระยานัง นันทิวัทตะโน
 ชยัยัสสุ ชยยะมังคะเล
 สีเส ปะฐะวีโปกขะเร
 อัคคัปปัตโต ปะโมทะติ ฯ
 สุปะภาตัง สุขุณฺณัตถัง
 สุขิณฺฐัง พริหมะจาริสู
 วาจา กัมมัง ปะทักขินัง
 ปะณิธิ เต ปะทักขินา
 ละภันตัตถะ ปะทักขิณะ ฯ
 วิรุฬโห พุทธะสาสะเน
 สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ
 วิรุฬหา พุทธะสาสะเน
 สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ
 วิรุฬหา พุทธะสาสะเน
 สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ ฯ

(คำแปล)

องค์พระศพลผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจแห่งชาวศากยะ ทรงมีชัยชนะต่อพญามาร ที่ควงแห่งต้นโพธิ์พกฤษ์ ทรงถึงความเป็นผู้เลิศ บันเทิงอยู่เหนือปราศิตบัลลังก์ คือ บัลลังก์ของผู้มีชัยไม่ พ่ายแพ้ ฦ ผืนแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นที่ตรัสรู้แห่งพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ความปรารถนาของท่านเป็น ประทักขินในเวลาใด วันเวลานั้นเป็นฤกษ์ดี มงคลดี แจ้งดี รุ่งดี ขณะดี ครุดี และเป็นการบูชาอย่างดีสำหรับผู้ประพฤติดีทั้งหลาย คนทำกรรม อันเป็นประทักขินแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อันเป็นประทักขินฯ

ขอท่านจงได้รับประโยชน์สุข เจริญอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง

ขอเธอจงได้รับประโยชน์สุข เจริญอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง

ขอท่านทั้งหลายจงได้รับประโยชน์สุข เจริญอกงามไพบูลย์ในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวงฯ^{๓๒}

สรุปได้ว่า ในการปลูกพืชทุกชนิดในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง พระเทพรัตนมุนี ได้สวดบทขยปริตร เพื่อไม่ให้เกิดศัตรูพืช เช่น แมลง เพลี้ย เป็นต้น เพื่อป่าวประกาศให้เจ้าที่เจ้าทางที่สิ่งสถิตในบริเวณได้ทราบว่าเป็นกาลเวลาที่เป็นอุดมมงคลชัยที่ดีแล้วในปลูกพืชและสรรพสิ่ง เพื่อให้พืชและสรรพสิ่งทั้งหลาย ได้เจริญอกงามไพบูลย์ในสถานที่แห่งนี้ที่เป็นเนืองนาคบุญของโลก คือธรรมสถานแห่งนี้ต่อไป และเพื่อให้เกิดธรรมชาติได้อิงอาศัยใช้บริโภคในการเลี้ยงชีวิต บำรุงรักษาสุขภาพกาย และสุขภาพใจให้แข็งแรง ปราศจากทุกข์ที่เป็นสภาพที่ทนทรมาน ปราศจากภัยวิบัติทั้งหลาย และปราศจากโรคร้ายต่าง ๆ ในร่างกายของผู้ปลูก และผู้บริโภคไปด้วย

ข) บทสวดสักกัตวา

สักกัตตะวา พุทธระระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง วัระรัง

เพราะทำความเคารพพระพุทธรัตนะ อันเป็นตั้งโอสถอันอุดมประเสริฐ

หิตัง เทวะมะนุสสานัง พุทธะเตเชนะ โสตถินา

เป็นประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้า

นัสสันตูปัททะวา สัพเพ ทุกขา วุปะสะเมนตุ เม

ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอทุกข์ทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิ์

สักกัตตะวา รัมมะระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง วัระรัง

เพราะทำความเคารพพระธรรมรัตนะ อันเป็นตั้งโอสถอันอุดมประเสริฐ

ปะริหาหุปะสะมะนัง รัมมะเตเชนะ โสตถินา

เป็นเครื่องระงับความกระวนกระวาย ด้วยเดชแห่งพระธรรมรัตนะ

นัสสันตูปัททะวา สัพเพ ภาเย วุปะสะเมนตุ เม

ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอภัยทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิ์

สักกัตตะวา สังฆะระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง วัระรัง

เพราะทำความเคารพพระสงฆ์รัตนะ อันเป็นตั้งโอสถอันอุดมประเสริฐ

อาหุเนยยัง ปาหุเนยยัง สังฆะเตเชนะ โสตถินา

เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขาจัดไว้ต้อนรับ

ด้วยเดชแห่งพระสงฆ์

^{๓๒} พระครูปลัดสุวัฒนธีรคุณ, พุทธานุภาพ, สำนักพิมพ์อนันตะ,

นัสสันตูปัทวะวา สัพเพ โรคา วูปะสะเมนตุ เม
 ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอโรคทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิ์^{๓๓}

อานิสงส์การสวดสักกัตตะวา

- (๑) ระวังโรคภัย
- (๒) อายุยืนยาว
- (๓) แคล้วคลาดปลอดภัย
- (๔) ทำให้ศัตรูพืชมารบกวน
- (๕) เมื่อสิ้นอายุจะไปสู่สุคติ^{๓๔}

กล่าวได้ว่า ในการปลูกพืชทุกชนิดในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงของ พระเทพรัตนมุนี ได้สวดบทสักกัตวานี้ เพื่อป่าวประกาศให้เจ้าที่เจ้าทางที่สิ่งสถิตในบริเวณได้ทราบว่า ด้วยความเคารพพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นตั้งทิพย์โอสถที่เป็นประโยชน์แก่อกุลทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ขออุปัทวะภัยทั้งหลายจงสูญหายไป ให้ผู้บริโภคมีสุขภาพร่างกายแข็งแรง อายุยืน เพื่อให้ศัตรูพืชมารบกวน และบำรุงรักษาสุขภาพกาย และสุขภาพใจให้แข็งแรงปราศจากทุกข์ที่เป็นสภาพที่ทนทรมาน ปราศจากภัยวิบัติทั้งหลาย และปราศจากโรคภัยต่าง ๆ ในร่างกายของผู้ปลูก และผู้บริโภคไปด้วย

ค) บทสวดอิติปิโส

บทสวดบทนี้ ชาวพุทธเราคงจะคุ้นเคยกับบทสวดนี้ เพราะไม่งานกุล หรือออกุศลพิธีต่างๆ จะได้ยินพระสงฆ์สวดเสมอ และจะจดจำได้ตั้งแต่สมัยเรียนในระดับประถมศึกษา ผู้วิจัยได้เข้าใจถึงมนต์ขลังของบทสวดดังกล่าวนี้ว่า ทำให้คนที่ท่องบทสวดมนต์นี้ได้มีจิตสมาธิตั้งมั่นทำให้จิตใจเกิดความสงบได้ มีรายละเอียดดังนี้

อิติปิโส ภควา อะระหัง สัมมาสัมพุทธโ วิชชะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิสัสถ เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติฯ^{๓๕}

แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (ความรู้และความประพฤติ) เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้ อย่างไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรมเป็นผู้มีความเจริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ ดังนี้ฯ

สะวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม สันทิภูริโก อกะลิกโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิกโก ปัจจัตตังเวทิตัพโพ วิญญูหิตีฯ^{๓๖}

^{๓๓} แก้ว ชิตตะขบ, **บททำวัตร – สวดมนต์ (แปล)**. องค์ความรู้เกี่ยวกับพระปริต บทสวดอนุโมทนาวิธีธรรมจักร และพระคาถาชินบัญชร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๐ – ๑๑๑.

^{๓๔} พระเทพรัตนมุนี, **คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม**, บ้านท่าม่วง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาด จังหัดอุดรธานี, ๔ ธันวาคม ๒๕๕๖, (อัตสำเนา).

^{๓๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล**, เล่ม ๑ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๔.

แปลว่า พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ ไม่จำกัดกาล เป็นสิ่งที่ควรกล่าวกับผู้อื่นว่า ท่านจงมาดูเถิด เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว เป็นสิ่งที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน ดังนี้

สุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ อุชุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ ญาเยปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ สามิจิปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชะลิกะระณียะ อุนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสาติฯ

สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติดีแล้ว สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์แล้วสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติสมควรแล้ว ได้แก่ บุคคลเหล่านี้คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับเรียงตัวบุรุษได้ ๘ บุรุษ (คือ พระอริยบุคคล ๘) นั้นแหละสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า เมื่อระลึกถึงพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และสังฆคุณอยู่เนื่อง ๆ จิตจะไม่ถูกราคะโทสะ โมหะ รบถวน มีจิตตรงตั้งถึงพระรัตนตรัย มีสมาธิที่ตั้งมั่น มีจิตใจจดจ่อต่อการปลูกพีช นึกถึงสิ่งดี ๆ ที่งดงาม ก็จะทำให้พีชที่เราปลูกนั้น ปลูกพีชติดต้นง่าย ไม่ตายหรือเหี่ยวเฉา แต่ถ้าเราไม่นึกถึงคุณพระรัตนตรัย มีจิตใจห่อเหี่ยว หรือหดหู่ ไม่มีสมาธิ ไม่ตั้งใจปลูก นึกแต่สิ่งไม่ดีชั่วร้ายในอดีตที่ผ่านมาในขณะที่กำลังปลูกพีช ก็จะทำให้พีชที่เราปลูก จะติดต้นยาก เหี่ยวเฉาง่าย ตายเร็ว หรือไม่ประสบความสำเร็จในการปลูกพีชในแต่ละชนิด^{๓๗} เมื่อตรึกและพิจารณาถึงพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณอยู่ในขณะปลูก ปิตีย่อมเกิดขึ้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปีติ ความกระวนกระวายกาย และใจย่อมสงบลงด้วยความสงบอันมีปีติ เป็นปทัฏฐาน ความสุข ทางกายทางใจย่อมเกิดขึ้น^{๓๘} เกิดความภาคภูมิใจกับสิ่งที่เราปลูก

๓.๔ พืชผักที่นำมาปลูกในส่วนป่าเกษตรแนวพุทธ

ในส่วนป่าเกษตรแนวพุทธ มีพืชผักที่นำมาปลูกเพื่อให้ร่มเงาด้วย และเพื่อเป็นอาหารด้วย^{๓๙} นอกจากจะเป็นสวดเพื่อขจัดอันตรายออกเสีย และทำความคุ้มครองให้มั่นคงแล้ว สันติภาพและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่เหมือนเดิม ในที่สุดแล้วพิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่าเป็นพิธีกรรมเพื่อส่งเสริมจริยธรรม และให้แคล้วคลาดป้องกันอันตรายทั้งปวง ส่วนลักษณะพิธีสวด

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน พระพุทธรูปโสภณะ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๓๖๙.

^{๓๗} ดูรายละเอียดใน พระพุทธรูปโสภณะ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๓๗๙.

^{๓๘} พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม, บ้านท่าม่วง ตำบลจ่าปี อำเภอสรีธาด จัหวัดอุดรธานี, ๑๘ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน พระพุทธรูปโสภณะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), หน้า ๓๖๖ - ๓๖๗.

^{๔๐} พระเทพรัตนมุนี, อ้างแล้ว, ๒๕๕๖, (อัครสำเนา).

มนต์นี้สามารถจัดสรุปลงได้ตามหน้าที่ ๒ ประการคือ สวดพระธรรมเพื่อรักษาพระศาสนาอย่างหนึ่ง สวดพระปริตรเพื่อจะคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายอย่างหนึ่ง^{๔๑}

ในวิธีการและขั้นตอนการปลูกพืชของพระเทพรัตนมุนีนั้น เกิดจากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว มาจากข้างต้นนั้น จากการสวดบทต่างๆ เหล่านี้ ในทุกๆ ครั้งขณะปลูกพืชทุกชนิด พระเทพรัตนมุนี ท่านจะทำการสวดมนต์ในบทเหล่านี้ จะทำให้จิตตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และสนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ ไม่มีศัตรูพืชหรือแมลงต่าง ๆ มารบกวนหรือทำลาย จึงทำให้พืชต่าง ๆ ที่ท่านปลูกมีความสดชื่น เจริญ งอกงาม ออกดอก ออกผลได้ดี มีผลผลิตมากมายตามที่ต้องการได้^{๔๒} ดังนั้น วิธีการปลูกพืชชนิดต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้^{๔๓}

วิธีปลูกข้าวในวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

ก) การปลูกข้าวไรซ์เบอร์รี่ (Rice Berry)^{๔๔}

การปลูกข้าวในบ่อซีเมนต์มีข้อดีหลายอย่าง สามารถควบคุมการจัดการได้ง่ายกว่า จึงสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี ใน ๑ ปี สามารถปลูกได้ ๓ ครั้ง เหมาะกับคนที่พื้นที่น้อย สามารถจัดการเรื่องวัชพืชได้ง่าย อัตราส่วนต่อ ๑ คน ถ้าปลูกข้าว ๓๐ บ่อ ปีละ ๓ ครั้ง ก็จะมีข้าวบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

การเตรียมต้นกล้าเพื่อปลูก

โดยการแช่เมล็ดพันธุ์ในน้ำ ๑-๒ คืน แล้วนำไปบ่มในกระสอบ ๑ คน แล้วนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่บ่มแล้วตามความเหมาะสมกับพื้นที่ที่จะเพาะปลูก โดยมีสัดส่วนคือ ปลูกข้าว ๑ วงบ่อ ใช้เมล็ด

^{๔๑} สมเด็จพระญาณสังวรราชนานาภิบาล, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา ตำนานพระปริตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔), หน้า ๒๐๗.

^{๔๒} พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายสันทนาการกลุ่ม, จัดทำดัชนีนิพนธ์, ธรรมสถานสวนป่าพุทธรักษาหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗, (อัสสัมชัญ).

^{๔๓} พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม, บ้านท่าม่วง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, ๔ ธันวาคม ๒๕๕๖, (อัสสัมชัญ).

^{๔๔} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัสสัมชัญ).

ข้าวประมาณ ๒๑ เมล็ด นำไปหยอดลงในถาดสำหรับเพาะต้นกล้าที่เตรียมดินและแช่น้ำมาอย่างน้อย ๒ วัน หลังเพาะไปประมาณ ๔-๕ วัน เมล็ดข้าวจะเริ่มแตกใบ ให้ดูแลอย่าให้ขาดน้ำ จนต้นกล้าอายุได้ประมาณ ๑๕ วัน จึงถอนและไปปักดำได้ โดย ๑ รวงบ่อจะปลูกได้ประมาณ ๗ - ๙ กอหรือ ๓ กลิบ/กอ

การปลูกเริ่มต้น ปรับเตรียมพื้นที่ให้ราบเรียบ นำบ่อซีเมนต์ขนาด ๔๐ x ๘๐ เซนติเมตร ที่เตรียมไว้มาวางเรียงชิดกันเป็นคู่ แต่ละแถวห่างกัน ๕๐ เซนติเมตร อัตราส่วนประมาณ ๑,๕๐๐-๑,๗๐๐ รวงบ่อ/ไร่ โดยมีวิธีการและสัดส่วน ดังนี้

(๑) จัดวางบ่อได้ทีละแถวเพนซีเมนต์รองกันพื้นกันน้ำรั่ว หนา ๓ เซนติเมตร ใส่ดินที่เตรียมผสมไว้ตามอัตราส่วนลงไปบ่อให้มีความสูงขนาด ๓๕ เซนติเมตร

(๒) อัตราส่วนดินสำหรับเพาะปลูก คือ ดิน ๓ ส่วน แกลบดิบ ๒ ส่วน ปุ๋ยคอก ๑ ส่วน (๑ กระจบอง/ ๕ ลิตร) ผสมให้เข้ากันเทลงไปบ่อซีเมนต์ที่เตรียมไว้แล้วใส่น้ำให้เต็มบ่อแช่ดินไว้เพื่อกำจัดวัชพืชอย่างน้อย ๑๐- ๑๕ วัน ถ้าดินยุบตัวลงให้ใส่เพิ่มเหลือวัดจากปากบ่อลงไปประมาณ ๑๐ เซนติเมตร

(๓) เมื่อครบกำหนดแล้วนำต้นกล้าข้าวที่เพาะไว้มาปักดำ ในขณะที่ปักดำนั้น ให้สวมมนต์ (อิติปิโส, ชะยันโต, โส อตตะลัทโธ และสั๊กกัตะวา) ไปด้วยบทไหนบทหนึ่ง และเวลารดน้ำต้นพืช (ใช้ได้กับพืชทุกชนิด) ^{๔๕} โดยปักดำบ่อละประมาณ ๗-๙ กอ กอละประมาณ ๑-๓ ต้นกล้า ถ้ามากกว่านี้จะทำให้แน่นเกินไป

(๔) หลังจากปักดำครบ ๑๕ วัน ใส่ปุ๋ยคอกประมาณ ๒ กำมือ ให้ใส่น้ำเต็มบ่อเพื่อให้ความชุ่มชื้น ๖๐ % และฉีดน้ำหมักชีวภาพ (น้ำหมักดอกกล้วย) ทุก ๑๐-๑๕ วัน

(๕) เมื่อต้นข้าวสูง ๕๐ - ๖๐ เซนติเมตร ข้าวจะสมบูรณ์ อยู่ในช่วงข้าวตั้งท้อง หากมีใบเหลืองให้ใส่ปุ๋ยคอก ๓ ชีดต่อ ๑ บ่อ ตามด้วยการฉีดน้ำหมักชีวภาพ เพื่อป้องกันแมลง โดยเบื้องต้นการป้องกันแมลงให้น้ำมะกรูดมาผ่าเป็นซีกแล้วนำไปลอยน้ำในบ่อไว้ เพื่อป้องกันการเข้าทำลายของหนอน แมลง

(๖) ในการเก็บผลผลิตข้าว ให้เก็บรวงข้าวโดยการเด็ดชุดแรกตรงป่องแรกของรวงข้าว ต่อ ๑ ต้น สามารถเก็บได้ ๓ รอบ โดยให้เก็บผลผลิตเมื่อข้าวเริ่มมีการตั้งท้องในปล้องที่สองของต้นข้าว หลังจากเก็บเกี่ยวรุ่นที่สามแล้ว ให้ทำการพลิกต้นข้าวกลับฝังลงในบ่อ เหมือนการไถกลบตอซึ่งข้าวและปล่อยน้ำเข้าบ่อให้ท่วมพอดีเป็นการปรับปรุงบำรุง ดินเพื่อเตรียมการเพาะปลูกในรอบต่อไป

ด้านต้นทุนการผลิต

รวงบ่อซีเมนต์ ๑,๕๐๐ รวงบ่อ / ๑ ไร่ คิดเป็นเงิน ๑๐๐ x ๑,๕๐๐ = ๑๕๐,๐๐๐ บาท
เมล็ดพันธุ์ข้าวประมาณ ๒ กิโลกรัม / ไร่ ราคา ๓๐๐ บาท/ก.ก. เป็นเงิน ๖๐๐ บาท x ๓ = ๑,๘๐๐ บาท

ปุ๋ยคอก, แกลบ, อื่น ๆ ประมาณ ๓๐ บาท / ไร่ คิดเป็นเงิน ๓๐ x ๑,๕๐๐ = ๔๕,๐๐๐ บาท / ไร่

^{๔๕} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัครสำเนา).

รวมค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นประมาณ ๑๙๖,๘๐๐ บาทต่อ ๑ ไร่ (ในปีแรก)
 การลงทุนปีแรก อาจจะต้องมีค่าใช้จ่ายสูง แต่เมื่อคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ในปีต่อไปก็หัก
 ค่าใช้จ่ายวงบ่อซีเมนต์ออก ก็จะเหลือรายรับมากขึ้น

ประโยชน์ของข้าวไรซ์เบอร์รี่ Rice Berry

(๑) ข้าวไรซ์เบอร์รี่ Rice Berry จากป่าสักฟาร์ม เป็นข้าวกล้องไรซ์เบอร์รี่ ได้ปลูก
 ด้วยวิธีแบบเกษตรอินทรีย์ซึ่งปราศจากการ ปนเปื้อนของสารพิษตกค้างอย่างแน่นอน ประกอบกับ
 สารอาหารเด่น ๆ ที่มีอยู่ในข้าวไรซ์เบอร์รี่ ทำนาข้าวไรซ์เบอร์รี่เป็นข้าวที่มีประโยชน์เหมาะกับผู้รักษา
 สุขภาพ ซึ่งประกอบด้วยสารอาหารดังต่อไปนี้

(๒) โอเมก้า - ๓ กรดไขมันจำเป็น มีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างและการทำงานของ
 ของสมอง ตับและระบบประสาท ลดระดับโคเลสเตอรอล

(๓) ธาตุสังกะสี ช่วยสังเคราะห์โปรตีน สร้างคอลลาเจน รักษาผิว ป้องกันผมร่วง
 กระตุ้นรากผม

(๔) ธาตุเหล็ก สร้างและจ่ายพลังงานในร่างกาย เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของ
 ฮีโมโกลบินใน เม็ดเลือดแดง และเป็นส่วนประกอบของเอนไซม์ซึ่งเกี่ยวข้องกับการใช้ออกซิเจน ใน
 ข้าวไรซ์เบอร์รี่ (Rice Berry) จากป่าสักฟาร์ม เป็นข้าวกล้องไรซ์เบอร์รี่ ได้ปลูกด้วยวิธีแบบเกษตร
 อินทรีย์ซึ่งปราศจากการปนเปื้อนของสารพิษตกค้างอย่างแน่นอน ประกอบกับสารอาหารเด่น ๆ ที่มี
 อยู่ในข้าวไรซ์เบอร์รี่

(๕) วิตามินอี ชะลอความแก่ ผิวพรรณสดใส ลดอัตราเสี่ยงของโรคที่เกี่ยวข้องกับหลอดเลือด
 สมองและหัวใจ ทำให้ปอดทำงานดีขึ้น

(๖) วิตามินบี๑ จำเป็นต่อการทำงานของสมอง ระบบประสาท ระบบย่อย ป้องกัน
 โรคเหน็บชา

(๗) เบต้าแคโรทีน (สารตั้งต้นของ วิตามินเอ) ชะลอความแก่ ลดความเสี่ยงต่อการ
 เกิดมะเร็ง บำรุงสายตา

(๘) ลูทีน ป้องกันจอประสาทตาเสื่อม บำรุงการไหลเวียนของเลือดในเส้นเลือดฝอย
 ที่หล่อเลี้ยงตา

(๙) โพลีฟีนอล ทำลายฤทธิ์ของอนุมูลอิสระ ป้องกันการเกิดโรคมะเร็งได้

(๑๐) แทนนิน แก่ท้องร่วง แก่บิด สมานแผล แผลเปื่อย

(๑๑) แกมมา โอโรซานอล ลดระดับคอเรสเตอรอลและไตรกลีเซอไรด์ในหลอดเลือด
 ทำให้เลือดหมุนเวียนไปเลี้ยงอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกายได้อย่างเป็นปกติ ลดอัตราเสี่ยงของ
 โรคหัวใจ เบาหวาน ความดันโลหิตสูง สมองเสื่อม

(๑๒) เส้นใยอาหาร (Fiber) ช่วยลดระดับไขมันและโคเลสเตอรอล ป้องกันโรคหัวใจ
 ช่วยควบคุมน้ำหนัก ช่วยระบบขับถ่าย

ข้อดี

(๑) ไม่ต้องใช้แรงงานมาก

(๒) ประหยัดค่าใช้จ่าย

- (๓) ประหยัดน้ำ
- (๔) ควบคุมวัชพืชได้
- (๕) ดูแลรักษาได้ง่ายและคำนวณได้ง่าย
- (๖) ไม่ต้องรอน้ำฝน
- (๗) ใช้น้ำบ่อ - คลอง - บาดาล
- (๘) ประหยัดเมล็ดพันธุ์ข้าว
- (๙) ทำที่บริเวณโนนหรือเนิน
- (๑๐) ประหยัดปุ๋ย ๑ วงบ่อ ต่อปุ๋ยคอก ๑ ก.ก.

ข) ปลุกข้าวอินทรีย์

วิธีการปลูก

การปลูกข้าวในบ่อซีเมนต์มีข้อดีหลายๆ อย่าง สามารถควบคุมจัดการได้ง่ายกว่า จึงสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี ใน ๑ ปีสามารถปลูกได้ ๓ - ๔ ครั้งเหมาะกับคนที่พื้นที่น้อย สามารถจัดการเรื่องวัชพืชได้ง่าย ๑ คน ถ้าปลูกข้าว ๓๐ บ่อ ปีละ ๓ ครั้ง ก็จะมีข้าวบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี

การเตรียมต้นกล้าเพื่อปลูก

โดยการแช่เมล็ดพันธุ์ในน้ำ ๑ คืน แล้วนำไปบ่มในกระสอบ ๑ คืน แล้วนำเมล็ดข้าวที่บ่มแล้วประมาณ ๒ กำมือ ไปหว่านในบ่อซีเมนต์ ๑ วง ที่เตรียมดินและแช่น้ำมาอย่างน้อย ๒ วันหลังหว่านไปประมาณ ๔ วัน เมล็ดข้าวจะเริ่มแตกใบ ให้ดูแลอย่าให้ขาดน้ำ จนต้นกล้าอายุได้ ๒๐ - ๒๕ วัน จึงถอนไปปักดำได้

การปลูกข้าวอินทรีย์ในบ่อซีเมนต์

การปลูกเริ่มต้น ด้วยการเตรียมท่อปูนขนาด ๔๐ x ๘๐ เซนติเมตร

- ๑) ใส่อินลงไปในบ่อให้มีความสูงขนาด ๔๐ เซนติเมตร
- ๒) นำดิน ๓ ส่วน ๑ แกลบดิบ ๒ ส่วน ผสมกับปุ๋ยหมัก ๑ กิโลกรัม เทลงไปในหน้าดิน แล้วใส่น้ำให้เต็มบ่อแช่ดินไว้เพื่อกำจัดวัชพืช ๑๕ วัน
- ๓) เมื่อครบกำหนด ๑๕ วัน ให้ทำการใส่ปุ๋ยคอก แล้วนำข้าวมาปักต้นกล้า โดยปักบ่อละประมาณ ๗ กอ กอละประมาณ ๓ - ๔ ต้น ถ้ามากกว่านี้จะทำให้แน่นไป
- ๔) หลังจากปักดำครบ ๑๕ วัน ให้ใส่น้ำเต็มบ่อ เพื่อให้มีความชุ่มชื้น ๖๐% และใส่ปุ๋ยคอกลงไป ๑ กก./บ่อ ใส่ ๑๕ วันต่อครั้ง
- ๕) เมื่อต้นข้าวสูง ๕๐ - ๖๐ เซนติเมตร ข้าวจะสมบูรณ์ อยู่ในช่วงข้าวตั้งท้อง หากมีใบเหลืองให้ใส่ปุ๋ยคอก ๓ ชีดต่อ ๑ บ่อ ตามด้วยการฉีดน้ำหมัก พด.๒ และ พด.๗ เพื่อป้องกันแมลง โดยเบื้องต้นการป้องกันแมลงให้น้ำมะกรูดมาผ่าเป็นซีกแล้วนำไปลอยน้ำในบ่อไว้ เพื่อป้องกันการเข้าทำลายของหนอน แมลง
- ๖) ในการเก็บผลผลิตข้าว ให้เก็บรวงข้าวโดยการเด็ดชุดแรกตรงป่องแรกของรวงข้าว ต่อ ๑ ต้นสามารถเก็บได้ ๓ รอบ โดยให้เก็บผลผลิตเมื่อข้าวเริ่มมีการตั้งท้องในปล้องที่สองของต้นข้าว

หลังจากเก็บเกี่ยวรุ่นที่สามแล้ว ให้ทำการกดต้นข้าวฝั่งลงไปดินในบ่อ เหมือนการไถกลบตอซึ่งข้าว และปล่อยน้ำเข้าบ่อให้ท่วมพอดีเป็นการปรับปรุงบำรุง ดินเพื่อเตรียมบ่อลงปลูกต่อไป

ค) การปลูกมะนาว^{๕๖}

ในสวนป่าเกษตรแนวพุทธมีมะนาวพันธุ์พวงหอย แบนรำไพ แบนพิจิตร ไข่ ไร่เม็ด โดยปลูกในวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

วิธีการปลูกมะนาวในวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

เตรียมดินลงในบ่อซีเมนต์ อัตราส่วน ดิน ๓ ส่วน แกลบดิบ ๒ ส่วน ปุ๋ยคอก ๑ ส่วน ผสมให้เข้ากัน แล้วเทลงในบ่อซีเมนต์เรียบร้อยแล้ว ขุดเปิดปากหลุมให้มีขนาดเท่ากับขนาดของถุงที่ใช้ชำต้นมะนาว (โดยปกติถ้าใช้กิ่งตอนมะนาว ควรจะชำต้นมะนาวไว้นานประมาณ ๑ เดือน เท่านั้น) ไม่แนะนำให้ซื้อต้นมะนาวที่ชำมานานแล้วหลายเดือน หรือชำค้างปี เนื่องจากจะพบปัญหาเรื่องรากขาด ทำให้เจริญเติบโตช้าหรือต้นแคระแกร็น) ถอดถุงดำปลูกต้นมะนาวให้พอดีกับระดับดินเดิม ในขณะที่ปักดำต้นกล้าไม้ นั้น ให้สวมถุงดำ (อิติปิโส, ซะยันโต, โส อัดละลัทโร และสั๊กกะตะวา) พร้อมรดน้ำต้นพืชไปด้วย^{๕๗} กลบดินแล้วใช้มือกดรอบ ๆ ต้น เพื่อไม่ให้โยกคลอน ปักไม้เป็นหลักกันลมพัดโยก แนะนำให้ใช้เศษผ้าหรือตอกมัดต้นมะนาวไว้กับหลัก ผ้าและตอกจะผุเปื่อยหลังจากปลูกไปนานประมาณ ๒ เดือน ต้นมะนาวตั้งตัวได้แล้ว แต่ที่หลายคนได้ใช้เชือกฟางหรือพลาสติกทาบกิ่งมัดกับหลักจะอยู่ได้นานก็จริง แต่ปัญหาที่จะตามมาจะทำให้ลำต้นมะนาวคอด มีผลต่อการเจริญเติบโตของต้น หลังจากปลูกเสร็จให้เดินท่อ PE เจาะหัวมินิสปริงเกอร์และวางท่อ PE พาดไปกับวงบ่อเลยเพื่อสะดวกต่อการเปิดน้ำรด

ผลผลิตมะนาวจะได้ ๒ รุ่น ต่อปี คือ ช่วงเดือนมกราคม – กุมภาพันธ์ รุ่นที่หนึ่ง บังคับให้ออกดอกในช่วงเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม และมีผลผลิตในช่วงมีนาคม – เมษายน อีกรุ่นหนึ่ง บังคับให้ออกดอกในช่วงเดือนกันยายน – ตุลาคม

สายพันธุ์

-มะนาวพวงหอย

^{๕๖} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

^{๕๗} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

- มะนาวแป้นพิจิต
- มะนาวไร่เมล็ด (ทวาย)
- มะนาวแป้นรำไพ

วิธีคิด มะนาว ๑ วงบ่อ ได้ ๒๐๐ ลูก ต่อปี

มะนาว ๕๐๐ วงบ่อ ได้ $๕๐๐ \times ๒๐ = ๑๐๐,๐๐๐$ ลูก

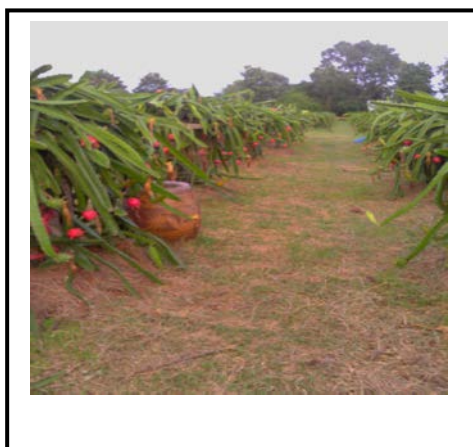
ผลผลิต มะนาว ๑ ลูก ๆ ละ ๑ บาท $\times ๑๐๐,๐๐๐ = ๑๐๐,๐๐๐$ บาท

หมายเหตุ ปลูกประมาณ ๔ - ๖ เดือนได้ผลผลิต

มะนาวไร่เมล็ดลูกละประมาณ ๓ - ๕ บาท

ข้อเสนอแนะ เกษตรกรควรปลูกไว้เพื่อการบริโภคเองและจำหน่ายในชุมชนได้ เพราะการดูแลรักษาไม่ยุ่งยากมากนัก ปลูกไว้ตามรั้วบ้าน นา สวน และมะนาวเป็นพืชที่ขึ้นได้ในทุกสภาพดินฟ้าอากาศ

ง) แก้วมังกร (สีแดง/สีชมพู)^{๔๘}

วิธีการปลูกแก้วมังกรวงบ่อ (ท่อซีเมนต์)

ขั้นตอนแรกให้นำบ่อซีเมนต์ขนาด ๕๐ x ๘๐ เซนติเมตร ที่เตรียมไว้ตั้งซ้อนกัน ๓ ท่อน โดยเทพูนซีเมนต์รองพื้นก้นบ่อด้วย จากนั้นอุดรอยต่อของท่อซีเมนต์ให้เรียบร้อยไม่ให้มีน้ำรั่ว ให้นำฝามือที่เตรียมไว้พิเศษปิดปากบ่อ จากนั้นให้นำดินผสมกับแกลบดิบ ปุ๋ยคอก เทรอบๆ ท่อซีเมนต์ นำต้นแก้วมังกรลงปลูกรอบท่อซีเมนต์ให้แนบติดกับท่อกลบดิน ใช้ผ้าเก่า (จิวหรือเศษผ้า) ฉีกให้เป็นเส้นเชือกมัดพวงไม่ให้ต้นกล้ามังกรล้ม ในขณะที่ปักดำต้นกล้าไม้ นั้น ให้สวดมนต์ (อิติปิโส, ชะยันโต, โส อตถะลัทโธ และสั๊กกัตะวา) พร้อมรดน้ำต้นพืชไปด้วย (ใช้ได้กับพืชทุกชนิด)^{๔๙} จากนั้นนำฟางมาปกคลุมรอบๆ ต้นแก้วมังกรให้เรียบร้อย ข้อควรระวังคือ ไม่ควรมัดต้นแก้วมังกรกับเสาท่อให้แน่นจนเกินไป

วิธีคิด

^{๔๘} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

^{๔๙} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

- แก้วมังกร เสาลึก๑ เสათ่อคิดได้ประมาณ ๓๐ กิโลกรัม ต่อปี ถ้าแก้วมังกรเสาลึก ๕๐๐ เสათ่อ ได้ผลผลิตประมาณ $๕๐๐ \times ๓๐ = ๑๕,๐๐๐$ กิโลกรัม ถ้าคิดกิโลกรัมละ ๒๕ บาท $\times ๑๕,๐๐๐ = ๓๗๕,๐๐๐$ บาทต่อปี

- แก้วมังกร เสათ่อใหญ่ ๑ เสათ่อ คิดได้ประมาณ ๕๐ กิโลกรัม ต่อปี ถ้าแก้วมังกรเสาท่อใหญ่ ๕๐๐ เสาลึกคิดได้ประมาณ $๕๐๐ \times ๕๐ = ๒๕,๐๐๐$ กิโลกรัม ถ้าคิด กิโลกรัมละ ๒๕ บาท $\times ๒๕,๐๐๐ = ๖๒๕,๐๐๐$ บาทต่อปี

ระยะเวลาปลูก ๔-๖ เดือน ก็ได้ผลผลิต เริ่มออกดอกผลิตผลตั้งแต่เดือน มีนาคม - กรกฎาคม ทุกปี

ข้อแนะนำ

เสาลึกปลูก ๓ กิ่งต่อเสา (๓x๓ เมตร)

เสาท่อปลูก ๒๔ กิ่งต่อเสา (๓x๓ เมตร)

เกษตรกรควรปลูกแก้วมังกรไว้บริโภคเอง และสามารถนำไปจำหน่ายในตลาดชุมชนเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว เพราะการลงทุนน้อยแต่ได้ผลผลิตมาก และการดูแลบำรุงรักษาง่าย

จ) การปลูกมะม่วงเขียวใหญ่^{๕๐}

วิธีปลูกมะม่วงเขียวใหญ่ มีดังต่อไปนี้

การเตรียมดิน

๑) ให้ปรับปรุงดินให้ร่วนซุย โดยการขุดตากดิน ใส่แกลบดิบ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก หรือถ้าดินเหนียวมากให้โรยปูนขาวเสียก่อนจึงลงมือขุด ปูนขาวจะช่วยแก้ความเป็นกรดของดิน และทำให้ดินไม่จับตัวกันแน่น เนื่องจากมะม่วงไม่ชอบดินที่จับตัวกันแน่น การปรับปรุงดินให้ร่วนซุยจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งของการปลูก

๒) ให้ปรับปรุงดิน โดยไถพรวนพลิกดินสัก ๑-๒ ครั้ง หรือจะกำจัดวัชพืช แล้วลงมือขุดหลุมปลูกเลยก็ได้ ถ้าดินที่ปลูกนั้นอุดมสมบูรณ์ด้วยอินทรีย์วัตถุอยู่แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องปรับปรุงดินอีก ส่วนที่เป็นดินทรายจัดมีอินทรีย์วัตถุน้อย ให้ปรับปรุงดินให้ดีเสียก่อนลงมือปลูก โดยการหาปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบ ตามสัดส่วน ดิน ๓ ส่วน แกลบดิบ ๒ ส่วน ปุ๋ยคอก ๑ ส่วน เพิ่มเติมลงในดิน วัสดุที่พองได้ในท้องถิ่น เช่น มูลสัตว์ต่างๆ กระดุกป่น กากถั่ว เปลือกถั่ว เศษใบไม้ ใบหญ้า ที่มูฟง ล้วนแต่

^{๕๐} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนา).

เป็นประโยชน์ต่อดินและพืชที่ปลูกทั้งสิ้น ควรหามาเพิ่มลงในดินให้มากๆ นอกจากนี้ การปรับปรุงดิน อาจใช้ปุ๋ยพืชสดก็ได้ วิธีทำก็คือ ปลูกพืชพวกตระกูลถั่วต่างๆ หรือปอเทือง แล้วไถกลบลงในดินให้ผุพัง เป็นประโยชน์ต่อดิน การปรับปรุงดินด้วยวิธีต่างๆ ดังกล่าวจะช่วยให้ดินร่วนซุย การระบายน้ำ และ อากาศของดินดี ทำให้ดินอุ้มน้ำดี เหมาะต่อการเจริญเติบโตของต้นมะม่วง

ความรู้สึกของระดับน้ำในดิน และความแน่นทึบของดิน ที่บางแห่งระดับน้ำในดินตื้น เมื่อขุดลงไปเพียงเล็กน้อย น้ำก็จะซึมเข้ามา เวลาจะปลูกมะม่วงควรยกระดับดินให้สูงขึ้น เพราะระดับ น้ำจะเป็นตัวคอยบังคับการเจริญเติบโตของราก เมื่อรากเจริญไปถึงระดับน้ำแล้ว จะไม่สามารถเติบโต ลึกลงไปได้อีก แต่จะแผ่ขยายออกด้านข้าง ทำให้รากของมะม่วงอยู่ตื้น ไม่เจริญเติบโตเท่าที่ควร เป็น ผลให้ต้นมะม่วงโตช้า แคระแกร็น และโคนล้มง่าย

สำหรับเรื่องความแน่นทึบของดินนั้น ดินที่แน่นทึบนี้ไม่เหมาะต่อการปลูกมะม่วง หรือ ไม้ยืนต้นต่างๆ เลย เพราะรากไม่สามารถเจริญเติบโตได้อย่างเต็มที่ การระบายน้ำและการถ่ายเท อากาศของดินไม่ดี ทำให้ต้นมะม่วงโตช้าและแคระแกร็น การแก้ไขทำได้โดย ขุดหลุมปลูกให้กว้างๆ และลึก ตากดินที่ขุดขึ้นมาจนแห้งสนิท ย่อยให้เป็นก้อนเล็กๆ แล้วผสมกับปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบ ให้มาก ๆ ใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบ ลงไปในก้นหลุมด้วย เสร็จแล้วจึงกลบดินลงหลุม รดน้ำให้ ยุบตัวดีเสียก่อนจึงลงมือปลูก

การขุดหลุมปลูก

๑) การขุดหลุมปลูก ปลูกให้เป็นแถวเป็นแนว เพื่อสะดวกในการดูแลรักษาและการ ปฏิบัติงาน ขุดหลุมปลูกให้มีขนาดกว้างยาว และลึก ๕๐ เซนติเมตร - ๑ เมตร ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับความ อุดมสมบูรณ์ของดิน ถ้าดินดี ร่วนซุย มีอินทรีย์วัตถุมาก ก็ขุดหลุมขนาดเล็กได้ ส่วนดินที่ไม่ค่อยดี ให้ ขุดหลุมขนาดใหญ่ เพื่อจะได้ปรับปรุงดินในหลุมปลูกให้ดีขึ้น ดินที่ขุดขึ้นมาจากหลุมนั้น ให้แยกเป็น สองกอง คือ ดินชั้นบนแยกไว้กองหนึ่ง ดินชั้นล่างอีกกองหนึ่ง ตากดินที่ขุดขึ้นมาสัก ๑๕ - ๒๐ วัน แล้วผสมดินทั้งสองกองด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ก้นหลุมก็ใส่ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก แกลบดิบ รองพื้นด้วย แล้ว จึงกลบดินลงไปหลุมตามเดิม โดยเอาดินชั้นบนลงไว้ก้นหลุม และดินชั้นล่างกลบทับลงไปทีหลัง ดิน ที่กลบลงไปจะสูงกว่าปากหลุม ควรปล่อยทิ้งไว้ให้ดินยุบตัวดีเสียก่อน หรือรดน้ำให้ดินยุบตัวดีเสียก่อน จึงลงมือปลูก

๒) ระยะปลูกระยะปลูกมีหลายระยะด้วยกัน แล้วแต่วัตถุประสงค์ในการปลูก ได้แก่

(๑) ระยะปลูกแบบถี่ หรือการปลูกระยะชิด เช่น ๒.๕ x ๒.๕ เมตร, หรือมากกว่านี้ หรือน้อยกว่านี้ตามความเหมาะสม ซึ่งจำเป็นจะต้องดูแลตัดแต่งกิ่งอยู่เสมอด้วย

(๒) ระยะปลูกแบบห่าง ๘ x ๘ เมตร หรือน้อยกว่านี้ตามความเหมาะสม

วิธีปลูก

การปลูกมะม่วงไม่ว่าจะปลูกด้วยกิ่งตอน กิ่งทาบ หรือต้นที่เพาะเมล็ดก็ตาม ต้องทำ ด้วยความระมัดระวัง อย่าให้รากขาดมาก เพราะจะทำให้ต้นชะงักการเติบโตหรือตายได้ ต้นมะม่วงที่ ปลูกไว้ในภาชนะนาน ๆ ดินจะจับตัวกันแข็ง และรากก็พันกันไปมา เวลานำออกจากภาชนะแล้วให้บี แยกดินกันภาชนะให้กระจายออกจากกันบ้าง ส่วนรากที่ม้วนไปมาให้พยายามคลี่ออกเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้เจริญเติบโตต่อไปอย่างรวดเร็ว

การปลูกพืชแซม ต้นมะม่วงที่ปลูกด้วยกิ่งตอน กิ่งติดตา หรือต่อกิ่ง ทาบกิ่ง จะใช้เวลาประมาณ ๓ - ๔ ปี จึงจะให้ผล ส่วนการปลูกด้วยต้นที่ได้จากการเพาะเมล็ด จะใช้เวลาประมาณ ๔ - ๖ ปีขึ้นไป ในระหว่างที่ต้นยังไม่ให้ผลนี้ ถ้าปลูกแบบระยะต้นห่างๆ กันจะมีที่ว่างเหลืออยู่มาก ควรปลูกพืชอย่างอื่นที่มีอายุสั้นๆ หรือพืชที่ค่อนข้างถาวรแซมเป็นการหารายได้ไปพลางๆ ก่อน ไม่ควรปล่อยให้ดินว่างเปล่า นอกจากจะไม่เกิดประโยชน์อะไรแล้ว ยังต้องคอยดายหญ้าอยู่เสมออีกด้วย พืชที่ควรปลูกแซมระหว่างที่ต้นมะม่วงยังเล็กอยู่ คือ พืชตระกูลถั่วต่างๆ ซึ่งเป็นพืชช่วยบำรุงดิน เมื่อเก็บถั่วแล้ว ขุดสับลงดิน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ดินและพืชต่อไป ส่วนพืชที่ไม่ควรปลูกแซม คือ ข้าวโพด ข้าวฟ่าง มันสำปะหลัง เป็นต้น เพราะเป็นพืชที่ทำให้ดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์อย่างรวดเร็ว

การปลูกพืชแซมอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งนิยมกันในการปลูกไม้ผลทั่วไป คือ ปลูกกล้วยลงไปก่อน เมื่อกล้วยโตพอสมควรจึงปลูกมะม่วงตามลงไป ต้นกล้วยจะช่วยเป็นร่มเงาไม่ให้ต้นมะม่วงโดนแดดจัดเกินไป และทำให้สวนชุ่มชื้นอยู่เสมอ จะช่วยให้ต้นมะม่วงโตเร็ว และประหยัดการให้น้ำด้วย จนเมื่อเห็นว่า ต้นมะม่วงโตมากแล้ว และโดนต้นกล้วยบังร่มเงา ก็ทยอยขุดต้นกล้วยออก โดยขุดต้นกล้วยที่อยู่ใกล้ๆ ต้นมะม่วงออกก่อน จนกว่าต้นกล้วยจะหมดไป และต้นมะม่วงโตขึ้นมาแทนที่ ต้นกล้วยที่ตัดหรือขุดรื้อทิ้งนั้น ให้ผ่าเป็นสองซีก ใช้เป็นวัสดุคลุมดินได้ดี ป้องกันไม่ให้หญ้าขึ้น และช่วยรักษาความชื้นของดิน การปลูกต้นกล้วยแซมนี้ มีข้อเสียตรงที่ต้องเสียแรงงานมากในการขุดรื้อต้นกล้วยออก

ฤดูปลูก

มะม่วงควรปลูกตอนต้นฤดูฝน หรือในประมาณเดือนพฤษภาคม - กรกฎาคม เพื่อให้มะม่วงตั้งตัวได้เร็วขึ้น เนื่องจากในฤดูฝนอากาศมีความชุ่มชื้นดี ทำให้มะม่วงตั้งตัวได้เร็ว และเป็นการสะดวกไม่ต้องรดน้ำในระยะแรก

ข้อแนะนำ การปลูกมะม่วง ในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นการปลูกเพื่อเก็บผลผลิตไว้บริโภคเอง เพราะการดูแลรักษามีขั้นตอนมาก จึงไม่แนะนำให้เกษตรกรปลูกเพื่อการเก็บผลผลิตไว้จำหน่าย และยังใช้ระยะเวลาในการปลูกนานด้วย

จ) การปลูกมะพร้าวหลุม^{๕๑}

^{๕๑} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัครสำเนา).

วิธีการปลูกมะพร้าว

การปลูกมะพร้าวเพื่อเก็บบริโภคหน่ออ่อน ระยะปลูกที่เหมาะสมในการปลูกมะพร้าว คือ ระยะระหว่างหลุม x ระยะระหว่างแถว ประมาณ ๒ x ๒ เมตร

การเตรียมหลุมปลูก :

ควรเตรียมหลุมปลูกในฤดูแล้ง ขุดหลุมเป็นวงกลมขนาดกว้าง ๑.๐๐ ม. ลึก ๐.๕๐ ม. แยกดินส่วนบนไว้ต่างหาก เอาใบไม้แห้งลงในหลุมหมักไว้ก่อน ถ้าปลูกมะพร้าวในพื้นที่แห้งแล้งหรือดินที่ปลูกเป็นทรายจัดให้ใช้กาบมะพร้าวรองก้นหลุม โดยวางกาบมะพร้าวในด้านที่มีเส้นใยหงายขึ้นข้างบนวางซ้อนกัน ๒-๓ ชั้น เพื่อช่วยเก็บความชื้นในดิน ถ้าไม่มีกาบมะพร้าวจะใช้วัสดุอื่น เช่น ฟาง ข้าว ใบไม้แห้ง หญ้าแห้ง ฯลฯ แทนก็ได้ ใส่ดินที่ผสมปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก แกลบดิบ รองก้นหลุม เอาดินใส่ลงในหลุมให้เต็ม

วิธีการปลูก :

- ๑) ควรปลูกในฤดูฝน หรือในที่ชื้นใกล้น้ำ
- ๒) ขุดดินบนหลุมปลูกที่เตรียมไว้ให้เป็นหลุมเล็ก ๆ ขนาดเท่าผลมะพร้าว
- ๓) เอาหน่อที่เพาะไว้แล้วมาวางหน่อลงในหลุม ประมาณ ๑๐ หน่อต่อหลุม ให้หน่อตั้งตรง หันหน่อไปในทิศทางเดียวกัน
- ๔) กลบดินอย่างน้อย ๒/๓ ของผล แต่ระวังอย่าให้ดินทับโคนหน่อ เพราะจะทำให้หน่อถูกรัด ต้นจะโตช้า
- ๕) เอาไม้ปักเป็นหลักผูกยึดกับต้นให้แน่น เพื่อป้องกันลมโยกเหยีบบดินรอบโคนหน่อให้แน่น
- ๖) ควรทำร่มให้ในระยะแรก เพื่อลดอัตราการตายเนื่องจากถูกแดดจัดเกินไป หรือปลูกตามแนวร่มไม้ เช่น สวนยางพารา เป็นต้น
- ๗) ในบริเวณที่ปลูกถ้ามีสัตว์เลี้ยงให้ทำรั้วป้องกันสัตว์มาทำลาย

วิธีการให้น้ำ :

ในการปลูกมะพร้าว ควรใช้น้ำทุกสัปดาห์เมื่อมะพร้าวโตขึ้นอาจให้น้ำทุก ๒ สัปดาห์

วิธีการใส่ปุ๋ยมะพร้าว :

แม้ว่ามะพร้าวเป็นพืชที่สามารถปลูกได้ในสภาพดินแทบทุกชนิด แต่ปริมาณผลผลิตนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณธาตุอาหาร และสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน สภาพความเป็นกรดเป็นด่างของดินที่เหมาะสมแก่การ ปลูกมะพร้าวควรอยู่ในช่วงระหว่าง pH ๖-๗ การใส่ปุ๋ยให้พอเหมาะแก่ความต้องการ ของมะพร้าวนั้น

การเก็บผลผลิต เมื่อหน่อมะพร้าวอายุได้ประมาณ ๑ ปีขึ้นไป ก็สามารถเก็บตัดยอดหน่อมาบริโภคหรือจำหน่ายได้

ข้อแนะนำ มะพร้าวที่นำมาเพาะปลูกใช้ผลมะพร้าวที่แห้งตามท้องถื่นที่มี แต่ถ้าต้องการผลผลิตเพื่อการจำหน่าย ก็ต้องเพิ่มจำนวนตามความเหมาะสมกับพื้นที่ตามต้องการได้

ข) การปลูกขนุน^{๕๒}

วิธีการปลูก มีดังต่อไปนี้

การเตรียมดินปลูก

การปลูกขนุนในพื้นที่ทั่วไปถ้าเป็นที่ๆ เคยปลูกพืชอื่นอยู่แล้วไม่จำเป็นต้องเตรียมดินมากเพียงแต่ปรับหน้าดินโดยการไถพรวนใส่ปุ๋ยคอกเก่า แกลบดิบ หรือปุ๋ยหมัก มูลสัตว์ กระจุกป่น เศษใบไม้ หญ้าที่ผูก กากถั่ว เปลือกถั่ว ฯลฯ ซึ่งสามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่นหรือจะปรับปรุงดินโดยการปลูกพืชตระกูลถั่วและทำการไถกลบเป็นปุ๋ยพืชสดในฤดูปลูกอยู่ในดินก็ได้ สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะช่วยให้ดินร่วนซุยการระบายน้ำและอากาศของดินดี ดินอุ้มน้ำดีขึ้น เป็นสภาพที่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของต้นขนุนมาก

วิธีการปลูก

ช่วงเวลาที่เหมาะสมให้ปลูกช่วงต้นฤดูฝน ให้นำดินบนที่ขุดตากไว้ใส่ลงไปในหลุมผสมกับปุ๋ยคอก แกลบดิบ คลุกเคล้าให้เข้ากัน ผสมกันมีปริมาตร ๒ ใน ๓ ของปริมาตรของหลุมแล้วนำต้นพันธุ์ขนุนที่ถอดกระถางหรือถุงพลาสติกแล้ววางบนดินผสมแล้ว กลบดินส่วนที่เหลือให้สูงถึงปากหลุม แต่อย่าให้ทับรอยแผลทาบหรือติดตา กอดดินรอบๆ โคนต้นให้แน่นปักไม้ยึดลำต้นด้วยไม้ที่ไม่มีเหล็กคม มีดด้วยเชือกหรือผ้าห่มๆ พอเหมาะสมลมโยกปักบังร่มเงาในแนวทิศตะวันออกและตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ทางมะพร้าวเสร็จแล้วรดน้ำให้ชุ่ม

การให้น้ำ

ช่วง ๗ วันแรกหลังจากปลูก ถ้าฝนไม่ตกควรรดน้ำทุกวัน หลังจากนั้นถ้าฝนยังไม่ตกอีกควรรดน้ำประมาณ ๓ - ๔ วัน/ครั้ง จนเห็นว่าตั้งตัวดี จึงเว้นการรดน้ำให้ห่างออกไปกว่านี้หรืออาจปล่อยไว้ตามธรรมชาติก็สามารถเจริญเติบโตได้ดี เพราะโดยปกติขนุนเป็นพืชที่ทนแล้งอยู่แล้ว

การกำจัดวัชพืช

วัชพืชต่าง ๆ ที่ขึ้นรบกวนจะคอยแย่งอาหารจากต้นขนุน การกำจัดวัชพืชจึงควรทำโดยสม่ำเสมอ

^{๕๒} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแล้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนา).

ข้อเสนอแนะ ในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นการปลูกเพื่อเก็บผลผลิตไว้บริโภคเอง เพราะการดูแลรักษามีขั้นตอนมาก จึงไม่แนะนำให้เกษตรกรปลูกเพื่อการเก็บผลผลิตไว้จำหน่าย และยังใช้ระยะเวลาในการปลูกนานด้วย

๘. การปลูกปาล์มน้ำมัน^{๕๓}

วิธีการปลูกปาล์มน้ำมัน

สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

- ๑) ดินควรมีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงดี
- ๒) ปริมาณน้ำฝนไม่ต่ำกว่า ๑๖๐๐ มม./ปี
- ๓) มีช่วงแล้งไม่เกิน ๓ - ๔ เดือน

การเตรียมพื้นที่ ควรเตรียมในฤดูแล้งในระหว่างเดือน มกราคม-เมษายน

การเลือกต้นกล้า ต้นกล้าที่แนะนำให้ปลูกเป็นต้นกล้าอายุ ๑๒ เดือน ต้นสมบูรณ์ แข็งแรง มีความสูงระหว่าง ๑๐๐ - ๑๕๐ เซนติเมตร จากระดับดินในถุง และมีใบประกอบรูปขนนก จำนวนอย่างน้อย ๙ ใบ

การวางแนวปลูก ให้แถวปลูกหลักอยู่ในแนวทิศเหนือ-ใต้ ระยะห่างระหว่างต้น และแถว ประมาณ ๓ เมตร และ ๕ เมตร

การปลูก ควรปลูกปาล์มน้ำมันในช่วงฤดูฝน ไม่ควรปลูกช่วงปลายฤดูฝนต่อเนื่องฤดูแล้ง

ข้อเสนอแนะ ปาล์มน้ำมันเป็นพืชเศรษฐกิจ ชอบน้ำ เกษตรกรควรมีแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกให้เพียงพอและเหมาะสม การเลือกพันธุ์มาปลูกต้องศึกษาให้ดีก่อนนำมาเพาะปลูก เพราะถ้าเลือกพันธุ์ไม่ดีก็จะได้สายพันธุ์ที่มีแต่ใบ (หรือเรียกว่า พันธุ์ดู (แต่)ใบ) ควรจะปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ หรือผู้มีประสบการณ์ก่อน สำหรับที่ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ได้นำพันธุ์ปาล์มมาปลูกออกผลได้ ภายใน ๑ ปีครึ่ง และยังสามารถทำให้ปาล์มที่ไม่มีผลให้ออกผลผลิตได้ด้วย

๙) การปลูกยางพารา^{๕๔}

^{๕๓} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

วิธีการปลูก

การเตรียมดิน

ทำการไถพลิกและไถพรวนอย่างน้อย ๒ ครั้ง พร้อมทั้งเก็บตอไม้ เศษไม้ และเศษวัชพืช ออกให้หมด เพื่อปรับหน้าดินให้เหมาะสมกับการปลูกยางพารา

วิธีการปลูกยางพารา

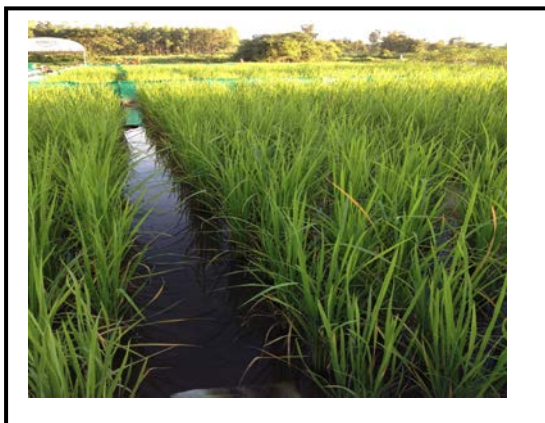
ต้องวางแผนปลูกตามแนวตะวันออก-ตะวันตก โดยมีระยะปลูก ๒.๕ x ๘.๐ เมตร หรือ ๓.๐ x ๗.๐ เมตร หรือ ๓.๐ x ๖.๐ เมตร ในแหล่งปลูกยางใหม่ โดยมีขนาดของหลุม ๕๐ x ๕๐ x ๕๐ เซนติเมตร และทำการปลูกต้นกล้ายางพารา โดยคัดเลือกต้นกล้ายางพาราที่สมบูรณ์แข็งแรง ปราศจากโรคและแมลงศัตรูพืช ขนาด ๑ - ๒ ฉัตร และคลุกปุ๋ยหมักอัตรา ๑๕ - ๒๕ กิโลกรัมต่อหลุม พร้อมกับใส่เชื้อจุลินทรีย์ควบคุมเชื้อสาเหตุโรคพืชที่ผลิตจากสารเร่ง พด.๓ อัตรา ๓ กิโลกรัมต่อต้น ใส่รองก้นหลุมและทำการปลูกต้นกล้ายางพารา หลังจากปลูกยางพาราได้ ๑๕ วัน

การจัดการดินหลังเก็บเกี่ยว

ยางพาราเป็นไม้ยืนต้นมีอายุยาว ดังนั้นในแต่ละปี จะต้องมีการปรับปรุงดินด้วย อินทรีย์วัตถุหรือปุ๋ยอินทรีย์ โดยการใช้ปุ๋ยอินทรีย์น้ำ พืชตระกูลถั่วคลุมดิน พร้อมทั้งเชื้อจุลินทรีย์ ควบคุมเชื้อสาเหตุโรคพืชรอบ ๆ โคนต้นยางพารา ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว การจัดการดินเพื่อปลูกยางพาราโดยใช้ปุ๋ยอินทรีย์ดังกล่าวนี้ จะสามารถลดอัตราการใช้ปุ๋ยเคมีลงได้ประมาณ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ หรือสามารถเพิ่มผลผลิตยางพาราได้ประมาณ ๒๐ เปอร์เซ็นต์ เมื่อเทียบกับวิธีการปฏิบัติเดิมของเกษตรกร

^{๕๔} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

ณ) การปลูกข้าวนาปี^{๕๕}

การเตรียมดิน

การเตรียมดินสำหรับการทำนา ต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อม เช่น น้ำ ภูมิอากาศ ลักษณะพื้นที่ ตลอดจนแบบวิธีการทำนา และเครื่องมือการเตรียมดินที่แตกต่างกันการเตรียมดินแยกได้เป็น ๒ ขั้นตอนคือ

๑) การไถตะ และไถแปร การไถตะคือ การไถพลิกหน้าดินครั้งแรกเพื่อกำจัดวัชพืช และตากดินให้แห้ง การไถแปร คือการไถครั้งที่สองโดยไถขวางแนวไถตะ เพื่อย่อยดินและคลุกเคล้าฟางวัชพืช ฯลฯ ลงไปในดินการไถ

๒) การคราดหรือใช้ลูกทูป คือการกำจัดวัชพืช ตลอดจนการทำให้ดินแตกตัว และเป็นเทือกพร้อมที่จะปักดำได้ ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ทำต่อจากขั้นตอนที่ ๑ และขังน้ำไว้ระยะหนึ่ง เพื่อให้มีสภาพดินที่เหมาะสมในการคราด

การตกกล้า

๑) การเตรียมเมล็ดพันธุ์ ต้องเป็นเมล็ดพันธุ์ที่บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งเจือปน มีเปอร์เซ็นต์ความงอกสูง (ไม่ต่ำกว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์) ปราศจากการทำลายของโรคและแมลง

๒) การแช่และหุ้มเมล็ดพันธุ์ นำเมล็ดข้าวที่ได้เตรียมไว้บรรจุในภาชนะเช่นตะกร้าไม้ไผ่สาน กระสอบป่านหรือ ถุงผ้า ไปแช่ในน้ำสะอาด นานประมาณ ๑๒ – ๒๔ ชั่วโมง จากนั้นนำเมล็ดพันธุ์ขึ้นมาวางบนพื้นน้ำไม่ขัง และมีการถ่ายเทอากาศดี นำกระสอบป่านชุบน้ำจุ่มมาหุ้มเมล็ดพันธุ์โดยรอบ รดน้ำทุกเช้าและเย็น เพื่อรักษาความชุ่มชื้น หุ้มเมล็ดพันธุ์ไว้นานประมาณ ๓๐-๔๘ ชั่วโมง เมล็ดข้าวจะงอกขนาด “ตุ่มตา” (มียอดและรากเล็กน้อยโดยรากจะยาวกว่ายอด) พร้อมทั้งจะนำไปหว่านได้

ในการหุ้มเมล็ดพันธุ์นั้น ควรวางเมล็ดพันธุ์ไว้ในที่ร่ม ไม่ถูกแสงแดดโดยตรง และขนาดของกองเมล็ดพันธุ์ต้องไม่โตมากเกินไป หรือบรรจุถุงขนาดใหญ่เกินไป เพื่อไม่ให้เกิดความร้อนสูงในกองหรือถุงข้าว เพราะถ้าอุณหภูมิสูงเกินไปเมล็ดพันธุ์ข้าวจะตาย ถ้าอุณหภูมิพอเหมาะข้าวจะงอกเร็วและสม่ำเสมอทั้งหมดทั้งกอง

^{๕๕} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนา).

การตกกล้า การตกกล้ามีหลายวิธีการ ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและวัตถุประสงค์ เช่น การตกกล้าบนดินเปียก (ทำเทือก) การตกกล้าบนดินแห้ง และการตกกล้าใช้กับเครื่องปักดำข้าว

การตกกล้าในสภาพเปียก หรือการตกกล้าเทือก เป็นวิธีที่ชาวนาคุ้นเคยกันดี การตกกล้าแบบนี้จะต้องมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่เสมอ การดูแลรักษาไม่ยุ่งยากและความสูญเสียจากการทำลายของศัตรูข้าวมีน้อย มีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

การตกกล้าในสภาพเปียก หรือการตกกล้าเทือก เป็นวิธีที่ชาวนาคุ้นเคยกันดี การตกกล้าแบบนี้จะต้องมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่เสมอ การดูแลรักษาไม่ยุ่งยากและความสูญเสียจากการทำลายของศัตรูข้าวมีน้อย มีขั้นตอนการปฏิบัติดังนี้

๑) การเตรียมดิน ปฏิบัติเช่นเดียวกับแปลงปักดำ แต่เพิ่มความพิถีพิถันมากขึ้น ในการเก็บกำจัดวัชพืช และปรับระดับเทือกให้ราบเรียบสม่ำเสมอ

๒) การเพาะเมล็ดพันธุ์ ปฏิบัติตามขั้นตอนของการเตรียมเมล็ดพันธุ์ การแช่และหุ้มเมล็ดพันธุ์ โดยใช้อัตราเมล็ดพันธุ์ ๕๐ - ๖๐ กรัมต่อตารางเมตร หรือประมาณ ๘๐ - ๙๐ กิโลกรัมต่อไร่ จะได้กล้าสำหรับปักดำได้ประมาณ ๑๕ - ๒๐ ไร่

๓) การหว่านเมล็ดพันธุ์ ปล่อยน้ำแปลงกล้าให้แห้ง ทำเทือกให้ราบเรียบสม่ำเสมอ นำเมล็ดพันธุ์ที่เพาะออกดีแล้วมาหว่านให้กระจายสม่ำเสมอตลอดแปลง ควรหว่านเมล็ดพันธุ์ตอนบ่ายหรือตอนเย็น เพื่อหลีกเลี่ยงแสงแดดตอนเที่ยงซึ่งมีความร้อนแรงมาก อาจทำให้เมล็ดข้าวตายได้

๔) การให้น้ำ ถ้าตกกล้าไม่มากนัก หลังจากหว่านเมล็ดพันธุ์แล้วหนึ่งวัน สาดน้ำรดให้กระจายทั่วแปลง ประมาณ ๓ - ๕ วัน กล้าจะสูงพอที่ให้น้ำเข้าท่วมแปลงได้ แต่ถ้าตกกล้ามาก ไม่สามารถที่จะสาดน้ำรดได้ ให้ปล่อยน้ำหล่อเลี้ยงระหว่างแปลงย่อย ประมาณ ๓ - ๕ วัน เมื่อต้นกล้าสูงจึงให้น้ำเข้าท่วมแปลง และค่อยเพิ่มระดับขึ้นเรื่อยๆ ตามความสูงของต้นกล้าจนน้ำท่วมผิวดินตลอดให้หล่อเลี้ยงไว้ในระดับลึกประมาณ ๕ - ๑๐ เซนติเมตร จนกว่าจะถอนกล้าไปปักดำ

๕) การใส่ปุ๋ย ถ้าดินแปลงกล้ามีความอุดมสมบูรณ์สูง กล้างามดีก็ไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ย เพราะจะงามเกินไป ใบจะยาว ต้นอ่อน ทำให้ถอนแล้วต้นขาดง่ายและตั้งตัวได้ช้าเมื่อนำไปปักดำ แต่ถ้าดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ให้ใส่ปุ๋ยคอก อัตราพอประมาณ โดยใส่ก่อนการไถหว่านเมล็ดพันธุ์

๖) การดูแลรักษา ใช้น้ำหมักชีวภาพป้องกันกำจัดโรคแมลงศัตรูข้าวฉีดยา

การตกกล้าในสภาพดินแห้ง การตกกล้าโดยวิธีนี้ ควรกระทำเมื่อฝนไม่ตกตามปกติ และไม่มีน้ำเพียงพอที่จะทำเทือกเพื่อตกกล้าได้ แต่มีน้ำพอที่จะใช้รดแปลงกล้าได้ มีวิธีการปฏิบัติดังนี้

๑) การเตรียมดิน เลือกลงที่ดอนน้ำไม่ท่วม มีการระบายน้ำดี อยู่ใกล้แหล่งน้ำที่จะนำมารดแปลง ทำการไถตะตากดินให้แห้ง แล้วไถแปร คราดดินให้แตกละเอียด เก็บวัชพืชออก ปรับระดับดินให้ราบเรียบ การตกกล้า ทำได้ ๔ แบบคือ

๒) การหว่านข้าวแห้ง หว่านเมล็ดพันธุ์ลงในแปลงโดยตรง โดยไม่ต้องเพาะเมล็ดในไห่อกก่อน ใช้อัตราเมล็ดพันธุ์เช่นเดียวกับการตกกล้าเทือก คือประมาณ ๘๐ - ๙๐ กิโลกรัมต่อไร่ แล้วคราดกลบเมล็ดพันธุ์ให้จมดินพอประมาณ อย่าให้จมมาก เพราะจะทำให้เมล็ดงอกช้าและโคนกล้าอยู่ลึกทำให้ถอนยาก

๓) การหว่านข้าววงอก เพาะเมล็ดในห้วงอกขนาดตุ่มตา (วิธีการเพาะเช่นเดียวกับการตกล้ำเทือก) อัตราเมล็ดพันธุ์เช่นเดียวกับการหว่านข้าวแห้ง ควรหว่านตอนบ่ายหรือเย็น หว่านแล้วคราดกลบและรดน้ำให้ชุ่มทันทีหลังการหว่าน

๔) การตกล้ำแบบกระทุ้งหยอดข้าวแห้ง หรือวิธีการซิมกล้ำ เป็นวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพนาดอนอาศัยน้ำฝน โดยการไถพรวนดินให้ดินร่วน เพื่อกำจัดวัชพืชและสะดวกต่อการงอกของเมล็ด จากนั้นใช้ไม้กระทุ้งหยอดเมล็ดลงหลุม แล้วใช้ดินหรือขี้เถ้ากลบกลบเมล็ดเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยหรือแมลง มาคุ้ยเขี่ย หลังจากนั้นจึงถอนกล้าจากแปลงกล้านี้ไปปักดำในแปลงปักดำ ซึ่งคิดเป็นอัตราเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ในการปักดำต่อพื้นที่ ๑ ไร่ ต้องใช้เมล็ดพันธุ์ประมาณ ๑๒ - ๑๕ กิโลกรัมต่อไร่

๕) การตกล้ำสำหรับใช้กับเครื่องปักดำ

การปักดำ การปักดำควรทำเป็นแถวเป็นแนวซึ่งจะทำให้ง่ายต่อการกำจัดวัชพืช การใส่ปุ๋ย การพ่นยากำจัดโรคแมลง และยังทำให้ข้าวแต่ละกอมีโอกาสได้รับอาหารและแสงแดดอย่างสม่ำเสมอ สำหรับระยะปักดำนั้นขึ้นกับชนิดและพันธุ์ข้าว ดังนี้

๑) ปักดำจับละ ๓ - ๕ ต้น ปักดำลึกประมาณ ๓ - ๕ เซนติเมตร จะทำให้ข้าวแตกกอใหม่ได้เต็มที่ การปักดำลึกจะทำให้ข้าวตั้งตัวได้ช้าและแตกกอได้น้อย ไม่ควรตัดใบกล้าเพราะการตัดใบกล้าจะทำให้เกิดแผลที่ใบ จะทำให้โรคเข้าทำลายได้ง่าย ควรตัดใบกรณีที่เป็นจริงๆ เช่น ใช้กล้าอายุมาก มีใบยาว ต้นสูง หรือมีลมแรง เมื่อปักดำแล้วจะทำให้ต้นข้าวล้ม

๒) อายุกล้า การใช้กล้าอายุที่เหมาะสม จะทำให้ข้าวตั้งตัวเร็ว แตกกอได้มาก และให้ผลผลิตสูง อายุกล้าที่เหมาะสมสำหรับปักดำ ขึ้นอยู่กับชนิดและพันธุ์ข้าว

๓) ระดับน้ำในการปักดำ ควรมีระดับน้ำในน่าน้อยที่สุด เพียงแค่คลุมผิวดิน เพื่อป้องกันวัชพืชและประคองต้นข้าวไว้ไม่ให้ล้ม การควบคุมระดับน้ำหลังปักดำก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะระดับน้ำลึกจะทำให้ต้นข้าวแตกกอน้อย ซึ่งจะทำให้ผลผลิตต่ำ ควรควบคุมให้อยู่ในระดับลึกประมาณ ๑ ฝ่ามือ (๑๐ เซนติเมตร)

การดูแลรักษา การใส่ปุ๋ย การกำจัดวัชพืช การกำจัดโรค แมลง และศัตรูศัตรูข้าว

การเก็บเกี่ยว เมื่อข้าวเหลืองมีรวงเต็มก็ทำการเก็บเกี่ยว

ข้อแนะนำ การปลูกข้าวนาปี ที่สวนป่าทุ่งนาคำหลวงมีพื้นที่สำหรับเพาะปลูกประมาณ ๑๕ ไร่ การทำนาข้าวเน้นการนำหลักพึ่งพิงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ปรับประยุกต์ใช้ในการปลูกโดยการนำหลักความเป็นจริงของพื้นที่เพาะปลูก เช่น พื้นนาชุ่มก็ทำนาตามปกติธรรมชาติ ส่วนพื้นนาเป็นที่ดอนก็จะทำเป็นนาวงบ่อ นาหลุม หรือคล้ายบวกควายนอน เพื่อให้การดูแลให้น้ำปุ๋ยได้สะดวกขึ้น ถ้าเกษตรกรมีทุนน้อยแนะนำให้ทำนาหลุม

วิธีคิด ปลูกข้าว ๙ ต้น คิดได้ ๑ กิโลกรัม ถ้าปลูก ๑๐,๐๐๐ ต้น คิดได้ประมาณ ๑ ตัน
ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ก.ก. ละ ๑๐๐ บาท ถ้า ๑,๐๐๐ ก.ก. = ๑,๐๐๐ x ๑๐๐ = ๑๐๐,๐๐๐ บาท ดังนั้น ข้าว ๑ ตัน ได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท **หมายเหตุ** ระยะห่างการปลูก ๔๐ - ๕๐ ซม.

ญ) การปลูกดอกสลิด/ดอกขจร/ดอกขิด^{๕๖}

วิธีการปลูกดอกสลิด/ดอกขจร

ดอกขจร เป็นพืชไม้เลื้อยที่ขึ้นได้ดีในดินทุกสภาพ แต่ถ้าจะให้ดีควรปลูกในดินร่วนปนทราย หรือดินที่มีความร่วนซุยมาก ๆ ควรปลูกในฤดูฝน ขจรเป็นไม้ที่ไม่ชอบแดดจัดต้องการน้ำ และทนต่อสภาพความแห้งแล้งได้พอสมควร ดังนั้น การรดน้ำให้รด ๒ วันต่อครั้ง

ผลผลิต เก็บดอกเพื่อการบริโภคและจำหน่ายได้ ราคาประมาณ ๑๐๐ บาท/กก.

ฎ) การปลูกมะละกอ (ฮอลแลนด์/แขกดำ/พื้นบ้าน)^{๕๗}

วิธีการปลูกมะละกอในท่อซีเมนต์

มะละกอนั้น จัดได้ว่าเป็นพืชที่มีระบบรากลึกและกว้าง ควรรองกันด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมักที่สลายตัวดีแล้ว แล้วนำต้นกล้ามะละกอ ลงปลูกในหลุมที่เตรียมไว้ กลบโคนเล็กน้อยด้วยดินและปุ๋ยหมัก ปิดด้วยฟางหรือแกลบ แล้วรดน้ำให้ชุ่ม หลังปลูกเสร็จให้ทำหลักเพื่อยึดลำต้นมะละกอ ไม่ให้โยกขณะลมพัด

^{๕๖} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

^{๕๗} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

การดูแลรักษา

๑) การให้น้ำ เนื่องจากมะละกอเป็นพืชที่ต้องการน้ำน้อย แต่ไม่ควรให้ขาดน้ำ เพราะจะทำให้ต้นแคระแกรน ไม่ติดดอกออกผล การให้น้ำอย่าให้มากเกินไป ถ้าน้ำท่วมขังนาน ๑ - ๒ วัน ต้นมะละกอเกิดบวมน้ำ มีอาการใบเหลืองและต้นจะเน่าและตายในที่สุด

๒) การพรวนดินกำจัดวัชพืช ควรมีการพรวนดินกำจัดวัชพืชในช่วงแรก อย่าวางให้วัชพืชรบกวน

๓) ควรทำไม้หลัก เพื่อค้ำยันพุ่มลำต้นไม่ให้ล้ม โดยเฉพาะช่วงติดผล

ข้อแนะนำ เกษตรกรควรปลูกไว้เพื่อการบริโภคและจำหน่ายได้ เพราะการดูแลรักษาไม่ยุ่งยากมากนัก และมะละกอยังเป็นพืชที่ขึ้นได้ในทุกสภาพ

๓) การปลูกกล้วยหอม/กล้วยน้ำว้า^{๕๘}

วิธีการปลูกกล้วย

ขุดหลุมให้มีขนาดความ กว้าง ๕๐ เซนติเมตร ลึก ๕๐ เซนติเมตร นำดินที่ขุดได้กองตากไว้ ๕ - ๗ วัน หลังจากนั้นเอาดินชั้นบนที่ตากไว้ลงไปก้นหลุม ใส่แกลบดิบ ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักที่สลายตัวแล้ว ให้สูงขึ้นมาประมาณ ๒๐ เซนติเมตร คลุกเคล้าปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก แกลบดิบกับดินชั้นบนที่ใส่ลงไป แล้วจึงเอาหน่อกล้วยที่เตรียมไว้ วางที่ตรงกลางหลุม เอาดินล่างกลบ รดน้ำ และกดดินให้แน่น ยอดของหน่อควรสูงกว่าระดับดินประมาณ ๑๐ เซนติเมตร ควรหันรอยแผลของหน่อให้อยู่ในทิศทางเดียวกัน เพราะเมื่อโตเต็มที่และติดผล ผลจะเกิดในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับรอยแผล และอยู่ในทิศทางเดียวกัน เพื่อสะดวกในการทำงาน แต่หากเป็นต้นที่เกิดจากการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ จะไม่มีทิศทางของรอยแผล ในการวางต้นจึงจำเป็นต้องมีทิศทาง

ข้อแนะนำ เกษตรกรควรปลูกไว้เพื่อการบริโภคและจำหน่ายได้ เพราะการดูแลรักษาไม่ยุ่งยากมากนัก ปลูกไว้ตามรั้วบ้าน นา สวน และกล้วยเป็นพืชที่ขึ้นได้ในทุกสภาพ

^{๕๘} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

ฐ) การปลูกฟักข้าว^{๕๙}

วิธีการปลูกฟักข้าว

ฟักข้าวเป็นไม้ที่ปลูกง่าย การขยายพันธุ์มี ๒ วิธี คือ วิธีปักชำและวิธีเพาะเมล็ด วิธีปักชำ โดยนำเถาแก่ที่มีรากเลื้อยอยู่ตามพื้นดิน ตัดขนาดให้ยาวพอเหมาะนำมาชำในถุงดินผสมหรือซีเมนต์บด วิธีเพาะเมล็ดฟักข้าวซึ่งเมล็ดจะมีเปลือกหุ้มที่หนาและแข็งควรทุบเมล็ดแตกหรือแกะเปลือกหุ้มออกก่อนนำไปเพาะในถุงดินผสมหรือซีเมนต์บด วางในโรงเรือนรดน้ำให้ชุ่ม เมื่อกำหนดงอกแตกใบจริง ก็ย้ายปลูกในบริเวณที่ต้องการ พร้อมจัดทำค้าง ค้ำให้เลื้อยพันได้

สรรพคุณ

- รักษาโรคริดสีดวงทวาร
- รักษาโรคผิวหนัง เช่น กลาก เกื้อน เป็นต้น
- ป้องกันการเกิดโรคมะเร็ง
- รักษาสิว ฝ้า ตกกระ
- แก้โรคปวดตามข้อ ปวดตามร่างกาย

วิธีใช้ ผลสุกทำเป็นน้ำหมักฟักข้าวตามกรรมวิธี หรือน้ำหมักผสมกับน้ำ ๓-๔ หยด ต้มแก้โรคริดสีดวงทวาร และทาน้ำหมักตามที่ปวดหรือตามผิวหนังที่เป็นโรค

๑๕. การปลูกกระชาย^{๖๐}

^{๕๙} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

^{๖๐} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

วิธีการปลูกกระชาย

ปลูกในช่วงฤดูฝนปลายเดือน เมษายน-พฤษภาคมและจะเก็บหัวในช่วงฤดูหนาว คือ ปลายเดือน ธันวาคม-มกราคม ซึ่งช่วงดังกล่าวหัวจะแห้ง

การเตรียมก่อนปลูก

- ๑) คัดเลือกหัวพันธุ์ที่มีอายุ ๗ - ๙ เดือน มีตาสมบูรณ์ ไม่มีโรคแมลงทำลาย
- ๒) แบ่งหัวพันธุ์โดยการหั่น ขนาดของเหง้าควรมีอย่างน้อย ๓ - ๕ ตาหรือแง่ง มีน้ำหนัก ๑๕ - ๕๐ กรัม
- ๓) แช่ท่อนพันธุ์ด้วยสารเคมีป้องกันกำจัดแมลง มาลาไธออน หรือคลอไพริฟอส ๑ - ๒ ชั่วโมง ตามอัตราแนะนำ

๔) ชุบท่อนพันธุ์ด้วยสารเคมีป้องกัน กำจัดเชื้อราก่อนปลูก

เริ่มต้นปลูก ดังนี้ ๑) ระยะระหว่างต้น และระหว่างแถว ๓๐ x ๓๐ ซม. ๒) ขุดหลุมขนาด กว้าง x ยาว x ลึก ๑๕ x ๑๕ x ๑๕ ซม. ๓) ใส่ปุ๋ยคอกรองก้นหลุมประมาณหลุมละ ๒๐๐ กรัม (๑ กระจับปี่) ๔) นำหัวพันธุ์ที่เตรียมไว้ลงปลูก กลบดินหนา ๕ ซม. ๕) คลุมแปลงด้วยฟางหรือหญ้าคาหนาประมาณ ๒ นิ้ว เพื่อป้องกันการงอกของวัชพืชและรักษาความชื้นในดิน ๖) รดน้ำให้ชุ่ม

สรรพคุณกระชาย

ให้เอาหัวกระชายประมาณ ๑ ชีด บดหรือตำให้ละเอียดกรองเอาแต่น้ำประมาณเกินครึ่งแก้ว ๑) ปีบมะนาวใส่ ๑ ลูก หรือพอประมาณ ๒) ใส่น้ำผึ้งประมาณ ๑-๒ ช้อนแกง ชงแล้วดื่ม ๓) จะดื่มเช้า เย็น หรือบ่อยๆ ก็ได้ ๔) อาการปัสสาวะบ่อยๆ ตอนกลางคืนจะค่อยหายไป พืชผักสวนครัวในสวนป่าเกษตรพุทธ มีดังนี้

๗) การปลูกตะไคร้^{๖๑}

วิธีการปลูกตะไคร้

ปลูกได้การปักชำต้นเหง้า โดยตัดใบออกให้เหลือตอนโคนประมาณหนึ่งคืบ นำมาปักชำไว้สักหนึ่งสัปดาห์ก็จะมีรากงอกออกมา แล้วนำไปลงแปลงดินที่เตรียมไว้ หรืออาจใช้วิธีเอาโคนปักลง

^{๖๑}พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

ไปที่ดินซึ่งเตรียมไว้เลย ให้ห่างประมาณหนึ่งศอก ถ้าปลูกในกระถางใช้วิธีปักโคนลงในกระถางๆละ ๒ - ๓ ต้นก็ได้ แล้วหมั่นรดน้ำให้ชุ่มเช้าเย็น ตั้งไว้ให้โคนแตกตลอดวันจะทำให้โตได้เร็ว

ตะไคร้ชอบดินร่วนซุย เป็นพืชที่ชอบน้ำ ชอบแดด ดูแลรดน้ำเสมอและโคนแตกได้ตลอดวัน เจริญได้ในดินแทบทุกชนิด เวลาจะใช้ก็ให้ตัดที่โคนสุดส่วนรากเลย แล้วถอนออกมาทั้งต้นตามต้องการ ต้องคอยตรวจดูเมื่อตะไคร้มีกอเจริญเติบโตได้เต็มที่แล้ว ต้องถอนทิ้งหรือแยกออกไปปลูกใหม่บ้างหรือเอาไปใช้บ้าง จำนำมาหั่นเป็นฝอยๆ ตากแดดให้แห้งสนิทแล้วแพ็คเก็บไว้ใช้ได้นานๆ เพื่อให้ต้นอ่อนโตขึ้นมาใหม่ ถ้าไม่แยกออกไปต้นจะเล็กและลีบลงเรื่อยๆ และบางที่ก็แคะแกระ็น ต้นและกอก็จะโหม

สรรพคุณตะไคร้ เย็บลูกกว้างเท่าฝ่ามือ ยาวประมาณ ๓ คืบเอาใบตะไคร้ใส่ในถุงสดหรือแห้งก็ได้ มีครอบบริเวณที่ปวด ประมาณ ๑-๒ ชั่วโมง จึงเอาผ้าออก และอาการปวด จะบรรเทาลง

๖) การปลูกพริก^{๖๒}

วิธีการปลูกพริกวงบ่อ

เตรียมวงบ่อซีเมนต์ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๓ : ๒ : ๑ ลงในบ่อให้เหลือจากปากบ่อเล็กน้อย จากนั้นนำต้นกล้าให้ได้อายุ ๒ - ๓ สัปดาห์ ก่อนย้ายลงท่อน้ำให้ตัดยอดจนเหลือแต่ใบแก่ พร้อมกับรากแก้วให้เหลือเพียง ๑ ซม. - ๑ นิ้วครึ่ง เมื่อพริกโตขึ้นจะไม่สูงชะลูด แต่จะแตกพุ่มกลมมีกิ่งแขนงมากส่งผลให้มีดอกและผลมากด้วย ส่วนรากจะเกิดรากฝอยใหม่จำนวนมากแผ่กระจายรอบทรงพุ่มสามารถหาอาหารไปเลี้ยงลำต้นได้ง่ายสำหรับพริกปลูก ๓ ต้น/วงบ่อ

ผลผลิต ๓ ซีด ต่อหนึ่งวงบ่อ และสามารถเก็บได้ตลอดปี

ข้อแนะนำ เกษตรกรควรปลูกไว้เพื่อการบริโภคเองและจำหน่ายในชุมชนเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว การดูแลรักษาไม่ยุ่งยากมากนัก ถ้ามีเพี้ยกินหรือใบหงิกงอให้นำน้ำยาล้างถ้วย (ซันไลน์) ประมาณ ๑ ช้อนแกง ผสมน้ำ ๑๐ ลิตร ฉีดให้ทั่วช่วยทำให้หายใบหงิกงอ ปลูกไว้ตามรั้วบ้าน นา สวน และพริกยังเป็นพืชที่ขึ้นได้ในทุกสภาพดินฟ้าอากาศ

^{๖๒} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัสสัมชัญ).

ณ) การปลูกมะเขือเทศ^{๖๓}

วิธีการปลูกมะเขือเทศ

การปลูกทำได้ ๒ วิธี

๑) เพาะกล้าแล้วย้ายปลูก หยอดเมล็ดแล้วกลบด้วยดินผสมปุ๋ยหมัก และคลุมแปลงด้วยฟางข้าว หรือ หญ้าแห้งบางๆ ในช่วง ๓ วันแรก รดน้ำสม่ำเสมออย่าให้ผิวหน้าดินแห้ง และถ้าแดดจัดหรือฝนตกหนักต้องคลุมแปลงด้วยผ้าไนลอนหรือผ้าพลาสติก เพื่อป้องกันเมื่อดฝนกระแทกกล้าต้นหรือใบเป็นรอยช้ำ ซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดโรคต่างๆ ได้ง่าย ในช่วงที่กล้ามะเขือเทศอายุประมาณ ๑๗ - ๒๒ วัน ควรลดปริมาณน้ำที่ให้ลง และให้กล้าได้รับแสงแดดอย่างเต็มที่ ต้นกล้าจะแข็งแรง เหนียว ไม่อวบอ้วนน้ำ ซึ่งมีผลให้กล้ารอดตายมาก หลังจากย้ายกล้า โดยทั่วไปการย้ายกล้าลงแปลงปลูกมักจะใช้กล้าอายุประมาณ ๒๑ - ๒๕ วัน หลังจากหยอดเมล็ดหรือเมื่อกล้ามีใบจริง ๓ - ๔ ใบ

๒) หยอดเมล็ดลงแปลงปลูกโดยตรง ใช้ในกรณีที่สามารถให้น้ำได้ง่าย แต่จะเสียเวลาและแรงงาน ในการดูแลรักษามากกว่า อีกทั้งต้องใช้เมล็ดพันธุ์มากขึ้นเป็น ๘๐ - ๑๐๐ กรัม ต่อไร่ สำหรับระยะปลูกที่เหมาะสม ระยะระหว่างต้น ๒๕ - ๕๐ ซม. ปลูก ๑ ต้น ต่อ หลุม ถ้าใช้ระยะปลูกแคบจะได้ผลผลิตต่อ พื้นที่มากขึ้น แต่การควบคุมโรคและการปฏิบัติงานอื่น จะยุ่งยากขึ้นด้วย

ข้อแนะนำ เกษตรกรควรปลูกไว้เพื่อการบริโภคเองและจำหน่ายในชุมชนเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว การดูแลรักษาอย่ายุ่งยากมากนัก ปลูกไว้ตามรั้วบ้าน นา สวน และมะเขือเทศยังเป็นพืชที่ขึ้นได้ในทุกสภาพดินฟ้าอากาศ

ณ) การปลูกถั่วฝักยาว^{๖๔}

^{๖๓} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

^{๖๔} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแก้ว, ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

(๑) การเตรียมเมล็ดพันธุ์

คัดเมล็ดที่มีตำหนิออก และควรคลุกเมล็ดด้วยสารเคมีป้องกันกำจัดแมลงเพื่อป้องกันแมลงเข้าทำลายด้วย

(๒) การเตรียมหลุมปลูก

ให้ใช้จอบขุดหลุม โดยให้หลุมลึกประมาณ ๔ - ๖ นิ้ว

(๓) การปลูกโดยหยอดเมล็ด

หลุมละ ๔ เมล็ด แล้วกลบดินให้ลึกประมาณ ๕ เซนติเมตร แล้วจึงรดน้ำทันที สำหรับการให้น้ำระยะ ๑ - ๗ วัน ควรให้น้ำทุกวัน ๆ ละ ๑ ครั้ง

การถอดแยกหลังจากหยอดเมล็ดแล้วประมาณ ๕ - ๗ วัน เมล็ดจะเริ่มงอก เมื่อมีใบจริงประมาณ ๔ ใบ ให้ถอนแยกเหลือต้นแข็งแรงไว้ ๒ ต้นต่อหลุม ขณะที่ถอนแยกให้พรวนดินและกำจัดวัชพืช เพื่อไม่ให้วัชพืชมาแย่งน้ำ และอาหารจากถั่วฝักยาว

ข้อแนะนำ เกษตรกรควรปลูกไว้เพื่อการบริโภคเองและจำหน่ายในชุมชนเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว การดูแลรักษาง่ายไม่ยุ่งยากมากนัก ปลูกไว้ตามรั้วบ้าน นา สวน และถั่วฝักยาวยังเป็นพืชที่ขึ้นได้ดีในปลายฤดูฝน

ด) การเลี้ยงปลา^{๖๕}

ในสวนป่าเกษตรพุทธได้ทำการเลี้ยงปลาโดยใช้บ่อซีเมนต์ในการเลี้ยง

วิธีการเลี้ยงปลาในบ่อซีเมนต์

จะต้องทำการฆ่ากรดฆ่าต่างในบ่อปูน โดยให้นำหัวกล้วยหรือโคนกล้วยมาสับให้เป็นชิ้นเล็กๆ นำมูลวัวมาผสมคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วนำไปใส่ในบ่อใส่น้ำให้เต็ม แล้วหมักไว้ ๕ วัน จากนั้นให้เปิดน้ำทิ้งแล้วเอาโคนกล้วยออกทิ้งด้วยนำน้ำสะอาดใส่ไปในบ่อแล้วแช่ทิ้งไว้ ๑ วัน หลังจากนั้นก็ให้เปิดน้ำทิ้ง นำผักบุ้งมาถูให้ทั่วบ่อ ทิ้งไว้ตากบ่อให้แห้ง

นำท่อปูนที่มีรอยคราบผักบุ้ง หรือบ่อปูนที่ไม่มีกรดไม่มีต่าง ใส่ น้ำให้มีความสูง ๑๐ เซนติเมตร (ช่วงปลาขนาดเล็ก เพิ่งนำมาปล่อย) นำปลามาแช่น้ำในบ่อปูนทิ้งถุง แล้วค่อยๆเปิดปากถุง ให้ปลาวายออกมาเองวันแรกที่นำปลาไปปล่อยไม่ต้องให้กินอาหารนำพืชผักที่ปลากิน เช่น ผักบุ้ง

^{๖๕} พระเทพรัตนมุนี, อ่างแล้ว, ๒๕๕๖, (อัครสำเนา).

ผักตบชวาและอื่นๆมาใส่ในบ่อการให้อาหาร ปลา ๑ ตัวให้อาหาร ๕ เม็ด/เมื่อ ในช่วงปลาเล็กให้อาหารวันละ ๒ เมื่อ เข้า-เย็น ปลาอายุ ๑ เดือนครึ่งให้อาหารปลาขนาดกลาง โดยให้อาหารวันละ ๑ ครั้ง ให้ปลากินตอนเย็น

๓) การทำปุ๋ยหมักชีวภาพ/ปุ๋ยอัดเม็ด

เศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตจะมีอะไรบ้าง ปริมาณเท่าใด ขึ้นอยู่กับว่าเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่น และจัดหา บางส่วนจากภายนอกไร่หรือนอกท้องถิ่นมาเพิ่มเติมเพื่อการผลิต ในอัตราส่วนโดยน้ำหนัก ดังนี้

๑) มูลสัตว์แห้ง ได้แก่ มูลของโค กระบือ สุกร ไก่ เป็ด ค้างคาว ม้า แกะ จะเลือกใช้มูลสัตว์เพียงชนิดเดียวล้วน หรือมูลสัตว์หลายชนิดมาผสมกันให้ได้จำนวน ๓ ส่วน

๒) แกลบดำ (เผา) หรือขี้เถ้าแกลบแห้ง จำนวน ๑ ส่วน

๓) รำละเอียดแห้ง จำนวน ๑ ส่วน

๔) อินทรีย์วัตถุอื่นๆ ได้แก่ แกลบดิบ เศษใบไม้ หญ้า ละอองข้าวหรือขี้สับข้าว ชังข้าวโพด เปลือกถั่วลิสง เปลือกมันสำปะหลัง ชานอ้อย ขี้ตะกรันอ้อย เปลือกถั่วเขียว อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างมาผสมรวมกันให้ได้จำนวน ๓ ส่วน

๕) น้ำสกัดชีวภาพ จำนวน ๒ ลิตร

๖) กากน้ำตาล จำนวน ๒ กิโลกรัม

๗) น้ำสะอาด จำนวน ๒๐๐ ลิตร

นำมูลสัตว์ แกลบดำ รำละเอียด และอินทรีย์วัตถุ ตาม ข้อ ๑, ๒, ๓ และ ๔ มาผสมรวมกัน นำน้ำสกัดชีวภาพ กากน้ำตาล และน้ำสะอาด ตามข้อ ๕, ๖ และ ๗ มาผสมรวมกัน แล้วราดรดลงส่วนผสมของมูลสัตว์ แกลบดำ รำละเอียด และอินทรีย์วัตถุ คลุกเคล้าส่วนผสมเข้าด้วยกันให้ทั่ว และให้ส่วนผสมมีความชื้นพอเหมาะ ปริมาณ ๓๐ เปอร์เซ็นต์โดยสังเกต เมื่อจับเป็นก้อนได้แต่ไม่ชื้น และจมน้ำหาย เมื่อจับหรือกำเป็นก้อน เกลี่ยกองปุ๋ยหมักชีวภาพให้เป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู สูงประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ไว้ในที่ร่มไม่ถูกแสงแดดและฝน คลุมกองปุ๋ยหมักชีวภาพด้วยกระสอบป่าน หรือผ้าพลาสติก ทิ้งไว้ ๔ - ๕ วัน จึงตรวจสอบกองปุ๋ยหมักชีวภาพ ถ้ามีความร้อนสูง และเริ่มแห้งให้กลับกองปุ๋ยหมักชีวภาพเพื่อระบายความร้อน และราดรดด้วยน้ำให้มีความชื้นพอเหมาะ แล้วคลุมด้วยกระสอบป่านหรือผ้าพลาสติกไว้ตามเดิม ประมาณ ๑๕ - ๒๐ วัน ระหว่างนี้จะมีความร้อนสูง ซึ่งจะช่วยฆ่าเชื้อโรคและวัชพืชได้ อุณหภูมิในกองปุ๋ยหมักชีวภาพจะค่อยๆ เย็นลงและไม่มีการเหม็น แต่จะมีฟิล์มบางๆ สีขาวหรือสีเทาของเชื้อรา แอคติโนมัยซิส เป็นเส้นใยสีขาวกระจายอยู่ทั่วผิวของปุ๋ยหมักและมีกลิ่นหอม เศษวัสดุในกองปุ๋ยหมักมีความอ่อนนุ่ม และมีสีน้ำตาลเข้มขึ้น นำส่วนผสมบรรจุในกระสอบพลาสติก หรือถุงปุ๋ยหรือถุงอาหารสัตว์ ม้วนปากถุง มัดหัวท้ายปากถุง ตรงกลางถุงให้สามารถเปิดออกเพื่อระบายความร้อนได้ ตั้งกองปุ๋ยหมักชีวภาพไว้บนแคร่ไม้หรือไม้กระดานซ้อนกัน และสามารถจับถุงปุ๋ยกลับไปกลับมารีดยกกลับหัวขึ้นลงเพื่อให้ปุ๋ยหมักชีวภาพภายในได้คลุกเคล้าสลับส่วนผสมกัน สามารถเก็บไว้ใช้ประโยชน์ได้นาน ๑ ปี ควรเก็บรักษาไว้ในที่ร่ม ไม่ถูกแสงแดดและฝน

๓.๕ ผลผลิตและตลาดรองรับ

๑) ผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรแนวพุทธ

ก) ผลผลิตข้าวไรซ์เบอร์รี่ ปลูกในวงบ่อ (ท่อซีเมนต์) วิธีคิด ปลูกข้าว ๙ ต้น/วงบ่อ คิดผลผลิตได้ ๑ กิโลกรัม ถ้าปลูก ๑๐,๐๐๐ ต้น คิดได้ประมาณ ๑ ต้น ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ๑ กิโลกรัมละ ๑๐๐ บาท ถ้าข้าว ๑,๐๐๐ กิโลกรัม ๆ ละ ๑๐๐ = ๑๐,๐๐๐ บาท ดังนั้น ข้าว ๑ ต้น ได้ผลผลิต = ๑๐๐,๐๐๐ บาท ต่อครั้ง/ ๑ ไร่ ถ้าเกษตรกรกรปลูกข้าว ๓ ครั้ง ต่อปี ก็จะได้ผลผลิตประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ บาท / ๑ ไร่

ข) แก้วมังกร (สีแดง/สีชมพู) วิธีคิด แก้วมังกร เสากล็ก ๑ เสากล็ก คิดได้ประมาณ ๓๐ กิโลกรัม ต่อปี ถ้าแก้วมังกรเสากล็ก ๕๐๐ เสากล็ก คิดได้ประมาณ ๕๐๐ x ๓๐ = ๑๕,๐๐๐ กิโลกรัม ถ้าคิด กิโลกรัมละ ๒๕ บาท X ๑๕,๐๐๐ = ๓๗๕,๐๐๐ บาทต่อปี แก้วมังกร เสากล็กใหญ่ ๑ เสากล็กใหญ่ คิดได้ประมาณ ๕๐ กิโลกรัม ต่อปี ถ้าแก้วมังกรเสากล็กใหญ่ ๕๐๐ เสากล็กใหญ่ คิดได้ประมาณ ๕๐๐ x ๕๐ = ๒๕,๐๐๐ กิโลกรัม ถ้าคิด กิโลกรัมละ ๒๕ บาท X ๒๕,๐๐๐ = ๖๒๕,๐๐๐ บาทต่อปี

ค) มะนาวในวงบ่อ(ท่อซีเมนต์) สายพันธุ์ มะนาวพวงหอม มะนาวแป้นพิจิต มะนาวไร้เมล็ด (ทวาย) มะนาวแป้นรำไพ วิธีคิด มะนาว ๑ วงบ่อ ได้ ๒๐๐ ลูก ต่อปี มะนาว ๕๐๐ วงบ่อได้ ๕๐๐ x ๒๐๐ ลูก = ๑๐๐,๐๐๐ ลูก มะนาว ๑ ลูก ๆ ละ ๑ บาท x ๑๐๐,๐๐๐ = ๑๐๐,๐๐๐ บาท หมายถึง ปลูกประมาณ ๔ - ๖ เดือนได้ผล มะนาวไร้เมล็ดลูกละประมาณ ๓ - ๕ บาท

ง) พริกในวงบ่อ ๑. เล็บมือนาง ๒. พริกหอม ๓. พริกเขียว ๔. พริกเขียงราย ๕. พริกชี้ฟ้าหรือพริกชี้หนู วิธีคิด ปลูกพริก ๑ ต้น คิดได้ ๑ ชีด ปลูกพริก ๕,๐๐๐ ต้น คิดได้ ๕,๐๐๐ ชีด พริก ๑ ชีดราคา ๑๐ บาท ถ้าพริก ๕,๐๐๐ ชีดคิดได้ ๑๐ x ๕,๐๐๐ = ๕,๐๐๐ บาทผลผลิตที่ได้ เก็บพริก ๑ ครั้ง คิดได้ ๕๐,๐๐๐ บาท ถ้าเก็บพริก ๔ ครั้ง คิดได้ ๔ x ๕๐,๐๐๐ รายได้ = ๒๐๐,๐๐๐ บาท

๒) ตลาดที่รองรับผลผลิตทางการเกษตรแนวพุทธของพระเทพรัตนมุนี

ขึ้นชื่อว่าการลงทุนประกอบอาชีพ ทำธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ย่อมมีผลเป็น ๓ อย่าง คือ ขาดทุน เท่าทุน และได้กำไร ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกัน โดยในวณิซชสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้บุคคลผู้ประกอบธุรกิจดำเนินกิจกรรมการค้าการขายต้องประสบภาวะขาดทุนและได้กำไรไว้อย่างน่าสนใจ สรุปได้ว่า

... นักค้าขาย ๔ ประเภท ที่เข้าไปบอกนักบวชว่า
จะอุปถัมภ์บำรุงพวกที่หนึ่ง พุดแล้วไม่ทำตามทีพุด
พวกที่สอง พุดแล้วทำบ้างไม่ทำบ้าง ไม่เอาใจใส่
พวกที่สาม พุดแล้วทำตามทีพุด พวกที่สี่ พุดแล้ว
ทำดีกว่าทีพุด ย่อมมีผลต่าง ๆ กัน คือพ่อค้าที่พุด

อย่างไร ไม่ทำอย่างที่พูด เป็นเหตุให้ขาดทุน พ่อค้าที่พูดว่าจะให้สิ่งใดแต่ให้สิ่งที่ต่างจากที่พูดไว้ เป็นเหตุให้ไม่ได้กำไร พ่อค้าที่พูดอย่างไร ทำอย่างนั้น เป็นเหตุให้ได้กำไรตามที่หวังไว้ ส่วนพ่อค้าที่พูดอย่างไร ทำยิ่งกว่าที่พูดไว้ เป็นเหตุให้ได้กำไรยิ่งกว่าที่หวังไว้^{๖๖}

หากมองเรื่องเศรษฐกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับรายได้ ทรัพย์สินเงินทองการแลกเปลี่ยนซื้อขายดำเนินธุรกิจอาชีพค้าขาย ความประมาทจัดว่าเป็นเหตุที่จะทำให้ทรัพย์สินสมบัติหรือธุรกิจการงานประสบกับความเดือดร้อนล่มสลายได้โดยง่าย ดังนั้น จึงไม่ควรประมาทดำเนินธุรกิจการงานต่าง ๆ อย่างมีสติรู้เท่าทันความเป็นไปของกิจการงานนั้น ๆ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของหน้าที่การงานแห่งตน

การเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาค้าหลวง เป้าหมายมุ่งผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อคนในชุมชน ได้รับผลผลิตทางการเกษตรที่ปลอดภัยและมีประโยชน์ต่อสุขภาพ ดังนั้น ผลผลิตส่วนใหญ่จะนำมาจำหน่ายในชุมชนและใกล้เคียงในราคาถูก บางส่วนก็จำหน่ายในตลาดนัดชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้รับผลผลิตที่มีคุณภาพในราคาถูก ที่สำคัญจะช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชน คือการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันในตลาดชุมชน หรือตลาดนัดชุมชนเป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน เพราะเมื่อใดก็ตามที่คนในชุมชน หรือผู้ประกอบการอาชีพค้าขายด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันไม่ค้ากำไรเกินควร มีความสุจริตประพฤติดีงามทางด้าน การพูดและการกระทำ รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจของคนในชุมชน ก็จะมี ความเจริญตั้งมั่น สามารถแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนไปด้วย ดังนั้น เกษตรกรในชุมชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าขายต่าง ๆ หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไร ที่พระพุทธรุศาสนานำเสนอไว้ และยึดเป็นหลักปฏิบัติตาม เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตนได้เสมอแบบยั่งยืน และควรมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเผยแพร่คู่กับหลักธรรม ประชาชนควรใช้วัตถุดิบทุกแห่งเป็นแหล่งเรียนรู้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง^{๖๗}

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์เกษตรตามแนวพระพุทธรุศาสนากับเกษตรทฤษฎีใหม่มาโดยลำดับ ได้กล่าวถึงทั้งองค์รวมในหลักพุทธธรรม สรุปได้ว่า มีข้อดีและข้อเสียการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาค้าหลวง ดังนี้ คือ

ก) ข้อดี

- ๑) ไม่ต้องใช้แรงงานมาก
- ๒) ประหยัดค่าใช้จ่ายในระยะยาว
- ๓) ประหยัดน้ำ
- ๔) ควบคุมวัชพืชได้

^{๖๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๗๙ / ๑๒๔.

^{๖๗} สัมภาษณ์ นายสมยงค์ ตระกูลจิ่ง, พานิชย์จังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

- ๕) ดูแลรักษาได้ง่ายและคำนวณได้ง่าย
- ๖) ไม่ต้องรอน้ำฝน
- ๗) ใช้น้ำบ่อ – คลอง – บาดาล
- ๘) ประหยัดเมล็ดพันธุ์ (ข้าว) อื่น ๆ
- ๙) ทำที่บริเวณที่เนินได้
- ๑๐) การใช้ปุ๋ยหมักและปุ๋ยคอกเป็นหลัก
- ๑๑) ประหยัดปุ๋ย ๑ วงบ่อ ต่อปุ๋ยคอก ๑ กิโลกรัม

ข) ข้อเสีย

- ๑) ใช้งบประมาณสูงในเบื้องต้น
- ๒) ทำได้เฉพาะที่น้ำไม่ท่วมหรือที่ดอน
- ๓) ไม่นิยมทำเพราะค่านิยมคิดว่า การลงทุนสูง
- ๔) มีการใช้ปุ๋ยเคมีเฉพาะพืชปาล์มน้ำมัน
- ๕) การปลูกฝังแนวความคิดเกษตรแนวพุทธยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตาม เกษตรตามแนวพระพุทธรศาสนา เกิดจากการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหาจากต้นเหตุที่แท้จริง และมีฐานคิดสอดคล้องกับวิถีพุทธ คือ หลักนิยาม และหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูลกันและกัน จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบที่ได้รับการศึกษาหาความรู้ ทดลองด้วยหลักวิชาการอย่างละเอียด สุขุม และรอบคอบที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นลำดับ เป้าหมายดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ในปัจจุบันและอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดคุณภาพความยั่งยืนทั้งด้านคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพชีวภาพและจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจน นำไปสู่วิธีการปฏิบัติที่เรียบง่าย เป็นแบบอย่างบูรณาการการเรียนรู้ร่วมกัน โดยประสานการทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ตลอดจนเป็นการพัฒนาคนพร้อม ๆ ไปด้วยพัฒนาเศรษฐกิจ โดยค่อยเป็นค่อยไปอย่างเป็นระบบ

การดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ซึ่งมีบทบาททางสังคม หรือเป็นศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้าน การดำเนินงานเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม เพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็นอย่างดี ได้ก่อตั้งนวมเกษตรแนวพุทธ ทำให้ เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น ศีล ๕ หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ทำให้สมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และประชาชนทั่วไปที่มาศึกษาดูงาน เป็นชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัดเป็นที่น่าพอใจ นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่เป็นแนวทางการแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ถึงแม้จะเป็นการเริ่มต้นได้ไม่นาน คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อมาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกที่ชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เกิดความรู้สึกสบายใจและมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกัน มีเพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักปฏิจจสมุปบาท ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องรอ

และยังสามารถนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง เพราะต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเอง ทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ใช้จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย

การสวดมนต์ในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด นอกจากจะเป็นการสวดเพื่อขจัดอันตรายออกเสีย และทำความคุ้มครองให้มั่นคงแล้ว สันติภาพและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่เหมือนเดิม ในที่สุดแล้วพิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมและให้แคล้วคลาดป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง จากการสวดมนต์บทต่างๆ เหล่านี้ ในทุกๆ ครั้งขณะปลูกพืชและรดน้ำ สมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และประชาชนทั่วไปที่เคยศึกษาดูงาน ก็จะนำไปปฏิบัติตามทำการสวดมนต์ในบทเหล่านี้ จักทำให้จิตตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และสนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ จึงทำให้พืชต่าง ๆ ที่ปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกดอก ออกผลได้ดี มีผลผลิตมากมายตามที่ต้องการได้ การนำแนวความคิดการนำบทสวดมนต์ดังกล่าวนี้มาประยุกต์ใช้ในทางเกษตร จึงเหมาะสมกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยได้นำบทสวดมนต์บทต่าง ๆ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตะวา, โส อตถะลัทโธ เป็นต้น มาสวดก่อนและหลังการปลูกพืชทุกครั้งได้อย่างลงตัว หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ ก็จะสามารถทำให้มีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิดอานิสงส์ของบทสวดมนต์นั้น เกิดผลเศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุบริโภคนิยม และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้การดำเนินชีวิตในชุมชนอยู่ดีมีสุข

บทที่ ๔

วิเคราะห์การบูรณาการพุทธธรรมเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ของพระเทพรัตนมุนี

พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาความยากจน นั้นนับเป็นสิ่งที่ใหม่สำหรับชาวบ้านทั่วไป แต่สำหรับพระสงฆ์นั้น ถือเป็นปฏิบัติกันมานาน เพียงแต่ไม่เป็นรูปธรรมเท่านั้น เป็นที่ตระหนักกันว่าความยากจนเป็นปัญหาระดับชาติที่ทุกคนในชาตินับตั้งแต่หน่วยเล็ก ๆ จนถึงหน่วยใหญ่ คือ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว สังคม ไปจนถึงระดับองค์กร และระดับชาติ ต้องเข้ามามีส่วนร่วม จุดนี้เองทำให้พระสงฆ์คือผู้ที่มีบทบาทนำในการช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวบ้านได้อีกทางหนึ่ง โดยบทบาทของพระสงฆ์นั้นจะอาศัยผสมผสานหรือที่เรียกว่า "บูรณาการ" หลักพุทธธรรมเข้าไปด้วยทำให้เป็นแนวคิดใหม่ที่น่าสนใจ ผู้วิจัยได้แนวคิดจากการศึกษาสาเหตุปัญหาความยากจนโดยการลงพื้นที่สังเกตการณ์ที่จังหวัดอุดรธานีทำให้ได้แง่คิดหลายประการและมีหลายอย่างน่าสนใจ อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุของปัญหาความยากจนมี ๒ มุมมอง คือ ปัญหาที่เกิดมาจากตัวบุคคลนั่นเอง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นสาเหตุภายใน และสาเหตุภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องหรือเข้ามามีผลกระทบต่อบุคคล เช่น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี ค่านิยมต่าง ๆ ภัยธรรมชาติ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย เป็นต้น ทำให้เกิดความยากจนขึ้น ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอหลักธรรมและการประยุกต์หรือบูรณาการหลักพุทธธรรมเหล่านั้นของพระสงฆ์และชุมชนจังหวัดอุดรธานี ตามรายละเอียดต่อไป คือ (๑) วิเคราะห์ผลการบูรณาการพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน (๒) วิเคราะห์ผลสำเร็จด้านคุณค่าการบูรณาการพุทธธรรมกับเกษตรกร และ (๓) วิเคราะห์การสัมภาษณ์กลุ่มสมาชิกที่นำการเกษตรแนวพุทธมาประยุกต์ใช้

๔.๑ วิเคราะห์ผลการบูรณาการพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

หลายชุมชนในชนบทภาคอีสาน วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์หลายรูปได้พยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน ในยุคภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤตินี้ขึ้นมาใหม่ โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความสลับซับซ้อนขึ้นให้ชัดเจนและตรงจุด พยายามค้นหาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัย แล้วนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์จังหวัดอุดรธานีที่ได้นำหลักธรรมในการทำงานด้านการเกษตรกรรมไปอบรมชี้แนะประชาชนหรือกลุ่มเกษตรกรในบ้านนาหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเคยประสบกับปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เช่น การทำไร่อ้อยหรือไร่มันสำปะหลังเพียงอย่างเดียว โดยไม่การปลูกพืชอื่น ๆ เสริมหรือหมุนเวียนเลย จึงทำให้สภาพดินมีปัญหาผลผลิตตกต่ำและที่ซ้ำร้ายรายได้ต่อคนต่อปีก็น้อยลงไปด้วย แทบจะไม่มีเงินสำหรับเลี้ยงชีพ เพราะไม่รู้จักรักการทำเกษตรอย่างเหมาะสมแก่พื้นที่และฤดูกาลนั่นเอง นอกจากนั้น พบว่า ในสมัยอดีตหลายปีที่ผ่านมา ชาวบ้านในละแวกบ้านนาข่าและหลายๆ หมู่บ้านของตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัด

อุดรธานี ล้วนมีสภาพเหมือนกับหมู่บ้านอื่นๆ ในภาคอีสาน โดยประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชน มีสภาพที่อดอยาก ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานด้านเกษตร การเป็นหนี้สินส่วนตัว ปลูกข้าว แต่ไม่มีข้าวกิน ปลูกพืชก็ขายไม่ได้ราคาที่เป็นธรรม แม้จะเลี้ยงสัตว์ก็ถูกโรคระบาด คุณภาพชีวิตค่อนข้างต่ำ เช่น มักเล่นการพนัน หวย การพนันไก่ชนและอบายมุขต่างๆ ขาดการใส่ใจด้านสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลาน เยาวชนขาดการดูแลเอาใจใส่ ตัวผอมเหลืองเพราะขาดสารอาหาร พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี เมื่อเห็นประชาชนประสบกับปัญหาเช่นนี้ จึงได้ตั้งปณิธานไว้ว่า จะหาทางแก้ปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน และปัญหาสุขภาพอนามัยให้กับชาวบ้านให้ได้ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้ในการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เกษตรกรผู้จมน้ำมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร

ก) การบูรณาการหลักนิยาม ๕

นิยาม หมายถึง การกำหนดแน่นอน ความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอนของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ^{๑๐๓}

การค้นพบสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าเกิดขึ้นจากกฎธรรมชาติที่เรียกว่าธรรมนิยาม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลนี้มีใช้มีเฉพาะกรรมนิยามอย่างเดียวกฎอย่างนี้มีหลายกฎท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกันเรียกว่า นิยาม ๕ หรือกฎ ๕ ดังนี้^{๑๐๔}

๑) กรรมนิยาม กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุ และผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เช่น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒) จิตตนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิตเช่น เมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกไหนเกิดรวมได้อันไหนรวมไม่ได้

๓) พีชนิยาม กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วงก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไรก็ออกผลออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียก พีชนิยาม

๔) อุตุนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับธาตุ อุตุนิยาม คือ เรื่องอุณหภูมิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กฎเกณฑ์ เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็กางมือออก อากาศเย็นลง เย็นมากๆ เข้าน้ำก็กลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ เรียกว่า อุตุนิยาม

๕) ธรรมนิยาม กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย หรือความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วก็ดับไป เป็นต้น^{๑๐๕}

ในที่นี้ผู้วิจัยขออธิบาย เฉพาะพีชนิยามและอุตุนิยามเท่านั้น ทั้งนี้เพราะทั้งพีชนิยามและอุตุนิยามเกี่ยวข้องกับการเกษตรของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ เมื่อเรานำเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นไม้ที่งอกออกมาจะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือ

^{๑๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมทานกุศลจิต, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๖.

^{๑๐๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๒๕๓.

^{๑๐๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) “หลักกรรมคำสอนสำหรับคนสมัยใหม่”, (กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการอบรมพระธรรมทูตวัดจักรวรรดิราชาวาส , ๒๕๒๕), (อัคราเนนา).

ข้างเมื่อคลอคลอกออกมาแล้วก็ยอมเป็นข้างเสมอ ความเป็นระเบียบนี้พุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของพีชนิยาม แนวคิดของพระเทพรัตนมุนี ได้นำหลักพุทธธรรมนี้มาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืช พันธุ์พืชต่าง ๆ ที่ได้นำมาปลูกนั้น ได้คัดเลือกมาเฉพาะพันธุ์ดี ได้ผลผลิตมาก จะไม่เอาพันธุ์ดูไบ คือ ปลูกเจริญเติบโตแล้วไม่ค่อยออกดอก ออกผลเท่าที่ควร ออกแต่ใบมากกว่า จึงมีแนวคิดตามหลักความเป็นจริงสมเหตุสมผลว่า พันธุ์นี้ ควรจะนำมาปลูกหรือไม่ ถ้าได้พันธุ์ไม่ดี ก็จะได้ผลผลิตออกมาไม่ดี จะทำให้เสียเวลา เสียแรงทุน แรงกายไปเปล่าประโยชน์ พระพุทธศาสนาค้นพบว่า เป็นผลมาจากการควบคุมของมัชฌิมนธรรม คือ ๑. กุสุมตา(การปรับสมดุล) ๒. กุฏวิญญู (การหมุนวนเวียน) และ ๓. กุฏัจจายการ (การมีหน้าที่ต่อกัน) นั่นเอง พีชนิยามเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่เป็นระเบียบ ตรงกันข้ามกับธรรมนิยามซึ่งเป็นกฎธรรมชาติในฝ่ายที่ไม่มีระเบียบ^{๑๐๖}

๒) อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุม ความเป็นไปของ ปราภฏการณในธรรมชาติเกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปราภฏการณฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและการดับสลายของโลกก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้ ส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุ เช่น ความสม่ำเสมอของฤดูกาล ลักษณะสภาวะต่างๆ ของธาตุทั้ง ๕ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ ซึ่งก็คือปราภฏการณทางธรรมชาติต่างๆ เมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอก็จะเป็นไปโดยไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น การที่จะเกิดฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยเพียงพอให้เกิดฝนตก เช่น การระเหยของน้ำบนดิน การรวมตัวของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด การกระทบกับความเย็น ก่อให้เกิดฝนตก เป็นต้น ตลอดจนปราภฏการณทางวัตถุอื่นๆ เช่น การเคลื่อนที่ของจักรวาล แรงดึงดูด แผ่นดินไหว ฟ้าผ่า เป็นต้น ซึ่งปราภฏการณเหล่านี้ พระพุทธศาสนาถือว่าเกิดขึ้นเพราะวัตถุธาตุต่างๆ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศปรับเปลี่ยนสภาวะการณของตัวเอง เพราะอิทธิพลจากการปรับสถานะธาตุตามอุณหภูมิมือความร้อนและเย็น ดังนั้นกฎข้อนี้จึงชื่อว่า อุตุนิยามหลักของอุตุนิยาม ตามแนวพระพุทธศาสนามุ่งให้เข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่ว่า ด้วยวัตถุ ซึ่งเมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอก็เกิดขึ้นโดยธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น การเกิดฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยเพียงพอให้เกิดฝนตก การระเหยของน้ำ บนดิน การรวมตัว ของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด เป็นต้น หากเราเข้าใจธรรมชาติเช่นนี้ ก็จะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข อุตุนิยาม คือลักษณะสภาวะต่าง ๆ ของธาตุทั้ง ๔ คือ น้ำ ลม ไฟ และอากาศ^{๑๐๗} เรื่องของอาหารและพืชพรรณ หรือเป็นไปตามธรรมชาติตามหลักอนิจจัง สภาวะบนโลกมีพลวัตอยู่ตลอดเวลา ฝนตก แดดออก แผ่นดินไหว เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เพียง เป็นปราภฏการณธรรมชาติ ซึ่งมีเหตุปัจจัยเป็นลูกโซ่ติดต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุด พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้อธิบายเสริมพระไตรปิฎกเรื่องการปลูกป่าว่า “ในแง่หลักคำสอน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการอยู่ป่าว่ามีประโยชน์มาก ในการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ พระองค์ตรัสว่า ไม่ทำชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส และสุดท้ายตรัสว่า จงยินดีในसानาสนะสังัด คือมุ่งให้พระเข้าป่าและใช้บำเพ็ญสมณธรรม”^{๑๐๘} พีชนิยามยังอธิบายได้ถึง

^{๑๐๖} พระเทพรัตนมุนี, “วิถีเกษตรแนวพุทธ”, อุดรธานี : เอกสารประกอบการอบรมเกษตรแนวพุทธ วัดมัชฌิมาวาส ตำบลหมากแข้ง จังหวัดอุดรธานี, ๒๕๕๔ (อัคราเนนา).

^{๑๐๗} <http://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=๖๒๔๙>, [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

^{๑๐๘} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พระกับป่ามีปัญหอะไร, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนพุทธธรรมคิริราช ฝ่ายนักศึกษา เรือนแก้วการพิมพ์), ๒๕๓๔, หน้า ๕-๗.

ความสัมพันธ์กับสมมติ ดังนี้ “พีชนิยามกับสมมตินิยามจะมาสัมพันธ์กัน ก็ในตอนที่ว่า ปลุกองุ่นได้อองุ่นแล้ว พอดีถึงคราวที่ตลาดต้องการองุ่นมากจึงขาได้ราคาดีและปีนั้นจึงรวย แต่อีกคราวปลูกแตงโมไม่ได้แตงโมและงอกงามได้ผลมากด้วย แต่ปีนั้นคนปลูกแตงโมกันมาก ผลตกทั่วไปจนมีความต้องการมากเกินไปของตลาดทำให้ราคาตก ปีนั้นขายขาดทุน ต้องทิ้งเปล่าเสียมายมาย นอกจากปัจจัยทางการตลาดแล้ว อาจมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอีก เช่น เรื่องคนกลาง การกดราคา เป็นต้น แต่สาระสำคัญคือ จะเห็นความแน่นอนของพีชนิยามคงตัวและเห็นขอบเขตของพีชนิยามกับสมมตินิยาม ทั้งที่แยกต่างหากกันและสัมพันธ์กันได้อย่างชัดเจน^{๑๐๙}”

พระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นให้มนุษย์มีความสุขยั่งยืน โดยเน้นให้คนดับทุกข์ได้และสร้างประโยชน์สุขให้เกิดแก่ทั้งตนเองและสังคม โดยถือว่าเรื่องปากท้องหรือเรื่องทำมาหากินโดยทางสุจริตเป็นหลักประกันชีวิตอย่างหนึ่ง จากแนวคิดการดำเนินงานเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงได้คำนึงถึงฤดูกาลต่าง ๆ ตลอด ว่า พีชชนิดนี้ สมควรปลูกในฤดู หรือหน้าฤดูกาลใด ที่จะทำให้ผลดีออกมามาก หรือพันธุ์พืชบางชนิด ก็สามารถปรับเข้าได้หลายฤดูกาล สามารถออกผลผลิตได้หลายฤดูกาล^{๑๑๐} โดยในทางพระพุทธศาสนามีหลักคำสอนเกี่ยวกับการทำมาหากินหรือการทำการเกษตรนี้เป็นพุทธพจน์หรือภาษิตสั้นๆ ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ เช่นในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวถึงชนิดของพืชที่ปลูกและวิธีการปลูกหรือขยายพันธุ์ภูตคามไว้ในภูตคามสิกขาบทวิภังค์ และในคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกับภิกษุภราหมณในภิกษุสาธุต^{๑๑๑} ในตอนหนึ่งว่า “ศรัทธาของเราเป็นพืช ความเพียรของเราเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริของเราเป็นงอนไถ ใจของเราเป็นเชือก สติของเราเป็นผลและปลัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจา สำรวมในอาหารในท้อง ย่อมกระทำการถอนหญ้าคือการการกล่าวให้พลาดด้วยสัจจะ ความสงบเสถียรของเราเป็นเครื่องปลดเปลื้องกิเลส ความเพียรของเรานำธูระไปเพื่อธูระนำไปถึงแดนเกษมจากโยคะ ไม่หวนกลับมาเยี่ยมถึงสถานที่ๆ บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก การไถนานั้น เราไถแล้วอย่างนี้ การไถนานั้นย่อมมีผลคืออมตะ บุคคลไถนานั้นแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”

จะเห็นได้ว่า ความเข้าใจแก่นแท้ของชีวิต คือหัวใจสำคัญของพุทธเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืนกับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงชีวิตของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันมิได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย นวเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) อาศัยหลักอัฐนิยาม และพีชนิยาม คือพีชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพีชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอัฐนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พีชเจริญเติบโตนั่นเอง

^{๑๐๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๗๒.

^{๑๑๐} พระมหาสายพงค์ อโนมปญโญ, **อ้างแล้ว**, ๒๕๕๔ (อัครสาเนา).

^{๑๑๑} ขุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๗๗ - ๗๘/๕๑๘.

ข) การบูรณาการหลักปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท ถือได้ว่าเป็นแนวความคิดที่กล่าวถึงกระบวนการชีวิตของมนุษย์ ที่สมบูรณ์แบบที่สุด เป็นแนวความคิดที่ตอบปัญหาเกี่ยวกับมนุษย์โดยตรง

ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมาย ปฏิจจสมุปบาทว่า คือสภาพอาศัยปัจจัยเกิดขึ้น, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น, การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยต่อเนื่องกันมา^{๑๑๒}

ปฏิจจสมุปบาท มาจากคำบาลีว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งประกอบด้วยคำ “ปฏิจจ” กับคำว่า “สมุปบาท” ความหมายว่า “ปฏิจจ” แปลว่า อาศัย “สมุปบาท” แยกออกเป็น ส + อุปบาท = “สมุปบาท” ส แปลว่า ร่วม อุปบาท แปลว่าเกิดขึ้นเมื่อรวมกัน (ส + อุปบาท) จึงแปลว่า การเกิดขึ้นร่วมกัน ด้วยเหตุนี้เมื่อนำคำว่า “ปฏิจจ” กับคำว่า “สมุปบาท” รวมกันเข้า จึงมีความหมายว่า การเกิดขึ้นร่วมกันโดยอาศัยกันและกันเกิดขึ้น^{๑๑๓}

ทั้งหมดนี้คือ ความหมายของปฏิจจสมุปบาทโดยพยัญชนะ แต่เมื่อว่าความหมายโดยอรรถคือ โดยเนื้อหาสาระแล้ว ปฏิจจสมุปบาทมุ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ขององค์ธรรมที่รวมกันอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ทั้งที่เป็นรูปแบบกว้างๆครอบคลุมไปทุกสรรพสิ่งและรูปแบบแคบ มุ่งตรงมาที่มนุษย์โดยเฉพาะ ซึ่งรูปแบบทั้ง ๒ รูปแบบนี้ มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงเข้ากันได้เป็นอย่างดี ดังพุทธพจน์ที่แสดงความหมายของปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบที่กว้างๆไว้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีเพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มีเพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ (ด้วย)”^{๑๑๔}

จากพุทธพจน์ เป็นการแสดงความหมายปฏิจจสมุปบาทแบบกว้าง ซึ่งบางทีก็เรียกว่า อิทัปปัจจยตาหลักปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบนี้ พระพุทธองค์ตรัสไว้โดยทั่วไป เป็นหลักที่ครอบคลุมทุกอย่างเพราะยึดเอาหลักที่ว่า ไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างลอยๆ แต่ที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนมีเหตุปัจจัยอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างรวมประกอบกันให้เป็นเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้หลักปฏิจจสมุปบาทจึงใช้ได้มากที่สุด เช่น ในเป็นภควิทยาศาสตร์ ใช้เป็นกฎเลขาคณิตหรือจะอธิบายไปถึงจักรวาลนี้ก็ได้อ ความหมายปฏิจจสมุปบาทในรูปแบบนี้ เป็นการแสดงความสัมพันธ์กันขององค์ธรรม ที่กว้างขวางครอบคลุมไปถึงสรรพสิ่ง^{๑๑๕}

กล่าวได้ว่า ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่าจะ คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ท่านได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้

^{๑๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

^{๑๑๓} บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจจสมุปบาท กระบวนธรรมเพื่อความเข้าใจชีวิต, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๑๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๔/๔๓๘.

^{๑๑๕} พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐.

ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ ท่านจะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้ว พืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของต้นไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป^{๑๑๖} และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดีด้วยการผสมแกลบ และมูลสัตว์ ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา คือ เมื่อปลูกยางพาราให้มีระยะห่าง ๙ แถว ได้ปลูกต้นแก้วมังกร จากนั้นรดน้ำต้นแก้วมังกร ยางพาราก็ได้อาหารสังเคราะห์ คือยางพาราก็ได้รับอาหารจากต้นแก้วมังกรเป็นต้น และถือได้ว่าเป็นการเกษตรแบบอิงอาศัยกันคือ ในท่อนที่ปลูกต้นแก้วมีฝัองอาศัยอยู่ ฝัองผสมเกสรให้ดอกแก้วมังกร และดอกของพืชในสวนเกษตรแนวพุทธด้วยนั่นก็คือ ความสัมพันธ์ขององค์ธรรมทั้งหลายซึ่งอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจจสมุปบาท

ค) การบูรณาการพุทธมนต์

ก่อนการปลูกพืช ผัก และผลไม้ทุกชนิด พระเทพรัตนมุนีท่านจะท่องบทสวดมนต์ต่าง ๆ เช่น บทชยปริตร เพื่อให้พืชเจริญงอกงาม ในเนื่อนาบุญที่เป็นสิริมงคลแก่ผู้ปลูกและผู้บริโภคด้วยและเพื่อให้ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย ศัตรูพืชต่างๆ ขอให้ได้ผลผลิตสมดังใจที่ปรารถนาทุก ๆ ต้น

คำว่า สวดมนต์ แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “สวด กับ มนต์” คำว่า “สวด” ได้แก่ การท่องบ่น หรือสาธยายคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ (๑) สวดธรรมเพื่อรักษาพระศาสนา (๒) สวดพระปริตร เพื่อคุ้มครองป้องกันอันตราย^{๑๑๗} โดยเป็นวิธีการที่พระภิกษุทั้งหลายสวดเองบ้าง ผู้อื่นสวดให้ฟังบ้าง หรือสวดพร้อมกันบ้าง

การสวดพระปริตร ในครั้งพุทธกาล คงเป็นแต่ปริกรรมหรือพรำบ่นภาวนาเฉพาะตัวเพื่อความคุ้มครองป้องกันตนเอง ดังปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกายว่า เมื่อภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดมรณภาพ จึงมีพุทธานุญาติให้แม่เมตตาไปยังพญางูทั้ง ๔ ตระกูล เพื่อเป็นการคุ้มครองป้องกันตนเอง^{๑๑๘} ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ขาดกว่า นกยูงทองคำทำพระปริตร คุ้มครองตนเอง โดยใช้คำว่า ร่ายวิชา หรือร่ายวิทยามนต์^{๑๑๙} หรือในอรรถกถา ได้กล่าวถึงวิธีสวดพระปริตรว่า เป็นการกล่าวปริกรรม^{๑๒๐} ดังนั้น การสวดพระปริตรจึงเป็นไปในลักษณะการกล่าวปริกรรมพรำบ่นและการกล่าวธรรมดังกล่าว

ชยปริตร คือ ปริตรที่กล่าวถึงชัยชนะของพระพุทธเจ้า แล้วอ้างสัจวาจาขึ้นมาพิทักษ์คุ้มครองให้มีความสวัสดิ์ คาคา ๑-๓ แสดงชัยชนะของพระพุทธเจ้า เป็นคาคาที่โบราณจารย์ประพันธ์ขึ้นภายหลัง คาคา ๔-๖ เป็นพระพุทธพจน์ ที่นำมาจากอังคุตตรนิกายปุพพนิหสูตร อนึ่ง บทสวดมนต์ของไทยบางฉบับมีคาคาเพิ่มอีก ๒ บทว่า โส อตถะลัทโธ.... สา อตถะ

^{๑๑๖} พระมหาสายพงค์ อโนมปญโญ, อ้างแล้ว, ๒๕๕๔ (อัสสัมชัญ).

^{๑๑๗} สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, *ตำนานพระปริตร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง, ๒๕๑๔) หน้า ๒๐๗.

^{๑๑๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๐-๑๑๒.

^{๑๑๙} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๑๗/๒๖.

^{๑๒๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๘๒/๑๖๑.

ลัทธา... ผู้แปลเห็นว่าไม่มีในพระสูตรนั้น แม้ในฉบับพม่าก็ไม่พบคาศาสดังกล่าว จึงแปลเฉพาะคาศา
ที่มีในพระสูตร^{๑๒๑} ดังนั้น ผู้วิจัยจะนำบทสวดมนต์ต่าง ๆ ที่ท่านพระเทพรัตนมุนี ได้นำมาใช้ในการ
ปลุกพีชทุกชนิด มีดังต่อไปนี้

๑) บทชยปริตร

ชยปริตร เป็นคาศาสำหรับสวดอวยพรชัยมงคล ทำให้ประสบชัยชนะ และมี
ความสุขสวัสดิ์ ใช้สวดต่อท้ายหลังจากสวดพระปริตรครบทุกบทแล้ว ชยปริตรก่อนแรก
กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธองค์ จนพระองค์มีชัยต่อพญามารและ เหล่าเสนามาร
ทั้งหลายแล้วบรรลุ พระสัมมาสัมโพธิญาณเหนือปราศิตบัลลังก์ บัลลังก์ของผู้มีชัยไม่ พ่ายแพ้ ณ
ควงไม้โพธิ์พฤกษ์ ณ ผืนแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าทุกๆ
พระองค์ พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยพระมหากุณาอันยิ่งใหญ่เกื้อกูลแก่มวลสรรพสัตว์ ทรงเทียว
สั่งสอนหมู่สัตว์ให้พ้นทุกข์ตราบจนเข้าสู่ปรินิพพาน ชยปริตรได้กล่าวอ้างความจริงข้อนี้เป็นสักัจกริยา
ให้เกิดชัยมงคลสำหรับ ผู้ปรารถนามงคลและได้กระทำสิ่งที่เป็นมงคล

ชยปริตรก่อนสุดท้าย เป็นบทที่ประพันธ์ขึ้นปิดท้ายสุภุพพันธุสูตร สำหรับอวยพรเจาะจง
เฉพาะบุคคลชายหญิงพร้อมทั้งหมู่ญาติ ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความเจริญงอกงามไปพลอยใน
พระพุทธศาสนา ชยปริตรก่อนสุดท้ายนิยมนำไปสวดอวยพรชายหญิงที่ทำบุญเป็นการ
เฉพาะ เช่น ทำบุญวันเกิด และบวชนาค เป็นต้น

ชยปริตร(ก่อนสุดท้าย)

ชยยันโต โภธียา มุเล	สักยานัง นันทิวฑฒะโน
เอวัง ตะวัง วิชะโย โหหิ	ชยัสสุ ชยะมังคะเล
อะปะราชิตะปัลลังเก	สีเส ปะฐะวิโปกขะเร
อะภิสเสเก สัพพะพุทธานัง	อัคร์ปะตโต ปะโมหะติ ฯ
สุนักขัตตัง สุมังคะลัง	สุปะภาตัง สุหุณฺณิตัง
สุกขะโณ สุมุหุตโต จะ	สุยฺยัญฺจัน พริหะมาจาริสู
ปะทักขินัง กายะกัมมัง	วาจา กัมมัง ปะทักขินัง
ปะทักขินัง มะโนกัมมัง	ปะณิธิ เต ปะทักขินา
ปะทักขินานิ กัตถะวานะ	ละภันตเต ปะทักขิเณ ฯ
โส อตถะลัทธโร สุขิโต	วิรุฬโห พุททะสาสะเน
อะโรโค สุขิโต โหหิ	สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ
สา อตถะลัทธาสุขิตา	วิรุฬหา พุททะสาสะเน
อะโรคา สุขิตา โหหิ	สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ
เต อตถะลัทธา สุขิตา	วิรุฬหา พุททะสาสะเน

^{๑๒๑} พระปริตรมหากุศลเฉลิมพระเกียรติถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องใน
โอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔,
<<http://www.ubonpra.com/board/?topic=๓๖๒.๐>> [๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

อะโรคา สุชิตา โหณะ

สะหะ สัพเพหิ ญาติภิ ฯ

(คำแปล)

องค์พระศัพทผู้เป็นศูนย์รวมจิตใจแห่งชาวศากยะ ทรงมีชัยชนะต่อพญามาร ที่ควงแห่งต้นโพธิ์พฤษภ ทรงถึงความเป็นผู้เลิศ บันเทิงอยู่เหนือปราศิตบัลลังก์ คือ บัลลังก์ของผู้มีชัยไม่พ่ายแพ้ ณ ผืนแผ่นดินอันเป็นจอมดิน ซึ่งเป็นที่ตรัสรู้แห่งพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ กายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ความปรารถนาของท่านเป็น ประทับชนิในในเวลาใด วันเวลานั้นเป็นฤกษ์ดี มงคลดี แจ่มดี รุ่งดี ขณะดี ครุดี และเป็นการบูชาอย่างดีสำหรับผู้ประพฤดีทั้งหลาย คนทำกรรม อันเป็นประทับชนิแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อันเป็นประทับชนิฯ

ขอท่านจงได้รับประโยชน์สุข เจริญอภิมงคลในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง

ขอเธอจงได้รับประโยชน์สุข เจริญอภิมงคลในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวง

ขอท่านทั้งหลายจงได้รับประโยชน์สุข เจริญอภิมงคลในพระพุทธศาสนา ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีความสุขกายสบายใจ พร้อมด้วยญาติทั้งปวงฯ^{๑๒๒}

สรุปได้ว่า ในการปลูกพืชทุกชนิดในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง พระเทพรัตนมุนีได้สวดบทขยปริตร เพื่อไม่ให้เกิดศัตรูพืช เช่น แมลง เพลี้ย เป็นต้น เพื่อป่าวประกาศให้เจ้าที่เจ้าทางที่สิ่งสถิตในบริเวณได้ทราบว่า นี่เป็นกาลเวลาที่เป็นอุดมมงคลชัยที่ดีแล้วในปลูกพืชและสรรพสิ่ง เพื่อให้พืชและสรรพสิ่งทั้งหลาย ได้เจริญอภิมงคลในสถานที่แห่งนี้ที่เป็นเนืองนาบุญของโลก คือธรรมสถานแห่งนี้ต่อไป และเพื่อให้เกิดธรรมชาติได้อิงอาศัยใช้บริโภคในการเลี้ยงชีวิต บำรุงรักษาสุขภาพกายและสุขภาพใจให้แข็งแรง ปราศจากทุกข์ที่เป็นสภาพที่ทนทรมาณ ปราศจากภัยวิบัติทั้งหลาย และปราศจากโรคร้ายต่าง ๆ ในร่างกายของผู้ปลูก และผู้บริโภคไปด้วย

๒) บทสวดสักกัตวา

สักกัตตะวา พุทธะระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง ะรังเพราะทำความเคารพพระพุทธรัตตะนอันเป็นตั้งโอสถอันอุดมประเสริฐที่ตั้ง เทวะมนุสสานัง พุทธะเตชะนะ โสถถินาเป็นประโยชน์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยเดชแห่งพระพุทธเจ้านัสสันตูปัททะวา สัพเพ ทุกขา วุปะสะเมนตุ เมขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอทุกข์ทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิสักกัตตะวา ัมมะระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง ะรังเพราะทำความเคารพพระธรรมรัตตะนอันเป็นตั้งโอสถอันอุดมประเสริฐประวิฬหุปะสะมะนัง ัมมะเตชะนะ โสถถินาเป็นเครื่องระงับความกระวนกระวาย ด้วยเดชแห่งพระธรรมรัตตะนัสสันตูปัททะวา สัพเพ ะยะยา วุปะสะเมนตุ เมขอสรรพอุปัทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอภัยทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิสักกัตตะวา สังฆะระตะนัง โอสะถัง อุตตะมัง ะรังเพราะทำความเคารพพระสงฆรัตตะนอันเป็นตั้งโอสถอันอุดมประเสริฐอาหุเนยยัง ปาหุเนยยัง สังฆะเตชะนะ โสถถินาเป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา เป็นผู้ควรแก่

^{๑๒๒} พระครูปลัดสุวัฒนธีรคุณ, พุทธานุภาพ, สำนักพิมพ์อนันตตะ,

สักการะที่เขาจัดไว้ต้อนรับ ด้วยเดชแห่งพระสงฆ์สนับตุนุปีทหะวา สัพเพ โรคา วูปะสะเมนตุ เม
ขอสรรพอุปทวะทั้งหลายจงพินาศไป ขอโรคทั้งหลายของท่านจงสงบไปโดยสวัสดิ์^{๑๒๓}

อานิสงส์การสวดสักกัตตะวา

- (๑) ระวังโรคภัย
- (๒) อายุยืนยาว
- (๓) แคล้วคลาดปลอดภัย
- (๔) ทำให้ศัตรูพิษไม่รบกวน
- (๕) เมื่อสิ้นอายุจะไปสู่สุคติ^{๑๒๔}

กล่าวได้ว่า ในการปลูกพืชทุกชนิดในธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงของ พระเทพรัตน
มุนี ได้สวดบทสักกัตตะวา นี้ เพื่อป่าวประกาศให้เจ้าที่เจ้าทางที่สิ่งสถิตในบริเวณได้ทราบ ว่า ด้วยความ
เคารพพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นดั่งทิพย์โอสถที่เป็นประโยชน์แก่อกุล
ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ขออุปทวะภัยทั้งหลายจงสูญหายไป ให้ผู้บริโภคมีสุขภาพร่างกาย
แข็งแรง อายุยืน เพื่อให้ศัตรูพิษไม่มารบกวน และบำรุงรักษาสุขภาพกาย และสุขภาพใจให้แข็งแรง
ปราศจากทุกข์ที่เป็นสภาพที่ทนทรมาน ปราศจากภัยวิบัติทั้งหลาย และปราศจากโรคภัยต่าง ๆ ใน
ร่างกายของผู้ปลูก และผู้บริโภคไปด้วย

๓) บทสวดอิติปิโส

บทสวดบทนี้ ชาวพุทธเราคงจะคุ้นเคยกับบทสวดนี้ เพราะไม่งานกุล หรืออกุลพิธี
ต่างๆ จะได้ยินพระสงฆ์สวดเสมอ และจะจดจำได้ตั้งแต่สมัยเรียนในระดับประถมศึกษา ผู้วิจัยได้เข้าใจ
ถึงมนต์หลังของบทสวดดังกล่าวนี้ว่า ทำให้คนที่ท่องบทสวดมนต์นี้ ได้มีจิตสมาธิตั้งมั่นทำให้จิตใจเกิด
ความสงบได้ มีรายละเอียดดังนี้

อิติปิโส ภควา อะระหัง สัมมาสัมพุทธโ วิชชะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุต
ตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิสัตถ เทวะมะนุสสานัง พุทโธ ภาคะวาทิตา^{๑๒๕}

แปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วย
พระองค์เองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ (ความรู้และความประพฤติ) เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้
รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้ อย่างไม่มีใครยิ่งไปกว่า เป็นครูผู้สอนของ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรมเป็นผู้มีความเจริญ จำแนกธรรมสั่งสอน
สัตว์ ดังนี้

สะวากขาโต ภาคะวะตา ธัมโม สันทิภูลิกโก อเกกาลิกโก เอหิปัสสิโก โอปะนะยิกโก ปัจจัตตัง
เวทิตัพโพ วิญญูหิติตา^{๑๒๖}

^{๑๒๓} แก้ว ชิตตะขบ, **บทท้าวไตร – สวดมนต์ (แปล)**. องค์ความรู้เกี่ยวกับพระปริต บทสวดอนุโมทนา
วิธี ธรรมจักร และพระคาถาชินบัญชร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๐ – ๑๑๑.

^{๑๒๔} พระเทพรัตนมุนี, **คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม**, บ้านท่าม่วง ตำบลจำปี อำเภอสรี
ธัญ จังหัดอุดรธานี, ๔ ธันวาคม ๒๕๕๖, (อัคราเนนา).

^{๑๒๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล**, เล่ม ๑ (กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๔.

แปลว่า พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ ไม่จำกัดกาล เป็นสิ่งที่ควรกล่าวกับผู้อื่นว่า ท่านจงมาดูเถิด เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว เป็นสิ่งที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน ดังนี้

สุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ อุชุปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ
ญายะปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ สามิจิปะฏิปันโน ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ ยะทิทัง จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา เอสะ ภาคะวะโต สาวะกะสังโฆ อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทักขิเนยโย อัญชะลีกะระณีโย อนุตตะรัง ปุญญักเขตตัง โลกัสสาติฯ

สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติดีแล้ว สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์แล้วสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด ปฏิบัติสมควรแล้ว ได้แก่ บุคคลเหล่านี้คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ คู่ นับเรียงตัวบุรุษได้ ๘ บุรุษ (คือ พระอริยบุคคล ๘) นั้นแหละสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ควรแก่ทักษิณา เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า^{๑๒๗}

จะเห็นได้ว่า เมื่อระลึกถึงพระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ และสังฆคุณอยู่เนื่อง ๆ จิตจะไม่ถูกราคะโทสะ โมหะ รบถวน มีจิตตรงถึงพระรัตนตรัย มีสมาธิที่ตั้งมั่น มีจิตใจจดจ่อต่อการปลุกพืชนิกถึงสิ่งดี ๆ ที่งดงาม ก็จะทำให้พืชมที่เราปลูกนั้น ปลูกพืชมั่นคงง่าย ไม่ตายหรือเหี่ยวเฉา แต่ถ้าเราไม่นึกถึงคุณพระรัตนตรัย มีจิตใจห่อเหี่ยว หรือหดหู่ ไม่มีสมาธิ ไม่ตั้งใจปลูก นึกแต่สิ่งไม่ดีชั่วร้ายในอดีตที่ผ่านมาในขณะที่กำลังปลุกพืชม ก็จะทำให้พืชมที่เราปลูก จะติดต้นยาก เหี่ยวเฉาง่าย ตายเร็ว หรือไม่ประสบผลสำเร็จในการปลุกพืชมในแต่ละชนิด^{๑๒๘} เมื่อตรึกและพิจารณาถึงพระพุทธรูปคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณอยู่ในขณะปลูก ปิติย่อมเกิดขึ้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปิติ ความกระวนกระวายกาย และใจย่อมสงบลงด้วยความสงบอันมีปีติ เป็นปัทมฐาน ความสุข ทางกายทางใจย่อมเกิดขึ้น^{๑๒๙} เกิดความภาคภูมิใจกับสิ่งที่เราปลูก

ง) การบูรณาการอิทธิบาท ๔

หลักอิทธิบาท ๔ คือ

- (๑) ฉันทะ ความพอใจ
- (๒) วิริยะ ความเพียร
- (๓) จิตตะ ความคิด

^{๑๒๖} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อาจ อาสภมหาเถระ), หน้า ๓๖๙.

^{๑๒๗} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อาจ อาสภมหาเถระ), หน้า ๓๗๙.

^{๑๒๘} พระเทพรัตนมุนี, คำบรรยายแก่คณะเกษตรกรที่มาเยี่ยมชม, บ้านท่าม่วง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาด จัหวัดอุดรธานี, ๑๘ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๙} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อาจ อาสภมหาเถระ), หน้า ๓๖๖ – ๓๖๗.

(๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง^{๑๓๐}

หลักอิทธิบาท ๔ ประการ แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท ซึ่งมีอธิบายดังนี้

ฉันทะ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป

วิริยะ คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย

จิตตะ คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกฝืน ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

วิมังสา คือ หมั่นใช้ปัญญา พิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ วิถีแกไขปรับปรุง เป็นต้น^{๑๓๑}

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่าง ๆ มีหน้าที่เฉพาะตน เป็นธรรมแห่งความสำเร็จ เป็นธรรมที่สนับสนุนให้การทำงานทุกอย่างสำเร็จ เพราะ ฉันทะ จะทำให้คนเราเกิดความ ต้องการที่จะทำงานอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป วิริยะ จะทำให้คนเราลงมือทำและ ทำด้วยความพยายามอย่างต่อเนื่อง จิตตะ จะทำให้คนเราซึ่งกำลังลงมือทำงานอยู่นั้นมีจิตมุ่งมั่นไม่ เลื่อนลอยไม่ฟุ้งซ่าน วิมังสา จะทำให้คนเรารอบคอบรู้จักใคร่ครวญหาเหตุผลและวิธีการต่าง ๆ ใน การทำงาน

กรณีตัวอย่าง การประยุกต์อิทธิบาทมาใช้ในการดำเนินงาน

ธรรม ๔ อย่างนี้ พระเทพรัตนมุนี นำมาใช้ในการทำเกษตรแนวพุทธในการแก้ปัญหา เศรษฐกิจชุมชนด้านการผลิต สรุปลงได้ดังนี้

(๑) นำมาเป็นฐานในการทำงาน

(๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

เช่น การขุดสระเพื่ออมน้ำไว้ใช้ในการเกษตร เพราะน้ำเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีพ ทั้งของมนุษย์ สัตว์และพืชผลต้นไม้ต่าง ๆ เพราะฉะนั้น กล่าวได้ว่า น้ำเป็นสิ่งสำคัญจึงต้องอมน้ำไว้ใช้ใน การเกษตรผสมผสาน ต้องขุดสระอมน้ำไว้ใช้เองอาศัยเทคโนโลยีช่วยขุด โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการขุด คือ **ฉันทะ** จะต้องมีความรักในงานที่ทำ คือ การขุดสระ **วิริยะ** คือ กำหนดขุด ให้เสร็จ **จิตตะ** คือจะไม่ไปทำงานอย่างอื่นจะต้องมีสติจะกับคำพูดของตนเอง **วิมังสา** คือ จะต้อง มีปัญญาเพราะการขุดสระ จะต้องขุดในที่ลุ่ม เพื่อให้เก็บน้ำไว้ใช้นาน ๆ ถ้าขุดในที่ดอนน้ำก็จะเก็บไม่ได้ นาน การขุดสระจะเสร็จได้จะต้องอาศัยความเพียร ใส่ใจดูแล มีจิตสำนึกในหน้าที่ และมีปัญญาด้วย ดังคำอีสาน กล่าวว่า “คอยแกะคอยไ้ ยังสืได้ต่อนคำ” (คอย ๆ ทำแล้วงานนั้นก็สำเร็จ) พระเทพ รัตนมุนี นำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ โดยให้ความหมายของหลักธรรมแต่ละอย่างด้วยภาษา พื้นบ้านซึ่งทำให้คนทั่วไปเข้าใจได้ง่ายขึ้น^{๑๓๒}

^{๑๓๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๐๖ / ๒๗๗.

^{๑๓๑} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๘๖ -๑๘๗.

^{๑๓๒} พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อินมปัญญา), **เจ้าคณะจังหวัดอุดรธานี**, ๕ สิงหาคม ๒๕๕๕.

จากหลักอิทธิบาท ๔ ประการข้างต้น ได้นำมาเป็นหลักในการทำงาน โดยเฉพาะในด้านการผลิต เพราะเป็นธรรมที่สอดคล้องกับการทำงาน ผลจากการที่ดำเนินตามหลักธรรม ทำให้สามารถอุ้มชูตัวเองได้ สามารถอยู่อย่างไม่เดือดร้อน มีพอกินพอใช้ มีความสุขจากการทำงาน มีอาหารกินที่พอเพียง ทำให้องค์กรมีความเจริญก้าวหน้า มีความสงบเป็นปกติสุข เมื่อชีวิตไม่ต้องดิ้นรนปัญญาก็จะเกิดสามารถแก้ปัญหาที่มีตนได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ปัญญาตุตตรา สัพเพ ธมมา** แปลว่า ธรรมทั้งปวงมีปัญญาเป็นยิ่ง^{๑๓๓} เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้มองปัญญาว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐกว่าทรัพย์สินเงินทองของภายนอกร่างกาย

๔.๒ วิเคราะห์ผลสำเร็จด้านคุณค่าการบูรณาการพุทธธรรมกับเกษตรกร

จากการวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ของกลุ่มเป้าหมายและผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย พบว่าเครือข่ายเกษตรแนวพุทธแก่ใจในจังหวัดอุดรธานีนี้ ซึ่งได้ดำเนินตามแนวคิดของ "พระเทพรัตนมุนี" ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาททางสังคม หรือเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีสานอีกรูปหนึ่ง ท่านเป็นพระสงฆ์แบบอย่างที่ดีของสังคมเพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็นอย่างดี^{๑๓๔} ที่สร้างแนวเกษตรแนวพุทธ จึงทำให้ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น เป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยใช้วิถีธรรมชาติทั้งธาตุดิน น้ำ ลม และไฟแก้ไข พืชทุกชนิดล้วนเกี่ยวพันกัน การปลูกควรหมุนเวียนกัน ส่งผลให้ดินมีโอกาสปรับสภาพ และใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่า การทำปุ๋ยหมักตามธรรมชาติสามารถช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย^{๑๓๕} ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง อยู่ดีมีสุข สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อมาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหารพืชผักผลไม้ไว้บริโภคในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกที่ชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะปัจจุบันผลิตผลทางการเกษตรเน้นพืชผักที่ปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ เน้นอาหารเพื่อสุขภาพ ตรงนี้จะเริ่มต้นแบบที่ดี และจะเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าทางการเกษตรได้ดี เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เกิดความรู้สึกสบายใจ มีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึงพาอาศัยกันมีเพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักปฏิจจสมุบาท ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องเดือดร้อน และยังสามารถนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนเพิ่มรายได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ ที่ปรับให้เข้าเวลาและสถานที่ได้ เช่น ทำบริเวณที่ตอนก็ได้ ทำได้ทุกฤดูกาล ไม่ว่าหน้าฝน หน้าหนาว และหน้าแล้ง ไม่มีน้ำก็ขุดให้มีสระหรือบ่อน้ำทางการเกษตร

^{๑๓๓} อ.อ.ภูฏก. (ไทย) ๒๓ / ๘๓ / ๔๐๙.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ นายสมรงค์ ตระกูลจิ่ง, พาณิชย์จังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ นายณรงค์ พลละเอียด, รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

เพียงพอ ด้วยการแนวคิดและทฤษฎีกับศาสตร์สมัยใหม่นำประยุกต์เข้ากันได้กับทางพุทธศาสตร์ คือ การปลูกพืชไร่ในวงบ่อซีเมนต์แบบอย่างจากประเทศอิสราเอล ด้วยการทอบบทสวดมนต์ต่างๆ ไปด้วย ขณะปลูกและขณะรดน้ำ ทำให้เกิดสมาธิ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง เพราะต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตมาก^{๑๓๖} โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ใช้ จ่ายไม่ฟุ่มเฟือย เหมาะสมกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยได้นำบทสวดมนต์บทต่าง ๆ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตถวา, โส อตถะลัทโธ เป็นต้น มาสวดก่อนและ หลังการปลูกพืชทุกครั้งได้อย่างลงตัว ปลูกด้วยจิตใจที่มั่นคง^{๑๓๗} และสวดมนต์ขณะปรับปรุงดินเสีย ให้เป็นดินดีด้วยการผสมมูลสัตว์ เช่น วัว ควาย แกลบ และใบไม้แห้งหรือฟางข้าว เป็นกุศโลบายสอน ชาวบ้านได้ เหมือนกับการเปิดเพลงให้สัตว์เลี้ยงฟัง หากตั้งใจทำงานก็จะสามารถมีอยู่มีกิน ทำให้ คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิดจากอานิสงส์ของบทสวดนั้น ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำงานด้วยใจรักเอาใจใส่ ชยันอดทน^{๑๓๘} ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุบริโภคนิยม และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ฉะนั้น ประโยชน์และคุณค่าของเกษตรแนวพุทธที่มีผลต่อวิถีชีวิตของเกษตรกรในชุมชน มีดังนี้

ก) คุณค่าด้านหลักพุทธธรรม

การน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาปรับใช้กับการทำเกษตรโดยมุ่งเน้นทางสาย กลาง ความมีเหตุมีผล กำหนดครุในขณะดำเนินการด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ในการทำเกษตรแนวพุทธทำ ให้เกษตรกรรู้จักพึ่งตนเอง โดยมีศีล ๕ เป็นหลักธรรมเบื้องต้น และหลักธรรมต่าง ๆ คือ อิทธิบาท ๔ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ ๔ อย่างคือ ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะความเพียร, จิตตะ ความมุ่งมั่นไปอุทิศ ตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ, วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง หลักขรวาจาธรรม ๔ คือ สัจจะ พูดจริง พูดจริงทำจริง, ทมะ การฝึกฝน แก้ไขข้อบกพร่อง, ขันติ ความอดทน ทำงานด้วยความขยัน, จาคะ ความเสียสละ และอบายมุข ไม่ประพฤตินในทางเสื่อมเสีย^{๑๓๙} เกษตรกรมีหลักปฏิบัติเพื่อตน พึ่งตนเองได้นั้น คือ อดทน ซื่อสัตย์ มัธยัสถ์ ขยัน ถ่อมตน และกตัญญู ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

อดทน คือทั้งอดทั้งทนเข้าไว้ ในกรณีที่เราได้รับความสำเร็จอย่างสูงหรือประสบความสำเร็จ ล้มเหลวอย่างหนักยั้ง ก็ต้องใช้ทั้งอดและทั้งทน จึงจะไม่เสียบุคลิกภาพของตนเอง เช่น ปลูกพืชแล้ว พืชไม่เจริญงอกงามก็ให้อดทนไม่เสียใจจนเกินไป ลักษณะของผู้มีความอดทนที่ดี ประกอบด้วย ความ อดกลั้น ไม่ดื้อรั้น ไม่ทำให้ใครน้ำตาาร่วงและเบิกบานยิ้มแย้มอยู่เสมอ ซึ่งผลดีของการพึ่งตนเองด้วย ความอดทน ได้แก่ มีความภาคภูมิใจในตนเอง สร้างเสน่ห์ให้แก่ตนเอง เป็นที่รักที่ขอบใจของคนทั่วไป

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พระมหาสุวรรณรัตน์ สุวณฺณวิโส, รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม, วัด มัชฌิมาวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ นายณรงค์ พลละเอียด, รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ นายเจษฎา มุลยาพอ, บ้านบักหวาน ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ นายสมยศ ตระกูลจิ่ง, พาณิชยจังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

ทำงานทุกอย่างสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ทำให้เกิดความดีต่าง ๆ ตามมา ทำให้เกิดสุขแก่ตนและสังคม เป็นปัจจัยส่งเสริมคุณธรรมชั้นสูง ๆ ขึ้นไป^{๑๔๐}

ชื่อสัตย์ คือ ชื่อ หมายถึงไม่คดโกง ตรงไปตรงมา ขอบธรรม ยุติธรรม คำที่สอง สัตย์ คือ ความจริง ของแท้ ควรชื่อสัตย์เป็นคุณธรรมที่ทุกคนควรปฏิบัติ มี ๗ ประการ ได้แก่ ชื่อสัตย์ต่อตนเอง ชื่อสัตย์ต่อคนอื่น ชื่อสัตย์ต่อคำที่ตนได้พูดไปแล้ว ชื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงานที่ตนกระทำ ชื่อสัตย์ต่อหมู่คณะ ชื่อสัตย์ต่อสถาบันที่ตนอาศัย และชื่อสัตย์ต่อเวลาที่เราทำงานอยู่นั้น ผลดีของความชื่อสัตย์ คือทำให้เกิดความภูมิใจในตนเอง การงานก้าวหน้า ทำให้คนยกย่องสรรเสริญ

มัธยัสถ์ คือการใช้จ่ายพอเหมาะแก่ฐานะของตน ตรงกับคำว่ามัตตัญญูตา ซึ่งหมายถึง การรู้จักประมาณในเหตุการณ์ต่าง ๆ การรู้จักประมาณในหาสิ่งของเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ และการรู้จักประมาณในการให้สิ่งของต่อผู้อื่น โดยไม่เดือดร้อนตนเองและครอบครัว ซึ่งในการทำเกษตร แนวพุทธทำให้เกษตรกรมีความมัธยัสถ์ในการใช้จ่าย และการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

ขยัน คือ บุคคลที่มีลักษณะที่มีปกติลุกขึ้นเสมอหรือตื่นเสมอ ทำงานตรงต่อเวลา ชอบใจในการทำงาน มีความเพียรพยายามไม่หยุดหย่อน มีความอดทน ไม่อ้างว่าหนาวเกินไป ร้อนเกินไป เย็นเกินไป และเป็นคนว่าง่าย ซึ่งในการทำเกษตรแนวพุทธต้องทำอย่างสม่ำเสมอ คือการดูแลพืชผัก และ ดูแลดิน ทำให้ต้องมีความขยันเอาใจใส่อยู่เสมอ

ถ่อมตัว คือ การแสดงกิริยาอ่อนน้อม ถ่อมตน อ่อนโยน คือเมื่อการปลูกต้นไม้ก็จะให้ใจเย็น มีความคิดเห็นที่ไม่เร้าร้อน ทำให้เกิดมีความนอบน้อมถ่อมตนด้วย

ข) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ

๑) เสริมสร้างรายได้จากผลผลิต ผลผลิตที่ได้จากสวนป่าเกษตรแนวพุทธ เมื่อคิดเป็นรายได้ คือ ข้าวนาปี คือข้าวไรซ์เบอร์รี่ ๑ ตันได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท นาข้าววงบ่อ ๑ ตันได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท ข้าวนาหาลุม (บวกควาย) ๒ ตันได้ผลผลิต ๒๐๐,๐๐๐ บาท มะนาววงบ่อ ๑๐๐,๐๐๐ ลูก ได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท พริกสายพันธุ์เล็บมือนาง พริกหอม พริกเชียงราย พริกเขียว พริกชี้ฟ้า หรือพริกชี้หนู ได้ผลผลิต ๒๐๐,๐๐๐ บาท แก้วมังกร ได้ผลผลิตต่อปี ๖๒๕,๐๐๐ บาท โดยประมาณ

๒) ลดรายจ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี คือที่สวนป่าเกษตรแนวพุทธได้ทำปุ๋ยชีวภาพ โดยนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตจะมีอะไรบ้าง ปริมาณเท่าใด ขึ้นอยู่กับว่าเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่น และจัดหาบางส่วนจากภายนอกไร่นาหรือนอกท้องถิ่นมาเพิ่มเติม และยังได้นำขยะที่สามารถทำปุ๋ยหมักได้จากทางวัด เช่น ใบไม้แห้ง มูลค่างควาย เศษอาหาร เป็นต้น เพื่อการผลิตจึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีได้ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยการมีพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน เพิ่มรายได้จากการจำหน่ายพืชผักสวนครัว ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น และปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก ปลอดภัย จากสารเคมี มีผลเพิ่มเติมมากขึ้น

^{๑๔๐} สถาบันบันลือธรรม, คู่มือสร้างคน, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๘.

คือประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายรับที่หามาเพิ่ม ทำให้มีการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวลงมากขึ้น สามารถเหลือเก็บออมเงินได้^{๑๔๑}

๓) อาหารผลไม้ที่ผลิตปลอดสารพิษ เนื่องจากในการทำเกษตรแนวพุทธไม่ได้ใช้สารเคมีในการทำเกษตร ทำให้ผลไม้และพืชผักที่ผลิตได้ไม่มีสารพิษเจือปนนั่นเอง ความปลอดภัย ความเป็นเอกลักษณ์หรือโดดเด่นของสินค้า บริการ และการยอมรับของผู้บริโภค คือการพัฒนาคุณภาพสินค้า ตามความต้องการของผู้บริโภค ความสะอาด ความปลอดภัย มีมาตรฐานสินค้า มีคุณภาพชีวิตที่ดี และบริโภคผักปลอดสารพิษ^{๑๔๒}

๔) จัดปัญหาความยากจน คือ เมื่อทำการเกษตรแนวพุทธในส่วนป่าพุทธเกษตรทำให้เกิดรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรแนวพุทธ ทำให้ลดปัญหาความยากจนไปได้ในระดับที่ดีขึ้น ได้มีการออมเงินมากขึ้นในครอบครัว หรือจำหน่ายจ่ายแจกในหมู่บ้าน เศรษฐกิจก็จะมั่นคงอย่างยั่งยืน ทำให้สังคมมีความอยู่ดีมีสุข มีการพึ่งพิงเกื้อกูลกันและกัน สภาพสิ่งแวดล้อม กลับคืนมาสู่ท้องถิ่น มีผลต่อสุขภาพคนในชุมชนดีขึ้นไม่เกิดโรคร้ายแรง และประหยัดงบประมาณค่ารักษาพยาบาล^{๑๔๓}

ค) คุณค่าด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต

สวนป่าพุทธเกษตรได้ผลผลิตเป็นอาหารที่ปลอดสารพิษ ทำให้เมื่อบริโภคเข้าไปแล้วมีสุขภาพดี ดังนั้น เมื่อสุขภาพทางร่างกายดี สุขภาพจิตก็ดีตามไปด้วย ต้องมีความจริงใจ มีความรัก มีความขยัน นำหลักธรรมง่าย ๆ เพื่อเป็นตัวกำหนดจิตใจในระหว่างการทำเกษตร ก่อให้เกิดสมาธิ และมีจิตมุ่งมั่นที่จะทำงานนั้น ๆ ด้วยความใส่ใจ ด้านครอบครัว ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ด้านจิตใจก็สงบสุขได้ ด้านครอบครัวอบอุ่น มีความสามัคคีเพิ่มขึ้น ด้านรายได้ไม่ก่อกวนเพิ่ม^{๑๔๔}

ง) คุณค่าด้านการเสริมสร้างความรักสามัคคีของชุมชน

สวนป่าพุทธเกษตรได้เสริมสร้างความรักสามัคคีของสมาชิกในชุมชน คือสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมแรงร่วมใจในการทำสวนป่าพุทธเกษตร เช่น เตรียมดิน เตรียมกล้า การปลูก การดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยวทำให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันขณะทำงานที่สวนป่าพุทธเกษตร เมื่อพูดคุยกันทำให้เกิดความรัก และเห็นใจกันและกันนั่นเอง ได้ทำให้ชุมชน ขยันขึ้น มีรายได้เพิ่มปลูกฝังแนวคิดปรับเปลี่ยนทัศนคติ ศึกษาตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ยึดแนวทางตามพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียง ครอบครัวได้อยู่ด้วยกันมากขึ้นไม่ต้องออกไปหารับจ้างนอกบ้าน^{๑๔๕} คนในครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกันมากขึ้น และพูดคุยกันมากขึ้น สังคมในชุมชนดีขึ้นมีการไปมาหาสู่กันปรึกษาหารือกัน

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ นายเจษฎา มุลยาพอ, อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ นายวรพจน์ เนาวกุล, บ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ นายการเวก เกตโสภา, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ นายบุญมา วงษา, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ นายคำฝอย ออดทน, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

ช่วยเหลือกันในกลุ่มเกิดความสามัคคีกันมากขึ้น เพราะอาศัยคำสอนของพระพุทธเจ้าในการดำเนินชีวิต คือ ขยัน ประหยัด สันโดษ สามัคคี เป็นแนวคิดที่ดี ต่อครอบครัวและชุมชน^{๑๔๖}

จ) คุณค่าด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สวนป่าพุทธเกษตรเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน เมื่อทำการปลูกพืชทำให้เกิดความผูกพันและรักธรรมชาติ เพราะทำด้วยใจ เอาใจใส่ มีความรักและความห่วงใย การทำเกษตรที่ยั่งยืน จำเป็นต้องยึดหลักธรรมชาติบนพื้นฐานของดิน น้ำ อากาศ ระบบนิเวศรอบตัว เปลี่ยนวิธีจากทำแบบเดิม ๆ มาทำแนวใหม่ที่ศึกษาดีแล้ว เห็นว่าเกษตรแนวพุทธเป็นการบำรุงรักษา ดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม ยึดหลัก ประโยชน์ ประหยัด ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ยึดหลักพึ่งตนเองให้มากที่สุด ทุก ๆ อย่าง ปุ๋ยทำเอง ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงแต่ใช้สารสกัดจากธรรมชาติ ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารเคมี อากาศสิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ^{๑๔๗}

จึงกล่าวได้ว่า จากการดำเนินการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง โดยพระเทพรัตนมุนี ซึ่งถือว่าท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่น้อมนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดแนวคิดแบบใหม่ให้กับชาวบ้านในชุมชน จนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ ทำให้เกิดคุณค่าด้านการเกษตรแนวพุทธ ที่สอดคล้องจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักวิชาการ และชาวบ้านทั่วไป ดังนั้น การดำเนินงานสวนป่าพุทธเกษตรเป็นการยึดทางสายกลาง มีความสมดุลพอดี รู้จัก พอประมาณ การมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และรู้เท่าทันโลก สุขภาพดีรวมความถึงการมีสุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคม ครอบคลุมสุขภาพของปัจเจกบุคคล และสุขภาพทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน เน้นในเรื่องการมีสุขภาพดี บริการดี สังคมดี ชีวิตมีความสุขพอเพียงอย่างยั่งยืน ดังประโยชน์และคุณค่า พอสรุปได้ดังนี้

- ๑) ทำให้หนี้สินที่มีหมดไป และไม่เป็นหนี้
- ๒) ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น
- ๓) ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น
- ๔) ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวิตมีสุข
- ๕) ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคง
- ๖) ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง
- ๗) ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น
- ๘) ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ
- ๙) ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ
- ๑๐) ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

หลักการเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดโดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝนพระพุทธศาสนามีหลักบริหารจัดการเป็นหลักธรรม ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน สามารถทำงานให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์คือ

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ นายวาตี หลักคำ, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ นายเกษม ทองยศ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

เรียกว่า อิทธิบาท ๔^{๑๔๘} มุ่งเน้นสร้างความพอเพียงเป็นเบื้องต้น เมื่อพอเพียงแล้ว ก็ทำให้มากขึ้นเพื่อค้าขาย หรือจุนเจือผู้อื่น และมีพระสงฆ์เป็นผู้ยืนยันความจริงดังกล่าว พระสงฆ์ จึงมีบทบาทที่สำคัญที่จะนำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยนำหลักธรรมทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา เข้ามาใช้กับงานพัฒนา การประกอบอาชีพอย่างใดในทางโลก มีการค้าขาย รับราชการทำนา ปกครอง ลูกจ้าง หรือศึกษาหาความรู้ ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สรุ่ยสร้อย^{๑๔๙} กล่าวโดยสรุปคือประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนได้รับประโยชน์ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหา การเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวร^{๑๕๐} โดยจะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติวินัยที่ห้ามภิกษุขุดดินว่า “ก็ภิกษุใดขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์” ซึ่งเป็นการมุ่งเน้นให้อนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์ของดินซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญทางการเกษตร นอกจากนี้ยังบัญญัติวินัยมิให้ภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงในน้ำ เพื่อเป็นการอนุรักษ์น้ำอีกด้วย

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง มีการอบรมธรรมะสำหรับพระภิกษุสามเณร และเป็นสถานที่รับการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ประจำของทุกปี ครั้งละ ๑๐ วัน ของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย วัดมัชฌิมาวาส จังหวัดอุดรธานีด้วยกระบวนการดำเนินการพระพุทธศาสนาเน้นในเรื่อง ความประพฤติอันดีงาม กล่าวคือ ผู้เข้าอบรมจะต้องถือปฏิบัติตามพระวินัย กระบวนการดำเนินการเน้นหลักสติปัญญา ๔ สมณะและวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลัก และยังให้แนวคิดที่ว่า “พระสงฆ์จะต้องสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่ต้องรอให้ญาติโยมมาช่วยเพียงอย่างเดียว”^{๑๕๑} เหมาะสมยิ่ง เนื่องจากพระสงฆ์คือเสาหลักหนึ่งในการพัฒนาชุมชนอีกทั้งยังเป็นหลักศรัทธาของพุทธศาสนิกชน^{๑๕๒} จึงเป็นต้นแบบที่ดีของสังคมและช่วยชี้แนะชุมชนได้เป็นอย่างดี

ผลสัมฤทธิ์จากการดำเนินงานการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ทำให้วัดและธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นศูนย์กลางในการให้ความช่วยเหลือในด้านของจิตใจ แนวทางหรือการดำเนินการเกษตรแนวพุทธ ถือว่าเป็นนวัตกรรมการเกษตรที่มีความเป็นวิถีพุทธ เช่น

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พระครูสุตวรีคุณาธาร (ญาณวีโร), เจ้าคณะตำบลฝักตบ, วัดสระเมณี ตำบลฝักตบ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ นายทวีชัย หลีกคำ, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๕๐} พระมหาสายพงศ์ อโนมปณฺโณ, อ่างแล้ว, ๒๕๕๔ (อட்சำเนา).

^{๑๕๑} พระเทพรัตนมุนี, **คำบรรยายแก่พระนิสิต**, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย วัดมัชฌิมาวาส อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ นายบุญมา วงษา, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

ใช้ระบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน^{๑๕๓} ใช้ระบบดูแลธาตุ ๔ ให้สมดุล มุ่งใช้ธรรมชาติดูแลธรรมชาติ ยึดหลักธรรมชาติ (ธรรมะ) สรรพสิ่งในโลกล้วนพึ่งพิงกัน มีการนำบทสวดมนต์ทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ มาสวดขณะปลูกพืชผักทุกชนิด หรือมีส่วนในการเพาะปลูกพืช โดยเน้นให้ธรรมะเป็นเครื่องมือในการนำพา บุคคลที่เข้ารับการอบรม เป็นบุคคลที่อยู่กับสังคมมาโดยตลอด เมื่อมีปัญหาด้านวัตถุไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้หมดทุกอย่าง การแก้ปัญหาทางด้านนามธรรมจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เป็นสิ่งแก้ไขปัญหา ฉะนั้น จึงทำให้แนวทางการดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ทางด้านการทำการเกษตรแนวพุทธ โดยการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ ดังนี้

๑) ทัศนคติมีกัตถประโยชน์ ๔ คือ ขยันหา รักษาไว้ มีสมาชิกในชุมชนเป็นคนดี และใช้ชีวิตไม่ฟุ้งเฟ้อ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเองได้ คือ พร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจ อารักขา คือรักษาทรัพย์ กัลยา คือมีเพื่อนดี สมชีวิตา คือเลี้ยงชีวิต^{๑๕๔} อาชีพเกษตรเป็นอาชีพอิสระ และสุจริตไม่เบียดเบียนเอาเปรียบผลประโยชน์รู้จักพอเพียงและซื่อสัตย์เป็นหลัก เพราะเป็นอาชีพที่สุจริต ไม่เป็นโทษต่อตนและคนอื่น ซึ่งมีได้เบียดเบียนใคร และเป็นต้นแบบของสังคมได้ และเป็นการส่งเสริมเกษตรกรหรือชาวบ้านให้ได้มีผลสัมฤทธิ์มากขึ้นกว่าเดิม ทำให้มีผลผลิตดีขึ้น รายได้เกิดเพิ่มขึ้น^{๑๕๕}

๒) หลักอิทธิบาท ๔ คือ ความพอใจ ความเพียร มุ่งมั่นอุทิศกายและใจในสิ่งที่ทำ และความไตร่ตรองในการทดลอง จะทำให้การเกษตรแนวพุทธประสบความสำเร็จ ยึดหลักเหตุและผล ค้นหาความจริงตามแนวทางอิทธิบาท ๔ ควรกำหนดหลักธรรม (บทสวดมนต์) ที่เข้าใจง่าย ให้เป็นจิตมุ่งมั่นต่องานที่ทำ เกิดความรักงาน สนใจงานที่ทำอย่างต่อเนื่อง ด้วยความใส่ใจ เห็นด้วยอย่างยิ่ง หากศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ร่วมกับเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ จะส่งผลให้พ้นจากความยากจนได้ (ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้างโอกาส)^{๑๕๖}

๓) หลักสังคหวัตถุ ๔ คือ โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ชุมชน และวางตนให้เหมาะสม เป็นหลักธรรมเสนอให้กับตนเองและชุมชน ทำให้ชุมชนพึ่งพาอาศัยกันและกันได้อย่างยั่งยืน^{๑๕๗}

๔) หลักโภควิภาค คือ การบริหารจัดการทุนทรัพย์ เช่น การใช้จ่าย การออม และการลงทุน มุ่งทางสายกลาง การดำเนินงานยึดหลักเหตุและผล ช่วยประหยัดรายจ่าย ลดต้นทุน เพิ่ม

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ นางสมจิต อ่วมนำชัย, บ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ พระครูสุตวรีคุณาธาร (ญาณวีโร), เจ้าคณะตำบลฝักตบ, วัดสระมณี ตำบลฝักตบ อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๕๕} สัมภาษณ์พระอธิการประชัน ฐานทินโน, เจ้าคณะตำบลหนองนกเขียน, วัดอัมพรสะอาดชัยศรี ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ นายอุดร กันญารัตน์, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ นายเฉลิมชัย ทุมนอก, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

มูลค่า และต้องยึดหลักสัมมาอาชีวะ ด้วยความขยัน อดทน บนความสุจริต ส่วนหนึ่งบริโภคในครอบครัว ส่วนหนึ่งแจกจ่ายเพื่อนบ้าน ส่วนหนึ่งนำไปจำหน่ายในตลาดของชุมชน ทำให้หนี้สินลดลงคือไม่ก่อหนี้เพิ่ม^{๑๕๘}

๕) หลักมัตตัญญูตา คือ รู้จักประมาณ และความสันโดษ ได้แก่ ความพอเพียง พอใจ ในปัจจัยสี่ จะเป็นเครื่องนำพาให้สังคมมีความยั่งยืนอยู่ได้ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการรู้ตน รู้คน รู้งาน วางตนที่เหมาะสมในชุมชน ทำให้ชีวิตไม่เป็นหนี้^{๑๕๙} เนื่องจากคนในสังคมจะคำนึงถึงการมีอยู่อย่างจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ และพยายามช่วยกันจัดสรรจัดการทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นอย่างถูกต้องเป็นธรรม คำนึงถึงอนุชนผู้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่กำลังเติบโตขึ้นมาบริโภคทรัพยากรธรรมชาติบนโลกใบนี้ต่อไป จักต้องอาศัยความอดทน ความพากเพียร ความขยัน มีวินัยในตนเอง และที่สำคัญคือต้องควบคุมความโลภของตนให้อยู่ในระดับที่พอดี ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายแม้จะมีชีวิตอยู่ในท่ามกลางสังคมที่มีความทันสมัยหรือมีเทคโนโลยีสูงก็ตาม นอกจากนี้ ยังต้องมีการเรียนรู้เท่าทันโลก แต่ไม่ลุ่มหลงตามกระแสของบริโภคนิยมเกินพอดี จนเป็นเหตุให้วิถีชีวิตต้องสั่นคลอนหรือเอนเอียงจากทำนองคลองธรรม ความมีเหตุมีผล เดินทางสายกลาง (ความพอเพียง) ความรู้ประมาณตน (ทำน้อย ได้มาก : ประหยัดรายจ่าย (ขาดต้นทุน) เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ย้อนหลังสู่สังคมพอเพียง ด้วยการรู้ประมาณตน^{๑๖๐}

๖) หลักศีล ๕ คือ มีการประพฤติตนให้อยู่กรอบของเบญจธรรมเป็นเบื้องต้น ให้มีความเป็นปกติทั้งกาย วาจา และใจ อยู่ในสังคมของชุมชนอย่างอยู่ดีมีสุข เข้าวัดทำบุญตักบาตร รักษาศีล เจริญภาวนาแผ่เมตตา เป็นประจำอย่างต่อเนื่องทุกวันพระและวันสำคัญทางศาสนา มีศีล ๕ เป็นหลัก ยึดหลักดำเนินชีวิตพออยู่พอกิน พอใช้ (สัมมาอาชีวะ อัตตาหิ อัตตาโน นาโถ)^{๑๖๑}

กระบวนการดำเนินการเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ดังกล่าวมานี้ เน้นให้ผู้อบรมได้รับการอบรม และประยุกต์ใช้ในการเกษตร เพราะการที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จนั้น ล้วนต้องอาศัยหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง เช่น อธิปไตย ๔ เพราะวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจทำได้หลายวิธี แต่การทำให้เศรษฐกิจของเรานั้นคงและยั่งยืนในอนาคต ต้องคำนึงโดยการพึ่งพาตนเองและเสริมสร้างเศรษฐกิจให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะพระพุทธศาสนาสอนให้มีความขยัน อดทน และประหยัด^{๑๖๒} รู้จักพึ่งพาตนเองได้ เข้าใจในพระพุทธศาสนา ว่าเป็นศาสนาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสังคมอยู่ตลอด พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่เอื้อเพื่อให้ทุกคน สรรพสัตว์ได้รับประโยชน์

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ นายคำฝอย วันทา, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๕๙} สัมภาษณ์ นายเฉลิมชัย พุ่มนอก, บ้านป่าปอแดง ตำบลจำปี อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ นายคำมูล กันชัย, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ นายอุดร กันญารัตน์, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

^{๑๖๒} สัมภาษณ์พระอธิการประชัน ฐานทินโน, เจ้าคณะตำบลหนองนกเขียน, วัดอัมพรสะอาดชัยศรี ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

ในการนำไปปฏิบัติ ธรรมะของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมเพื่อบุคคลอื่น ไม่ได้บัญญัติขึ้นเพื่อบุคคล แต่เป็นการบัญญัติขึ้นเพื่อทุกคนได้เข้าถึง เพื่อประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิต ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะมนุษย์เท่านั้น หากรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งปวง

เพราะฉะนั้น ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง จึงเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และเป็น การแก้ไขปัญหาปากท้อง ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ของสมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และ ประชาชนทั่วไปที่มาศึกษาดูงานได้ การทำการเกษตรแนวพุทธ ได้นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการ ทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถี ชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเอง ทั้งมีความรู้สึกชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เพราะรู้สึก สบายใจและมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับต้นหมากรำไม้ รวมถึง รู้สึกมีเพื่อนมีชุมชนของตนเอง ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกกินเองได้ใน พื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องดิ้นรน และยังสามารถนำไป ขายได้อีกในชุมชนได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนว พุทธ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเอง ทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับ พฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบ สุข และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

วิธีการดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ซึ่งมีบทบาททางสังคม หรือเป็น ศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้าน การดำเนินงานเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม เพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็น อย่างดียิ่ง ได้ก่อตั้งแนวเกษตรแนวพุทธ ทำให้ เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ครอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของ ตนเอง เช่น ศิล ๕ หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ทำให้สมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และ ประชาชนทั่วไปที่มาศึกษาดูงาน เป็นชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็น ได้ชัดเป็นที่น่าพอใจ นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่เป็นแนวทางการแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ถึงแม้จะเป็นการเริ่มต้นได้ไม่นาน คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อมาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหาร การกินในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกที่ชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เกิด ความรู้สึกสบายใจและมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกัน มี เพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักปฏิจจสมุปปาต ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถ ปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องดิ้นรน และยังสามารถนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการ เกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง เพราะ ต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเอง ทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ใช้จ่ายไม่ ฟุ่มเฟือย การสวดมนต์ในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด นอกจากจะเป็นการสวดเพื่อขจัดอันตรายออก

เสีย และทำความเข้าใจมั่นคงแล้ว สันติภาพและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่เหมือนเดิม ในที่สุดแล้วพิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมและให้แคล้วคลาดป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง จากการสวดมนต์บทธาณะต่างๆ เหล่านี้ ในทุกๆ ครั้งขณะปลูกพืชและรดน้ำ สมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และประชาชนทั่วไปที่เคยศึกษาดูงาน ก็จะไปปฏิบัติตามทำการสวดมนต์ในบทเหล่านี้ จักทำให้จิตตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และสนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ จึงทำให้พืชต่าง ๆ ที่ปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกดอก ออกผลได้ดี มีผลผลิตมากมายตามที่ต้องการได้ การนำแนวความคิดการนำบทสวดมนต์ดังกล่าวมานั้นมาประยุกต์ใช้ในทางเกษตร จึงเหมาะสมกับยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยได้นำบทสวดมนต์บทธาณะต่างๆ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตถวา, โส อตถะลัทโธ เป็นต้น มาสวดก่อนและหลังการปลูกพืชทุกครั้งได้อย่างลงตัว หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ ก็จะสามารถทำให้มีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิดอาณิสสรของบทสวดมนต์นั้น เกิดผลเศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ชยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ลุ่มหลงกับวัตถุบริโภคนิยม และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้การดำเนินชีวิตในชุมชนอยู่ดีมีสุขตลอดไป

๔.๓ วิเคราะห์การสัมภาษณ์กลุ่มสมาชิกที่นำการเกษตรแนวพุทธมาประยุกต์ใช้

การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้เศรษฐกิจชุมชนของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวงนั้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มสมาชิกเกษตรแนวพุทธในจังหวัดอุดรธานี คือ ชุมชนบ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมืองอุดรธานี, ชุมชนบ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ, ชุมชนบ้านป่าออด ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ และชุมชนบ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ บุคคลที่เกี่ยวข้องและประชาชนทั่วไปที่ได้มาศึกษาดูงาน และได้นำแนวทางเกษตรแนวพุทธไปปฏิบัติ และสามารถนำมาเป็นแนวทางสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนได้คือ การผลิต ผลผลิต การบริโภค การซื้อขาย และการจัดการผลผลิตหรือปัจจัยการผลิตเพื่อความพอเพียง พออยู่พอกิน มีความยุติธรรม เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชน ไม่สร้างความเดือดร้อนส่งผลกระทบต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เป็นที่น่าพอใจ สรุปได้ ดังนี้

ก) **ด้านการผลิต** มุ่งสอนให้มนุษย์มีการผลิตที่คำนึงถึงความสุข ความเจริญ และประโยชน์สุขทางด้านจิตใจและด้านวัตถุอย่างสมดุลกัน ยึดหลักทางสายกลางในการผลิต^{๑๖๓} คำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยการผลิต ไม่ทำให้สิ้นเปลืองโดยใช่เหตุ^{๑๖๔} มีการปลูกข้าววงบ่อมะนาว และพริก เป็นต้น ด้วยการมีศีลคือระเบียบวินัยชีวิตเป็นแนวปฏิบัติ มีการผลิตหรือการ

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ พระมหาสุวรรณรัตน์ สุวณฺวโร, รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม, วัดมัทนิมิตวาส อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๖๔} สัมภาษณ์พระอธิการประจักษ์ ฐานทินโน, เจ้าคณะตำบลหนองนกเขียน, วัดอัมพรสะอาดชัยศรี ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

แสวงหาผลประโยชน์ที่ถูกต้องชอบธรรมจากงานที่สุจริต^{๑๖๕} ยึดหลักการสร้างความเจริญรุ่งเรืองในธุรกิจการงานของตนตามหลักการที่ว่า ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตพอเพียง^{๑๖๖} หลักพุทธธรรมนำมาประยุกต์ได้เพราะตามหลักการประกอบอาชีพทุกสาขาอาชีพ เช่นความเพียร การประกอบอาชีพเกษตรต้องมีความเพียรเอาใจใส่ดูแลผลิตผลจึงมีคุณภาพ^{๑๖๗} การประกอบอาชีพในทางที่ชอบ ไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น^{๑๖๘} สิ่งที่ได้มาสนองความต้องการของตนเองจะต้องได้มาโดยชอบ^{๑๖๙} โดยสุจริต ไม่ฉ้อโกงคนอื่นมา ไม่ลักขโมย^{๑๗๐} ประกอบการที่สุจริตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่เน้นความไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น^{๑๗๑} ด้วยความขยันหมั่นเพียรจนสามารถดำรงชีวิต จากฐานของรากหญ้าจนพัฒนาชีวิตให้พออยู่พอกิน^{๑๗๒} ค่าใช้จ่ายในการลงทุนลดลงจากที่เคยได้ซื้อปุ๋ยเคมี หรือยาฆ่าศัตรูพืชในท้องตลาดในราคาแพงๆ ก็ได้มาผลิตปุ๋ยหมักจากธรรมชาติใช้เอง^{๑๗๓} ไม่ใช้จ่ายในสิ่งที่เป็นอบายมุขทั้งหลาย^{๑๗๔} สามารถปรับใช้ได้จริง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และจะทำเป็นแบบอย่างพร้อมทั้งบอกต่อ ๆ กันไป^{๑๗๕} ดังนั้น การผลิตในเกษตรแนวพุทธจึงมุ่งเน้นไปที่ที่ตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิตและเอื้อประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อม^{๑๗๖}

ข) ด้านผลผลิต ในการทำเกษตรแนวพุทธในระยะที่ผ่านมาปรากฏว่า ผลผลิตด้าน

^{๑๖๕} สัมภาษณ์พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะตำบลเมืองเพีย, วัดป่าอัมพวัน บ้านเพีย ตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๖๖} สัมภาษณ์พระครูประสิทธิ์กิตติสาร, เจ้าคณะอำเภอสรีธาตุ, ตำบลจ่าปี อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๖๗} สัมภาษณ์พระอธิการประชัน ฐานทีนโน, เจ้าคณะตำบลหนองนกเขียน, วัดอัมพรสะอาดชัยศรี ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๖๘} สัมภาษณ์ นางสาวสมพร หมื่นพรม, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๖๙} สัมภาษณ์ พระครูประภัสสรกิตติคุณ, เจ้าคณะตำบลนาข่า, วัดประดิษฐ์นาราม บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ นางคาย คำพิบูล, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ นายอุดร กันญรัตน์, บ้านเพีย ตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๗๒} สัมภาษณ์ นายคำฝอย อดทน, บ้านเพีย ตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๗๓} สัมภาษณ์ นายสมพงษ์ เสละไสย์, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๗๔} สัมภาษณ์ นายการเวก เกศโสภา, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ นายหมุ่น เฉลิมพล, บ้านเพีย ตำบลเมืองเพีย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๗๖} สัมภาษณ์ นายเหลือบ ไชยราช, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

การเกษตรได้ขยายตัวในอัตราที่สูงและเป็นที่น่าพอใจตลอดมา^{๑๗๗} เช่น ข้าวไรซ์เบอร์รี่ ซึ่งเป็นสินค้าในราคาของคนมีฐานะดีหน่อย^{๑๗๘} ชื่อบริโภคนี้อุดมและสุขภาพ ปลอดภัยจากสารพิษ^{๑๗๙} จำหน่ายได้ราคาก็โลกรั่มละ ๑๐๐ - ๑๒๐ บาท ต่างจากข้าวทั่วไปก็โลกรั่มละ ๑๕ บาท^{๑๘๐} แก้วมังกร เป็นสินค้าที่ทุกวัยรับประทานง่ายราคาไม่แพงซื้อขายง่าย^{๑๘๑} แก้วมังกรระยะเวลาออกผลเก็บบริโภคหรือจำหน่ายได้ คือ ๕-๖ เดือน เพิ่มรายรายได้^{๑๘๒} และมีการปลูกไม่มากในชุมชน ถ้าทำตามแนวทางเกษตรแนวพุทธจะมีผลผลิตได้ดี มะม่วงก็ผลผลิตได้ดีมาก^{๑๘๓} เพราะผลผลิตปลอดภัยไร้สารพิษ^{๑๘๔} ไม่ก่อให้เกิดโรค^{๑๘๕} หรือเจ็บป่วยจึงลดค่าใช้จ่ายในการรักษาตัวเราเองด้วย^{๑๘๖} ถ้าเหลือจากการบริโภค ยังแจกจ่ายแบ่งปันให้ญาติพี่น้องได้บริโภคด้วย^{๑๘๗} และก็ได้นำไปจำหน่ายต่อในตลาดชุมชนในราคายุติธรรม และมีพ่อค้ามารับซื้อถึงบ้านได้ราคาดี^{๑๘๘} และส่วนมากเวลามีงานอะไรก็จะให้ญาติโยมมาเก็บเอาฟรี เป็นช่วยเหลือสงเคราะห์ชาวบ้านด้วย^{๑๘๙}

ค) ด้านการบริโภค หลักพุทธธรรมเป็นคำสอนที่มุ่งให้มนุษย์บริโภคปัจจัยสี่ตามความ

^{๑๗๗} สัมภาษณ์ นายทวีชัย หลักคำ, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๗๘} สัมภาษณ์ นายบุญมา วงษา, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอภูคดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๗๙} สัมภาษณ์ นายวาทิ หลักคำ, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ นายคำฝอย อุดทน, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอภูคดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๘๑} สัมภาษณ์ นายเกษม ทองยศ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอภูคดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๘๒} สัมภาษณ์ นายอุดร กันญารัตน์, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอภูคดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๘๓} สัมภาษณ์พระครูประภัสสรกิตติคุณ, เจ้าคณะตำบลนาข่า, วัดประดิษฐ์วันาราม บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๘๔} สัมภาษณ์ นางแพงศรี ภูพรมย์, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๘๕} สัมภาษณ์ นายเหลือบ ไชยราช, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๘๖} สัมภาษณ์ นายวาทิ หลักคำ, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๘๗} สัมภาษณ์ นายเกษม ทองยศ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอภูคดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๘๘} สัมภาษณ์ นายใส วันทา, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๘๙} สัมภาษณ์พระมหาสุวรรณรัตน์ สุวณณวิโส, รองเจ้าคณะอำเภอประจักษ์ศิลปาคม, วัดมัชฌิมาวาส อำเภอประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

จำเป็นแห่งชีวิต ตามความสุขของประชาชน คือ สุขจากควมมีทรัพย์สิน คือ ภูมิใจ เอิบอ้อมใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยการทำงานของตน^{๑๙๐} และได้มาโดยชอบธรรม^{๑๙๑} สุขจากการใช้จ่ายทรัพย์สิน คือ ตนได้ใช้จ่ายทรัพย์สินที่หามาได้โดยชอบธรรมนั้น เพื่อเลี้ยงชีพ^{๑๙๒} ใช้จ่ายในปัจจุบัน ๔ เช่น ค่าเสื้อผ้า ซื้อยารักษาตนเมื่อยามเจ็บป่วย^{๑๙๓} ค่าทุนเล่าเรียนหนังสือของบุตรหลาน^{๑๙๔} ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ตนและสังคม^{๑๙๕} ยึดหลักคือมีความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหารและใช้สอยปัจจัยสี่ต่าง ๆ^{๑๙๖} ตลอดถึงมีความสันโดษคือรู้จักยินดีพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ตามกำลังสติปัญญาของตน ไม่ขวนขวายอยากได้จนเกินแก่ภาวะฐานะของตนเอง^{๑๙๗} ในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพย์สินเงินทองทั้งหลายก็สอนให้รู้จักจัดการใช้จ่ายทรัพย์สินเงินทองให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการยึดหลักการที่ว่า ทรัพย์สินเงินทองทั้งหลายที่ได้มาเป็นเพียงเครื่องมือช่วยให้ชีวิตเกิดความสะดวกสบาย เพื่อนำไปสู่ความดีงามแห่งชีวิตที่สูงขึ้นไปตามลำดับ มีการบริหารชีวิตครอบครัวด้วยการยึดหลักความตั้งมั่นแห่งตระกูลและหลีกเลี่ยงจากอบายมุขต่าง ๆ^{๑๙๘} ยึดหลักความพอเพียง พออยู่พอกิน อยู่ดีมีสุข ผลิตน้อย แต่ได้มูลค่ามาก^{๑๙๙} ดังนั้น การบริโภค โดยให้มีการจัดสรรแบ่งปันออกเป็นส่วน ๆ ตามหลักโภควิภาค คือ บริโภค ๑ ส่วน ลงทุน ๒ ส่วน แจกจ่ายทำบุญเลี้ยงดูญาติ บำรุงผู้ทรงศีล ทรงธรรม ไม่หลงการกินดีอยู่ดีจนเกินไป

ง) ด้านการตลาด หลักพุทธธรรมสอนให้มนุษย์ดำเนินกิจกรรมการค้าขายด้วยความ

^{๑๙๐} สัมภาษณ์ นายวาตี หลักคำ, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๙๑} สัมภาษณ์ นางคาย คำพิบูล, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๙๒} สัมภาษณ์ นายหมุ่น เฉลิมพล, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๙๓} สัมภาษณ์ นายเกษม ทองยศ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๙๔} สัมภาษณ์ นายบุญมา วงษา, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๙๕} สัมภาษณ์ นายการเวก เกศโสภา, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๙๖} สัมภาษณ์ นายเหลือบ ไชยราช, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๙๗} สัมภาษณ์ นางคาย คำพิบูล, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๑๙๘} สัมภาษณ์ นายเกษม ทองยศ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๑๙๙} สัมภาษณ์ นายบุญมา วงษา, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

บริสุทธิ์ยุติธรรม เมื่อมีการจัดงานการกุศลต่าง ๆ ในหมู่บ้านก็ได้การแจกจ่ายให้ญาติโยมได้รับประทานฟรี^{๒๐๐} เป็นการสร้างกุศล เป็นตัวอย่างในการช่วยเหลือชุมชนได้^{๒๐๑} ให้ยึดหลักของนักการค้าที่ดีและหลักของเหตุที่ทำให้การค้าขายขาดทุน และได้กำไรเป็นแนวปฏิบัติ^{๒๐๒} ตลอดถึงให้มีความไม่ประมาทคือไม่มีความโลภมากจนเกินพอดี^{๒๐๓} หลังจากได้รับผลผลิตแล้วได้นำไปบริโภคและจำหน่ายในหมู่บ้าน^{๒๐๔} ในตลาดชุมชน^{๒๐๕} ในอำเภอ และที่ตลาดนัดชุมชน^{๒๐๖} ในราคายุติธรรมไม่แพงเกินไป^{๒๐๗} บางครั้งพ่อค้าก็มารับซื้อที่บ้านก็มี^{๒๐๘} จะได้ราคาดีกำไรที่น่าพอใจ^{๒๐๙} เนื่องด้วยความโลภคือตัวการสำคัญทำให้เกิดความประมาท และนำไปสู่ความเสื่อมต่าง ๆ ได้โดยง่าย^{๒๑๐} หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจในเหตุและผลของการขาดทุน และได้กำไรตามแนวพุทธ^{๒๑๑} เพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตน^{๒๑๒} เป็นหลักการสำคัญที่จะช่วยให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนคือการแลกเปลี่ยนซื้อขายเป็นไปอย่างมั่นคงยั่งยืน^{๒๑๓}

^{๒๐๐} สัมภาษณ์พระครูประภัสสรกิตติคุณ, เจ้าคณะตำบลนาข่า, วัดประดิษฐ์วันาราม บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๐๑} สัมภาษณ์พระครูอาทรสิริธรรม, เจ้าคณะตำบลเมืองเพี้ย, วัดป่าอัมพวัน บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุมภจัม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๐๒} สัมภาษณ์ นายอุดร กันญารัตน์, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุมภจัม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๐๓} สัมภาษณ์ นายการเวก เกศโสภา, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๒๐๔} สัมภาษณ์ นายบุญมา วงษา, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุมภจัม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๐๕} สัมภาษณ์ นายทวีชัย หลีกคำ, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๒๐๖} สัมภาษณ์ นายวาตี หลีกคำ, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๒๐๗} สัมภาษณ์ นายเหลือบ ไชยราช, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๒๐๘} สัมภาษณ์ นายเกษม ทองยศ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุมภจัม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๐๙} สัมภาษณ์ นายคำฝอย อุดทน, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุมภจัม จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๑๐} สัมภาษณ์พระอธิการประชัน ฐานทีนโน, เจ้าคณะตำบลหนองนกเขียน, วัดอัมพรสะอาดชัยศรี ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๒๑๑} สัมภาษณ์ นายการเวก เกศโสภา, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๒๑๒} สัมภาษณ์ นายบุญทัน คำถ้าย, บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

^{๒๑๓} สัมภาษณ์ นางคาย คำพิบูล, บ้านคำม่วง ตำบลหนองนกเขียน อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๗.

เพราะเมื่อเกษตรกรและผู้ประกอบอาชีพด้วยการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างกันมีความสุจริต^{๒๑๔} ประพฤติดีงามทางด้านการพูดและการกระทำ^{๒๑๕} รักและเคารพในอาชีพของตน เมื่อนั้นเศรษฐกิจในชุมชนโดยทั่วไปก็จะมีความเจริญตั้งมั่นไปด้วย^{๒๑๖}

เพราะฉะนั้น ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง จึงเป็นที่พึงทางด้านจิตใจ และเป็นการแก้ไขปัญหาปากท้อง ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัว ชุมชน ของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรแนวพุทธ และประชาชนทั่วไปที่มาศึกษาดูงานได้ การทำการเกษตรแนวพุทธ ได้นำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อกินน้อยลง มีอาหารการกินในไร่นาของตนเอง ทั้งมีความรู้สึกชีวิตปลอดภัย เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เพราะรู้สึกสบายใจและมีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับต้นหมากกรากไม้ รวมถึงรู้สึกมีเพื่อนมีชุมชนของตนเอง ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถปลูกกินเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องเดือดร้อน และยังสามารถนำไปขายได้อีกในชุมชนได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยมีการผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนากับเกษตรทฤษฎีใหม่มาโดยลำดับ ได้กล่าวถึงทั้งองค์รวมในหลักพุทธธรรม สรุปได้ว่า เกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เกิดจากการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหากจากต้นเหตุที่แท้จริง และมีฐานคิดสอดคล้องกับวิถีพุทธ คือ หลักนิยาม และหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นทฤษฎีแนวปฏิบัติที่เชื่อมโยงสรรพสิ่งอย่างเกื้อกูลกันและกัน จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นระบบระเบียบที่ได้รับการศึกษาหาความรู้ ทดลองด้วยหลักวิชาการอย่างละเอียด สุขุม และรอบคอบที่มีเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นลำดับ เป้าหมายดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถเป็นไปได้ในปัจจุบันและอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดดุลยภาพความยั่งยืนทั้งด้านคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพและจิตวิญญาณได้อย่างชัดเจน นำไปสู่วิถีการปฏิบัติที่เรียบง่าย เป็นแบบอย่างบูรณาการการเรียนรู้ร่วมกัน โดยประสานการทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ตลอดจนจนเป็นการพัฒนาคนพร้อม ๆ ไปด้วยพัฒนาเศรษฐกิจ โดยค่อยเป็นค่อยไปอย่างเป็นระบบ

^{๒๑๔} สัมภาษณ์พระครูประภัสสรภิกขิตฺตคุณ, เจ้าคณะตำบลนาข่า, วัดประดิษฐ์วนาราม บ้านนาคำหลวง ตำบลนาข่า อำเภอมือง จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๑๕} สัมภาษณ์ นายเกษม ทองยศ, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^{๒๑๖} สัมภาษณ์ นายหมุน เฉลิมพล, บ้านเพี้ย ตำบลเมืองเพี้ย อำเภอกุดจับ จังหวัดอุดรธานี, วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

การดำเนินงานของธรรมสถานสวนป่าพุงนาคำหลวง ซึ่งมีบทบาททางสังคม หรือเป็น ศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้าน การดำเนินงานเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม เพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็น อย่างดียิ่ง ได้ก่อตั้งนวมเกษตรแนวพุทธ ทำให้ เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ ครอบครัวยุคใหม่ที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของ ตนเอง เช่น ศีล ๕ หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ทำให้สมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และ ประชาชนทั่วไปที่มาศึกษาดูงาน เป็นชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนที่เห็น ได้ชัดเป็นที่น่าพอใจ นับว่าเป็นการเริ่มต้นที่เป็นแนวทางการแก้ไขเศรษฐกิจชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ถึงแม้จะเป็นการเริ่มต้นได้ไม่นาน คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อมาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหาร การกินในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกที่ชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษ ตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทน อดออม เกิด ความรู้สึกสบายใจและมุ่งมั่นทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิตเพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกัน มี เพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักปฏิจจสมุพบาท ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้ บางชนิด ที่สามารถ ปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องเดือดร้อน และยังสามารถนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการ เกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง เพราะ ต้นทุนการผลิตไม่สูงมาก แต่ได้ผลผลิตมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพึ่งตนเอง ทางเศรษฐกิจ โดยมิ การผลิตแบบใช้เอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม กับพฤติกรรมที่ใช้จ่ายไม่ พุ่มเฟิย

การสวดมนต์ในการเพาะปลูกพืชทุกชนิด นอกจากจะเป็นการสวดเพื่อขจัดอันตรายออก เสี่ยง และทำความคุ้มครองให้มั่นคงแล้ว สันติภาพและความอยู่ดีกินดี ก็ยังเป็นวัตถุประสงค์หลักอยู่ เหมือนเดิม ในที่สุดแล้วพิธีสวดมนต์นี้สามารถเรียกได้ว่า เป็นพิธีกรรมเพื่อส่งเสริมจริยธรรมและให้ แคล้วคลาดป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง จากการสวดมนต์บทธ่างๆ เหล่านี้ ในทุกๆ ครั้งขณะปลูกพืช และรดน้ำ สมาชิกกลุ่มเกษตรแนวพุทธ และประชาชนทั่วไปที่เคยศึกษาดูงาน ก็จะนำไปปฏิบัติตาม ทำการสวดมนต์ในบทธเหล่านี้ จักทำให้จิตตั้งมั่น มีสมาธิ มีพลังจิตที่สะอาดสดใส มีความตั้งใจ และ สนใจการปลูกพืชต่าง ๆ ทั้งการรดน้ำ ใส่ปุ๋ยธรรมชาติ ไม่มีสารพิษ และการพูดคุยกับพืชเหล่านี้ จึงทำ ให้พืชต่าง ๆ ที่ปลูกมีความสดชื่น เจริญงอกงาม ออกดอก ออกผลได้ดี มีผลผลิตมากมายตามที่ ต้องการได้ การนำแนวคิดการนำบทธสวดมนต์ดังกล่าวนี้มาประยุกต์ใช้ในทางเกษตร จึงเหมาะสมกับ ยุคสมัย เพราะมีการผสมผสานนวัตกรรมร่วมกับเกษตรแนวพุทธ โดยได้นำบทธสวดมนต์บทธ่าง ๆ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส, สักกัตะวา, โส อตถะลัทโธ เป็นต้น มาสวดก่อนและหลังการปลูกพืชทุกครั้งได้อย่าง ลงตัว หากผู้ปฏิบัติตั้งใจทำ ก็จะสามารถทำให้มีอยู่มีกิน ทำให้คุณภาพชีวิตดียิ่งขึ้นได้ เพราะเกิด อาณิสสรของบทธสวดมนต์นั้น เกิดผลเศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้สิน ทำให้ ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ ทำด้วยใจรักเอาใจใส่ ขยันอดทน ทำให้มีชีวิตที่สงบสุขแบบพอเพียง ไม่ ลุ่มหลงกับวัตถุบริโภคนิยม และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้การดำเนินชีวิตในชุมชนอยู่ดีมีสุข

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาความยากจน นั้นนับเป็นสิ่งที่ใหม่สำหรับชาวบ้านทั่วไป แต่สำหรับพระสงฆ์นั้น ถือเป็นปฏิบัติกันมานาน เพียงแต่ไม่เป็นรูปธรรมเท่านั้น เป็นที่ตระหนักกันว่าความยากจนเป็นปัญหาระดับชาติที่ทุกคนในชาตินับตั้งแต่หน่วยเล็ก ๆ จนถึงหน่วยใหญ่ คือ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว สังคม ไปจนถึงระดับองค์กร และระดับชาติ ต้องเข้ามามีส่วนร่วม จุดนี้เองทำให้พระสงฆ์คือผู้ที่มีบทบาทนำในการช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวบ้านได้อีกทางหนึ่ง โดยบทบาทของพระสงฆ์นั้นจะอาศัยผสมผสานหรือที่เรียกว่า "บูรณาการ" หลักพุทธธรรมเข้าไปด้วยทำให้เป็นแนวคิดใหม่ที่น่าสนใจ ผู้วิจัยได้แนวคิดจากการศึกษาสาเหตุปัญหาความยากจนโดยการลงพื้นที่สังเกตการณ์ที่จังหวัดอุดรธานีทำให้ได้แง่คิดหลายประการและมีหลายอย่างน่าสนใจ อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุของปัญหาความยากจนมี ๒ มุมมอง คือ ปัญหาที่เกิดมาจากตัวบุคคลนั่นเอง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นสาเหตุภายใน และสาเหตุภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องหรือเข้ามามีผลกระทบต่อบุคคล เช่น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี ค่านิยมต่าง ๆ ภัยธรรมชาติ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย เป็นต้น ทำให้เกิดความยากจนขึ้น ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอหลักธรรมและการประยุกต์หรือบูรณาการหลักพุทธธรรมเหล่านั้นของพระสงฆ์และชุมชนจังหวัดอุดรธานี ตามรายละเอียดต่อไป

๕.๑ สรุป อภิปรายผล

ในการศึกษาเรื่อง "การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ไขปัญหาความยากจนของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพรัตนมุนี" จากการลงพื้นที่พบว่า พระสงฆ์นำโดยพระเทพรัตนมุนี เป็นผู้นำชุมชนในลักษณะปราชญ์ชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาความยากจนด้วยการบูรณาการหลักพุทธธรรมหลายหมวดเข้ามาประยุกต์ใช้ในการเกษตรแก่จน จนประสบความสำเร็จและมีชาวบ้านในชุมชนจังหวัดอุดรและจังหวัดใกล้เคียงเข้ามาศึกษาดูงานและวิธีการบูรณาการอย่างเป็นผลสัมฤทธิ์

จากการศึกษาด้วยการลงพื้นที่และสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่ายที่นำแนวคิดและวิธีการของพระเทพรัตนมุนีไปปรับใช้แล้วเกิดผลสำเร็จหลายด้าน ดังนี้

ก) ความสำเร็จด้านนำหลักพุทธธรรมกับการทำเกษตรแก่จน

การน้อมนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปปรับใช้กับการทำเกษตรโดยมุ่งเน้นทางสายกลาง ความมีเหตุมีผล กำหนดรู้ในขณะดำเนินการด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ในการทำเกษตรแนวพุทธทำให้เกษตรกรรู้จักพึ่งตนเอง โดยมีศีล ๕ เป็นหลักธรรมเบื้องต้น และหลักธรรมต่าง ๆ คือ อิทธิบาท ๔ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ ๔ อย่างคือ ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะความเพียร, จิตตะ ความมุ่งไปอุทิศตัว อุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ, วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง หลักฆราวาสธรรม ๔ คือ สัจจะ พุทฺจจริง

พูดจริงทำจริง, ทมะ การฝึกฝน แก้ไขข้อบกพร่อง, ขันติ ความอดทน ทำงานด้วยความขยัน, จาคะ ความเสียสละ และอบายมุข ไม่ประพฤตินในทางเสื่อมเสีย เกษตรกรมีหลักปฏิบัติเพื่อตนพึ่งตนเอง ได้นั้น คือ อดทน ซื่อสัตย์ มัธยัสถ์ ขยัน ถ่อมตน และกตัญญู

ข) ความสำเร็จด้านเศรษฐกิจแนวพุทธแก่ใจน

๑) เสริมสร้างรายได้จากผลผลิต ผลผลิตที่ได้จากสวนป่าเกษตรแนวพุทธ เมื่อคิดเป็นรายได้ คือ ข้าวนาปี คือข้าวไรซ์เบอร์รี่ ๑ ตันได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท นาข้าววงบ่อ ๑ ตันได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท ข้าวนาหลุม (บวกควาย) ๒ ตันได้ผลผลิต ๒๐๐,๐๐๐ บาท มะนาววงบ่อ ๑๐๐,๐๐๐ ลูก ได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท พริกสายพันธุ์เล็บมือนาง พริกหอม พริกเชียงราย พริกเขียว พริกชี้ฟ้า หรือพริกชี้หนู ได้ผลผลิต ๒๐๐,๐๐๐ บาท แก้วมังกร ได้ผลผลิตต่อปี ๖๒๕,๐๐๐ บาท โดยประมาณ

๒) ลดรายจ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี คือที่สวนป่าเกษตรแนวพุทธได้ทำปุ๋ยชีวภาพ โดยนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตจะมีอะไรบ้าง ปริมาณเท่าใด ขึ้นอยู่กับว่าเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่น และจัดหาบางส่วนจากภายนอกไร่หรือนอกท้องถิ่นมาเพิ่มเติม และยังได้นำขยะที่สามารถทำปุ๋ยหมักได้จากทางวัด เช่น ใบไม้แห้ง มูลค่างควา เศษอาหาร เป็นต้น เพื่อการผลิตจึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีได้ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยการมีพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน เพิ่มรายได้จากการจำหน่ายพืชผักสวนครัว ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น และปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก ปลอดภัย จากสารเคมี มีผลเพิ่มเติมมากขึ้น คือประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายรับที่หามาเพิ่ม ทำให้มีการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวลงมากขึ้น สามารถเหลือเก็บออมเงินได้

๓) อาหารผลไม้ที่ผลิตปลอดภัยสารพิษ เนื่องจากในการทำเกษตรแนวพุทธไม่ได้ใช้สารเคมีในการทำเกษตร ทำให้ผลไม้และพืชผักที่ผลิตได้ไม่มีสารพิษเจือปนนั่นเอง ความปลอดภัย ความเป็นเอกลักษณ์หรือโดดเด่นของสินค้า บริการ และการยอมรับของผู้บริโภค คือการพัฒนาคุณภาพสินค้า ตามความต้องการของผู้บริโภค ความสะอาด ความปลอดภัย มีมาตรฐานสินค้า มีคุณภาพชีวิตที่ดี และบริโภคผักปลอดภัย

๔) ขจัดปัญหาความยากจน คือ เมื่อทำการเกษตรแนวพุทธในส่วนป่าพุทธเกษตรทำให้เกิดรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรแนวพุทธ ทำให้ลดปัญหาความยากจนไปได้ในระดับที่ดีขึ้น ได้มีการออมเงินมากขึ้นในครอบครัว หรือจำหน่ายแจกในหมู่บ้าน เศรษฐกิจก็จะมั่นคงอย่างยั่งยืน ทำให้สังคมมีความอยู่ดีมีสุข มีการพึ่งพิงเกื้อกูลกันและกัน สภาพสิ่งแวดล้อม กลับคืนมาสู่ท้องถิ่น มีผลต่อสุขภาพคนในชุมชนดีขึ้นไม่เกิดโรคร้ายแรง และประหยัดงบประมาณค่ารักษาพยาบาล

ค) ความสำเร็จด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต

สวนป่าพุทธเกษตรได้ผลผลิตเป็นอาหารที่ปลอดภัยสารพิษ ทำให้เมื่อบริโภคเข้าไปแล้วมีสุขภาพดี ดังนั้น เมื่อสุขภาพทางร่างกายดี สุขภาพจิตก็ดีขึ้นไปด้วย ต้องมีความจริงใจ มีความรัก มีความขยัน นำหลักธรรมง่าย ๆ เพื่อเป็นตัวกำหนดจิตใจในระหว่างการทำเกษตร ก่อให้เกิดสมาธิ และมีจิตมุ่งมั่นที่จะทำงานนั้น ๆ ด้วยความใส่ใจ ด้านครอบครัว ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ด้านจิตใจก็สงบสุขได้ ด้านครอบครัวอบอุ่น มีความสามัคคีเพิ่มขึ้น ด้านรายได้ไม่ก้อหนี่เพิ่ม

ง) ความสำเร็จด้านการเสริมสร้างความรักสามัคคีของชุมชน

สวนป่าพุทธเกษตรได้เสริมสร้างความรักสามัคคีของสมาชิกในชุมชน คือสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมแรงร่วมใจในการทำสวนป่าพุทธเกษตร เช่น เตรียมดิน เตรียมกล้า การปลูก การดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยวทำให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันขณะทำงานที่สวนป่าพุทธเกษตร เมื่อพูดคุยกันทำให้เกิดความรัก และเห็นใจกันและกันนั่นเอง ได้ทำให้ชุมชน ชยันขึ้น มีรายได้เพิ่มปลูกฝังแนวคิดปรับเปลี่ยนทัศนคติ ศึกษาตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ยึดแนวทางตามพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียง ครอบครัวได้อยู่ด้วยกันมากขึ้นไม่ต้องออกไปหารับจ้างนอกบ้าน คนในครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกันมากขึ้น และพูดคุยกันมากขึ้น สังคมในชุมชนดีขึ้นมีการไปมาหาสู่กันปรึกษาหารือกันช่วยเหลือกันในกลุ่มเกิดความสามัคคีกันมากขึ้น เพราะอาศัยคำสอนของพระพุทธเจ้าในการดำเนินชีวิต คือ ชยัน ประหยัด สันโดษ สามัคคี เป็นแนวคิดที่ดี ต่อครอบครัวและชุมชน

จ) ความสำเร็จด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สวนป่าพุทธเกษตรเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน เมื่อทำการปลูกพืชทำให้เกิดความผูกพันและรักธรรมชาติ เพราะทำด้วยใจ เอาใจใส่ มีความรักและความห่วงใย การทำเกษตรที่ยั่งยืน จำเป็นต้องยึดหลักธรรมชาติบนพื้นฐานของดิน น้ำ อากาศ ระบบนิเวศรอบตัว เปลี่ยนวิธีจากทำแบบเดิม ๆ มาทำแนวใหม่ที่ศึกษาดีแล้ว เห็นว่าเกษตรแนวพุทธเป็นการบำรุงรักษา ดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม ยึดหลัก ประโยชน์ ประหยัด ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ยึดหลักพึ่งตนเองให้มากที่สุด ทุก ๆ อย่าง ปุ๋ยทำเอง ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงแต่ใช้สารสกัดจากธรรมชาติ ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารเคมี อากาศสิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ

จึงกล่าวได้ว่า จากการดำเนินการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง โดยพระเทพรัตนมุนี ซึ่งถือว่าท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่น้อมนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดแนวคิดแบบใหม่ให้กับชาวบ้านในชุมชน จนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ทำให้เกิดคุณค่าด้านการเกษตรแนวพุทธ ที่สอดคล้องจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักวิชาการ และชาวบ้านทั่วไป ดังนั้น การดำเนินงานสวนป่าพุทธเกษตรเป็นการยึดทางสายกลาง มีความสมดุลพอดี รู้จัก พอประมาณ การมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และรู้เท่าทันโลก สุขภาพดีรวมความถึงการมีสุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคม ครอบคลุมสุขภาพของปัจเจกบุคคล และสุขภาพทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน เน้นในเรื่องการมีสุขภาพดี บริหารดี สังคมดี ชีวิตมีความสุขพอเพียงอย่างยั่งยืน ดังประโยชน์และคุณค่า พอสรุปได้ดังนี้ ๑) ทำให้หนี้สินที่มีหมดไป และไม่เป็นหนี้(๒) ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น ๓) ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น ๔) ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวิตมีสุข ๕) ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคง ๖) ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง ๗) ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น ๘) ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ๙) ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ ๑๐) ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

ฉ) ความสำเร็จด้านบทบาทปราชญ์สงฆ์ผู้นำชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

หลักการเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดโดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝนพระพุทธศาสนามีหลักบริหารจัดการเป็นหลักธรรม ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน สามารถทำงานให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์คือเรียกว่า อิทธิบาท ๔ มุ่งเน้นสร้างความพอเพียงเป็นเบื้องต้น เมื่อพอเพียงแล้ว ก็ทำให้มากขึ้นเพื่อค้าขาย หรือจุนเจือผู้อื่น และมีพระสงฆ์เป็นผู้ยืนยันความจริงดังกล่าว พระสงฆ์ จึงมีบทบาทที่สำคัญที่

จะนำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยนำหลักธรรมทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา เข้ามาใช้กับงานพัฒนา การประกอบอาชีพอย่างใดในทางโลก มีการค้าขาย รับราชการทำนา ปกครอง ลูกจ้าง หรือ ศึกษาหาความรู้ ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่สรุ่ยสร้อย กล่าวโดยสรุปคือประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนได้รับประโยชน์ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

จากการศึกษาแนวคิดการบูรณาการพุทธธรรมกับเกษตรแนวพุทธแก่जनของพระเทพรัตนมุนีในฐานะพระสงฆ์ผู้นำชุมชน พบว่า

หลายชุมชนในชนบทภาคอีสาน วัดและพระสงฆ์ จึงยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระสงฆ์หลายรูปได้พยายามรื้อฟื้นและแสวงหาบทบาทในการเป็นผู้นำชาวบ้าน ในยุคภาวะทางสังคมและเศรษฐกิจอยู่ในขั้นวิกฤตนี้ขึ้นมาใหม่ โดยพยายามมองปัญหาสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีความสลับซับซ้อนขึ้นให้ชัดเจนและตรงจุด พยายามค้นหาแก่นของพุทธธรรม เพื่อนำมาประยุกต์ให้เข้ากับกาลสมัย แล้วนำมาเป็นหลักในการแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ตัวอย่างเช่น พระสงฆ์จังหวัดอุดรธานีที่ได้นำหลักธรรมในการทำงานด้านการเกษตรกรรมไปอบรมชี้แนะประชาชนหรือกลุ่มเกษตรกรในบ้านนาหลวง ตำบลนาข่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเคยประสบกับปัญหาในด้านการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา เช่น การทำไร่อ้อยหรือไร่มันสำปะหลังเพียงอย่างเดียว โดยไม่การปลูกพืชอื่น ๆ เสริมหรือหมุนเวียนเลย จึงทำให้สภาพดินมีปัญหา ท่านจึงนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการเกษตรของตนเอง ดังนี้ คือ

๑) การบูรณาการหลักนิยาม ๕ กับเกษตรแนวพุทธแก่जन

หัวใจสำคัญของพุทธเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืน กับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงชีวิตของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกันไม่ได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย นวนเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) อาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพีชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพีชมาทำอย่างไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พีชเจริญเติบโต

๒) การบูรณาการหลักปฏิจสมุปบาทกับเกษตรแนวพุทธแก่जन

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่าจะ คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ท่านได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ ท่านจะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพีชชนิดนี้แล้วพีชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของตนไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดีด้วยการผสมแกลบ และมูลสัตว์

ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา

๓) การบูรณาการพุทธมนต์กับเกษตรแนวพุทธแก้จน

ก่อนการปลูกพืช ผัก และผลไม้ทุกชนิด พระเทพรัตนมุนีท่านจะท่องบทสวดมนต์ต่าง ๆ เช่น บทชยปริตร เพื่อให้พืชเจริญงอกงาม ในเนื่อนานาบุญที่เป็นสิริมงคลแก่ผู้ปลูกและผู้บริโภคด้วยและเพื่อให้ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย ศัตรูพืชต่างๆ ขอให้ได้ผลผลิตสมดังใจที่ปรารถนาทุก ๆ ต้น คำว่า สวดมนต์ แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “สวด กับ มนต์” คำว่า “สวด” ได้แก่ การท่องบ่น หรือสาธยายคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ (๑) สวดธรรมเพื่อรักษาพระศาสนา (๒) สวดพระปริตร เพื่อคุ้มครองป้องกันอันตราย^{๑๐๒} โดยเป็นวิธีการที่พระภิกษุทั้งหลายสวดเองบ้าง ผู้อื่นสวดให้ฟังบ้าง หรือสวดพร้อมกันบ้าง

๔) การบูรณาการอิทธิบาท ๔ กับเกษตรแนวพุทธแก้จน

หลักอิทธิบาท ๔ มี(๑) ฉันทะ ความพอใจ (๒) วิริยะ ความเพียร (๓) จิตตะ ความคิด (๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หลักอิทธิบาท ๔ ประการ แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ธรรม ๔ อย่างนี้ พระเทพรัตนมุนี นำมาใช้ในการทำเกษตรแนวพุทธในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนด้านการผลิต สรุปได้ดังนี้ (๑) นำมาเป็นฐานในการทำงาน (๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

ข้อดีและข้อเสียจากโครงการเกษตรแนวพุทธของพระเทพรัตนมุนีเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนและช่วยเหลือเกษตรกร

๑) ไม่ต้องใช้แรงงานมาก เพราะการเกษตรแบบกระถางจะใช้พื้นที่ดูแลรักษาน้อยและประหยัดคนดูแล รวมทั้งไม่ต้องให้น้ำในปริมาณมากและกระจัดกระจาย

๒) ประหยัดค่าใช้จ่ายในระยะยาว เพราะต้นทุกที่ไม่มากเกินไปแต่กำไรมากจึงทำให้ประหยัดในระยะยาว

๓) ประหยัดน้ำเพราะไม่ต้องให้น้ำในปริมาณมากทั้งพื้นดินโดยไม่เจาะจง

๔) ควบคุมวัชพืชได้ เนื่องจากพื้นที่ที่จำกัดจึงดูแลและเฉพาะเจาะจงได้

๕) ดูแลรักษาได้ง่ายและคำนวณได้ง่าย จำนวนกระถางจะช่วยให้นับจำนวนได้ง่ายและสามารถคำนวณค่าใช้จ่ายได้

๖) ไม่ต้องรอน้ำฝน เนื่องจากไม่ต้องใช้น้ำปริมาณมากจึงสามารถสร้างอ่างกักเก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้งได้สบาย

๗) ใช้น้ำบ่อ – คลอง – บาดาล หรือน้ำจากสระที่เราขุดขึ้นมาได้อย่างอเนกประสงค์และบริหารได้ทั้งปี

๘) ประหยัดเมล็ดพันธุ์ (ข้าว) อื่น ๆ เนื่องจากสามารถสร้างเมล็ดพันธุ์ได้เองจึงทำให้ไม่ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากที่ขายตามท้องตลาด

^{๑๐๒} สมเด็จพระญาณสังวร ปธานุภาพ, ตำนานพระปริตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง, ๒๕๑๔) หน้า ๒๐๗.

- ๙) ทำเกษตรในบริเวณที่เนินได้หรือในที่น้ำน้อยได้แม้จะแห้งแล้งและกันดาร
- ๑๐) การใช้ปุ๋ยหมักและปุ๋ยคอกเป็นหลักทำให้พืชผักที่ได้เป็นพืชผักปลอดสารพิษและไม่มีอันตรายต่อผู้บริโภค
- ๑๑) ประหยัดปุ๋ย ๑ ไร่ต่อปุ๋ยคอก ๑ กิโลกรัม ใช้ปุ๋ยปลอดสารพิษและปริมาณไม่มาก

ข) ข้อเสีย

- ๑) ใช้งบประมาณสูงในเบื้องต้น เนื่องจากต้องปรับทั้งพื้นที่และสร้างแหล่งเก็บน้ำเองในช่วงต้น
- ๒) ทำได้เฉพาะที่น้ำไม่ท่วมหรือที่ดอน ในที่ลุ่มหรือที่น้ำท่วมซึ่งจะมีปัญหาหากพืชเน่าตายได้ จึงไม่เหมาะกับที่ลุ่มที่น้ำท่วมถึงตลอดเวลา
- ๓) ไม่นิยมทำเพราะคำนึงคิดว่า การลงทุนสูง และไม่แน่ใจว่าจะสามารถเก็บเกี่ยวผลไปขายได้จนสามารถสร้างผลผลิตมาทดแทนพืชตามปกติได้
- ๔) มีการใช้ปุ๋ยเคมีเฉพาะพืชปาล์มน้ำมันหากหลีกเลี่ยงพืชชนิดนี้ได้อาจจะดีหาพืชชนิดที่ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี
- ๕) การปลูกฝังแนวคิดเกษตรแนวพุทธยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่เพราะมีปัญหากระทบด้านพระวินัยของพระสงฆ์หลายประการหากกระทำในเชิงพาณิชย์เพราะพระสงฆ์ประกอบธุรกิจไม่ได้จึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เรื่องพวกนี้ละเอียดอ่อนมากคงไม่มีคำตอบที่ถูกต้องที่สุดและคำตอบที่ผิดที่สุด ศาสนาพุทธในประเทศไทยนั้นต่างกัน พระไทยนั้นถึงกับมีศีลข้อห้าม "พรากรของเขี้ยวสดจากต้น" อยู่ด้วย ดังนั้น หากมีโอกาสที่พระจะเพาะปลูกอาหารกินเอง ในเรื่อง "พระทำนา" นี้ ผู้วิจัยคิดว่า "ควรทำ" เพราะพระเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ดังนั้นพระก็ควรจะมีส่วนร่วมในการดำรงสังคมให้อยู่ได้ คือนอกจากเป็น "ผู้รับ" แล้วควรเป็น "ผู้ให้" ด้วย นั่นคือพระควร "ทำงาน" นั่นเอง ยกตัวอย่างเช่นพระมีความรู้เก๋าก่อนบวชเป็นพระที่นำมาใช้แล้วไม่ได้กระทบต่อความเป็นพระมากนัก แต่กลับจะมีส่วนช่วยเหลือสังคมพระก็ควรนำความรู้นั้นมาใช้ ถ้าแพทย์คนหนึ่งบวชพระแล้วตกเย็นทำวัดเป็นคลินิกตรวจคนไข้ในชุมชนฟรี พระรูปนี้ควรทำ ถ้าพระมีความรู้วิชาต่างๆ แล้วสอนเด็กในโรงเรียนข้างวัดในวิชาที่ขาดแคลนครู พระรูปนี้ควรทำ ถ้าพระมีความรู้ในวิชาเกษตรเป็นอย่างดีแล้วส่งเสริมชาวบ้านข้างวัดให้ทำเกษตรอินทรีย์ ถึงขั้นทำเป็นตัวอย่าง พระรูปนี้ควรทำ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- ก) รัฐควรให้ความสนใจ และเห็นความสำคัญในการที่จะสนับสนุนด้านงบประมาณให้กับพระสงฆ์หรือองค์กรพุทธศาสนาให้มากขึ้น เพื่อช่วยส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ได้มีบทบาทหน้าที่ช่วยแก้ปัญหาชุมชนและสร้างเสริมคุณธรรมทางพุทธศาสนาที่ถูกต้องแก่ประชาชน
- ข) ควรนำเสนอบทบาทพระสงฆ์ให้ปรากฏเป็นภาพตัวอย่างการทำความคิด หรือภาพคน

ผู้ชีวิตไม่ทอดยอแม้จะประสบความยากจน ซึ่งเป็นการนำเสนอสิ่งที่สร้างปัญญาในการแก้ปัญหาความยากจนตามหลักพุทธธรรมอย่างแท้จริง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ก) ควรศึกษาวิจัยสภาพและปัญหา รวมทั้งวิธีแก้ปัญหาความยากจนในลักษณะเดียวกันกับจังหวัดอุดรธานีนี้กับจังหวัดอื่น ๆ และปรับใช้ให้เหมาะสมแก่พื้นที่ของจังหวัดนั้น ๆ

ข) ควรศึกษาบทบาทและวิถีชีวิตของพระสงฆ์ปราชญ์ชาวบ้านในหลาย ๆ ที่ที่ประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยใช้วิธีการบูรณาการหลักพุทธธรรม

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. รหมมปทฎฐกถา ปฐโม ภาโค – อฎฐโม ภาโค. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____. วิสุทธิมคคตส นาม ปกรณวิเสตสส ตติโย ภาโค. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา. รายงานประเมินผลโครงการด้านการพัฒนาวัดและศาสนสถาน. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการ

ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐.

กรมการศาสนา สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม. คู่มือพระสังฆาธิการ. กรุงเทพมหานคร : บริษัท

สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘.

กมล ทองธรรมชาติ และอานนท์ อาภาภิรมย์, สังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: บริษัท

อักษรเจริญทัศน์ จำกัด, ๒๕๒๐.

คณะกรรมการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่แปด (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔), กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

คณะกรรมการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ ฉบับที่เก้า (พ.ศ.๒๕๔๕ - ๒๕๔๙), กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว.กองบรรณาธิการ, **มติชน**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชนจำกัด
(มหาชน), ๒๕๔๑.

ประสาท หลีกศิลา, **สังคมวิทยา**, กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๔๐.

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, **คั่นต้นสร้างแบบศูนย์การเรียนรู้เพื่อการพัฒนา
เศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ ธ.ก.ส.** กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๕๔.

พระเทพเวที (ประยูร ญัตโต), **พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส.
อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทสื่อ
ตะวันจำกัด, ๒๕๔๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคน กิน อยู่ เป็น**, กรุงเทพมหานคร:
บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์(ประยูร ญัตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**,
กรุงเทพมหานคร: บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์จำกัด, ๒๕๓๑.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทนาน
มีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.

วิทยากร เชียงกุล, **พัฒนาการแบบยั่งยืนกับการแก้ปัญหาความยากจน**, กรุงเทพมหานคร:
อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง กรุ๊ป, ๒๕๔๗.

สุภัตราสุภาพ, **ปัญหาสังคม**, ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขา
ต่าง ๆ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.

อี เอฟ ชูมากเกอร์, **เล็กน้อยงาม, วีระสมบูรณ แปล**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, ๒๕๔๙

(๒) บทความ :

กัลยา โชติธาดา “จากพลเมืองไทยสู่พลเมืองอาเซียน: การเตรียมความพร้อมด้านจิตใจตามหลัก
ธรรมาธรรม ๔ ” **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๙ พ.ศ.๒๕๕๖ ฉบับพิเศษวันวิสาขบูชา:
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๕๖.

พระครูสันติธรรมภีร์ (บุญชัย สนติกโร), “การบริหารจัดการองค์กรสมัยใหม่ตามหลักสัปปุริสธรรม”
บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๙ พ.ศ.๒๕๕๖ ฉบับพิเศษวันวิสาขบูชา.กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๕๖.

สมชัย จิตสุชน, “การกระจายรายได้ : บทสำรวจความรู้,” **วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์**, ๒๒,
๓ (กันยายน ๒๕๔๗): ๗๗-๗๘.

(๓) รายงานการวิจัย / ดุษฎีนิพนธ์ :

ชิ่งถัย กาญจนจิตรรา และคณะ, “**ปัจจัยเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อความยากจน**” รายงานการวิจัย
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘.

- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, “บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” รายงานการวิจัย ชุดโครงการการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนใจและคนด้อยโอกาสในสังคมไทยภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- นันทิยา หุตานวัตร และคณะ, “โครงการความเป็นไปได้ของการผลิตข้าวหอมมะลิในระบบเกษตรอินทรีย์ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพ ในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกรภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง : กรณีศึกษาจังหวัดอำนาจเจริญ” รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๕๐.
- ปริญญา อุดมทรัพย์, “การแก้ไขปัญหาความยากจนในสังคมไทย”, รายงานการวิจัย บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๑.
- มนต์ภัสสรณ พิพัฒน์เตชากร และคณะ “การวิจัยโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนพัฒนาสังคมและสุขภาวะจังหวัดนครปฐม” รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ศูนย์ประสานงานสหภาคีความร่วมมือภาคประชาชนจังหวัดนครปฐม, ๒๕๕๑.
- ลุยง วีระนาคิน และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการสื่อสารความรู้เศรษฐกิจพอเพียงสู่เกษตรกรปลูก ฝรั่ง ชมพู่ คุณภาพ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม” รายงานการวิจัย ชุดโครงการ การสื่อสารความรู้สู่เกษตรกร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๒.
- วันชัย เลิศฤทธิ และคณะ, “ความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคม และสุขภาวะ แบบบูรณาการในพื้นที่จังหวัดชัยนาท” รายงานการวิจัยชุดโครงการ ความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน การพัฒนาสังคมและสุขภาวะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑.
- วิทยา เจียรพันธ์, “การศึกษาวิเคราะห์นโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โครงการวิเคราะห์เนื้อหาเศรษฐกิจพอเพียงในนโยบายแห่งรัฐโดยการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นประกอบการจัดเวทีสาธารณะโดยมีบทความทางวิชาการประกอบข้อมูลเบื้องต้น .กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนวิจัยและพัฒนาธุรกิจฝ่ายชุมชนและสังคม ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๐.
- วิทยากร เชียงกุล, “การพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส: กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระรายย่อย” รายงานวิจัย ในชุดโครงการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนใจและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.กรุงเทพมหานคร: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- สุกานดา ตปนิยางกูร และคณะ, “กระบวนการสร้างสำนักเศรษฐกิจพอเพียงผ่านกระบวนการการศึกษา ทางออกการแก้ไขปัญหาความยากจน” รายงานการวิจัย.กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๑.
- อุทิศ อภิวิโร,พระ. “การศึกษาหลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและเศรษฐกิจ”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.

(๔) เอกสารอัดสำเนา :

กรมส่งเสริมการเกษตร, “รายงานการจัดทำตัวชี้วัดเกษตรจังหวัดด้านวิสาหกิจชุมชน

รอบ ๒/๒๕๕๔ จังหวัดอุดรธานี”, สำนักงานเกษตรจังหวัดอุดรธานี ๒๕๕๔.

พัชรินทร์ ปลอดฤทธิ, เมตตา เมืองไพศาล และคณะ, “การประเมินผลโครงการแก้ไขปัญหาความ

ยากจนของกรมการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุ

ราษฎร์ธานี” รายงานการวิจัย คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร

ศาสตร์, ๒๕๕๑. (เอกสารอัดสำเนา).

สุวิณี วิวัฒน์วานิช และคณะ, “โครงการสถานการณ์ความยากจนในผู้สูงอายุและรูปแบบการ

จัดการเพื่อส่งเสริมการมีคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย” รายงานการวิจัย สำนักงาน

กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ๒๕๕๑. (เอกสารอัดสำเนา).

๒. ภาษาอังกฤษ :

Anderson, M. **Developing measures of perceived life quality : results from several national surveys** Social Indicators Research, 1 :1975.

Beare, H. et.al. **Creating an Excellent School**. New York : Routledge, Training & Development Journal, 1985.

Best, J.W. **Research in Education**. Boston : Allyn and Bacon., 1993.

Castetter B. William. **The Personnel Function In Education Administrarion**. 5th ed. New York : Maemillan Publishing, 1992.

Dye, T.R. **Understanding Public Policy**. Ney Jersey : Pentice Hall, 1981.

Flippo, Edwin B. **Management : A Behavioral Approach**. Boston: Allyn & bacon, 1971.

D. G. Muller. **A model for human resource development**. Personnel Journal. 35 (28), May 1976.

Gilley, Jerry W. and Egglend, Steven A. **Principles of Human Resource Development**. New York : Addison Wesley, 1990.

Hertzberg. **Motivation Moral and Money**. New York : Psychology Co., 1968.

- Katz and Kahn. **The Social Psychology of Organization**. New York : John Wiley & Sons, 1987.
- Kotter, John P. **Leading Change**. Boston : Massassusette Harvard Business School Press, 1996.
- Maslow, Adranam H. **A Theory of Human Motivation**. Psychological Review, 50 : 1943.
- Massie, Joseph L. and Douglas, John. **Managing : A Contemporary Introduction**, 3rd ed., Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1981.
- McGregor, Douglas. **The Human Side of Enterprise**. New York : McGraw-Hill, 1960.
- Megginson, Leon C. **Personnel : A Behavioral Approach to Administration**. Homewood : Richard D Lrwin, 1969.
- Nadler, Leonard. **Desingning training program : The critical events model**. Reading, Mass. Addison – Wesley, 1982.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

บทความวิจัย

โดย

พระราเชนทร์ วิจารณ์, ดร., พระมหานรากร วรเมธี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

บทคัดย่อ

การวิจัย เรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจนของ พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี: ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพรัตนมุนี มีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้ คือ เพื่อศึกษาแนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาความยากจน และเพื่อศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพปัญหาความยากจนและการใช้หลักพุทธธรรมสำหรับบูรณาการแก้ปัญหาความยากจน เพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิตและฐานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้น เพื่อบรรเทาปัญหาความยากจนให้น้อยลงและหมดไป เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยค้นคว้าจากพระไตรปิฎกเป็นเอกสารหลัก พร้อมทั้งศึกษาทฤษฎีปัญหาความยากจนจากตำราวิชาการและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่สัมภาษณ์และสังเกตการณ์

วิธีการศึกษา ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) โดยทำการสัมภาษณ์ความคิดเห็นและทัศนคติของพระสงฆ์และบุคลากรภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความยากจนนอกจากนี้ยังทำการสัมภาษณ์ความพึงพอใจของประชาชนผู้รับบริการด้านการแก้ไขปัญหาความยากจนจากจังหวัดอุดรธานี

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาความยากจน ความลำบาก อัดคัดขัดสน ขาดแคลน ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ยังมีอยู่ในชุมชนจังหวัดอุดรธานี ชุมชนส่วนมากยังอาศัยการพึ่งพาตนเองด้วยเกษตรกรรมและรับจ้าง

พระสงฆ์ที่มีบทบาทในฐานะนักปราชญ์ชาวบ้านได้บูรณาการพุทธธรรมที่หลากหลายมาปรับใช้ร่วมกันกับการทำเกษตรกรรมแนวพุทธในรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลให้ชุมชนปฏิบัติตามและประสบผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาความยากจน คือ สร้างรายได้ ลดรายจ่าย สุขภาพกายและสุขภาพจิตดี เสริมสร้างความรักสามัคคีของชุมชน ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสร้างบทบาทปราชญ์สงฆ์ผู้นำชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

จากการศึกษาแนวคิดการบูรณาการพุทธธรรมกับเกษตรแนวพุทธแก้จนของพระเทพรัตนมุนีในฐานะพระสงฆ์ผู้นำชุมชน พบว่า มีการบูรณาการหลักพุทธธรรม คือ นิยาม ๕ ปฏิจจสมุปบาท พุทมนต์ และ อิทธิบาท ๔ ในการบูรณาการครบวงจรตั้งแต่เริ่มจนจบ

ผู้วิจัยเสนอแนวทางแก้ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว โดยการจัดตั้งองค์กรขึ้นมารับผิดชอบทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน โดยเฉพาะทำหน้าที่เป็นองค์กรหลัก

ในการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนและสนับสนุนการพัฒนาประเทศมีบุคลากรที่มีความรู้และทักษะการ
ประจำบูรณาการพุทธธรรม

ABSTRACT

This research is the major objective of the study is to find out the real causes of the prevailing problems of poverty, how to apply the Buddhist Teaching to solve those to develop the quality of life as well as to upgrade economic standards of the people. This qualitative study is mostly based on the Buddhist Scriptures, including the poverty theory, the theory of subsistence economy and related documents and researches.

Methodology : Qualitative research approach using questionnaire for opinion and attitude of the monks and government personnel towards the poverty problem solving. personnel and field officer assigned to administrative centers for poverty curing from Udontani.

The findings showed the poverty generally arises from both external and internal factors, the former comprising the malpractices in the form of Apayamukha paths leading to ruin and natural disasters, whilst the latter involving three roots of misconducts, i.e., greed, hatred and delusion, caused by three kinds of craving, namely, craving for sensuality, existence and non-existence, respectively.

The Buddhist Teachings to be applied in solving the external factors are four kinds of virtues conducive to the present benefits Ditthadhammikattha and four kinds of path of accomplishment Iddhipada, whereas the internal factors can be eradicated by the Three Fold Training , with an aim to getting rid of all defilements.

The researcher has proposed an approach to solve these problems and obstructions by forming an organization to hold a responsibility as the administrative center to especially solving poverty problem. who have a proficiency and knowledge to integrate Buddha dharma to solving poverty problem.

๑. บทนำ

ในบรรดาปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนั้น ปัญหาหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง คือ ปัญหาความยากจน ท่ามกลางบริบททางสังคม กระแสการพัฒนาในโลกได้นำพาให้เกิดวิกฤตการณ์ของคนจนขึ้นในสังคมไทย และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากขึ้นทั้งในระดับปริมาณและคุณภาพ ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุที่เจริญรุดหน้าไปกว่าวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ คนเหินห่างจากศาสนา ขาดการศึกษาและอบรมทางด้านจิตใจที่ตีสัจก่อให้เกิดปัญหาสังคมได้โดยง่าย กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศ จากเศรษฐกิจการเกษตรมาสู่เศรษฐกิจอุตสาหกรรม เป็นเหตุให้สังคมไทยเริ่มเปลี่ยนจากสังคมชนบทมาสู่สังคมเมืองมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบไทยดั้งเดิมต้องปรับเปลี่ยนเป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบใหม่ อันเป็นผลกระทบต่อสภาพจิตใจ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยรวม แม้ว่ายังไม่มีการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่จะยืนยันว่า ความยากจนที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสังคมไทยในยุคสมัยใดกันแน่ แต่การศึกษาทางเศรษฐศาสตร์ในเรื่องนี้ยืนยันว่า นับตั้งแต่มี พ.ศ. ๒๕๐๐ ที่มีการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย นั้น ได้มีความยากจนเกิดขึ้นแล้วในสังคมไทย สิ่งที่สำคัญกว่านั้นก็ คือ การพบว่าในช่วงสี่ทศวรรษของการพัฒนาที่ผ่านมา (พ.ศ. ๒๕๐๐ - ๒๕๔๐) ดูเหมือนว่ายิ่งเวลาในการพัฒนาผ่านไปมากยิ่งขึ้นเท่าใด ความยากจนก็ยังไม่หมดไป อีกทั้งจะทวีความรุนแรงมากขึ้น และขยายขอบเขตออกไปอย่างกว้างขวางจนนำไปสู่ “วิกฤตการณ์ของคนจน”

ประเทศไทยเป็นประเทศที่เป็นปฏิรูปประเทศเพราะมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาโดยตลอด คนไทยส่วนใหญ่เคารพนับถือ และปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าจนกลายเป็นวิถีชีวิตไทยที่ผสมผสานกันระหว่างความเป็นชาวไทยกับความเป็นชาวพุทธ ความผสมผสานกันระหว่างสองสิ่งดังกล่าวข้างต้นนี้ พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลของพระพุทธเจ้าที่จะแก้ไขปัญหาชีวิตของมวลมนุษยชาติ ซึ่งมีทั้งปัญหาเฉพาะและปัญหาของส่วนรวมที่เรียกว่า ปัญหาสังคม และในที่สุดพระพุทธเจ้าก็ได้ประสบความสำเร็จในการคิดหาเหตุผลในการแก้ไขปัญหาชีวิตของมนุษย์ และพระองค์เองทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาคุณ ทรงนำเรื่องเหตุ-ผล สภาวะความเป็นจริงของธรรมชาติมาเผยแพร่ช่วยแก้ไขปัญหาชีวิตมนุษย์ได้เป็นเนืองนิตย์ และเหตุผลอันนั้นก็ได้กลายเป็นคำสอน และได้แพร่หลายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกโดยพระองค์เอง และการดำเนินงานของสาวกของพระองค์ แม้พระองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็ตาม” เพราะความที่คนเป็นสมาชิกของสังคม ที่ยังมีกิเลส ตัณหา ที่เป็นสาเหตุแห่งปัญหา ดังนั้น เมื่อยามใดก็ตามที่คนในสังคมขาดคุณภาพจิตที่ประกอบด้วยธรรม อันสามารถควบคุมกิเลส ตัณหาได้ ปัญหาย่อมเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา หากคนสามารถควบคุมสาเหตุแห่งปัญหา(กิเลส ตัณหา)ในตัวตนของมนุษย์ได้ สังคมก็จะมีแต่ความสงบ ปลอดภัยจากความเดือดร้อนวุ่นวาย

ปัญหาความยากจนของคนในประเทศไทย เป็นปัญหาระดับชาติที่ทุกคนในชาตินับตั้งแต่หน่วยเล็ก ๆ จนถึงหน่วยใหญ่ คือ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว สังคม ไปจนถึงระดับองค์กร และระดับชาติ ตระหนักถึงความทุกข์ ความเดือดร้อน ความไม่เท่าเทียมกัน เมื่อต้องประสบกับความยากจน การควบคุมสาเหตุความยากจน ผู้วิจัยได้แนวคิดจากการศึกษาสาเหตุปัญหาความยากจน อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุของปัญหาความยากจนมี ๒ มุมมอง คือ ปัญหาที่เกิดมาจากตัว

บุคคลนั่นเอง ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นสาเหตุภายใน และสาเหตุภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องหรือเข้ามามีผลกระทบต่อบุคคล เช่น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี ค่านิยมต่าง ๆ ภัยธรรมชาติ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย เป็นต้น

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือว่า เป็นระบบที่มีความสมบูรณ์เป็นอย่างมากในเรื่องของจริยธรรม เป็นการสอนให้บุคคลแต่ละบุคคล และบุคคลต่อสังคมมีการประพฤติปฏิบัติตน และดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้องดีงาม และมีข้อปฏิบัติที่ชัดเจน แบ่งเป็นระดับขั้นง่ายต่อการทำความเข้าใจ และนำไปประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของแต่ละคน และเข้ากันได้ในทุกยุคทุกสมัยไม่จำกัดกาล พระพุทธองค์ทรงเน้นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ คุณค่าของมนุษย์ไม่ได้อยู่ที่การมีวัตถุ หรือความสุขทางกายภาพมาก ดังเช่นที่พวกวัตถุนิยมนับถือกัน หรือมิได้อยู่ที่การมีชาติตระกูลที่สูงส่ง ทรงถือว่าการมีชีวิตอยู่จะมีคุณค่าหรือเข้าถึงคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ได้นั้น จะต้องดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ดังนั้น ความยากจนที่กล่าวมาแล้วนั้น มีหลักพุทธธรรมที่สามารถแก้ปัญหานี้ได้

บทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำหลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนาอาทิ จากพระไตรปิฎกหลักเบญจศีล เบญจธรรม ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ อิทธิบาท ๔ อริยสัจ ๔ และมรรค ๘ เป็นต้น เพื่อนำมาเป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติ เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาคความยากจน ซึ่งเชื่อว่าเมื่อมีการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับคือ ช่วยแก้ปัญหาสังคมโดยเฉพาะกรณีปัญหาคความยากจน(ความเดือดร้อน รุนแรง อันเกิดจากการที่มนุษย์ทำสิ่งที่เป็นการกระทำตามใจกิเลส ตัณหาของตนเอง)ในสังคมลงได้ และผู้วิจัยเห็นว่า หากพิจารณากันให้ดีแล้วจะพบว่า ปัญหาความยากจนเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่ เป็นปัญหาหลัก และเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมามากมายเนื่องจากความยากจน และการแก้ไขจะต้องได้รับความร่วมมือกันอย่างจริงจัง และจริงจังของฝ่ายภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องช่วยในการแก้ไข และหากจะแก้ปัญหาความยากจนในทุกระดับให้ได้ผลอย่างยั่งยืน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องนำหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทมาปรับใช้กับชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ดังนี้ คือ

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดตามหลักพุทธธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาคความยากจน
๒. เพื่อศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน

๓. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้รูปแบบการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) ที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure in-depth interview) เป็นเครื่องมือในการวิจัย

ประเด็นที่กำหนดในแบบสัมภาษณ์ มีดังนี้คือ

- สภาพปัญหาความยากจนในวิถีชีวิตชุมชน

- พระสงฆ์กับบทบาทนาในโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจนของพื้นที่
- ผลสำเร็จของการบูรณาการพุทธธรรมของพระสงฆ์กับโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจนของชุมชน

๔. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

๑. ศักษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เป็นข้อมูลปฐมภูมิจากเอกสารพระไตรปิฎก จากการสัมภาษณ์และลงพื้นที่ โดยศึกษาจากรายงานการฝึกอบรมและเอกสารต่าง ๆ รวบรวมและเก็บข้อมูลเหตุการณ์สำคัญต่างๆ อาทิ โครงการ นโยบาย ระเบียบ หรือกฎข้อบังคับต่างๆ ขององค์กร ที่มีผลต่อการแก้ไขปัญหาคาความยากจน

๒. ทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับพระสงฆ์และคนในชุมชน ทั้งนี้การสัมภาษณ์ดังกล่าวมีการขออนุญาตโดยจัดทำเป็นหนังสือราชการจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย แล้วดำเนินการนัดหมาย พร้อมทั้งเตรียมประเด็นสัมภาษณ์เกี่ยวกับโครงการแก้จนแนวพุทธตามแบบสัมภาษณ์ที่สร้างไว้ดังกล่าวข้างต้น

๕. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาด้วยการลงพื้นที่และสัมภาษณ์กลุ่มเครือข่ายที่นำแนวคิดและวิธีการของพระเพทรัตนมุนีไปปรับใช้แล้วเกิดผลสำเร็จหลายด้าน ดังนี้

๑. ความสำเร็จด้านนำหลักพุทธธรรมกับการทำเกษตรแก้จน

การน้อมนำหลักธรรมในพระพุทศาสนามาปรับใช้กับการทำเกษตรโดยมุ่งเน้นทางสายกลาง ความมีเหตุมีผล กำหนดรู้ในขณะดำเนินการด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ในการทำเกษตรแนวพุทธทำให้เกษตรกรรู้จักพึ่งตนเอง โดยมีศีล ๕ เป็นหลักธรรมเบื้องต้น และหลักธรรมต่าง ๆ คือ อิทธิบาท ๔ คุณธรรมนำไปสู่ความสำเร็จ ๔ อย่างคือ ฉันทะ ความพอใจ, วิริยะความเพียร, จิตตะ ความมุ่งไปอุทิศตัว อุทิศใจให้แก่งสิ่งที่ทำ, วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง หลักธรรมาธรรม ๔ คือ สัจจะ พุดจริง พุดจริงทำจริง, ทมะ การฝึกฝน แก้ไขข้อบกพร่อง, ขันติ ความอดทน ทำงานด้วยความขยัน, จาคะ ความเสียสละ และอบายมุข ไม่ประพฤติดนในทางเสื่อมเสีย เกษตรกรมีหลักปฏิบัติเพื่อตนพึ่งตนเองได้นั้น คือ อดทน ซื่อสัตย์ มัธยัสถ์ ขยัน ถ่อมตน และกตัญญู

๒. ความสำเร็จด้านเศรษฐกิจแนวพุทธแก้จน

๑) เสริมสร้างรายได้จากผลผลิต ผลผลิตที่ได้จากสวนป่าเกษตรแนวพุทธ เมื่อคิดเป็นรายได้ คือ ข้าวนาปี คือข้าวไรซ์เบอร์รี่ ๑ ตันได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท นาข้าววงบ่อ ๑ ตันได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท ข้าวนาหุลุม (บวกควาย) ๒ ตันได้ผลผลิต ๒๐๐,๐๐๐ บาท มะนาววงบ่อ ๑๐๐,๐๐๐ ลูก ได้ผลผลิต ๑๐๐,๐๐๐ บาท พริกสายพันธุ์เล็บมือนาง พริกหอม พริกเชียงราย พริกเขียว พริกชี้ฟ้า หรือพริกชี้หนู ได้ผลผลิต ๒๐๐,๐๐๐ บาท แก้วมังกร ได้ผลผลิตต่อปี ๖๒๕,๐๐๐ บาท โดยประมาณ

๒) ลดรายจ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมี คือที่สวนป่าเกษตรแนวพุทธได้ทำปุ๋ยชีวภาพ โดยนำเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่จะนำมาเป็นวัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตจะมีอะไรบ้าง ปริมาณเท่าใด ขึ้นอยู่กับว่าเศษวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรที่มีอยู่หรือหาได้ในท้องถิ่น และจัดหาบางส่วนจากภายนอกไร่หรือนอกท้องถิ่นมาเพิ่มเติม และยังได้นำขยะที่สามารถทำปุ๋ยหมักได้จากทางวัด เช่น

ใบไม้แห้ง มูลค่างควา เศษอาหาร เป็นต้น เพื่อการผลิตจึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยเคมีได้ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ โดยการมีพืชผักไว้บริโภคในครัวเรือน เพิ่มรายได้จากการจำหน่ายพืชผักสวนครัว ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น และปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก ปลอดภัย จากสารเคมี มีผลเพิ่มเติมมากขึ้น คือประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายรับที่หามาเพิ่ม ทำให้มีการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวลงมากขึ้น สามารถเหลือเก็บออมเงินได้

๓) อาหารผลไม้ที่ผลิตปลอดภัย เนื่องจากในการทำเกษตรแนวพุทธไม่ได้ใช้สารเคมีในการทำการเกษตร ทำให้ผลไม้และพืชผักที่ผลิตได้ไม่มีสารพิษเจือปนนั่นเอง ความปลอดภัย ความเป็นเอกลักษณ์หรือโดดเด่นของสินค้า บริการ และการยอมรับของผู้บริโภค คือการพัฒนาคุณภาพสินค้า ตามความต้องการของผู้บริโภค ความสะอาด ความปลอดภัย มีมาตรฐานสินค้า มีคุณภาพชีวิตที่ดี และบริโภคผักปลอดภัย

๔) ขจัดปัญหาความยากจน คือ เมื่อทำการเกษตรแนวพุทธในส่วนป่าพุทธเกษตรทำให้เกิดรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรแนวพุทธ ทำให้ลดปัญหาความยากจนไปได้ในระดับที่ดีขึ้น ได้มีการออมเงินมากขึ้นในครอบครัว หรือจำหน่ายแจกในหมู่บ้าน เศรษฐกิจก็จะมั่นคงอย่างยั่งยืน ทำให้สังคมมีความอยู่ดีมีสุข มีการพึ่งพิงเกื้อกูลกันและกัน สภาพสิ่งแวดล้อม กลับคืนมาสู่ท้องถิ่น มีผลต่อสุขภาพคนในชุมชนดีขึ้นไม่เกิดโรคร้ายแรง และประหยัดงบประมาณค่ารักษาพยาบาล

๓. ความสำเร็จด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต

สวนป่าพุทธเกษตรได้ผลผลิตเป็นอาหารที่ปลอดภัย ทำให้เมื่อบริโภคเข้าไปแล้วมีสุขภาพดี ดังนั้น เมื่อสุขภาพทางร่างกายดี สุขภาพจิตก็ดีตามไปด้วย ต้องมีความจริงใจ มีความรัก มีความขยัน นำหลักธรรมง่าย ๆ เพื่อเป็นตัวกำหนดจิตในระหว่างการทำเกษตร ก่อให้เกิดสมาธิ และมีจิตมุ่งมั่นที่จะทำงานนั้น ๆ ด้วยความใส่ใจ ด้านครอบครัว ทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง ด้านจิตใจก็สงบสุขได้ ด้านครอบครัวอบอุ่น มีความสามัคคีเพิ่มขึ้น ด้านรายได้ไม่ก่นี่เพิ่ม

๔. ความสำเร็จด้านการเสริมสร้างความรักสามัคคีของชุมชน

สวนป่าพุทธเกษตรได้เสริมสร้างความรักสามัคคีของสมาชิกในชุมชน คือสมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมแรงร่วมใจในการทำสวนป่าพุทธเกษตร เช่น เตรียมดิน เตรียมกล้า การปลูก การดูแลรักษา และการเก็บเกี่ยวทำให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันขณะทำงานที่สวนป่าพุทธเกษตร เมื่อพูดคุยกันทำให้เกิดความรัก และเห็นใจกันและกันนั่นเอง ได้ทำให้ชุมชน ขยันขึ้น มีรายได้เพิ่มปลูกฝังแนวคิดปรับเปลี่ยนทัศนคติ ศึกษาตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ ยึดแนวทางตามพระราชดำริเศรษฐกิจแบบพอเพียง ครอบครัวได้อยู่ด้วยกันมากขึ้นไม่ต้องออกไปหารับจ้างนอกบ้าน คนในครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกันมากขึ้น และพูดคุยกันมากขึ้น สังคมในชุมชนดีขึ้นมีการไปมาหาสู่กันปรึกษาหารือกันช่วยเหลือกันในกลุ่มเกิดความสามัคคีกันมากขึ้น เพราะอาศัยคำสอนของพระพุทธเจ้าในการดำเนินชีวิต คือ ขยัน ประหยัด สันโดษ สามัคคี เป็นแนวคิดที่ดี ต่อครอบครัวและชุมชน

๕. ความสำเร็จด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สวนป่าพุทธเกษตรเกิดจากการร่วมแรงร่วมใจของสมาชิกในชุมชน เมื่อทำการปลูกพืชทำให้เกิดความผูกพันและรักธรรมชาติ เพราะทำด้วยใจ เอาใจใส่ มีความรักและความห่วงใย การทำเกษตรที่ยั่งยืน จำเป็นต้องยึดหลักธรรมชาติบนพื้นฐานของดิน น้ำ อากาศ ระบบนิเวศรอบตัว เปลี่ยนวิธีจากทำแบบเดิม ๆ มาทำแนวใหม่ที่ศึกษาดีแล้ว เห็นว่าเกษตรแนวพุทธเป็นการบำรุงรักษา

ดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม ยึดหลัก ประโยชน์ ประหยัด ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ยึดหลักพึ่งตนเองให้มากที่สุด ทุก ๆ อย่าง ปุ๋ยทำเอง ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงแต่ใช้สารสกัดจากธรรมชาติ ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารเคมี อากาศสิ่งแวดล้อมไม่เป็นพิษ

จึงกล่าวได้ว่า จากการดำเนินการเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง โดยพระเทพรัตนมุนี ซึ่งถือว่าท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่น้อมนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับการเกษตรในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดแนวคิดแบบใหม่ให้กับชาวบ้านในชุมชน จนเกิดเป็นผลสัมฤทธิ์ ทำให้เกิดคุณค่าด้านการเกษตรแนวพุทธ ที่สอดคล้องจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ นักวิชาการ และชาวบ้านทั่วไป ดังนั้น การดำเนินงานสวนป่าพุทธเกษตรเป็นการยึดทางสายกลาง มีความสมดุลพอที่รู้จัก พอประมาณ การมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน และรู้เท่าทันโลก สุขภาพดีรวมความถึงการมีสุขภาวะทางกาย ทางจิต และทางสังคม ครอบคลุมสุขภาพของปัจเจกบุคคล และสุขภาพทางสังคมในการอยู่ร่วมกัน เน้นในเรื่องการมีสุขภาพดี บริหารดี สังคมดี ชีวิตมีความสุขพอเพียงอย่างยั่งยืน ดังประโยชน์และคุณค่า พอสรุปได้ดังนี้ ๑) ทำให้หนี้สินที่มีหมดไป และไม่เป็นหนี้(อีก)๒) ทำให้สังคมในชุมชนมีความรักสามัคคีกันมากขึ้น ๓) ทำให้ฐานะครอบครัวดีขึ้น ๔) ทำให้การเกษตรแนวพุทธ เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ พอเพียง ชีวิตมีสุข ๕) ทำให้สามารถตั้งตัวเป็นหลักมั่นคง ๖) ทำให้ได้เกียรติยศและชื่อเสียง ๗) ทำให้ได้มิตรไมตรีมากขึ้น ๘) ทำให้เกิดความสุขทั้งทางกายและใจ ๙) ทำให้มีเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างเพียงพอ ๑๐) ทำให้ได้บำเพ็ญประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม

๖. ความสำเร็จด้านบทบาทปราชญ์สงฆ์ผู้นำชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

หลักการเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนานั้น เป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาตนเองฝึกฝนตนเองให้สมบูรณ์สูงสุดโดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องมือฝึกฝนพระพุทธศาสนามีหลักบริหารจัดการเป็นหลักธรรม ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน สามารถทำงานให้บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์คือ เรียกว่า อิทธิบาท ๔ มุ่งเน้นสร้างความพอเพียงเป็นเบื้องต้น เมื่อพอเพียงแล้ว ก็ทำให้มากขึ้นเพื่อค้าขาย หรือจุนเจือผู้อื่น และมีพระสงฆ์เป็นผู้ยืนยันความจริงดังกล่าว พระสงฆ์ จึงมีบทบาทที่สำคัญที่จะนำกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยนำหลักธรรมทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา เข้ามาใช้กับงานพัฒนา การประกอบอาชีพอย่างใดในทางโลก มีการค้าขาย รับราชการทำนา ปกครอง ลูกจ้าง หรือศึกษาหาความรู้ ก็ทำอย่างสุดความสามารถ จนสำเร็จในสิ่งที่ตนต้องการ มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่พุ่มพวย ไม่สร้อยสร้อย กล่าวโดยสรุปคือประโยชน์ในทางโลกของฆราวาส คือ ความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนที่ทำอยู่ โดยไม่ขัดกับศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง สามารถประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานของตนได้รับประโยชน์ ด้วยการนำหลักธรรมมาใช้กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวมาเป็นการทำเกษตรแนวพุทธเพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเองได้

ส่วนหลักธรรมที่พระสงฆ์นำมาบูรณาการพุทธธรรมมากับการเกษตรของตนเอง ดังนี้ คือ

๑) การบูรณาการหลักนิยาม ๕ กับเกษตรแนวพุทธแก่ใจ

หัวใจสำคัญของพุทธเกษตรกรรม ซึ่งสอดคล้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรกรรมยั่งยืน กับ ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่การวิจัยทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรกรรมนั้นเริ่มต้นขึ้นที่การพูดถึงชีวิตของคน โดยตระหนักว่าชีวิตคนนั้นเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันกับโลกธรรมชาติภายนอก โดยมี “อาหาร” เป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างสองสิ่ง ดังกล่าว ในแง่นี้ โลกธรรมชาติ ระบบเกษตรกรรมที่ผลิตอาหารและชีวิตคน จึงเป็นสามสิ่งที่เกี่ยวข้องกันแยกออกจากกัน

มิได้ การทำลายธรรมชาติเป็นการทำลายชีวิตคนด้วย นวเกษตรแนวพุทธของธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) อาศัยหลักอุตุนิยาม และพีชนิยาม คือพืชมีอยู่แล้วเพียงรู้จักนำเอาพืชมาทำอะไรให้เกิดการงอกงาม โดยอาศัยอุตุนิยามคือ น้ำ ดิน ลม ในการทำให้พืชเจริญเติบโต

๒) การบูรณาการหลักปรัชญาสมุพบาทกับเกษตรแนวพุทธแก่นจน

ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง (พระเทพรัตนมุนี) ได้นำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ นำมาประยุกต์ใช้ในการปลูกพืชเกษตรแนวพุทธ โดยอาศัยหลักของธรรมชาติ ไม่ว่าจะ คน สัตว์ และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ล้วนต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น ท่านได้ปลูกพืชชนิดต่าง ๆ ผสมผสานกัน ไม่ได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น แปลงนี้ตรงนี้ ท่านจะปลูกพืชชนิดใดบ้าง ที่จะอิงอาศัยกันได้ เช่น รดน้ำพืชชนิดนี้แล้ว พืชชนิดที่ปลูกไว้ใกล้เคียงสามารถพึ่งพาอาศัยน้ำด้วยกันได้ พึ่งพาร่มไม้ของต้นไม้ใหญ่ได้จึงจะเจริญเติบโต ให้ผลผลิตได้มาก เช่น ต้นพริก ต้องปลูกในสถานที่ไม่ถูกแดดมากเกินไป หรือในร่มมากเกินไป และทำดินเสียให้เป็นดินดี เช่น การทำดินทรายให้เป็นดินดีด้วยการผสมแกลบ และมูลสัตว์ให้เข้ากันกับดินทราย จนเกิดเป็นดินดี นำไปใส่วงบ่อ หรือที่ต่าง ๆ สำหรับปลูกพืชได้อีกด้วย เป็นการทำการเกษตรแนวพุทธแบบพึ่งพา

๓) การบูรณาการพุทธมนต์กับเกษตรแนวพุทธแก่นจน

ก่อนการปลูกพืช ผัก และผลไม้ทุกชนิด พระเทพรัตนมุนีท่านจะท่องบทสวดมนต์ต่าง ๆ เช่น บทชยปริตร เพื่อให้พืชเจริญงอกงาม ในเนื่อนาบุญที่เป็นสิริมงคลแก่ผู้ปลูกและผู้บริโภคด้วยและเพื่อให้ปราศจากทุกข์ โศก โรค ภัย ศัตรูพืชต่างๆ ขอให้ได้ผลผลิตสมดังใจที่ปรารถนาทุก ๆ ต้น คำว่า สวดมนต์ แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “สวด กับ มนต์” คำว่า “สวด” ได้แก่ การท่องบ่น หรือสาธยายคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีวัตถุประสงค์ ๒ ประการ คือ (๑) สวดธรรมเพื่อรักษาพระศาสนา (๒) สวดพระปริตร เพื่อคุ้มครองป้องกันอันตราย โดยเป็นวิธีการที่พระภิกษุทั้งหลายสวดเองบ้าง ผู้อื่นสวดให้ฟังบ้าง หรือสวดพร้อมกันบ้าง

๔. การบูรณาการอิทธิบาท ๔ กับเกษตรแนวพุทธแก่นจน

หลักอิทธิบาท ๔ มี(๑) ฉันทะ ความพอใจ (๒) วิริยะ ความเพียร (๓) จิตตะ ความคิด (๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หลักอิทธิบาท ๔ ประการ แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ลุถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ธรรม ๔ อย่างนี้ พระเทพรัตนมุนี นำมาใช้ในการทำเกษตรแนวพุทธในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนด้านการผลิต สรุปได้ดังนี้ (๑) นำมาเป็นฐานในการทำงาน (๒) นำมาเป็นหลักยึดในการทำงาน

๖. บทสรุป

พระพุทธศาสนากับการแก้ไขปัญหาความยากจน นั้นนับเป็นสิ่งที่ใหม่สำหรับชาวบ้านทั่วไป แต่สำหรับพระสงฆ์นั้น ถือปฏิบัติกันมานาน เพียงแต่ไม่เป็นรูปธรรมเท่านั้น เป็นที่ตระหนักกันว่าความยากจนเป็นปัญหาระดับชาติที่ทุกคนในชาตินับตั้งแต่หน่วยเล็ก ๆ จนถึงหน่วยใหญ่ คือ ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว สังคม ไปจนถึงระดับองค์กร และระดับชาติ ต้องเข้ามามีส่วนร่วม จุดนี้เอง

^๑ สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนี, *ตำนานพระปริตร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง, ๒๕๑๔) หน้า ๒๐๗.

ทำให้พระสงฆ์คือผู้ที่มีบทบาทนำในการช่วยแก้ปัญหาความยากจนของชาวบ้านได้อีกทางหนึ่ง โดยบทบาทของพระสงฆ์นั้นจะอาศัยผสมผสานหรือที่เรียกว่า "บูรณาการ" หลักพุทธธรรมเข้าไปด้วยทำให้เป็นแนวคิดใหม่ที่น่าสนใจ ผู้วิจัยได้แนวคิดจากการศึกษาสาเหตุปัญหาความยากจนโดยการลงพื้นที่สังเกตการณ์ที่จังหวัดอุดรธานีทำให้ได้แง่คิดหลายประการและมีหลายอย่างน่าสนใจ อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุของปัญหาความยากจนมี ๒ มุมมอง คือ ปัญหาที่เกิดมาจากตัวบุคคลนั่นเอง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นสาเหตุภายใน และสาเหตุภายนอก ซึ่งเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาเกี่ยวข้องหรือเข้ามามีผลกระทบต่อบุคคล เช่น ภาวะเศรษฐกิจของประเทศ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี ค่านิยมต่าง ๆ ภัยธรรมชาติ อุทกภัย วาตภัย อัคคีภัย เป็นต้น ทำให้เกิดความยากจนขึ้น

จากการศึกษาและสัมภาษณ์เครือข่ายเกษตรกรแนวพุทธแก่นในจังหวัดอุดรธานีนี้ ซึ่งได้ดำเนินตามแนวคิดของ "พระเทพรัตนมุนี" ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาททางสังคม หรือเป็นปราชญ์ชาวบ้านอีสานอีกรูปหนึ่ง ท่านเป็นพระสงฆ์แบบอย่างที่ดีของสังคมเพราะได้ช่วยเหลือชุมชนเป็นอย่างดี^๒ ที่สร้างนวัตรแนวพุทธ จึงทำให้ธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และด้านการแก้ปัญหาเศรษฐกิจรอบครัว ชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น หลักอิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น เป็นการทำการเกษตรที่สอดคล้องกับธรรมชาติ โดยใช้วิถีธรรมชาติทั้งธาตุดิน น้ำ ลม และไฟแก้ไข พืชทุกชนิดล้วนเกี่ยวพันกัน การปลูกควรหมุนเวียนกัน ส่งผลให้ดินมีโอกาสปรับสภาพ และใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างคุ้มค่า การทำปุ๋ยหมักตามธรรมชาติสามารถช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย^๓ ทำให้ชุมชนเข้มแข็งอยู่ดีมีสุข สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนเองที่เห็นได้ชัด คือ การมีวิถีชีวิตที่มีการซื้อหาเพื่อการบริโภคน้อยลง มีอาหารพืชผักผลไม้ไว้บริโภคในไร่นาของตนเอง อีกทั้งมีความรู้สึกรู้ว่าชีวิตปลอดภัยขึ้น เพราะปัจจุบันผลิตผลทางการเกษตรเน้นพืชผักที่ปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ เน้นอาหารเพื่อสุขภาพ ตรงนี้จะเริ่มต้นแบบที่ดี และจะเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าทางการเกษตรได้ดี เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค ใช้เวลาอยู่กับไร่นามากขึ้น และเกิดความขยัน อดทนอยู่ในไร่นา เกิดความรู้สึกสบายใจ มีงานทำในไร่นาตลอดวัน มีความสุขสงบในชีวิต เพราะได้อยู่กับธรรมชาติ พืชผัก ผลไม้ ต้นไม้ รวมถึงการได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผล และพึ่งพาอาศัยกันมีเพื่อนมีชุมชนของตนเองตามหลักปฏิจจสมุปบาท ทำให้ไม่ต้องซื้อพืช ผัก ผลไม้บางชนิด ที่สามารถปลูกบริโภคเองได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเองทั้งในวัดและบ้าน สวน ไร่ นา เท่าที่มีอย่างไม่ต้องเดือดร้อน และยังสามารถนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนเพิ่มรายได้อีกด้วย เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธ ที่ปรับให้เข้าเวลาและสถานที่ได้ เช่น ทำบริเวณที่ดอนก็ได้ ทำได้ทุกฤดูกาล ไม่ว่าหน้าฝน หน้าหนาว และหน้าแล้ง ไม่มีน้ำก็ขุดให้มีสระหรือบ่อน้ำทางการเกษตรเพียงพอ ด้วยการแนวคิดและทฤษฎีกับศาสตร์สมัยใหม่ นำประยุกต์เข้ากันได้กับทางพุทธศาสตร์ คือการปลูกพืชไร่ในวงบ่อซีเมนต์แบบอย่างจากประเทศอิสราเอล ด้วยการทอบบทสวนมนต์ต่างๆ ไปด้วยขณะปลูกและขณะรดน้ำ ทำให้เกิดสมาธิ สามารถสังเกตเห็นได้จากความสามารถในการพึ่งตนเอง

^๒ สัมภาษณ์ นายสมยศ ตรีภูมิจึง, พาณิชย์จังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

^๓ สัมภาษณ์ นายณรงค์ พลละเอียด, รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗.

๗. ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) รัฐควรให้ความสนใจ และเห็นความสำคัญในการที่จะสนับสนุนด้านงบประมาณให้กับ พระสงฆ์หรือองค์กรพุทธศาสนาให้มากขึ้น เพื่อช่วยส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์ผู้เป็นปราชญ์ได้มี บทบาทหน้าที่ช่วยแก้ปัญหาชุมชนและสร้างเสริมคุณธรรมทางพุทธศาสนาที่ถูกต้องแก่ประชาชน

๒) ควรนำเสนอบทบาทพระสงฆ์ให้ปรากฏเป็นภาพตัวอย่างการทำความคิด หรือภาพคนสู้ ชีวิตไม่ท้อถอยแม้จะประสบความยากจน ซึ่งเป็นการนำเสนอสิ่งสร้างปัญญาในการแก้ปัญหาความ ยากจนตามหลักพุทธธรรมอย่างแท้จริง

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

๑) ควรศึกษาวิจัยสภาพและปัญหา รวมทั้งวิธีแก้ปัญหาความยากจนในลักษณะเดียวกัน กับจังหวัดอุดรธานีนี้กับจังหวัดอื่น ๆ และปรับใช้ให้เหมาะสมแก่พื้นที่ของจังหวัดนั้น ๆ

๒) ควรศึกษาบทบาทและวิถีชีวิตของพระสงฆ์ปราชญ์ชาวบ้านในหลาย ๆ ที่ที่ประสบ ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาชุมชนโดยใช้วิธีการบูรณาการหลักพุทธธรรม

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์ มีดังนี้ คือ

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันศึกษา
 - สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น ทั้งในระดับปริญญาตรี และปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับองค์กรธุรกิจต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาองค์กรในมิติด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้าน
 - สามารถนำผลการศึกษาไปสะท้อนข้อมูลให้กับองค์กรธุรกิจต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแนวทางการพัฒนาองค์กรในมิติด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้าน
๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน
 - สามารถพัฒนาโครงการสัมมนาทางการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธ ในสถานที่ต่างๆ
 - สามารถนำข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมในการบูรณาการไปเผยแพร่ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติได้
๓. กิจกรรมด้านวิชาการ
 - สัมมนาวิชาการที่จังหวัดหนองคาย
 - ประกอบการเรียนการสอนรายวิชา “พระพุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์” แก่นิสิตระดับปริญญา ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - พัฒนาทักษะการวิจัยแก่นิสิตในระดับปริญญาโท ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 - ถอดองค์ความรู้การพัฒนาชุมชนเป็นบทเรียนประกอบรายวิชา”พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่” แก่นิสิตปริญญาโท
๔. กิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
 - วารสาร บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๘ ฉบับวิทยาเขตหนองคาย มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๕

นางงานวิจัยเผยแพร่ ณ ศูนย์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต
หนองคาย วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลु วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ประชุมเตรียมความพร้อมของคณะนักวิจัย	ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในจังหวัดอุดรธานี	ข้อที่ ๑	ทราบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องแก้ไขปัญหาความยากจนในจังหวัดอุดรธานี
๒. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากเอกสารต่างๆ สังเกตอย่างมีส่วนร่วม สัมภาษณ์พระสงฆ์และชาวบ้านในชุมชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	ประวัติความเป็นมา รูปแบบ เอกลักษณ์ อตลักษณ์ กิจและแนวคิด ทฤษฎีของการดำเนินโครงการเกี่ยวกับสภาพปัญหาในพื้นที่	ข้อที่ ๑	ทราบประวัติความเป็นมา รูปแบบ เอกลักษณ์ อตลักษณ์ กิจและแนวคิดทฤษฎีของการดำเนินโครงการเกี่ยวกับสภาพปัญหาในพื้นที่
๓. สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยจากผู้บริหาร ระดับสูง ผู้บริหารระดับกลาง และระดับปฏิบัติการ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับค่านิยมและความเชื่อ เช่น และวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุดรธานี	ข้อที่ ๒	ทราบข้อมูลเกี่ยวกับค่านิยมและความเชื่อ เช่น และวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุดรธานี
๔. การเก็บข้อมูลจากพระสงฆ์และชุมชน	ศึกษาและลงพื้นที่ดูงานที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในจังหวัดอุดรธานี	ข้อที่ ๒	ทราบการบูรณาการพุทธธรรมเรื่องแก้ไขปัญหาคความยากจนในจังหวัดอุดรธานี
๕. พัฒนาผลงานวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ	การพัฒนาผลงานวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ	ข้อที่ ๑-๒	การพัฒนาผลงานวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพสมบูรณ์
๖. จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์และบทความงานวิจัยเพื่อเสนอผลงานวิจัยแก่สาธารณะ	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย รวมทั้งการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์	ข้อที่ ๑-๒	รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย รวมทั้งการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผนวก ง

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

โครงการวิจัย

เรื่อง

การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน

ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี

The integration of Buddha Dharmato promotesolutionsto poverty

Of priest (Sankha) in Udonthani

คำชี้แจง ขอความกรุณาท่านได้ตอบคำถามต่อไปนี้ตามความเป็นจริง เพื่อรวบรวมข้อมูลนี้สำหรับการวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนต่อไปโดยไม่มีผลกระทบต่อการศึกษาปฏิบัติหน้าที่ของท่านแต่ประการใดทั้งสิ้น

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
๒. วุฒการศึกษา.....
๓. ตำแหน่ง.....
๔. เกียรติบัตรหรือรางวัลที่ได้รับการยกย่อง
 ๑.จาก.....
 ๒.จาก.....
 ๓.จาก.....
 ๔.จาก.....
 ๕.จาก.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับการผลสำเร็จอันเกิดจากการบูรณาการพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

๑. วิธีชีวิตชุมชนในจังหวัดอุดรธานีมีลักษณะเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์อย่างไร

.....
.....

๒. พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการส่งเสริมและสนับสนุนโครงการ เพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจนมีหรือไม่ และมีการส่งเสริมและสนับสนุนอย่างไร

.....
.....

๓. โครงการใดบ้างที่คิดว่าเหมาะสมกับการแก้ปัญหาความยากจนได้ดีที่สุด เพราะอะไร ยกตัวอย่าง

.....
.....

๔. ผลสำเร็จของโครงการการแก้ปัญหาความยากจนของพระสงฆ์ที่มีต่อท่านแต่ละด้านเป็นอย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการบูรณาการพุทธธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

๑. อะไรทำให้คิดว่าหลักพุทธธรรมให้ประโยชน์และแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนได้

.....
.....

๒. ความยากจนจะหมดไปจากชุมชนโดยพระสงฆ์เป็นผู้นำกิจกรรมได้อย่างไร

.....
.....

พระราชนทร์ วิจารณ์,ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานที่สัมภาษณ์ บ้านเลขที่..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด.....

วันที่..... เดือน..... พ.ศ..... เวลา..... น.

ผนวก จ

ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย

ภาพกิจกรรมการดำเนินงานวิจัย

ถ่ายภาพร่วมกันที่สวนป่านาคำหลวง

พระเทพรัตนมุนีพาผู้วิจัยเที่ยวชมสวนเกษตร

พระเทพรัตนมุนีพาผู้วิจัยเยี่ยมชมสวนเกษตร ๒

เยี่ยมชมสวนร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

- ชื่อ: พระราเชนทร์ วิสารโท,ดร. นามสกุล ไชยเจริญ
Name: Phra Rachane Visarato,Dr.
Surname: Chaicharoen
- รหัสประจำตัวนักวิจัย: (ถ้ามี)
- เลขประจำตัวประชาชน: ๓๑๙๙๙๐๐๓๖๖๒๖๗
- ตำแหน่งปัจจุบัน: อาจารย์ประจำ ศูนย์บัณฑิต วิทยาเขตหนองคาย
- หน่วยงานที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย
เลขที่ ๒๑๙ หมู่ที่ ๓ ต. ค่ายบกหวาน อ. เมืองหนองคาย จ. หนองคาย
๔๓๑๐๐
- ประวัติการศึกษา:
 - นักธรรมเอก
 - บธ.บ (วิทยาการจัดการทั่วไป)
 - ศน.ม (พระพุทธศาสนา)
 - Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
- ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ:
 - เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจนของพระสงฆ์จังหวัดอุดรธานี” พ.ศ. ๒๕๕๖
สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการ

๒. ประวัติผู้วิจัยร่วม

- ชื่อ : พระมหา นรากร ฉายา วรเมธี นามสกุล ช่างบุ
- การศึกษา :
 - นักธรรมเอก พ.ศ.๒๕๓๒
 - ป.ธ. ๗ (เปรียญธรรม ๗ ประโยค) ๒๕๔๗
 - พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) เอกปรัชญา มหาจุฬาฯ พ.ศ.๒๕๔๓
 - ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) พุทธศาสนศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.๒๕๕๑
- ปัจจุบันสังกัด : วัดสร้อยทอง ถนนประชาราษฎร์ ๑ แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กรุงเทพฯ ๑๐๘๐๐
- ประสบการณ์การทำงาน : บุคลากรแผนกวิจัยและประกันคุณภาพ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่ พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๔
- ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ :
 - เรื่อง “ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักเรียนวัดสร้อยทอง เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร” พ.ศ. ๒๕๔๓
สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ช่วยวิจัย
 - เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์การทำงานของจิตและสมองตามหลัก

- พุทธศาสนาเถรวาท” พ.ศ. ๒๕๕๔
สถานภาพในการทำวิจัย : หัวหน้าโครงการ
๓. เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาความยากจน
ของพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานี” พ.ศ. ๒๕๕๖
สถานภาพในการทำวิจัย : ผู้ร่วมวิจัย